

BETEKINTŐ

2015/2. szám

TARTALOMJEGYZÉK

Mitrovits Miklós: A Rajk-per lengyel szemmel
Józef Światło jelentései a helyszínről

Gyarmati György: Népfront-tojásokból reakciós rántotta – à la ÁVH
Egy választás Magyarországon – kétfajta eredménnyel – 1949-ben

Varsányi Erika: A húsipari dolgozók „kirakatpere”

Unger Gabriella: Az ügynök hét élete II. rész
Az „Aczél”-„Rónai”-„Szirom” Akciócsoport

Vörös Géza: Egyházüldözők arcképcsarnoka
Az egyházakkal szembeni elhárítás vezetői, 1945–1956 II. rész

Orgoványi István: Az Államvédelmi Hatóság Határőrség felderítő osztályának megszervezése és tevékenysége 1950 és 1956 között
II. rész

Palasik Mária: A Budapest Táncpalotától a bécsi boncasztalig
A Lapusnyik-ügy – avagy egy titkosszolga disszidálása és halála a kádári konszolidáció kezdetén

Jobst Ágnes: Forradalmi helyzet alakult-e ki Magyarországon 1989-ben?
Magyarország stabilitása – NDK-szemmel

A Rajk-per lengyel szemmel

Józef Światło jelentései a helyszínről

1949 őszén a „Rajk László és társai” ellen folytatott sztálinista koncepciós kirakatper nem csupán a sztálini értelemben vett proletárdiktatúra legitimálását szolgálta, hanem nagyon egyértelműen tudatta a világgal, hogy a szovjet modellnek nincs alternatívája még a szocialista blokkon belül sem. A per természetesen szovjet forgatókönyvek alapján, gondosan előkészítve zajlott le egészen a vádlottak kiválasztásától a tanúvallomásokon át a „beismerésekig”. Fontos volt, hogy a per megkapja a megfelelő nemzetközi visszhangot mind a nyugati világban, mind a szocialista táborban. Utóbbiban mintaként is szolgált, Sztálin és Rákosi célja is azt volt, hogy a Rajk-per mintájára Csehszlovákiában és Lengyelországban is legyen hasonló per, vagyis a terror segítségével mindenhol elfojtsák azokat a hangokat, akik a Szovjetunióban kiépített proletárdiktatúrától eltérő módon képelték a szocializmus megvalósítását.¹

Éppen ezért Rákosi már az előkészületek során megpróbálta bevonni a munkába a csehszlovák és lengyel állambiztonságot. 1949 júliusában Bolesław Bierut magához kérte Stanisław Radkiewicz közbiztonsági minisztert és Roman Romkowski közbiztonsági miniszterhelyettesét. Közölte velük, hogy a napokban Varsóban járt Szücs Ernő ezredes a magyar állambiztonság képviselőjeként, aki egy „nagy nemzetközi jelentőségű kémbojtárny” felderítéséről adott tájékoztatást, amelyben lengyel kommunisták is érintettek. Bierut átadta Romkowskihoz azt a tizenkét nevet is tartalmazó feljegyzést, amit a magyaroktól kapott azzal az utasítással, hogy tartóztassák le a listán szereplő személyeket. Az utasítást gyorsan végrehajtották, így július 22. és augusztus 15. között letartóztatásba került többek között Anna Lis, Leon és Anna Gecow, Antonin Lechtman, Jan Lis, Paula Born, Janusz Sokołowski, Anna Duracz és Hermann Field (Noel Field testvére).²

Az akció lezárulta után, 1949. augusztus 24-én Budapestre érkezett Romkowski és Józef Światło ezredes. Utazásuknak két fő célja volt. Egyfelől bizonyítékokat akartak szerezni a Rákosi által küldött listán szereplő, már letartóztatott személyek ellen, másfelől személyesen akartak tájékozódni a hamarosan kirobbanó „nemzetközi jelentőségű kémbojtárny” további lengyel vonatkozásairól.

Augusztus 25-én reggel 10 órakor Rákosi fogadta Romkowskihoz. A tárgyalás 45 percig tartott és „szokatlanul szívélyes hangulatban” zajlott le. Romkowski elmondta, hogy Lengyelországban hol tart jelen pillanatban a nyomozás, amit Rákosi nagy figyelemmel hallgatott. Ezt követően pedig Rákosi tájékoztatást adott a nyomozás addigi eredményeiről, illetve elmondta azokat a „következtetéseket”, amelyeket minden „népi demokratikus” ország számára figyelembe kell venni. Rákosi többször biztosította lengyel tárgyalópartnerét, hogy folyamatosan át fogják adni az újonnan szerzett anyagokat a lengyel fél számára, illetve nemegyszer kifejezte nagy megelégedettségét, hogy a lengyel párt és a lengyel kormány megfelelő komolysággal kezeli ezt a kérdést.

A beszélgetésről készült jegyzőkönyvből kiderül, hogy Rákosi tisztában volt azzal a ténnyel, hogy Magyarország stratégiai szempontból nem túl jelentős, így a készülő Rajk-per akkor válhat igazán jelentőssé, ha azt nemzetközivé terebélyesítik. Ezért hangsúlyozta: „...ez a kérdés nem kizárólag magyar jelleget hordoz, hanem érinti a népi demokrácia minden országát. Megjegyezte, hogy Magyarország a földrajzi elhelyezkedésére, illetve viszonylag kisszámú lakosságára tekintettel nem volt és jelenleg sem az amerikai és angol hírszerzés érdeklődésének fő objektuma. Ugyanakkor Lengyelország és Csehszlovákia e szolgálatok érdeklődésének és a behatolásuknak sokkal fontosabb objektumát képezik.”³

A lengyel magatartással látszólag elégedett volt, miközben a csehszlovák pártvezetést kritizálta a késlekedéséért: „Csehszlovákia annak ellenére, hogy személyesen beszélt Gottwald elvtárrsal,⁴ eddig húzza az időt és nem vonja le maga számára a következtetéseket. Csehszlovákia kényelmes állásfoglalásának oka ebben az ügyben, Rákosi elvtárs véleménye szerint az, hogy a csehszlovák pártszervezetekben mélyen meggyökereztek a külföldi kémiszolgálatok.”⁵

Az ügy nemzetközi jelentőségét hangsúlyozva Rákosi négy pontban foglalta össze a tudnivalókat:

- 1) A háború előtti magyar elhárítás átadta a külföldi hírszerzésnek azt az ügynöki hálózatot, amellyel a magyar kommunista pártban rendelkezett.
- 2) A külföldi hírszerzés átvette e hálózat értékesebb részét.
- 3) A külföldi hírszerzés azt a feladatot adta a saját hálózatának, hogy belülről verje szét a pártot egészen az erőszakos hatalomátvételig.
- 4) Az amerikai hírszerzés alárendelte magának az emigrációs csoportokat, amelyek a háború alatt Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban voltak.

Ezenfelül azt is állította, hogy a nyomozás cáfolhatatlanul kimutatta, hogy a jugoszláv hírszerzés még a háború alatt együttműködött az amerikai hírszerzéssel, illetve hogy a jelenleg Magyarországon letartóztatásban lévő személyek bár látszólag csak a jugoszláv hírszerzéssel működtek együtt, gyakorlatilag azonban az amerikai hírszerzés szolgálatában álltak. Rákosi szerint a magyar államvédelem bizonyítékokat szerzett arra vonatkozóan, hogy Jugoszlávia egy negyvenezres hadsereget készített elő magyarul beszélő személyekből, magyar egyenruhában, amelynek egy adott pillanatban be kellett volna törnie Magyarország területére, és segítenie kellett volna a Trockista elemeket a hatalomátvételben.

A tárgyalás végén pedig különleges nyomatékkal hangsúlyozta, hogy a népi demokráciákban a pártoknak tudatában kell lenniük, hogy a magyar kérdések nem elszigeteltek, a Rajk-per, amelyre a lehető leghamarabb sor fog kerülni, megmutatja majd nemzetközi viszonylatban is az amerikai-angol imperializmus részéről fenyegető veszély lényegét, amely szolgálatában Trockisták vannak minden országban. Éppen ezért határozott álláspontra biztatta a lengyel vezetést is.

A következő napokban a két lengyel vendéget fogadta Farkas Mihály és Szücs Ernő is. A magyar állambiztonság vezetői részletesen előadták azt a nagyszabású kém-történetet, amelynek középpontjában Rajk László, Noel Field és Josip Broz Tito álltak. Farkasék megpróbálták az összeesküvés lengyel vonatkozásait is feltárni, bár ezek igen kevés konkrétumot tartalmaztak.⁶ Talán éppen ezért még azt is megengedték a lengyeleknek, hogy kihallgassák a Rajk-per leendő tanúit, hátha nekik sikerül valamit megtudniuk a lengyel vonatkozásokról. Így került sor kétszer is Noel Field kihallgatására. Romkowskiék még azt is elérték, hogy magyar, illetve szovjet jelenlét nélkül, hatszemközt beszéljenek Fielddel. A kihallgatások azonban nem hoztak kézzel fogható eredményeket. Field ugyan név szerint felsorolta lengyelországi kapcsolatait, de Gomułka személye nem volt köztük, sőt olyan személy sem akadt, aki jelentős lett volna a pártban, és Gomułkával szoros viszonyt ápolt volna. Ezután lehetőségük volt még arra, hogy Vági Ferencsel, Kálmán Andrással, Kojcsa Ilonával, valamint Demeter Györggyel és feleségével is beszéljenek.

A kihallgatásokról készített feljegyzés tanúsága szerint Józef Światło egyáltalán nem volt elragadtatva a „bizonyítékoktól” és a per előkészületeitől. Zárszávában a következőket írta: „Meg kell jegyezni, hogy e beszélgetésekből nem lehetett kikövetkeztetni, hogy milyen módszerekkel folyt le a nyomozás, mi volt valóban ismert a letartóztatott számára és mi az, amit a nyomozás során tudtak meg. Magyarországi tartózkodásunk rövid volt, az áttekintett anyagok és a kihallgatott emberek száma pedig korlátozott, így a készülő perre vonatkozóan nem volt lehetőségünk a magyar elvtársak birtokában lévő bizonyító anyagok tartalmának teljes megismerésére, amelyek megerősítették volna határozottan

*Rákosi, Péter és Szücs elvtársak állításait. Csak annyit tudunk, hogy ilyen dokumentumok léteznek.*⁷

A budapesti látogatás utolsó napján, 1949. szeptember 1-jén Rákosi személyesen is fogadta Światłót. A megbeszélés bő egy órán keresztül tartott. Rákosi szerette volna megtudni, hogy a lengyeleknek van-e a Rajk-perben felhasználható bizonyítékuk, másfelől újra kritizálta a csehszlovák vezetést, amely szerinte halogató álláspontot foglalt el az ügyben. Światło jelentése szerint Rákosi ekkor sem adott át semmilyen bizonyító dokumentumot, csupán felolvasást tartott néhány vallomásból. Végül kérte, hogy valaki a lengyel állambiztonságtól jöjjön el a perre. Kérte azt is, hogy Bierut a perre a lehetséges legnagyobb számú újságíróval küldje, illetve hogy a lengyelek gyakoroljanak nyomást a csehszlovákiai pártra, hogy foglalkozzanak e kérdésekkel a saját területükön.⁸

Romkowski és Światło csalódottan tértek haza Varsóba abból a szempontból, hogy nem kaptak semmilyen használható bizonyítékot a már letartóztatott lengyel kommunistákkal szemben. Másfelől meg is nyugodhattak, mert bár Rákosi szerette volna a Rajk-per nemzetközi jelentőségűvé tenni, s bevonni a lengyel és csehszlovák pártokat is, ez a vonal láthatóan gyenge lábakon állt. Úgy tűnt, hogy nincsenek ilyen irányú adatai a magyar állambiztonságnak, sőt inkább a lengyel állambiztonságtól vár ilyeneket.

Gomułka a Rajk-perben

Rákosi kérésének megfelelően, az 1949. szeptember 16-án kezdődött per előtt két nappal érkezett Światło Budapestre. Személyesen Bieruttól azt a feladatot kapta, hogy naponta táviratozzon Varsóba, különösen akkor, ha Lengyelországot is megemlíti valamelyik vádlott vagy tanú. A magyar belügyminisztériummal abban is megállapodtak, hogy ha Titót vagy Rajkot valaki összefüggésbe hozná Gomułkával, akkor előbb vele fognak egyeztetni.⁹ Hogy ez mégsem így történt, abban a szovjet fél tudatos munkáját kell látnunk. A per szovjet irányítói ugyanis Lazar Brankovot jelölték ki arra a szerepre, hogy Gomułka nevét megemlítsse és valljon arról, hogy Jugoszláviában szövetségesként számítottak a lengyel vezetőre, hogy ezzel nyomást gyakoroljanak a lengyel állambiztonsági szervekre.

A Rajk-perben Brankov így vallott: *„Emlékszem, mikor Lengyelországban a Gomułka-eset volt, nagy reményt fűztek hozzá, hogy Gomułka megvalósítja Tito elgondolásait Lengyelországban és várakozó állásponton voltak. Emlékszem arra is, hogy nem akartak olyan közvetlenül odahatni, bekapcsolódni, azt hitték, hogy Gomułkának sikerülni fog ez az akció a Lengyel Kommunista Pártban.*¹⁰ *De, amint ismeretes, Gomułka nem hajtotta végre, beismerte, hogy ez helytelen vonal volt és egyszer [Aleksandar] Rankovics¹¹ panaszkodott is, hogy egészen újból kell kezdeni Lengyelországban. Lengyelországban ekkor egy Kovacsevics Szrbiszlava nevű követségi tanácsos működött, aki foglalkozott ezzel a tervvel. Őt később visszahívták és Rukavina Ivan¹² követségi tanácsost küldték ki, aki most Lengyelországban van. Többet nem tudok Lengyelországgal kapcsolatban mondani.*¹³ A cél egyértelmű volt: a Moszkvában letartóztatott egykori Tito-ellenes jugoszláv kommunista „vallomása” alapján arra akarták ösztönözni a lengyel hatóságokat, hogy tartóztassák le Rukavinát, illetve Gomułkát.¹⁴

Światło a „vallomást” hallva azonnal táviratozott Bierutnak, hiszen a megállapodás ellenére hangzott el Gomułka neve, de táviratát megrövidítették. A lengyel ezredes Szücs szovjet feleségét tette ezért felelőssé, aki a táviróknál dolgozott és feltehetően Bjelkinék utasítására cselekedett.¹⁵ Bierutot felháborította az eset, és azonnal Budapestre küldte Leon Rubinsteint, aki a Közbiztonsági Minisztérium technikai részlegét vezette, hogy haladéktalanul vonja kérdőre Rákosit, és kérje el a Gomułkára vonatkozó bizonyítékokat. Bierut Rubinsteinen keresztül elégedetlenségét fejezete ki amiatt, hogy vele nem közölték előre, hogy mi fog történni. Rákosi így védekezett: *„Mi se tudtunk róla, mi is csak a tárgyaláson hallottuk, a vizsgálat folyamán a Gomułka neve soha elő nem fordult, egyébként Rubin [?] elvtárs azonnal beszéljen ezzel a Brankovval, és kérdezze meg őt,*

mert én ezeket nem ismerem.”¹⁶ Nem tudjuk, hogy Rákosi igazat mondott-e, vagy hazudott, de az igaz lehetett, hogy valóban nem volt a kezében semmilyen bizonyíték Gomulákára vonatkozóan. Nem volt olyan szál, amit Gomulka személyével konkrétan össze lehetett volna kötni. Márpedig Lengyelországban pont ő lehetett volna az „ideális Tito”, és világos volt: ha őt nem sikerül meggyanúsítani, akkor Lengyelországban nem lesz „Rajk-per”. Brankov tehát bizonyosan nem magától találta ki Gomulákára tett vallomását, hanem a szovjet forgatókönyvírók szerették volna, hogy a lengyel állambiztonság keményebb eszközökhöz folyamodjon otthon, mivel a proletárdiktatúra építése meglehetősen vontatott tempóban haladt. Ez persze Rákosinak sem volt ellenére.

Mindezek után az ismert dokumentumok szerint nem Rubinstein, hanem maga Światło hallgatta ki Brankovot. Brankov megerősítette a tárgyaláson elmondottakat, hogy Titóék számítottak Gomulákára, és nagy csalódottságot éreztek, hogy a lengyel vezető önkritikát gyakorolt. Brankov egy orosz nyelvű nyilatkozatot is tett írásban, amelyben leírja a jugoszláv hírszerzés lengyelországi tevékenységét.¹⁷ A dokumentum azonban nem tartalmaz konkrétumokat, csupán általánosságban említi, hogy a jugoszlávok varsói megbízottja, Kovacevics (Szbrizlava) kapcsolatban volt a lengyel párt központi bizottsági tagjaival, de magával Gomulákkal nem.

Hogy Brankov „vallomása” és nyilatkozata inkább provokációs célt szolgált, és nem a valóságot tartalmazta, kiderül Światło és Szücs Ernő újabb találkozására jegyzőkönyvéből, amikor is Szücs arra figyelmezteti vendégét, hogy kezelje az elhangzottakat alapos kritikával: *„Mi felelünk az egyes személyekről szóló adatokért és a per folyamán keletkező anyagokért, de csak azokért, amelyek Magyarországot érintik. Véleményem szerint a más országokat érintő anyagokat nagy óvatossággal kell kezelni és nagyon jól kell őket ellenőrizni, mert a vádlottak tudatosan hibás útra vezethetnek, fennáll a tudatos provokáció lehetősége a részükről. Én nem vállalom felelősséget ezekért a nem ellenőrzött adatokért. Ezeket az anyagokat fel lehet dolgozni, de nem lehet ezek alapján lépéseket tenni.”*¹⁸

Összességében világos, hogy Gomulka szerepe nem volt kidolgozva ebben a kitalált összeesküvésben. Minden bizonnyal az utolsó pillanatban „dobták be” a szovjetek – Brankovon keresztül –, hogy Lengyelországban is előrelendítsék a perek ügyét. Rákosiéknek – amint azt Ötvös István monográfiájából tudjuk – megvolt a saját, jól kitalált összeesküvés-történetük a Rajk-perre, a jugoszláv-vonal pedig szovjet nyomásra került előtérbe.¹⁹ Gomulának nem volt valódi kapcsolata sem a Rajk-ügy mozgatórugóival, sem a jugoszlávokkal. Mivel azonban Moszkvában úgy látták, hogy Tito és Gomulka nemzeti útjai hasonlóak, azaz mindketten elutasítják a szovjet modell mechanikus átvételét, Gomulka belekeverése az összeesküvésbe nyilvánvalónak tűnt. Még akkor is, ha Titótól teljesen függetlenül tevékenykedett. Romkowskinak és Światlónak ez azonban kevés volt, ők kézzel fogható bizonyítékokra vágytak.

Gomulakizmus és titoizmus

A „gomulakizmusnak” nevezett irányzat azonban nem volt azonos a „titoizmusnak” nevezett politikával, és nem is volt közvetlen kapcsolat közöttük. Gomulának kizárólag Lengyelország belső szocialista átalakulására voltak egyre kiforrottabb nézetei. E nézetek 1944 és 1948 között folyamatosan változtak, de kétségtelenül volt bennük logika. Gomulka a Lengyel Munkáspárt első legális plenáris ülésén (1945. február 6–7-én) fogalmazta meg először hivatalosan, hogy Lengyelországban *„evolúciós úton, de forradalmi jellegű változások mennek végbe”*. Mindezt megerősítette 1945. május 20–21-én az LMP plenáris ülésén is, amikor kijelentette, hogy *„nem szovjethatalmat építünk, hanem koalíciós demokratikus rendszert”*. E politika az LMP I. kongresszusán hivatalosan is elfogadásra került. A határozat kimondta, hogy *„a népi demokrácia békésen átváltozhat szocialista demokráciává”*.²⁰ Gomulka leginkább kiérlelt téziseit 1946. november 30-án a Lengyel Munkáspárt és a Lengyel Szocialista Párt közös aktíváján adta elő. Ennek lényege, hogy *„Lengyelország saját úton halad”,* olyan feltételek alakultak ki,

hogy a népi demokrácia és a demokratikus pártok együttműködése révén el lehet jutni a szocializmushoz. A proletárdiktatúra elkerülhetőségéről és a koalíciós népfronton alapuló népi demokráciáról vallott nézeteit még az 1947. április KB-plénumon is kevesen vitatták (pl. Adam Schaff filozófus). Gomułka realista volt, ismerte az országot, ezért állt ki határozottan a „szovjet út” lemásolása ellen.²¹

Amikor Gomułka számára ismertté vált a jugoszlávok ellen tervezett összehangolt akció, rádöbbsent, hogy ennek könnyen az ő politikája is áldozatává válhat. Miután a szovjetek és a jugoszlávok közötti közvetítési kísérlete kudarcba fulladt, úgy döntött, hogy az LMP KB plénumán megpróbálja olyan történelmi keretbe ágyazni a lengyel munkáspártok jelenlegi helyzetét, amivel elodázhathatja a pártok egyesítését és a szovjet forma átvételét, a proletárdiktatúra bevezetését. A lényeg tehát az volt: hangsúlyoznia kellett, hogy Lengyelországban nem értek meg a feltételek a proletárdiktatúra bevezetésére. Számítása szerint a KB támogatni fogja, így lesz olyan erős legitimációs alapja, amit Sztálin sem fog megkérdőjelezni. Nem véletlen, hogy az 1948. június 3-án – még a Kominform határozata előtt – elmondott beszédét előtte senkinek nem mutatta meg, mint ahogy az sem véletlen, hogy később azt a sajtó sem publikálta teljes egészében.²²

Gomułka téziseit – várakozásaival ellentétben – a KB alaposan megbírálta és elítélte,²³ ám ő ennek ellenére június 15-én levélben újra megerősítette fő tézisét, hogy „a leigázott népek munkáspártjainak *programjukba kell iktatniuk az önrendelkezést*”, azaz a Lengyel Szocialista Pártnak a függetlenség kivívásában játszott érdemeit el kell ismerni, ezt a tradíciót fel kell vállalni.²⁴ Vagyis fenntartotta, hogy 1918-ban a Lengyel Kommunista Párt hibát követett el, amiért lebecsülte a függetlenség jelszavát, míg a Lengyel Szocialista Párt jól ismerte fel annak jelentőségét. Gomułka üzenete az volt, hogy előbb ki kell vívni a függetlenséget, hogy meg lehessen valósítani a szocializmust, és nem fordítva. Véleménye szerint ezt a törvényszerűséget nem ismerte fel 30 évvel korábban a lengyel kommunista párt, ugyanakkor most, 1948-ban meg kell ragadni a lehetőséget, hogy ne kövessék el újra ugyanazt a hibát.

Nem arról van szó, hogy Gomułka – aki aktívan részt vett a „szovjetrendszer” lengyelországi kiépítésében, 1944 és 1948 között az LMP főtitkára volt, valamint 1944-től betöltötte a Visszaszerzett Területek minisztere posztját is – önkritikát gyakorolva elutasította volna az addigi négy év irányvonalát. Inkább arról lehetett szó, hogy jól ismerte a lengyel valóságot, jól tudta, hogy a lengyel társadalom többsége erős előítéletekkel bír a szovjetekkel szemben. Ha Lengyelország minden szempontból elveszti a függetlenségét (természetesen itt most arról volt szó, hogy a szocializmust megvalósíthatja-e az LMP a „nemzeti sajátosságokat” figyelembe véve, vagy sem), akkor nagyon nehéz dolga lesz a pártnak. Még az LMP 1945. májusi KB plénumán fogalmazta meg Gomułka e problémák lényegét: *„A szanációnak [az 1930-as évek kormányzata] sikerült szovjetellenessé tenni az egész nemzetet [...] A bizalmatlanság elmélyülésére a határváltozás szintén hatással van. Nem egyszerű ügy ez. Mi marxisták vagyunk, meg tudunk érteni egy csomó jelenséget, de az átlaglengyel abból indul ki, hogy Oroszország elvette Lengyelország jelentős részét. Ennek a ténynek fontos és mély értelme van. A hibák, amelyeket a szovjet szervek a lengyelekkel szemben elkövettek [pl. a deportálások], szintén formálták az emberek véleményét.”*²⁵

Gomułka tehát két dolgot akart elkerülni: a jugoszlávokkal történt szakítás után napirendre kerülő proletárdiktatúra bevezetését, illetve a szovjet minták kritika nélküli átvételét. Ezért választotta elaborátumának fő témájaként a lengyel függetlenség kérdését. Gomułka „elhajlása” tehát alapjaiban különbözött Tito „árulásától”. Gomułka nem akarta Lengyelországot a Szovjetunióval rivális regionális hatalommá tenni, csupán a lengyel valóságot figyelembe véve akarta megvalósítani az ország szocialista átalakítását.

A „Gomułka-ügy” a Rajk-per után

Még a Rajk-per előtt, amikor Światło hazatért első budapesti látogatásáról, a lengyel vezetés (Bolesław Bierut, Jakub Berman, Stanisław Radkiewicz, Józef Rózański és Józef Światło) fogadta a csehszlovák állambiztonság parancsnokát, Jindřich Veselýt. A lengyel vezetők – Rákosi kérésének megfelelően – nyomást gyakoroltak a csehszlovák vezetésre, hogy azonnal fogjanak hozzá a letartóztatásokhoz, mert a magyarok szerint Prágában van a nemzetközi összeesküvés központja.²⁶ Úgy tűnik, hogy Varsónak ez az irány tökéletesen megfelelt, hiszen így nem rajtuk volt a nyomás, s ezáltal időt nyerhettek.

Világos, hogy Światłót egyáltalán nem győzték meg a Rajk-perben látottak, sem a tanúkkal és vádlottakkal folytatott beszélgetések. Gomułka pedig valóban nem rendelkezett sem jugoszláv, sem svájci kapcsolatokkal, így letartóztatására sem volt komoly ürgy. Csak 1951 nyarán, a tábornokok pere (Tatar-Utnik-Nowicki) előtt vették őrizetbe az egykori pártvezetőt. Vád ekkor sem volt ellene, feltehetően attól féltek, hogy a tábornokok perében majd többször elhangzik a neve, és ezért a hatalom számára biztonságosabb, ha letartóztatásban van.²⁷ A Rajk-per idején megkezdett nyomozás egészen 1952 végéig tartott, de a letartóztatottak kényszervallatása ellenére nem találtak semmi bizonyítékot, hogy Noel Fieldnek vagy Titónak komoly kapcsolatai lettek volna Lengyelországban, akiknek az lett volna a feladatuk, hogy megdöntsék a népi demokratikus rendszert. 1952 végére a nyomozás éppen annyit tudott felmutatni, amit már a kezdetekkor is tudott, éppen úgy nem találtak egyetlen olyan személyt se Lengyelországban, aki kapcsolatot jelentett volna a Tito-féle összeesküvésben, ahogy a Rajk-per idején Brankov sem tudott megnevezni senkit sem.

Gomułkával ráadásul kivételesen bántak, nem alkalmaztak vele szemben kényszervallatást, és nem verték meg. Első kihallgatására is nyolc hónapot (!) kellett várnia (1952. február 20.).²⁸ Ettől kezdve azonban megsaporodtak a kihallgatások: több mint 40 hónapos fogsága alatt közel 40 kihallgatásban volt része. A kihallgatók célja széles körű volt. Bizonyítékok híján vallomásokot akartak kicsikarni arról, hogy együttműködött a háború előtti politikai rendőrséggel, és beépített ügynök volt a pártban, hogy együttműködött a háború alatt az emigráns kormány hírszerzésével (itt Marian Spsychalski, illetve Włodziemierz Lechowicz szerepeltek összekötőként), majd hogy együttműködött a németekkel, a háború után pedig az amerikai és brit hírszerzéssel (Spsychalskival és más, magas rangú tisztekkel együtt, akik az éppen folyó tábornokokperben is érintettek) és végül hogy Herman Fielddel együtt a Tito-Rajk-féle összeesküvésben is részt vett. Gomułka azonban mindent tagadott, sőt kijelentette, hogy ő soha nem tartotta magát „jobboldali elhajlónak” sem, soha nem gondolt arra, hogy frakciót hozzon létre a párton belül.

A prágai Slánský-per után Moszkva újra Varsóra tekintett, és jelezte, hogy elégedetlen a Gomułka elleni per késlekedése miatt. Ettől kezdve a kihallgatások egyre inkább „szembesítéseké” változtak. Hamis tanúvallomások állandó idézgetésével próbálták megtörni Gomułkát, aki azonban kitartott ártatlansága mellett. 1953. február 18-án már felháborodva utasította vissza a képtelen vádakát: „Vádatok fabrikáltak, szerintetek semmi mást nem csináltam, csak eltitkoltam a tevékenységem a Politikai Bizottság előtt. Ez ostobaság. Minden hazugság le lesz leplezve, és akkor kíváncsi leszek, hogy fogtok kinézni. Mi lesz akkor veletek, amikor én dokumentumok alapján bizonyítom, hogy ezeket a vádakokat az ujjatokból szoptátok. Leleplezem a hazugságaitokat a dokumentumok alapján hasonló ügyekben.”²⁹

Az évekig húzódó „nyomozás”, a sehova sem vezető kihallgatások azt mutatják, hogy Gomułkát inkább megvédte a lengyel állambiztonság, és valójában nem akarta őt bíróság elé állítani. Bár Józef Światło Nyugatra szökése után adott interjúiban, amelyek később angolul és lengyelül írásban is megjelentek, utalt arra, hogy személyesen Bierut nem szerette Gomułkát. Főképpen azért nem, mert 1943 novemberében Paweł Finder meggyilkolása után a párt Gomułkát választotta főtitkárnak Bieruttal szemben, illetve Gomułka népszerű hazafinak számított a kominternes Bieruttal szemben.³⁰ Hogy Gomułka mégis elkerülte a pert, annak több oka is lehetett:

1. A dokumentumokból úgy tűnik, hogy a lengyel állambiztonsági vezetők úgy gondolták, hogy a Rajk-per – még ha koncepciózus is – valódi bizonyítékok alapján folyik. Maga Światło nem egyszer kérte Rákosit vagy Szücsöt, hogy adják át a bizonyítékokat tartalmazó iratokat. A rendelkezésekre álló forrásokból olyan kép bontakozik ki, mintha Światło a Rajk-per alatt jött volna rá arra, hogy itt semmilyen valódi bűncselekmény nem történt. Ha ez így volt, akkor érdemes azon elgondolkodni, hogy miért nem avatták be a lengyel állambiztonság vezetőit a per minden részletébe.

2. Gomułka nem csupán a párton belül, hanem viszonylag a társadalomban is népszerű vezető volt. Ő testesítette meg azt a kommunistát, aki kiállt Lengyelország függetlensége mellett. Ő volt az, akit pontosan azért távolítottak el a vezetésből, mert számon kérte a párton a lengyel függetlenségi hagyományokat.

3. Lengyelországban a proletárdiktatúra bevezetése meglehetősen vontatottan haladt. Legfőképpen a társadalom és a katolikus egyház ellenállása miatt a Lengyel Egyesült Munkáspárt közel sem rendelkezett az irányítás monopóliumával az élet minden területén. A párt nem rendelkezett szinte semmilyen társadalmi legitimitációval.

4. A Gomułka elleni per több szempontból is a visszájára fordulhatott volna:

a) A Rajk-perben kitalált történetek valótlanok voltak, semmilyen bizonyíték nem került elő ellene, és nem volt olyan szál, amibe belekapaszkodva a vádlók egy hihetőnek tűnő összeesküvést tudtak volna fabrikálni.

b) Gomułka – ahogy a kihallgatásaiból is kitűnt – biztosan nem tett volna beismerő vallomást, és hazugsággal vádolta volna a vezetést. Egy nyílt perben könnyen a maga javára fordíthatta volna a közvéleményt.

c) A társadalom szemében hős lehetett volna egy olyan személy, akit azzal vádolnak meg, hogy meg akarta dönteni a „népi demokratikus rendszert”.

5. Az idő múlásával más irányba „fejlődtek” a kirakatpercek is. Az 1951 végén elítélt Rudolf Slánský pere már erős antiszemita vonásokat mutatott, a vádlottak fő bűne már nem a jobboldali elhajlás és a nemzeti függetlenség, hanem a kozmopolitizmus volt. Gomułka személyére e vádak végképp nem passzoltak, sőt Jakub Berman vagy éppen maga Józef Światło kerülhetett veszélybe, akik nemcsak zsidó származásúak voltak, hanem kapcsolatba hozhatók voltak a cionista mozgalommal is.

Gomułkát végül megvédték a nyilvánvaló ítélettől, majd 1953 márciusában Sztálin halála után lassan végleg lekerült a napirendről a bíróság elé állítása. Letartóztatója és az egyetlen ellene készített, bár soha fel nem használt vádirat szerzője, Józef Światło 1953. december 5-én egy berlini szolgálati út alkalmával Nyugatra szökött, majd az USA-ba menekítették. Közel egy év telt el, amikor 1954. szeptember 28-án a Szabad Európa Rádió megkezdte a Światlóval készített beszélgetések sugárzását. Az egykori állambiztonsági ezredes részletesen beszámolt a Lengyelországban alkalmazott terrorról és a perekről. Összesen 159 adásban beszélt az elkövetett bűnökről, majd a szöveget egy megszerkesztett brosúrában 3 millió példányban Lengyelországba juttatták az amerikaiak.³¹ Światło adásai jelentős mértékben hozzájárultak a lengyelországi sztálinista rendszer megrendüléséhez, az olvadás kezdetéhez, sőt magához a Közbiztonsági Minisztérium felszámolásához, a Belügyminisztérium átszervezéséhez. Gomułka 1954. december 13-án szabadult, miután Bierut Moszkvában találkozott Nyikita Hruscsovval. 1956 nyarán – Bolesław Bierut halála után – pedig a legnépszerűbb politikusként követelték vissza az ország élére, ami október 19-én meg is történt.

Dokumentumok

1. Józef Światło ezredes feljegyzése magyarországi útjáról, 1949. október 3.

Szolgálati feljegyzés
az 1949. IX. 14–27. közötti budapesti útról.
Varsó, 1949. október 3.

A feljegyzés a következő részleteket tartalmazza:

1. Lengyel ügy a vádlottak és a tanúk vallomásaiban.
2. Beszélgetés a Brankov nevű vádlottal a perben tett vallomása után.
3. Beszélgetés Szücs ezredessel a Brankov nevű vádlott kihallgatása után.
4. Ismételt beszélgetés a Brankov nevű vádlottal, amely alapján nyilatkozatot tett.
5. Brankov 1949. szeptember 26-án írt nyilatkozatának kézírata,³² valamint a magyar állambiztonság [Alfred] Fiderkiewicz követet érintő feljegyzése.
6. Beszélgetés Szücs ezredessel, miután (a Budapestről való elutazás előtt) megkaptuk Brankov írásbeli nyilatkozatát.
7. Általános észrevételek.

I. Az első két vádlott, Rajk és Pálffy vallomásaiban a lengyel ügy csak általánosan került szóba.

Rajk vallja:

[...] Tito intervenciók támogatásával kapcsolatban meg kell még jegyezniem azt, amit Brankov és Mrazovics is közölt velem Rankovics utasítására, Tito üzeneteképpen, és pedig azt, hogy ők nemcsak Magyarország intervenciók, fegyveres támogatására gondolnak, hanem igyekeznek ugyanakkor a Magyarországot körülvevő szomszédos népi demokráciák részéről is megfelelő kedvező körülményeket teremteni egy ilyen akció végrehajtására Magyarországon.

Ebbe a politikába tartozott bele az, aminek a megkezdésétől ugyancsak hírt adtak nekem, és amiről egyébként, mint külföldi lapokat olvasó embert, tényleg is meggyőződhettem, hogy azokban az országokban, ahol a katolikus egyháznak nagyobb befolyása volt, tehát döntően Lengyelországban és Csehszlovákiában, a Mindszenty által kezdeményezett akcióhoz, politikai agitációkhoz hasonló nagyméretű mozgolódás kezdődött el az illető országok kormányai ellen [...]

Pálffy többek között ezt vallja:

[...] A mi fegyveres puccsunk Magyarországot volt hivatott leszakítani, de Zsokalj már hangsúlyozta, hogy egy hosszú, tervszerű folyamatnak egy része lesz ez a magyarországi momentum.

Például Zsokalj azt mondotta, hogy legközelebb erre kerül sor Lengyelországban [...]

A Pálffy kihallgatása utáni szünetben Szücs ezredeshez fordultam azzal a kérdéssel, hogy Lengyelország meg lesz-e még említve a bírósági eljárás további folyamatában. Azt a választ kaptam, hogy ugyanolyan általánosan lesz említve, ahogy eddig is.

Szücs ezredes biztosítása ellenére kiderült, hogy Brankov a vallomásában, majd később Klein és Tarisznyás tanúk név szerint említettek személyeket Lengyelországból.³³

Ezzel kapcsolatban fordultam Szücs ezredeshez, Bjelkin tábornok jelenlétében, hogy azonnal adja át nekem Brankov vallomásának jegyzőkönyvét, azzal a céllal, hogy az általa adott információt Varsóba küldhessem. Szücs ezredes megtagadta a jegyzőkönyv azonnali átadását, amit azzal indokolt, hogy a jegyzőkönyvet először a magyar vezető személyiségeknek kell átnézni, és majd csak azután kaphatom azt meg.

Szücs ezredes távozása után Bjelkin tábornok megszólított: „Na hát, Światło elvtárs, nyomást gyakorolni és követelni.” Az észrevételeimre, hogy a lengyel hatalomnak közelebbi részleteket kell tudnia a jugoszláv hírszerzés lengyelországi tevékenységéről és kapcsolatairól, Bjelkin azt válaszolta: „Tartóztassák le Rukavinát, mi lefogtuk Brankovot, önök fogják el Rukavinát.”

Meg kell mondani, hogy a magyar hatalmak igen szívélyesen fogadtak. Szücs ezredes a per megkezdése előtt ünnepélyesen biztosított engem, hogy lehetőségem lesz az anyagok azonnali áttekintésére.

A per folyamán keveset tettek abba az irányba, hogy a per anyagait azonnal lefordítsák lengyelre vagy oroszra, és megosszák velem.

Szücs ezredes azt is megígérte, hogy lehetővé teszi számomra Szőnyi kihallgatását, amely számos lényeges momentumot hozhatott volna az ügyünkbe, ugyanakkor az erőteljes sürgetésem ellenére nem sikerült kihallgatnom.

Szeretném megjegyezni, hogy az egész budapesti találkozásom alatt egyszer sem találkoztam elutasítással, ha valamit kértem. Mind Szücs ezredes, mind a szovjet Bjelkin tábornok állandóan mindent megígértek, ugyanakkor el voltak foglalva a per „magyar oldalával”, nem nyújtottak nekem segítséget.

Bjelkin tábornok megfogadta nekem például, hogy át fogja adni a per jegyzőkönyvének orosz fordítását, de annak ellenére, hogy folyamatosan emlékeztettem erre, végül nem kaptam meg. Végül a magyar szöveget lefordították tört orosz nyelvre, amelyből végül elkészült nekem a lengyel fordítás.

Csak Bierut elvtárs levele³⁴ után tették számomra lehetővé 1949. szeptember 19-én a Brankovval való beszélgetést.

E beszélgetés alatt jelen volt egy oroszul tudó állambiztonsági tiszt.

Brankov arra a kérdésre, hogy mit tud elmondani a jugoszláv tervekről Lengyelországgal kapcsolatban azt válaszolta, hogy egészében ezeket a terveket nem ismeri, csak bizonyos részleteket tud elmondani, de az ő elképzelésében a Lengyelországgal kapcsolatos tervek éppen olyanok, mint Magyarországgal kapcsolatban.

Brankov a következő, számára ismert részleteket adta elő Lengyelországgal kapcsolatban:

1) Tito Lengyelországba küldte Kovacsevicset hivatalosan, mint a jugoszláv KP KB képviselőjét, de a gyakorlatban azért, hogy Tito javára kémtevékenységet folytasson.

A Lengyelországba küldésének időpontját Brankov nem ismeri, de azt tudja, hogy 1947-ben már Varsóban volt.

2) Kovacsevics férje a jugoszláv nagykövetség tanácsosa volt Varsóban, de egyidejűleg a lengyelországi hírszerzés vezetője is.

3) Kovacsevicsnek voltak kapcsolatai az LMP KB-ban – akiket személyesen Brankov nem ismer.

A fenti állítását Brankov arra alapozza, hogy amikor Belgrádban volt az Állambiztonsági Igazgatóságban (UDB), akkor ott Kovacsevicsről, Varsóból ugyanolyan jelentéseket látott, amilyeneket ő írt Budapestről, és ilyen típusú jelentéseket kizárólag ügynöki adatok alapján írnak.

4) Kovacsevicset 1948 szeptemberében visszahívták Lengyelországból, mert nem tudta kihasználni Gomułka ügyét. A férjét, a jugoszláv hírszerzés vezetőjét két hónappal korábban, 1948 júliusában hazahívták.

5) 1947 decemberében, amikor Tito Budapestre látogatott, beszélgetést folytattak Brankov magyarországi munkájáról. Tito, tudva arról, hogy Brankov ismeri Kovacsevicset, kifejezte elégedetlenségét Kovacsevics munkájával kapcsolatban, és kijelentette, hogy Kovacsevics nem teljesíti a rá bízott feladatokat. E beszélgetés alatt jelen volt Rankovics és Milics, az UDB külföldi hírszerzési osztály vezetője.

6) 1948-ban Brankovot behívták az UDB-be Belgrádba. A megbeszélésen Rankovics azt mondta, hogy Kovacsevics Lengyelországban rosszul dolgozott, nem tudta kihasználni

a Gomułka-ügyet. Rankovics még azt is mondta, hogy kezdetben Tito és ő kiváráó álláspontot foglaltak el a Gomułka-üggyel kapcsolatban, mivel arra számítottak, hogy Gomułka Lengyelországban megcsinálja ugyanazt, amit Tito Jugoszláviában. Az, hogy az ő várakozásaik nem valósultak meg, Kovacsevics bűne.

Brankov arra következtetett Rankovics szavaiból, hogy Gomułka Tito útjára akart lépni, de Kovacsevics hibájából a Tito-klikk lengyelországi tervei nem sikerültek, és ezért visszahívták Lengyelországból.

Brankov kikötötte, hogy Rankovics ezt egyenesen nem mondta, hanem ő vont le ilyen következtetést a Rankoviccsal való beszélgetésből.

Rankovics azt is mondta, hogy meglepetés volt számukra Gomułka önkritikája. Sajnálkozott, hogy Lengyelországban újra kell kezdeni a munkát. Rankovics valójában nem mondta, hogy Gomułkával kell kezdeni a munkát, de Brankov úgy ítélte meg, hogy Gomułkáról van szó most is.

7) Kovacsevics helyére Rankovics Lengyelországba küldte a követség tanácsosi posztjára Ivan Rukavinát – a jugoszláv KP KB és az UDB képviselőjét. Rukavina, útban Varsóba, megállt Budapesten. Elmondta Brankovnak, hogy Rankovicstól parancsot kapott, hogy összeköttetést teremtsen Gomułkával és az LMP KB-ban lévő híveivel, akikre Tito számíthat a Tájékoztató Irodával folytatott harcban.

1949. szeptember 26-án folytattam még egy beszélgetést Brankovval, amely után egy írásos nyilatkozatot készített a Tito-klikk lengyelországi tevékenységéről és terveiről.

Ebben a beszélgetésben, ahogy az írásos nyilatkozatban is, Brankov azt állítja, hogy az LMP KB tagjaival való kapcsolatokról szóló híreket maga Kovacsevics erősítette meg, amikor találkoztak Belgrádban 1948 szeptemberében, ugyanakkor arról nem beszélt neki, hogy személyesen kivel tartott kapcsolatokat.

Megjegyezte ugyanakkor, hogy a kapcsolatairól rendszeresen írt a jelentéseiben Belgrádba.

A megbeszélést Rukavinával 1948-ban, amely a Rankovicstól kapott parancsokat érintette a Lengyelországba való kiutazása előtt, egy kicsit más formában adta elő. Nem beszél már világosan arról, hogy Gomułkával és híveivel kapcsolatot kell teremteni, hanem arról beszél, hogy az LMP-n belül kell egy titoista frakciót létrehozni, amiben nagy segítség lehet Gomułka magatartása.

Hangsúlyozom, hogy Brankov mind a két megbeszélésen nagyon óvatosan formálta meg válaszait.

A fentiekkel kapcsolatban a következő momentumokra kell figyelmet fordítani:

Amikor előadtam Szücs ezredesnek a Lengyelországot érintő információkat, amelyeket a Brankovval folytatott első megbeszélésen szereztem, nagy csodálkozását fejezte ki, és kijelentette, hogy ő most hall erről először, és hogy a nyomozás egész ideje alatt ilyen anyagok nem voltak.

A Brankovval folytatott második beszélgetésem előtt, 1949. szeptember 26-án fogadott Szücs ezredes, és a beszélgetésen kijelentette: „Mi felelünk az egyes személyekről szóló adatokért és a per folyamán keletkező anyagokért, de csak azokért, amelyek Magyarországot érintik. Véleményem szerint a más országokat érintő anyagokat nagy óvatossággal kell kezelni és nagyon jól kell őket ellenőrizni, mert a vádlottak tudatosan hibás útra vezethetnek, fennáll a tudatos provokáció lehetősége a részükről. Én nem vállalok felelősséget ezekért a nem ellenőrzött adatokért. Ezeket az anyagokat fel lehet dolgozni, de nem lehet ezek alapján lépéseket tenni.”

Végezetül Szücs ezredes azt mondta: „Mondja el a lengyel elvtársaknak, hogy nagyon óvatosan kell közelíteni a letartóztatottak szavaikhoz. Rákosi elvtárs politikus és nem

operatív munkatárs, ő néhány kérdésben túlozhat. Nekünk, operatív munkatársaknak, mindent le kell fednünk. Mi itt azért voltunk erősek, mert a levéltári anyagok és a tanúk vallomásai megerősítették a vádakot, és a letartóztatottakat beszédre kényszerítették.”

Általános észrevételek

A per szervezési oldalát tekintve, amennyire nekem ezt sikerült megállapítanom, nagyon jól előkészített volt. Tekintettel arra, hogy a magyar nyelvet egyáltalán nem ismerem, és hogy nem volt lehetőség az előkészületek szemügyre vételezésére, nem voltam abban a helyzetben, hogy az előkészület bizonyos részleteit megértsem, és Péter tábornok és a helyettese – Szücs ezredes – nem szívesen beszéltek ezektől a részletekről.

Figyelemre méltóak a következő momentumok:

- 1) A vádlottak viselkedése a tárgyaláson
 - a) a nyomozás során elkészített vallomásokat fenntartották és a számunkra bemutatott anyagokat megerősítették,
 - b) más vádlottakkal történő szembesítés esetén ingadozások nélkül fenntartották az általuk a nyomozás és a tárgyalás során tett vallomásokat.
- 2) A tanúk a börtönből érkeztek a bírósági terembe kísérettel, de a háború előtti rendőrök – kíséret nélkül. A nézők között a teremben felháborodott hangok hallatszottak: „Miért nem ülnek még?“, az újságírók között pedig értetlenség volt tapasztalható, hogy ezek a tanúk szabadlábon vannak.
- 3) Az egyik tanú felhívásra sem ment be a tárgyalóterembe, félt bemenni, és az elnök kénytelen volt szünetet elrendelni.
- 4) Az állambiztonsági hatalom nem mindig irányította a per folyamatát. Péter tábornok és Szücs ezredes nemegyszer meglepődtek, hogy egyes vádlottak beszéltek bizonyos ügyekről és emberektől, olyan dolgokról, amelyeket a magyar hatalomnak nem volt kívánatos.
- 5) Az ügyész aktivitásának hiánya és az elnök túlzott aktivitása. Az ügyész a procedurális kérdéseken kívül szinte nem is tett fel semmilyen kérdést. Olyan benyomás keletkezett, hogy az ügyész egyszerűen fél bizonyos kérdéseket feltenni. Ugyanakkor az elnök gyakran szükségtelenül megszakította a vádlottak és a tanúk vallomásait, ami miatt Péter tábornok és Szücs ezredes nagyon elégedetlenek voltak.
- 6) Az utolsó szó idején minden vádlott nagyon helyesen viselkedett. Kivételt képezett Rajk, aki hősiiesen akart kijönni a perből és halálbüntetést akart kérni magára. A magyar hatóságok nagy erőfeszítései kellettek ahhoz, hogy erre ne kerüljön sor.

4 példányban

2 melléklet orosz nyelven magyarból fordítva

Światło, ezredes

[AIPN BU 0298/789, 3–8. Lengyel nyelvű gépelt tisztázat, Światło saját kezű aláírásával.]

2. Lazar Brankov nyilatkozata, 1949. szeptember 26.

Lazar Brankov nyilatkozata
1949. szeptember 26-án Światło ezredes előtt

Ismeretes előttem, hogy a jugoszláv információs szolgálat (UDB) megerősítette tevékenységét mind Lengyelországban, mind Magyarországon, ahogy más népi demokratikus állam területén is. Erről akkor szereztem tudomást, amikor Jugoszláviában beszéltem Rankovics belügyminiszterrel. Nem volt elégedett a Magyarországon végzett munkával, és akkor példaképpen rámutatott azokra a demokratikus országokra, ahol ez a munka jobban megy. Ugyanakkor elmondta, hogy Lengyelországban az ügyet rosszul

szervezték meg, és nem használták ki azokat a lehetőségeket, amelyekkel ott rendelkeztek. És akkor arról beszélt, hogy emiatt visszahívták azokat a jugoszlávokat, akik ott dolgoztak. Rankovics meg is nevezett egyet, mert hiszen tudta, hogy régóta ismerem. Ez a személy Kovacsevics Szbrislava, aki a jugoszláv kommunista párt központi bizottságának meghatalmazottja volt Lengyelországban. Kovacsevics Szbrislava nem volt hivatalos informátor, hanem ő csak a kommunista párt káderosztályát vezette. Kovacsevics férje Szlavko Kuzmanovics, akit éppen akkori hívtak vissza, információgyűjtéssel foglalkozott. 1947–1948-ban ő vezette a jugoszláv információs szolgálatot Lengyelországban.

1948 szeptemberében Belgrádban beszélt[em] Kovacsevics Szbrislavával. Röviden beszélt[em] vele. A beszélgetésből megtudtam, hogy ő Lengyelországban rendelkezett kapcsolattal, kapcsolatot tartott a lengyel kommunista párt központi bizottságának tagjaival, és erről ő rendszeresen jelentéseket írt Belgrádba. Neveket akkor nem említett.

1948 nyarán Rankovics Lengyelországba küldte Rukavina Mátét (Ivánt), Rukavina mint követségi tanácsos került oda. Valójában az UDBA³⁵ őrnagyaként hivatalos informátor volt. Rukavina átvette Kuzmanovicstól az ügynöki hálózat vezetését és Kovacsevics pártmunkáját is. Egy Budapesten keresztül vezető út alatt beszélt Rankoviccsal. Tőle tudta meg, hogy ő is hasonló utasítást kapott Rankovicstól, mint én Magyarországon. Az ő feladata az volt, hogy kapcsolatba lépjen a lengyel kommunista párt tagjaival, és őket megszerezze Tito politikájának érdekében. A feladat lényege az volt, hogy a lengyel kommunista párton belül egy Tito-frakciót hozzanak létre. Azt mondta, hogy Rankovics kifejezte véleményét azzal kapcsolatban, hogy Gomułka magatartása sok lehetőséget nyújt erre.

1948 szeptemberében, amikor Rankoviccsal beszélt, ő akkor a lengyelországi helyzettel kapcsolatban azt mondta, hogy Gomułka ügyétől sokat várnak. Eleinte kivárázó pozícióra helyezkedtek – mondta Rankovics. Sajnos Gomułka kapitulált. Az embereink, aki ott voltak, nem álltak a helyzet magaslatán, és most újra kell mindent kezdeni.

Lazar Brankov
saját kezűleg

[AIPN BU 0298/789, 9–10. Orosz nyelvű gépelt tisztázat.]

¹ A Rajk-pernek ma már hatalmas szakirodalma van, lásd például: Hajdu, 1992.; Uo. 2001.; Zinner, 2013.; Ötvös, 2012.

² Spalek, 2014: 220.; Hódos, 2005: 311.

³ AIPN BU 0 0298/789. 12.

⁴ Rákosi Mátyás 1949. június 21. és 24. között látogatott Prágába, ahol egy 65 nevet tartalmazó listát adott át Klement Gottwald államelnöknek a csehszlovákiai vezetésbe befurakodott angol és amerikai kémekről. A listán többek között Václav Nosek belügy-, Vladimír Clementis külügyminiszter, Artur London, valamint Vavro Hajdu helyettes külügyminiszter és a csehszlovák kommunista párt további két központi bizottsági tagja szerepelt.

⁵ AIPN BU 0 0298/789. 13.

⁶ Uo. 18–21.

⁷ Uo. 36–37.

⁸ Uo. 6.

⁹ Błazyński, 1986.

¹⁰ A lengyel kommunista pártot 1942 és 1948 között Lengyel Munkáspártnak (LMP), 1948 decemberétől pedig Lengyel Egyesült Munkáspártnak (LEMP) hívták.

¹¹ 1948-tól Jugoszlávia belügyminisztere.

¹² Ivan Rukavina (1912–1992) horvát származású tábormok, részt vett a spanyol polgárháborúban, majd a második világháborúban Jugoszlávia felszabadításában. 1951-ben megkapta a Jugoszlávia Népi Hőse kitüntetést.

¹³ *Rajk László és társai...* 1989: 106.

¹⁴ Lásd még a tanulmány végén közölt 1. sz. dokumentumot. Bjelkin tábormok egyértelműen közli is Światłóval, hogy tartóztassák le Rukavinát.

¹⁵ Światło későbbi visszaemlékezésében így ír erről: „Varsóban óriási botrány lett. Bierut azonnal különrepülőgéppel Budapestre küldte Rubinstein ezredest, aki akkor a Kormányvédelmi Főosztályt vezette. Rubinstein a reptérről egyenesen Rákosihoz ment, aki egy kis villában lakott Pesten. Rákosi fogadta őt az irodájában, egy nagy asztalnál ült, amelyen, biztos, ami biztos, csőre töltve egy automata pisztoly hevert. Bár, mondhatjuk, Rubinstein ezredes egy testvérpártból érkezett. Rákosi azt tanácsolta neki, hogy érdeklődjön a magyar állambiztonságnál. Így másnap Rubinsteinnel együtt elmentünk Szücs ezredeshez, a magyar állambiztonság akkori vezetőjének, Péter Gábornak a helyetteséhez, hogy panaszt tegyünk. Szücs nem tudta kimagyarázni aényt, hogy cenzúrázták a táviratot. Rubinsteint, én és Szücs végül Péter Gábor irodájában kötöttünk ki, akinél ott találtunk egy szovjet ezredest, „tanácsadót”, akit külön a Rajk-perre küldtek oda. És itt hirtelen nem annyira Péter Gábor, inkább éppen a szovjet ezredes kezdett sűrű magyarázkodásba, hogy a legnyilvánvalóbb, hogy a rádió-összeköttetésben szünet volt, és ezért nem jutott el egészen a távirat Varsóba. A jelenlétben a szovjet ezredes telefonált a rádiósokhoz és utasította őket, hogy a táviratot egészen továbbítsák. Később kiderült, hogy a rádiós, aki a táviratokat továbbította, Szücs ezredes orosz felesége volt. Ő éppen a szovjet ezredes világos utasítására szakította meg a távirat továbbítását az adott helyen.” Błażyński, 1986.

¹⁶ Így emlékezett vissza Rákosi 1962-ben, amikor Aczél György és Nógrádi Sándor a perről faggatta az MSZMP PB utasítása alapján. Baráth–Feitl (szerk.), 2013: 47. Sajnos nem áll rendelkezésre semmilyen dokumentum Rubinstein budapesti útjáról. Światło sem emlékezik meg róla a jelentésében. Brankovval is Światło találkozik, nem pedig Rubinstein, lásd 2. sz. dokumentum.

¹⁷ Lásd a 2. sz. dokumentumot.

¹⁸ Lásd az 1. sz. dokumentumot.

¹⁹ Ötvös, 2012.

²⁰ Lásd erről: Domány, 1988: 51–62.

²¹ Gomulka koncepciójáról lásd: Werblan, 1988: 454–475.

²² *Miesięcznik Literacki*, 1983.

²³ Paczkowski, 1986: 9–11.

²⁴ Uo. 12–22.

²⁵ Werblan, 1988: 255–256.

²⁶ Spałek, 2014: 228.

²⁷ Lásd erről részletesen: Spałek, 2014: 724–733.

²⁸ AIPN BU 0 0298/319. 28–36.

²⁹ Uo. 201.

³⁰ Lengyelországban – Magyarországhoz hasonlóan – ellentét feszült a „hazaiak” és a „moszkoviták” között, ráadásul a „hazaiak” valóban életüket kockáztatva aktívan részt vettek a fegyveres ellenállásban a német megszállás ellen. Ők valóban harcoltak Lengyelország függetlenségéért, míg a „moszkoviták” csupán Sztálin kegyelméből élhették meg a háború végét, így a lojalitásuk is megkérdőjelezhető volt.

³¹ Ceranka, 2013: 36–40.

³² Lásd a 2. sz. dokumentumot.

³³ Klein Antal és dr. Tarisznyás Györgyi vallomásairól van szó. Mindketten megemlégették, hogy 1948 januárjában a budapesti lengyel nagykövetség által szervezett fogadáson találkoztak Mrazovics jugoszláv követtel, majd később ők is részt vettek azon a biritó-pusztai vadászatban, ahol Mrazovics, Rankovics és Rajk is jelen volt. Lásd *Rajk László és társai...* 1989: 185–189. Światło e vallomásokról kissé másképp jelentett Varsóba. Eszerint Klein és Tarisznyás azt vallották, hogy 1948 januárjában Dinnyés Lajos miniszterelnök szervezte a biritó-pusztai vadászatot, ahol jelen volt Lengyelország budapesti nagykövete, Fiderkiewicz és felesége is. A vadászat alatt Fiderkiewicz felesége együtt volt Tarisznyással, akivel kártyáztak és franciául társalogtak. A vadászat végén a nagykövet meghívta Kleint és Tarisznyást is a nagykövetség fogadására a Park-klubba. Mindketten ekkor találkoztak utoljára Fiderkiewiczcsel. AIPN BU 0 0298/789. 11.

³⁴ Ezt a levelet Rubinstein adta át Rákosinak. A levél nem áll rendelkezésünkre, de Światło és Rákosi visszaemlékezéseiből is tudjuk, hogy Bierut elégedetlenségét fejezte ki amiatt, hogy Gomulka nevét egyeztetés nélküli említették meg a perben.

³⁵ Sluzba drzavne sigurnosti: A jugoszláv állambiztonság ismert rövidítése.

Levéltári források

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (Nemzeti Emlékezet Intézetének Levéltára, AIPN)
Biuro Udostępniania (Közzétételi Iroda, BU)

BU 0298/789.

BU 0298/319.

Nyomtatásban megjelent források

Baráth–Feitl (szerk.), 2013

Lehallgatott kihallgatások. Rákosi és Gerő pártvizsgálatának titkos hangszalagjai, 1962. Szerkesztette: Baráth Magdolna – Feitl István. Budapest, Napvilág Kiadó – ÁBTL.

Paczkowski, 1986

Gomułka i inni dokumenty z archiwum KC 1948–1982. Wstęp, wprowadzenia i przypisy: Jakub Andrzejewski [Andrzej Paczkowski], Warszawa, Książ.

Hajdu, 2001

Hajdu Tibor: Farkas és Kádár Rajknál. Rajk vallatása, Budapest, 1949. június 7. In *Ki volt Kádár? Harag és részrehajlás nélkül a Kádár-életéről.* Szerkesztette: Rácz Árpád. Budapest, Rubicon-Aquila.

Sajtó

Miesięcznik Literacki, 1983

Eredetileg: *Głos Ludu*, 1948. június 6. Újraközli: *Miesięcznik Literacki*, 2. sz. 78–87.

Hivatkozott irodalom

Błażyński, 1986

Zbigniew Błażyński: *Mówi Józef Światło. Za kulisami bezpieki i partii.* Londyn, Polska Fundacja Kulturalna.

Ceranka, 2013

Paweł Ceranka: *Dynamit podłożony pod stalinizm. Biuletyn IPN Pamięć.pl.*

Domány, 1988

Domány András: *Władysław Gomułka.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Hajdu, 1992

Hajdu Tibor: A Rajk-per háttere és fázisai. *Társadalmi Szemle*, 11. sz. 17–36.

Hódos, 2005

Hódos György: *Tettesek és áldozatok. Konceptiók perek Magyarországon és Közép-Kelet-Európában.* Budapest, Noran.

Ötvös, 2012

Ötvös István: *Konceptióváltások. A Rajk-per katonai vonala.* Gödöllő–Máriabesnyő, Attraktor.

Rajk László és társai... 1989

Rajk László és társai a népbíróság előtt. Az ún. „Kék könyv” hasonmás kiadása. Budapest, Magyar Eszperantó Szövetség.

Spalek, 2014

Robert Spalek: *Komuniści przeciwko komunistom. Poszukiwanie wroga wewnętrznego w kierownictwie partii komunistycznej w Polsce w latach 1948–1956.* Warszawa, IPN–Zysk i S-KA wydawnictwo.

Werblan, 1988

Andrzej Werblan: *Władysław Gomułka. Sekretarz Generalny PPR.* Warszawa, Książka i Wiedza.

Zinner, 2013

Zinner Tibor: *A nagy politikai affér. A Rajk-Brankov ügy. I-II. kötet.* Budapest, Saxum Kiadó.

Népfront-tojásokból reakció rántotta – à la ÁVH Egy választás Magyarországon – kétfajta eredménnyel – 1949-ben

A Magyar Dolgozók Pártja (MDP) 1948. nyári életre hívása után 1949-ben kezdett kiteljesedni az idejétmúlnak nyilvánított, korábbi fogantatású intézményrendszer átszervezése, kommunista pártegyeduralom alá rendelése. Januárban felszámolták a világháború utolsó hónapjait jellemző hatalmi interregnum idején létrejött nemzeti bizottságokat. Februárban megszüntették a végrehajtó hatalom jogszerű működésén fél évszázada örökdő Közigazgatási Bíróságot. Előző év végi alapításához képest ekkor kezdett működni a tervgazdálkodási rendhez passzoló munkaerő – úgymond – szükségletek szerinti elosztását szervező Országos Munkaerőgazdálkodási Hivatal. Ugyanekkor hozták létre – az 1944 végén szerveződött Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot felváltó – Magyar Függetlenségi Népfrontot (továbbiakban MFNF vagy Népfront). A név hasonlósága ellenére a szervezet funkciója érdemlegesen módosult. A pártja Központi Vezetőségét tájékoztató főtitkár, Rákosi Mátyás szerint az új szervezet elsődleges célja *„csökkenteni a polgári pártok jelentőségét és meggyorsítani elhalásukat, likvidálásukat”*. Rajk László, a Népfront debütáló főtitkára már az alakulásakor azt tartotta szükségesnek nyomatékosítani, hogy *„aki más programot vall, mint a szocializmus építését, az nem a kormányzat valamiféle konstruktív ellenzéke, az már a magyar nép ellensége”*.¹

Az egymás után ellehetetlenített ellenzéki pártok közül ekkor – 1949 elején – érte el a vég a Barankovics István vezette Demokrata Néppártot, illetve Slachta Margit Keresztény Női Táborát. Ezek megszűnésük okán sem társulhattak az új formációhoz. De a jóformán már csak nevüket őrző koalíciós pártmaradványoknak sem jutott érdemleges szerep. Hattyúdalukat énekelhették el az MFNF kórusában, bármifajta külön szólam nélkül. Az új Népfront Országos Tanácsába a volt koalíciós pártok (FKgP, NPP) azon tagjaiból kerülhettek be néhányan, akik lojálisak voltak a kommunisták iránt. Így – formailag – nevüket adták ahhoz, hogy kik szerepelhetnek a jelöltek listáján. Mert szavazni is már csak egyetlen közös, ún. népfront-listára lehetett. Arra, amit ténylegesen az MDP Operatív Választási Bizottsága állított össze, de – a látszat megőrzése érdekében – a Népfront hirdetett ki. Az MFNF szűkebb vezérkarának összetétele tükrözi leginkább a politikai szemfényvesztést: az elnök Rákosi Mátyás és a főtitkár Rajk László mellett két társutas kriptokommunista lett az alelnök: az akkori miniszterelnök, Dobi István, pro forma kisgazdapárti, és Erdei Ferenc állam-, majd földművelésügyi miniszter, pro forma parasztpárti.

Az új – karaktere alapján leginkább – ál-Népfront létrehozása önmagában nem indokolta, hogy újra választásokat írjanak ki. Az Országgyűlés négyéves mandátumának még a felét sem töltötte ki. A választók 1949. május 15-re kitűzött ismételt urnákhoz szólításával az 1947 augusztusa óta eltelt újabb „fordulatok” legitimálása lett volna a cél? A kommunista egyeduralom intézményi-szervezeti kiépítése még korántsem fejeződött be. Kinek és mit kívánt demonstrálni a kommunista pártvezetés azzal, hogy az ismételten idő előtti, ráadásul új rendszerű szavazással immár vitathatatlan az elsősege? Válaszként egy külső és egy – összetettebb – belpolitikai motiváló tényező kínálkozik. Külpolitikai ösztönző volt a moszkvai elvárásoknak való megfelelés kényszere. 1948 nyarán a Kominform Jugoszláviát megbélyegző határozatának egyik kitétele úgy szólt, hogy a Tito vezette kommunista párt – úgymond – felolvadt az ottani népfrontban. Rákosi Mátyás kényszeresen igyekezett demonstrálni, hogy ez Magyarországon nem így

van: társadalmi asszisztenciával képes megtámogatni a kommunista egyeduralom kiteljesítését úgy, hogy az – külsőségeiben legalábbis – törvényesnek tűnjön. A képviselők soraiban addig végzett folyamatos tisztogatás ellenére is aggodalmaskodott Rákosi, és úgy vélte, hogy csak egy – túlnyomó többségében a saját embereiből álló – új parlamentben lehet zökkenőmentesen keresztülvinni „a tanács- és az egypártrendszer szentesítő alkotmányt”.² Az alternatívát eleve nem kínáló módosított eljárásrend – az egylistás szavazás – tűnt alkalmasnak arra, hogy az új alkotmányban kifejeződő legitimációs törekvés a kitapintható társadalmi averzió közepette is eredménnyel járjon.

A kommunista párt vezérkara az állandósuló győzelmi propaganda közepette is tudatában volt annak, hogy triumfálása leginkább azért álságos, mert – egyébként már vitathatatlan – hatalmi elsőségéhez nem igazán tud szabad akaraton nyugvó, meggyőző társadalmi támogatást társítani. Éppen ellenkezőleg. Az iskolák 1948. évi államosítása, illetve a Mindszenty József elleni hadjárat közepette a társadalom kifejezésre juttatta az MDP ellenlbasai iránti szimpátiáját. A bíboros-érsek által 1947-ben meghirdetett magyarországi Mária-év³ – amit Boldogasszony évének is neveznek – 1948 decemberében zárult. Ezekon a hitbuzgalmi zarándoklatokon esetről esetre több tízezren vettek részt az ország legkülönbözőbb településein, illetve kegyhelyein: a résztvevők összes száma 4,6 millió hívő volt. (Ez az 1949 májusában urnákhoz szólított társadalom háromnegyede, 76,6 százaléka.) Történt mindez annak ellenére, hogy a politikai rendőrség a legkülönbözőbb adminisztratív, szervezési és az utazást komplikáló akadékoskodásokkal próbálta legalább mérsékelni az egyes összejövetelek helyszínére való eljutást. Más közelítésben a korabeli választójogosult népesség túlnyomó többsége kiállt hite, püspökei – köztük Mindszenty bíboros – mellett e pasztorációs sokadalmakon. 1948/49 fordulóján épp a főpásztor elhurcolása és pere gerjesztette a szolidaritási demonstrációkat. A pártellenőrzés alá vont honi sajtó nem tudósíthatott róla, ám az intenzív külföldi tiltakozás mellett itthon is egymást érték az egyházi és világi aláírásgyűjtési akciók. A rendőrséggel is összetűző és letartóztatásokkal végződő tüntetések sora zajlott országszerte.⁴

Az új választásokkal a kommunisták egy másfél éve zajló, őket opponáló metakommunikációs tömegdemonstráció sorát próbálták ellensúlyozni. A voksolás remélt kimenetelét direktpolitikai riposztnak is szánták arra az – úgymond – klerikális politikára, amely a hitbuzgalmi tradícióval társítva mutatott széles körű társadalmi támogatást. A választási propaganda heteiben a pluralizmusról tudni mit sem akaró – trikolorból rötire váltó – „nemzeti egység” sulykolása vetélkedett a hasonló intenzitású „egyházi reakció” elleni negatív kampánnyal.⁵ Utóbbi differenciáltabb változata volt, midőn a választási agitációban résztvevő pártaktivisták – vagy az ÁVO ún. „bizalmi emberei” – a helyi plébánosokat győzködték, hogy saját elöljáróik, „a reakciós felső klérus” elleni állásfoglalásokkal és a hívek szavazására buzdításával tegyenek hitet a Népfront mellett. Az új parlamentben a kommunista képviselők aránya 71% lett. Pontosan annyi, amennyit az MDP vezetése három hónappal korábban készített „választási tervében” rögzített, majd az ennek megfelelően összeállított jelöltlistával prognosztizált. A parlamentbe ezen kívül bekerült képviselők, illetve névleg megmaradt pártjaik „mesterséges képződményeknek, álpártoknak tekinthetők, amelyek bármifajta akaratképzésre, szervezeti életre is alkalmatlanok voltak és még a transzmissziós szerep ellátóiként sem tartottak rájuk igényt”.⁶

Az alternatívát immár nem nyújtó szavazási rendben a kommunista ambíció – mondhatni – győzelemre volt ítélve. Legfeljebb a diadal mértéke maradt kérdéses. Erre – „a szavazókörök jegyzőkönyveinek eredményei alapján” – a Belügyminisztérium 1949. május 18-i közleménye adta meg a számszerű választ.

1. táblázat. Az 1949. évi országgyűlési képviselő-választás összesített végeredménye⁷

	Választói csoportok	Választói aktivitás (fő)	Szavazatok az 1. arányában (%)	Szavazatok a 2. arányában (%)
1.	Összes választójogosult	6 053 792	100	x
2.	Összes szavazó	5 730 519	94,66	100
3.	Népfrontra szavazott	5 478 515	90,5	95,6
4.	Népfront ellen szavazott	165 283	2,73	2,88
5.	Érvénytelen szavazat	86 721	1,43	1,51
6.	Nem élt választójogával ⁸	323 273	5,34	x
7.	4-5-6 együtt	575 277	9,5	x

Feitl István az 1949. évi képviselő-választásokról közreadott – fentebb idézett – tanulmányaiban a „magas politika” korabeli ténykedésére vonatkozó minden lényeges tudnivalót feltárt már. A történetek vidéki sokfélesége még csak esetlegesen véteget számba, ami azzal hozható összefüggésbe, hogy ez a választás már éppúgy álválasztás volt, mint ahogy nevesített gazdája, a Népfront is inkább volt intézményesült díszlet s egyben az MDP kirakatrendező segédje, semmint tétet, vitalitást is felmutató politikai szerveződés. A választásszervezés és voksolás helyi-területi formaváltozatai ugyanakkor még számos adalékkal színesíthetik a kommunista akaratérvényesítés és a szavazófülkék kínálta csendes ellenszegülés országos panorámáját.⁹ A következő évtizedekben a társadalmi akaratnyilvánítás helyébe léptetett effajta rendszerlegitimáló népszavazásnak ez volt az első próbája. Az alkalmanként vármegyék összevonásával képzett választókerületi adatsorokból nem is annyira a szinte egyöntetűen magas igenek száma segíthet a korabeli viselkedést érzékelni, hanem a távolmaradók – területenként – különböző mértéke. Ehhez a passzivitáshoz ugyanis – a kötelezően elvárt részvétel miatt – aktív eltökéltség szükségeltetett. A távolmaradók országos aránya csekélynek mondható ugyan (5,4%), de együttes nagyságrendjük (323 445 fő) megközelítette Hajdú és Bihar kétféle megyéjének (336 808) számát, és jóval több volt, mint Zala (235 208), Somogy (261 965) vagy Jász-Nagykun-Szolnok (273 764) vármegye szavazásra érdemesítettjeinek a száma.

2. táblázat. A választástól távolmaradók és nemmel szavazók megoszlása választókerületenként 1949-ben

Választó-kerület	Nem szavazott (fő)	%	Nemmel szavazott (fő)	%	Érvénytelen szavazat	%
Baranya-Tolna	18 861	4,9	3118	0,8	3968	1,1
Somogy	17 389	6,6	5660	2,3	1358	0,5
Zala	15 396	6,5	5101	2,3	3579	1,6
Vas	12 832	7,1	3082	1,8	1615	0,9
Győr-Sopron	15 708	6,3	4774	2	4057	1,7
Veszprém	9152	5,2	4223	2,5	2372	1,4
Fejér-Komárom-Esztergom	16 448	5,3	7942	2,7	2453	0,8
Budapest	44 837	3,9	28 281	2,6	13 320	1,2
Pest-Pilis-Solt-Kiskun Bács-Bodrog	40 574	5,2	33 783	4,6	9007	1,2
Csongrád-Csanád	20 240	5,8	10 863	3,3	6077	1,8
Békés	13 596	5,9	5229	2,4	2600	1,2
Szolnok	13 941	5,1	18 847	7,2	6912	2,6
Hajdú-Bihar	18 669	5,5	6395	2	7833	2,5
Szabolcs-Szatmár	21 415	5,7	5381	1,5	12 147	3,4
Borsod-Abaúj-Zemplén	23 996	5,7	15 587	3,9	7422	1,9
Heves-Nógrád	20 391	5,5	7017	2	3011	0,8
Együtt/átlag	323 445	5,4%	165 283	2,7%	87 731	1,4%

A passzivitásban országosan élenjáró Vas megyét (7,1%) szinte körülöleli a távolmaradás mértékével szintén „demonstráló” Zala (6,3%) és Győr-Sopron (6,3%). Az e térségekből urnához járulók – ha már elmentek – kisebb mértékben voksoltak nemmel. Ha viszont a Dunától keletre eső térségek választói viselkedését nézzük, ott a távolmaradás sehol sem éri el a dunántúli passzivitás átlagát (6%), miközben észrevehetően megugrik az aktív választói nemmel voksolás. Ebben Jász-Nagykun-Szolnok vármegye járt az élen (7,2%), amelyet a Duna-Tisza között akkoriban szinte kitöltő Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye követett (4,6%), míg a „magyar Ruhr-vidéknek” álmodott, iparosodott Borsod bronzérmes lett (3,9%) a Népfronttól leginkább viszolygók sorában. Az arányszámok kevésbé érzékeltetik, az abszolút értékek viszont arról is tudósítanak, hogy míg a legaktívabb főváros (Nagy-Budapest) egymilliót meghaladó választójából mindössze 28 ezren szavaztak nemmel (28 281), addig a szomszédos Pest megyében háromnegyed millió szavazat közül a fővárosnál ötezerrel több (33 783) nemleges szavazat került az urnákba. Annyiban tehát árnyalható a nagyarányú „országos” Népfront-győzelem, hogy a Dunántúlon inkább a szavazóhelyiségektől való távolmaradás, Kelet-Magyarországon a részvételt vállaló „aktív nemek” mértéke jelezte a fenntartásokat a Rákosi Mátyás vezérletével kiépülő pártidiktatúrával szemben. Ez valamelyest kikezdi azt a közfelfogást, hogy a Dunántúli dominánsan katolikus és – úgymond – „polgárosultabb” népessége inkább tanúsított volna averziót. 1949-ben legalábbis ez nem állítható. A Dunától keletre eső térségekben a nagyobb mérvű protestáns nyakassághoz társuló kurucos „eb ura fakó” és a kun csökönyösség „magam ura” gazdaöntudata valamivel nagyobb mértékben küldte az urnákba az oppozíció szavazólapjait. (A nem szavazatok dunántúli átlaga 2%, a kelet-magyarországi térségek opponáló voksainak átlaga 3,4%.)

A települési-igazgatási hierarchia rendjében gyarapodó statisztikai adathalmazok már a megyei összesítésekben is elhalványítják az esetenként vehemensebb helyi oppozíciót. Ehhez képest – a győzedelmes választást értékelő beszédének néhány utalásával – maga

Rákosi Mátyás siet segítségünkre. Tőle tudható, hogy „a vecsési járásban a szavazók 29%-a, Orosházán 15%-a, Békésen és Nagykőrösön 21%-a, Mezőkövesden 28%-a, Kiskőrösön 39%-a a Népfront jelöltjei ellen szavazott”.¹⁰ Apám szülőfalujában, Sajóladon 52%, a Szabó Zoltán megénekelte „Cifra nyomorúság” hazájában, a matyófüldi Tardon pedig 64 százalék volt a szavazólapokból regisztrált elutasítás aránya. Az „egységbontók” ellen Rákosi nem késlekedett célzott vizsgálatot szorgalmazni, ám ennek nyoma nem lelhető fel az ÁVH fennmaradt iratai között. Szó sincs azonban arról, hogy a választással kapcsolatos disszonáns véleménynyilvánítások megtorlatlanul maradtak volna. Csak néhány idevágó esetet idézünk fel.

Az *Új Film* néven megjelenő szakszervezeti lap 1949. május 7-i vezércikkének „félreolvashatósága” még a kampányidőszak – utólag kivizsgált – malőrje volt. A lapszámban, más orgánumokhoz hasonlóan, Rákosi Mátyás fényképe köré kanyarították a közlegő voksolásra buzdító szerkesztői iniciatívát, beleértve az elvárt magatartásnormát is: „Aki május 15-én a Népfontra szavaz, a haladás mellé áll. [...] Csak az nem szavaz, aki a nép ellensége.” Az írás fináléja pedig már az eredményt is megelőlegezte: „Reményteljesen, ünnepélyesen és vidáman készülhetünk tehát a nagy napra, amelyen diadalmas tömegeink elsöprik az ellenséget, megszilárdítják népi demokráciánk alapját.” Gond nélkül belefért ez a szebb jövőt vizionáló agitációba, csupán annak tördelése miatt lett belőle skandalum. A záró passzus hasábszerkezete a túlméretezett Rákosi-portré beillesztése miatt fattyúsorosra sikeredett, s a megbillent hasáb lefutását követve úgy is lehetett olvasni, hogy „Reményteljesen, ünnepélyesen és vidáman készülhetünk // diadalmas tömegeink elsöprik // népi demokráciánk alapját.”

ÚJ FILM

A MAGYAR FILMALKALMAZOTTAK ORSZÁGOS SZABAD SZAKSZERVEZETE HIVATALOS LAPJA

Szaktárs, szavazz!

Ahogy közeledünk az országgyűlési választások napjához, úgy érti meg egyre jobban mindenki ennek a napnak döntő jelentőségét.

Akik nemrégben még azt kérdezték, miért beszélünk választásról, amikor csak a Népfront indul, ma már pontosan tudják, hogy igenis, választás előtt állunk. A haladás és a visszafordulás, az építés és a romlás, a szabadság és a bérabság, a béke és a háború között kell választanunk.

Sokan azt hitték, hogy a mi választási agitációnk tulajdonképpen nem más, mint az eddig elért nagyszerű eredmények és az új, öt évre méretezett, óriási országépítő terv átpolitizálása. Holott az országgyűlési választásokat komoly harc előzi meg. Az ellenség nincs pártba szervezve, nem áll ki nyíltan agitálni a népi demokrácia és a demokratikus vívmányok ellen. De agitál titokban. Igénybeveszi a régi kortézia legpiszkosabb fegyvereit, a rágalmakat, a hazugságokat, a rémhírterjesztést.

Választási agitációnk arra irányul, hogy megakadályozzuk a reakció befolyását a dolgozókra. Keressük fel minden dolgozó társunkat, elsősorban szaktársainkat, magyarázzuk meg nekik, hogy a választáson rólunk, jövőnkéről, a békéről van szó! Beszéljünk velük otthonaikban, beszéljünk velük a moziluzemekben. Beszéljünk velük és magyarázzuk meg, hogy most kell megmutatni a hazai reakciónak és az egész nagyvilágnak erőnket, szilárdságunkat. Meg kell mutatni, hogy minden hazaszerető, demokratikus gondolkodású ember, a Magyar Dolgozók Pártja által vezetett Népfront mögé sorakozik.

1949 május 15-én a Magyar Dolgozók Pártja által vezetett Népfrontnak, amelyben az egész magyar dolgozó nép tömörül, döntő győzelmet kell aratnia a még megbúvó reakció fölött. Ez a győzelem üti rá a pecsétet mindarra, ami a magyar kommunisták által vezetett harcok során eddig megvalósult

házánkban. Ez a győzelem szentesíti az ötéves Tervet. Ez a győzelem bizonyítja az egész világnak, hogy harcrakészen állunk a Szovjetunió mellett, a népi demokráciák között, a háborúra spekuláló imperializmussal szemben kialakult békefronton.

Törhetetlen egységünket és erőnket látva, az imperialisták visszarettennek a támadástól. Ha az imperialisták által elnyomott, kiszákmányolt népek látják, milyen gyorsan meg erősödik a kapitalizmus igájából kiszabadult dolgozók országa, újult erővel folytatják a harcot saját felszabadulásukért, elnyomók, kiszákmányolók ellen.

Aki május 15-én a Népfront-ra szavaz, a haladás mellé áll. Helyeslését fejezi ki eddigi eredményeink felett.

Vállalkozik az ötéves Terv végrehajtására. Biztosítja az életszínvonal további emelkedését. Szembefordul a háborús uszítókkal.

Május 15-én csak az nem szavaz, aki a nép ellensége. Csak az nem szavaz, aki azt akarja, hogy a földet adják vissza a hercegeknek, grófnak, egyéb földbirtokosoknak. Csak az nem szavaz, aki a forintot a spekuláció játékszerévé akarja tenni, hogy országépítés helyett tőzsdéi manőverek eszköze legyen. Csak az nem szavaz, aki a bányákat, bankokat, gyárakat akarja visszavenni a dolgozók államtól, hogy újra odaadja azokat a kapitalistáknak, a dolgozó nép kiszákmányolóinak. Csak az nem szavaz, aki a háborút kívánja, embermilliók pusztulását, újjáépített gyárak, hidak, vasutak, városok, országok szétrombolását, mert ez kellene a kapitalistáknak és cinkosaiknak nálunk és az egész világon. De csak nekik. A magyar nép milliói azonban leszavaznak a békére, az ötéves tervre, leszavaznak a Népfontra.

Reményteljesen, ünnepélyesen és vidáman készülhetünk diadalmas tömegeink elsöprök ellenségét, megszilárdítják népi demokráciánk alapját. Így szavazzunk május 15-én szaktárs!

Éljen Rakosi Mátyás

a Magyar Dolgozók Pártja, a Függetlenségi Népfront, az egész magyar dolgozó nép szeretett, bölcs vezére!

ÁBTL -3.1.9. - V-19471 /18

Ezen olvasathoz ugyan a csőlátó szem mellé kellően pártos-osztályharcos éberség is szükségeltetett, ám a „Belügyminisztérium Államvédelmi Hivatal [sic!] Sajtóosztálya”¹¹ – ahová a sajtórendészeti példányokat beküldték – trehány munkavégzéssel lett volna hírbe hozható, ha nem észleli a sandaságot sugalló sajtóhubát, és elmulasztja az ügykreálást. Meg is indult a hatósági utánajárás: igazoló jelentés az Athenaeum Nyomda személyzetisétől és „az üzemi pártszervezet káderesétől”; kefelevonatok előteremtése – ahol az inkriminált bekezdés szedése még rendben volt; az adott műszakban érintett nyomdászok kihallgatása, majd a végső változatot nyomdagépbe tápláló szaki környezettanulmányozása. Mindezek után az döntötte el – az egyébként „szorgalmas, lelkiismeretes és aktív pártmunkás” jellemzéssel védeni próbált – Szabó Kálmán gépmester sorsát, hogy az ÁVH nyilvántartójából előbányászták: saját kezű aláírással kitöltött 54.509. számú – 1938. július 4-ről datált – belépési nyilatkozata szerint nevezett egykoron a Nyilaskeresztes Párt tagja volt. Ez alapján már megvolt az internálás indoka: „demokráciaellenes cikket szedett ki, ami megjelent 1000 lappéldányban”.¹² Décsi Gyula ezredes – az ÁVH Vizsgálati Osztályának vezetője – fél év elteltével, 1949. december 7-én szignálta a Szabó Kálmán internálását megszüntető, egyúttal rendőrhatalósági felügyeletét (ref.) elrendelő határozatot.¹³

A felgyői tanyákon (Csongrád vármegye) tartott választási gyűlések egyikén – 1949. május 3-án – Kádár Imre gazdálkodó nyilvánosan opponálta a Népfront programját népszerűsítő vezetőjegyzőt. „Ne beszéljenek nekem azokról a piszkos oroszokról, akik agyonlőtték az apámat, elrabolták a jószágainkat és felgyújtották a tanyánkat. [...] A demokrácia szégyellhetné magát, mert nekem van egy barátom, aki a világháború folyamán rokkant meg és most eljár koldulni. Miért nem gondoskodik a demokrácia róla, adjon neki olyan támogatást, hogy ne szoruljon koldulásra.” A Szegedi Népbíróság ezért – ugyanazon év novemberében – négy hónapi fogházbüntetésre ítélte, mert „vádolt kijelentése alkalmas arra, hogy a népi demokratikus államrend ellen gyűlöletre izgasson”.¹⁴ Hasonló – nyelvi fordulataiban az előbbinél is szaftosabb és a rendőrséget is kipellengérező – „izgatásért” Figuli György mendei földművest a Szegedi Népbíróság (különtanácsa) 1949 júniusában két és fél év börtönbüntetésre ítélte, majd a Népbíróságok Országos Tanácsa (NOT) még ugyanazon év decemberében egy évet lefaragott az első fokú ítéletből.¹⁵ Néhány nappal később Kiskundorozsmán (Csongrád vármegye) Tari István ágált egy népgyűlésen a Népfront-propaganda ellen azzal, hogy „a hároméves terv nekünk nem hoz semmit, az ötéves terv folyamán pedig még kenyérünk sem lesz”. Ezt ugyan előbb bűncselekménynek ítélte a Szegedi Népbíróság, ám fellebbviteli szinten a NOT a szájalást vétséggé enyhítette, s korábbi egyéves ítéletét hat hónapi börtönre mérsékelte.¹⁶

Raffai Alfonz dusnoki (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye) plébános a „május hó 15-i választások napján rendes misét tartott. Mise után nevezett szavazni ment, mely alkalommal fülkében szavazott. [...] Szavazni a szavazatszedő bizottság véleménye szerint a Népfront ellen szavazott, mert az az idő, amíg a fülkében volt, nem lett volna szükséges a Népfrontra történő szavazáshoz.” Ez a történetek után több mint hatvan évvel kíván annyi magyarázatot, hogy a 1949. évi képviselő-választások során az „igen” voksoláshoz elegendő volt a szavazólapot bármifajta jelölés nélkül az urnába dobni. Ellenszavazat esetén kellett a szelvényen feltüntetett kört „két vonással keresztülhúzni”.

ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐVÁLASZTÁS

1949. május 15.

**HEVES-NÓGRÁD-
HONTI**
választókerület

Szavazólap

NŐ

**MAGYAR
FÜGGETLENSÉGI NÉPFRONT**

Országgyűlési képviselőjelöltek:

KÁDÁR JÁNOS	MEKIS JÓZSEF
MIHÁLYFI ERNŐ	HERMANN FERENC
VERES PÉTER	POTHORNYIK JÓZSEF
SZÖNYI TIBOR	PALKOVICS BÉLA
PARRAGI GYÖRGY	SZOMOLYAI ÁGOSTONNÉ
SZURDI ISTVÁN	CSILLIK JÓZSEF
SZABÓ FERENC	EGYÜD JÁNOS
OCZEL JÁNOS	BÓDI JÁNOSNÉ
KEREK GÁBOR DR.	PÁLA KÁROLYNÉ
SULYÁN GYÖRGY	SZKLDÁN ÁGOSTON

AKI ELLENE SZAVAZ, AZ KÉT VONÁSSAL A KÖRT KERESZTŰL HÚZZA.

A-1275

4

Magyar állami nyomda. Budapest. 1949. — 5836.

ÁBTL -4.1. A - 1275 /5

64-63/13/26

Raffai Alfonz plébánost ekkor még nem, csak két évvel később ítélték – izgatásért – négy év börtönre.¹⁷ Annak idején a papok mindegyikét szoros megfigyelés alatt tartották. Mozsár Pál borotái plébánosról külön feljegyezték, hogy két esetben is felhívta a hívek figyelmét a közlő választásokra, azt fűzve hozzá, hogy „*akinek szavazati joga van, az éljen választói jogával és ne érezzen semmi gátlást az egyház részéről, mivel az egyház senkit sem akar ezen jogában korlátozni vagy gátolni.*” Ám olyan, még „*a helyi MDP szervezet vezetőségéhez több esetben közeledést mutató*” egyházfiról sem volt elképzelhető, hogy valami dehonesztálót a politikai rendőrség ne regisztráljon róla. Mozsár Pál esetében annyi tellett az ÁVH jánoshalmi (Bács-Bodrog vármegye) kirendeltségének illetékesétől, hogy fentiekhez – 1949. június 6-i jelentésében – hozzáfűzte: „*több esetben lehetett őt szalonspicces állapotban látni.*”¹⁸

A választói magatartást ugyanakkor annak idején nem csupán regisztrálták, hanem „hatóságilag” minősítették is. Sajátos teljesítményértékelés olvasható az – akkor még a Belügyminisztérium kereteiben működő – Államvédelmi Hatóság egyik, tevékenységi és illetékességi körét taglaló elaborátumában.¹⁹ Az 1949. szeptember első feléből származó – alább olvasható – jelentés nem csupán azért figyelemre méltó, mert Magyarország egyes vármegyéinek „politikai arculatát” is karakterizálni igyekszik, hanem azért, mert ehhez hozzárendeli a szóban forgó képviselő-választások során tanúsított honpolgári „viselkedést” is. „*Az 1949-es választásokon a szavazataikat a Népfontra adók*” százalékos arányát a jelentés ÁVH-kerületi bontásban adja meg, és szövegesen értékeli az adott térség rendszerbiztonság szempontjából „kockázati tényezőt” hordozó jellemzőit. Itt „ab ÁVO” stigmatizált társadalmi szegmensek a rendházak szerzetesei, apácái, a papok (mindenekelőtt a katolikus püspöki székhelyeken, aulákban), a „*horthysta csendőrök, katonatisztek, gentryk [sic!], legitimisták [...] és egyéb reakciós elemek*”, illetve ezek nagyobb számú előfordulási gyakorisága. Rajtuk kívül konzekvensen feltüntetik az adott ÁVH-kerület (osztály) illetékességi körében regisztrált kulákok – annak minősítettek – számát is.

Az 1949. májusi 15-i voksolás napján mindenütt magas – átlagosan 95 százalékos – volt a részvételi arány, és ugyanilyen kimagasló, 95-96% volt „a Népfront győzelmének” *közzétett* aránya. A történeti szakirodalom ezeket – az 1. táblázatban kiemelt – viszonyszámokat standardizálta. A szóban forgó ÁVH-jelentés – regionális bontású – arányszámai többnyire 90% körül mozognak, 85-92 százalékos szélső értékekkel. Ezekből viszont nehéz lenne összeturbózni a 95-96 százalékos országos átlagot. Lássuk ezt részletezve, előre bocsátva a minimálisan szükséges magyarázatot. A vidéki ÁVH-osztályok diszlokációja szerinti adat konzekvensen „lepontozza” a – több esetben vármegyék összevonásával képzett – szavazási végösszegeket. A választókerületenként ismerhető BM-MTI-közlemény adataiból számított százalékokat az ÁVH „Népfontra szavaztak” arányai mellé állítva jelöljük a differenciát az alábbi, 3. táblázatban.²⁰ (Néhány esetben hiányzik a jelentésben a „népfontra szavazók” – ÁVH szerinti – aránya. A táblázatban ezeken a helyeken [nincs adat: n. a.] jelöléssel utalunk az adathiányra, másutt – a BM-MTI-közlemény adataira támaszkodva – szögletes zárójelben [xxx] adjuk meg az ÁVH „logikája” szerint adódó arányszámot.)

összes választójogosultja közül a voksolás lehetőségével/kötelezettségével nem élők is hozzáadta a nemmel, illetve érvénytelenül szavazók számához. Képletesen szólva, a hatóság hiányzó sárgájú Népfontra-tojásokból kutyult reakció-rántottát. A távolmaradók a fülkékben karakteres nemet mondókhöz képest inkább kerülhettek hátrányos helyzetbe. A nemmel voksolókat a szavazófülke-beli anonimitás révén bajosabb volt azonosítani, ám a távolmaradásukkal „demonstrálóknak” – a szavazóköri névsorok alapján – utánajárhattak. Egyazon megítélés alá esve könnyebben voltak „tetten érhető”, mint azok, akik voksaikkal tevőlegesen opponálták a rendszert. Ez a számítás rontotta ugyan a kommunista vezérlés alatt megjeleníteni vágyott „nemzeti kohézió” világgá kürtölését, nagyobb galiba viszont aligha lehetett belőle, mivel belső használatra készült, „szigorúan bizalmas” minősítésű elaborátumról volt szó. Az egyes megyék, választókerületek között így is felfedezhető árnyalatnyi eltérések mind a választói hajlandóság, mind a rendszerrel való (nem) azonosulás tekintetében. Az adatolható különbség szemléltetéséhez elég egy megyét kiválasztani.²²

4. táblázat Az 1949. évi országgyűlési képviselő-választás Somogy vármegyei végeredménye

	Választói csoportok	Választói aktivitás (fő)	Szavazatok az 1. arányában (%)	Szavazatok a 2. arányában (%)
1.	Összes választójogosult	261 956	100	x
2.	Összes szavazó	244 576	93,36	100
3.	Népfontra szavazott	237 558	90,68	97,1
4.	Népfront ellen szavazott	5660	2,16	2,31
5.	Érvénytelen szavazat	1358	0,52	0,55
6.	Nem élt választójogával	17 380	6,64	x
7.	4-5-6 együtt	24 398	9,32	x

Somogyban a szavazásra magukat rászánók közül valamivel többen voksoltak a Népfontra, mint az országos átlag, ahhoz képest viszont nagyobb mértékű volt a választójogát veszni hagyó távolmaradók aránya. Míg a Népfrontot igenlők tekintetében – a hivatalos belügyi regisztráció alapján – Somogy az éllovas Baranya és Vas megye után következik (egy szinten Nógrád-Hont és Heves vármegyékkel), az ÁVH lajstroma alapján már közelebb áll „a reakcióval fertőzött” térségekhez.

Mindmáig nem tudható, hogy az 1949. évi parlamenti képviselő-választás *közzétett* (BM) adatait milyen mértékben „kozmetikázták” a szavazófülkék magányában megejtett valós voksolásokhoz képest, akár már a jegyzőkönyvek helybéli véglegesítésekor, akár utána – felsőbb szinteken – a „hivatalos” végeredmény megszületéséig. A szóban forgó jelentésben a politikai rendőrség az „elsöprő győzelem” nyilvános kommunikálásához képest mintegy 4-5 százalékkal mérsékli az MDP – versenytársak nélkül megvívott – számháborújának végeredményét. Az ÁVH-t arra dresszírozták, hogy a – mesterkélten – nemzeti egység propagandájának paravánja mögé szorított egységbontók láthatatlan hányadát fürkéssze, regisztrálja, pacifikálja. Péter Gábor funkcionális feladata volt kihallani Rákosi Mátyás – fentebb idézett – választást értékelő beszámolójából a rá és cégére vonatkozó passzust: a nagyobb arányú fiaskót jelentő „feltűnő esetek mögött a tárgyi ok mellett pártszervezeteink rossz munkája, vagy valamely általunk eddig nem ismert hibája is rejtőzik. Ezért ismétlem, sürgősen ki kell vizsgálni és meg kell javítani az ilyen helyeken a pártmunkát, illetve gondoskodni kell arról, hogy megszűnjenek azok az okok, amelyek rossz eredményekre vezetnek.”²³ Az ÁVH vezetője még az instrukció árnyalatait is dekódolta: munkaadója – saját kompetenciájában – kellően megdorgálta a pártszervezeteket, következésképpen a politikai rendőrségnek másutt kell keresnie a Népfront fedezetében zajló egyöntetű társadalmi alávetést elutasítókat. S mert a „Népfront-egység” tablójába rondítók közül, sokak szerencséjére, keveseket sikerült valóban fülön csípnüük, a politikai megbélyegzés olyan képlékeny – ködös és ködösítő – korabeli kategóriáival írták körül a „reakció táborát”, mint amilyenek az alábbi jelentésben olvashatók az egyes vármegyék lakosságának állambiztonsági szempontú „kollektív portréjáról”. (A kor hidegháborús frazeológiája ezt „ötödik hadoszlopnak”

keresztelte el, modernkedve – és cseppnyi iróniával – akár az ÁVH egyik ellenség-pozopográfiájának is tekinthetnők.)

Hátravan még az ÁVH-jelentésben feltűnő – megyénkénti – kulák-számbavétel, mivel azt esetenként az adott térség választási aktivitásával összefüggésben kommentálják. Arról nem is szólva, hogy az MDP főtitkára – már idézett választási mérlegében – visszatérően kitért „a demokráciát megteveszteni, [...] osztályéberségünket elaltatni”²⁴ igyekvő gazdagparaszti rétegre: a jelentés ezt már helyenkénti „kulák-gócok” emlegetésével siet visszaigazolni. Észlelhető-e bármifajta korreláció az 1949-es képviselő-választások eredménye és a kulákként kipellengérezetteknek az adott megyékben kimutatott száma, nagyságrendje között? Lássuk előbb az ÁVH kuláklajstromát, amihez – hogy legyen viszonyítási alap – hozzávettük az ugyanoda lokalizált „nem kulák” gazdák számát is.

5. táblázat. Kuláknak minősítettek száma és aránya vármegyénként az ÁVH lajstromában, 1949 őszén

Megye	Szegény- és középparaszt (fő)	Kulák (fő)	Együtt (fő)	Kulák %
Győr-Moson	83 434	2175	85 609	2,54
Sopron	103 918	1485	105 403	1,62
Vas	149 757	2605	152 362	1,74
Zala	194 494	5374	199 868	2,68
Somogy	226 506	4164	230 670	1,8
Baranya	141 861	3021	144 882	2,08
Tolna	162 487	2602	165 089	1,57
Fejér	136 971	2049	139 020	1,47
Veszprém	118 180	3154	121 334	2,59
Komárom-Esztergom	50 483	1197	51 680	2,31
Nógrád-Hont	77 730	1277	79 007	1,61
Pest-Pilis-Solt-Kiskun	460 743	9972	470 715	2,12
Bács-Bodrog	109 474	1872	111 346	1,68
Csongrád	119 187	1597	120 784	1,32
Csanád	108 230	1028	109 258	0,94
Jász-Nagykun-Szolnok	146 723	5081	151 804	3,34
Békés	124 099	3594	127 693	2,81
Heves	167 758	2185	169 943	1,28
Borsod-Gömör	153 246	2669	155 915	1,71
Abaúj	60 960	1268	62 228	2,03
Zemplén	64 372	978	65 350	1,49
Hajdú ²⁵				
Szabolcs	245 446	1485	246 931	0,6
Szatmár-Bereg	110 019	1997	112 016	1,78
Bihar	123 555	2555	126 110	2,02
Együtt/átlag	2 240 205	41 909	2 282 114	1,83

Az adatok összesítése alapján annyi állapítható meg, hogy a jelentés nem túlozta el a megyék (akkori) „kulákfertőzöttségének” a mértékét. A kerekítve 42 000 kulákként regisztrált nem különbözik nagyon a szakirodalomban fellelhető *jogszabály szerinti*

kvótától, azaz úgy tűnik, hogy ekkor csak a 25 kh feletti birtokkal bíró gazdákat vették számba.²⁶ Ez a nagyságrend – az országos főszámok szerint – a tevőlegesen nemmel szavazók alig egynegyede, s a választójogukkal nem élők alig 12 százaléka. Az viszont nem zárható ki, hogy a Jász-Nagykun-Szolnok megyében megállapított – az agrártársadalom ottani számához viszonyítottan – kiugróan magas kulákkvóta és ugyanezen megyében a Népfrontot opponáló szavazatok szintén kiugróan magas száma között lehetséges összefüggés. (Lásd a 2. és 3. táblázat megfelelő sorait.) Ám a többi törvényhatóság területén – ha települési szinten elő is fordultak hasonló jelenségek – a megyei összesítők csak vélelemre adnak módot, adatolt bizonyosságra nem. Ezekhez további – járási, községi bontású – „mélyfúrások” szükségesek.²⁷ (Az más kérdés, hogy a kuláklistát „gyártó” apparátus mitől tudott az egyformán szegény Szabolcs, illetve Szatmár-Bereg megyében az utóbbi rovására háromszor nagyobb arányú „kulákkvótát” produkálni, felénél is kevesebb gazdálkodó közül.) Mindenesetre úgy tűnik, hogy az – alább olvasható – ÁVH-jelentésbe azért kerültek be külön exponálva a „kulákok”, mert őket az agrártársadalmon belül – és a kolhozosító ideológia által vezérelten – leginkább megragadható, számszerűsíthető, szégyentáblákkal is megbélyegzett ellenség-kategóriává szabványosították, miközben alkalom nyílt nyomatékosítani, hogy a háromnegyed évvel korábban életre hívott speciális „kulákverő csoportoknak” a továbbiakban is akad majd dolguk.²⁸ Ehhez a továbbiakban bármifajta választási regisztráció nélkül is volt rendszerigény és testületi ambíció.

Az viszont szorososan a tárgyhoz tartozik, hogy az 1949. évi országgyűlési választások eredményeit vizsgálva aligha szükséges beérni a 94-96 százalékos „országos” eredmények unalomig való ismétlésével, amiatt, hogy hiszen azok már alig adnak információt a társadalom korabeli politikai tagolódásáról, habitusáról. Az „igenek” dömpingje mellett épp a pártpluralizmus lehetőségének megszűnése miatt értékelődik fel a „nem”-ek, az (üres borítékos) érvénytelen szavazatok, illetve a távolmaradással opponálók aránya, megoszlása. Ezek mindenekelőtt kisközösségek körében vizsgálva lehetnek „beszédesekek”, történetileg – és nem „ávós módszerekkel” – tárva föl a lokális „kapcsolati tőkén” alapuló oppozícióháló foltjait, esetleges térszerkezetét, amiből megyei, regionális patchwork topográfia is kikerekedhetnek. Az alsóbb szintű, települési, járási források módszeres analízise alighanem sokkal változatosabb választói térkép megrajzolására adna módot annál a szürke – elszürkített – ködképnél, mint amibe ez most (még) burkolódik. A világháborút követő évek igazoló és B-lista-eljárásai, a népbíróóságok „Entnazifizierung” ítéleteinek részét képező – a politikai jogok gyakorlását felfüggesztő – rendelkezések kizárták a választójogból a persona non grata alattvalók sokaságát. Ezekon kívül volt a felnőtt és választójogosult népességnek egy közel 10 százalékos része, amelyik az igenre predesztinált eljárásrend közepette találta meg az „Ugocsa non coronat!” modern kori kifejezésének módozatait. Igaz, súlya, hatása is az anekdotabelivel volt egyenértékű. Annál is inkább, mert a vizsgált jelentés papírra vetésének napjaiban vette kezdetét a Rákosi-korszak leglátványosabbra koreografált törvénycsúfoló procedúrája, Rajk László és társai pere.²⁹ Az ország hidegháborús hiszterizálása, az „az is gyanús, aki nem gyanús” hagymázás éberségi örület majd csak ezután válik egyre inkább parttalaná. Ezzel együtt azt vélelmezem, hogy a kortársak politikai habitusának differenciáltabb megjelenítésére – az alattvalókat homogenizáló ambíciók közepette szegregáló diktatúra üzembe helyezését megelőzően – nem az 1947. évi csalárd választások feltárása az „utolsó állomás”, hanem az 1949. évi. Ez még előttünk – a kellő vállalkozó kedvvel megáldott/megvert fiatalabb generáció előtt – áll. Szándéka szerint ezen írás sem más, mint felhívás keringőre...

Az alább olvasható dokumentum regionális bontású adataiból készítettünk még egy – már nem a választásokkal kapcsolatos – országos összeállítást. Ezek informálnak valamelyest arról, hogy az alattvalók társadalmának szemmel tartása és „behálózása” tekintetében milyen volt az ÁVH korabeli kapacitása a kommunista pártegyeduralom teljes körű kiépítésének megindulásakor, ám még a Belügyminisztérium alól való „kiszervezése” előtt, 1949 őszén. (A „függetlenített” – kvázi-minisztérium státusú – Államvédelmi Hatóság 1950 januárjától kezdett működni.)

6. táblázat. A BM ÁVH regionális osztályainak létszáma és „lakosságaránya”

Regionális osztályok	ÁVH-osztály létszáma	Ugyanott az ÁVH-karhatalom létszáma	Az Osztály területén „egy ávosra jutó” civil lakosok száma
Budakörnyéki Osztály	104	n. a.	8392
Debreceni Osztály	129	128	8578
Miskolci Osztály	113	128	8517
Pécsi Osztály	101	130	9822
Szegedi Osztály	130	138	11 149
Szolnoki Osztály	77	129	6023
Székesfehérvári Osztály	87	137	4000
Szombathelyi Osztály	185	279	5530
Összesen	926	1069	

Az adatok szerint az ÁVH létszáma – s vele együtt működése is – leginkább fővároscentrikus volt. Korabeli – 5000 körüli – összlétszámának a kétharmada Budapestre koncentráldott, holott az a lakosság kevesebb mint ötödét tette ki. Azt is mondhatnók, hogy a berendezkedő diktatúrának a vidéki társadalom fürkészésére szánt mundéros politikai rendőri kapacitása – különösen a korabeli közlekedési és technikai-infrastrukturális viszonyokat figyelembe véve – nem tekinthető túlduzzasztottnak. Péter Gábor cége, pártja vezetésével egyetemben, Budapestet tekintette „a reakció melegágyának”. Azt figyelembe véve, hogy a korabeli magyar települések száma meghaladta a háromezret, vidéken – durva átlagolással – csak minden harmadik településre jutott egy hivatásos ávos. Ezért volt szükség a kiterjedt „bizalmi hálózatra”. A politikai rendőrség ügynökeinek száma országosan már akkoriban is 30 000 fő körül mozgott, azaz az előbbi egyszerű – és torzító – átlagolással élve már minden településen tízen hasznosították szemüket, fülüket másodállású figyelésre, és szájukat az ÁVH informálására. Mindehhez – a jelentés szerint – az is hozzátartozott, hogy az ÁVH vidéki rezidenseinek több mint fele a táblázatban felsorolt regionális központokban teljesített szolgálatot, ám az már ritka volt, ha járásonként egynél több alacsony rangú újdonság képviselte „a párt öklét”. Más vidéki osztályokhoz képest a szombathelyi létszámtöbblete – karhatalmi állomány esetében kétszerese – bizonyára azzal függ össze, hogy nekik jutott a leghosszabb nyugati „vasfüggöny”-határszakasz, ám ezzel mintha teljesen figyelmen kívül hagyták volna, hogy az osztrák határmente ekkoriban a szovjet megszállási zóna része volt. A létszámerőben utána következő szegedi és debreceni osztály különlegessége pedig abban jelölhető meg, hogy ők tartották szemmel az alföldi magyar „tanyavilág” szerteszét lakosságának legnagyobb hányadát. Erre viszont bármelyik dunántúli politikai rendész azzal replikázhatott volna, hogy tessék egyszer megpróbálni a „reakciót” nyomon követni Zala, Somogy bakháta között, vagy éppen a Bakony keszokusza horhosaiban. Mindenesetre a vidéki ÁVH-osztályok – úgy tűnik – egalitarizmusra hajló állománytáblája esetenként nagyfokú egyenlőtlenséget eredményezett a megfigyelendő alattvalók nagyságrendje tekintetében. Ahhoz képest mindenesetre, hogy a jelentés egyedül Békés vármegyét ítéli rendszerbiztonsági szempontból enyhébb kockázatot jelentő térségnek. A többi esetben sablonszerű és szinte súlyozatlan a „mindenhol megbúvó” horthysta (sőt fasiszta) ellenséges elemek, a klerikális reakció, valamint a nemkívánatos kuláktúltengés falra festése.

A jelentés társadalomképe annyiban „korhű”, hogy esszenciálisan köszön vissza benne az Államvédelmi Hatóság rendszer-kopó szemlélete. Ellenségkarakterizálása a pártsemináriumokon felcsipegethető propagandaklisék leckefelmondása, illetve „operatív” munkaanyaggá transzformálása. Aligha lenne értelme szociológiai árnyaltságú feltárást számon kérni olyasmin, ami eleve az „osztályharcos” leszámolás – öngazoló s egyben feladatszabó – testületi kalauzaként vettettetett papírra. A társadalom, úgymond, „reakciós” hányadát fürkésző bizonyításkényszeres túlteljesítés eredményezi majd azt a nagyságrendet, amely – az ötvenes évek derekára – már az ország korabeli népességszámával vetekedett.³⁰ Az ÁVH sztahanovista üzemmódban gyártott

ellenségkontingensei teszik leginkább rendszerparódiává az egymás utáni „népfrontos” – parlamenti és tanácsi – választások győzedelmi híradásait.

Dokumentum

1. Jelentés az ÁVO vidéki osztályai szervezetéről és működéséről, 1949. szeptember 9.

Jelentés

Az Államvédelmi Hatóság vidéki osztályainak szervezeti és illetékességi területeinek államvédelmi és egyéb szempontokból való rövid ismertetése

Budapest
1949. szeptember 9.

Tartalom:

Budakörnyéki Osztály
Debreceni Osztály
Miskolci Osztály
Pécsi Osztály
Szegedi Osztály
Szolnoki Osztály
Székesfehérvári Osztály
Szombathelyi Osztály

Szombathelyi Osztály

Illetékességi területe: Vas, Zala, Sopron, Győr-Moson vármegyék.

Az osztály vezetője: Kucsera László r. őrnagy.

Az osztály létszáma: 185 fő, ebből 128 fő operatív vonalon dolgozik, mint nyomozó és egyéb beosztott, 57 fő pedig nyílt ügyekkel foglalkozik és a segédszemélyzethez tartozik. Az osztály központjában a létszám 102 fő.

Kirendeltségei a következők:

Zalaegerszeg	7 fő
Nagykanizsa	7 fő
Győr	4 fő
Szentgotthárd	5 fő
Kőszeg	3 fő
Körmend	3 fő
Sopron	16 fő
Csepreg	2 fő
Mosonmagyaróvár	6 fő

Járási előadók az alábbi helyeken találhatóak:

Celldömölk, Csorna, Kapuvár, Keszthely, Letenye, Nove, Sárvár, Sümeg, Tapolca és Tét.

Az Osztály székhelyén – Szombathelyen – elhelyezett karhatalmi század létszáma 132 fő. Nagykanizsára a MAORT telepek őrzésére és egyéb szempontból kihelyezett karhatalmi század létszáma 147 fő.

Az Osztály illetékességi területének lélekszáma 1. 023 112.

Az Osztály illetékességi területéhez tartozó vármegyék államvédelmi és egyéb szempontból való jellemzése a következő:

Győr-Moson vármegye

A vármegye székhelye Győr, lakosainak száma 213.215. A lakosság foglalkozás szerinti megoszlása: szegény és középparaszt 83.434, munkás 8.997, kisiparos 3.294, kereskedő 747, kulák 2.175.

A megye 80 km-es sávon a csehszlovák, 58.5 km-en pedig az osztrák határt érinti. Az osztrák határon Hegyeshalom és Rajka képez fontosabb átkelőhelyeket.

A megye szántóterületének 45%-a a felszabadulás előtt egyházi és egyéb nagybirtok volt.

A megyének komoly ipara van. Győrött vagon és gépgyár, több textilgyár, vegyészeti gyár és több közüzem van. Mosonmagyaróváron vas és gépgyár, timföldgyár van. Ezenkívül még több helységben vannak különböző ipartelek. Győr és Mosonmagyaróvár környéke komoly és fejlett ipara folytán a dunántúli vidék politikailag leghaladottabb része. Említésre méltó, hogy az egyesülésig Győrött igen erős jobboldali szoc[iál]dem[okrata] fészkek voltak, ami még ma is érezteti hatását. A kulturális élete eléggé élénk.

A megye területén eléggé erős a klerikális reakció, mivel Győrött és Pannonhalmán katolikus püspökség [sic!] és több helyen különböző rendházak vannak. Az iskolák államosítása idején a megye különböző helyein élénk ellenállást fejtettek ki az iskolák államosítása ellen, mezőgazdasági szabotázszt csináltak és a megye északi területén, sőt Győrött és környékén is, igen sok nyugatos csendőr és katonatiszt, valamint letűnt gentry húzódik meg.

A megyének két traktorállomása van. Az 1949-es választásokkor a Népfront 90.2%-os eredményt ér el.

Sopron vármegye

A vármegye székhelye Sopron. Lakosainak száma: 171.228. A lakosság foglalkozás szerinti megoszlása: szegény és középparaszt 103.918, munkás 4.692, kisiparos 6.355, kereskedő 865, kulák 1.485.

A megye 153 km-es sávon az osztrák határt érinti. Fontosabb átkelő állomás Harkánál, Sopronnál és Eszterháznál van.

A megye szántóterületének 45.5%-a a felszabadulás előtt egyházi és egyéb birtok volt. A megye említésre méltó iparát főleg Sopron környékén és Brennbergbányán szénbánya, textilgyár, bőrgyár és közüzemek képezik.

A megye különböző pontjain, mint Csornán, Páztón [helyesebben: Pásztoriban], Kapuváron és Sopronban katolikus rendházak találhatóak, amelyek elsősorban elhárítási szempontból figyelemreméltók.

Sopron városa és a Fertő-tó környékén, valamint a megye északi részén és végig a határ mentén, még a Horthy idejében oda telepített csendőrök, katonatisztek, gentryk, legitimisták és a régi regime különböző emberei igen nagy számban találhatóak. Így a megyének államvédelmi szempontból központi kérdése a határvédelem, ahol igen élénk forgalom van. Nagy számban fognak le állandóan ember és árucsempészeket és ellenséges hírszerzőket.

Az 1949. évi választás folyamán a Népfontra 90.2%-a szavazott.

Vas vármegye

A vármegye székhelye Szombathely, lakosainak száma 275.894. A lakosság foglalkozás szerinti megoszlása: szegény és középparaszt 149.757, munkás 5. 647, kisiparos 5.392, kereskedő 2.206, kulák 2.605.

A megye 164 km-es sávon az osztrák határt, 48 km-es sávon pedig a jugoszláv határt érinti. Két legfontosabb vasúti átkelőhelye Búcsú és Szentgotthárd.

A megye szántóterületének 36.4%-a egyházi és egyéb nagybirtok volt a múltban. Szombathelyen van egy közép nagyságú bőr és textilgyár, valamint Szentgotthárdon is egy textilgyár. Egyéb ipari üzeme nincs.

Szombathelyen katolikus püspökség van és több rendház. Rendház található még Kőszegen és Vasváron. A klerikális reakció igen élénken tevékenykedik, amit bizonyít az is, hogy az iskolák államosítása idején több megmozdulás, illetve szabotázs történt. Szombathely és környékén, valamint Kőszegen sok volt csendőr, katonatiszt, legitimista és egyéb reakciós elem húzódik meg. A megye politikailag igen elmaradott. Ezt befolyásolta az is, hogy mint nyugati megyét igen későn érte a felszabadulás és így legtovább érvényesülhetett a fasiszta befolyás. Jellemző politikai elmaradottságára, hogy az 1947-es választásokkor a Barankovics féle párt a szavazatok 56.6%-át kapta. Az 1949-es választások alkalmával a Népfront 90.2%-át kapta a szavazatoknak.

A megye legfontosabb államvédelmi feladata a nyugati határvédelem (elhárítás). Igen nagy számban fognak le ellenséges hírszerzőket, disszidenseket, embercsempészeket, stb. A Szombathelyi Osztály a nyugati határvédelem központja. Szűrőtáborral is rendelkezik.

Zala vármegye

A vármegye székhelye Zalaegerszeg. Lakosainak száma 362.775. A lakosság foglalkozás szerinti megoszlása: munkás 6.817, szegény és középparaszt 194. 494, kisiparos 5.014, kereskedő 1.456, kulák 5.374.

A vármegye 93 km-es sávon a jugoszláv határt érinti. Fontosabb határátkelőhely Murakeresztúrnál van. A déli járásokban több száz délszláv ajkú és állampolgárságú jugoszláv lakik.

A megye szántóföld területének 48.6 %-a egyházi és egyéb nagybirtok volt.

A megye iparát főleg a lispei olajkutat, a nagykanizsai MAORT telep, a lenti járási olajtelep és a buda[fa]pusztai olajkutat képezik.

A megye főbb feladatát államvédelmi szempontból az elhárítás képezi, tekintve, hogy igen erős a klerikális reakció, valamint a déli járásokban meghúzódó volt csendőr, katonatiszt és horthysta hívek. Hasonlóan Vas v[ár]m[egyé]hez, igen elmaradott része ez az országnak, mivel a múltban az egyháznak itt voltak a legnagyobb birtokai és a felszabadulás is későn érte, miáltal a fasiszta befolyás tovább érvényesült. Államvédelmi szempontból döntő kérdés az elhárítás mellett a kulák-kérdés is, mert meglehetősen nagy kulák települések vannak.

Az 1947-es választások alkalmával a Barankovics féle párt a szavazatok 56.6 %-át kapta. Az 1949-es választásokon a szavazók 89.8%-a szavazott a Népfontra.

Pécsi Osztály

Illetékességi területe: Somogy, Baranya és Tolna vármegye.

Az Osztály vezetője: Sólyom István r. őrnagy.

Az Osztály létszáma: 101 fő, ebből 60 fő operatív vonalon működik, mint nyomozó és irodai beosztott. 41 fő nyílt ügyekkel foglalkozik, valamint ide tartozik az egyéb személyzet. Az osztály központjában 56 személy dolgozik.

Kirendeltségei a következők:

Kaposvár	6 fő
Szekszárd	2 fő

Járási előadók az alábbi helyeken találhatóak: Barcs, Bonyhád, Dombóvár, Igal, Lengyeltóti, Marcali, Mohács, Nagyatád, Siklós, Sás, Szentlőrinc, Tab, Tamási, Curgó, Gyöngyös, Paks, Pécsvárad, Szigetvár és Villány.

Az Osztály székhelyén lévő kihelyezett karhatalmi század létszáma 130 fő.

Az Osztály illetékességi területének lélekszáma: 992.047 fő.

Az Osztály illetékességi területébe tartozó vármegyék államvédelmi és egyéb szempontból való jellemzése a következő:

Somogy vármegye

A vármegye székhelye Kaposvár. Lakosainak száma 391.733. Foglalkozás szerinti megoszlása: munkás 5.403, szegény és középparaszt 226.506, kisiparos 8.363, kereskedő 1.832, kulák 4.164 fő.

A megye 210 km-es sávon a jugoszláv határt érinti. Fontosabb határátkelőhelye nincs.

A megye szántóföld területének 57.8%-a egyházi és egyéb nagybirtok volt a múltban.

A megye jelentősebb nagyüzemét a kaposvári gépgyár képezi. A megye egész területe politikailag igen elmaradt parasztvidék[,] és lényeges kuláktelepülései vannak. Klerikális szempontból főleg az anarcsi, mernyei, felsősegesdi, nagyatádi, szigetvári és lakocsi rk. szerzetesrendházak jöhetnek számításba. Említésre méltó még, hogy Kaposváron tekintélyes létszámú nyugatos, volt csendőr és katonatiszt és egyéb reakciós elem húzódik meg. Főleg a megye északi részében az iskolák államosításával kapcsolatban és mezőgazdasági vonatkozásban több szabotálás volt.

Döntő kulákkérdés mellett igen nagy fontossága van a jugoszláv elhárításnak. A déli részén nagy számban élnek délszlávok, jugoszláv állampolgárok.

Az 1949-es választások alkalmával a szavazók 90.7%-a szavazott a Népfontra.

Baranya vármegye

A vármegye székhelye Pécs. Lakosainak száma: 327.835 fő. Foglalkozás szerinti megoszlása: munkás 10.519, szegény és középparaszt 141.861, kisiparos 4.166, kereskedő 992, kulák 3.021 fő.

A vármegye 145 km-es sávon a jugoszláv határt érinti. Vasúti vagy közúti határátkelőhelye nincs, azonban mégis itt mondható a legélénkebbnek a jugoszláv határ, mivel itt történnek általában [sic!] véve az átdobások és a különböző röpcédulák és brossurák [sic!] terjesztése. Államvédelmi szempontból a legnagyobb fontosságú az elhárítás kérdése. A megye déli részén nagytömegű délszláv lakosság él. Azonban a kulákkérdés is fontos jelentőséggel bír, mert itt is, mint a környező megyékben nagy számmal vannak kulákok. A szövetkezeti mozgalom is gyenge.

A megye ipara főleg Pécs környékén található, ahol szén és vasbányák vannak, valamint a dohány és bőrgyár, konzervgyár és több közüzem. A legnagyobb jelentőségű lesz a mohácsi kombinát.³¹

A klerikális és egyéb reakció főleg Pécs környékén tevékenykedik, ahol rk. püspökség és több rendház van. A megye területén több mezőgazdasági szabotázs is volt, és főleg a déli járásokban az iskolák államosítása ellen voltak akciók.

Az 1949-es választások folyamán a szavazók 92.2%-a a Népfontra szavazott.

Tolna vármegye

A megye székhelye Szekszárd. Lakosainak száma: 272.506 fő. Foglalkozás szerinti megoszlása: munkás 7.420, szegény és középparaszt 162.487, kisiparos 5.707, kereskedő 1.767, kulák 2.602.

A megye más ország határát nem érinti.

A megye szántóföld területének 38,4%-a nagybirtok volt.

A megye iparát a simontornyai bőrgyár, a nagymányoki, hidas-bonyhádi, szászvári és mázai szénmedencék képezik.

Államvédelmi szempontból főbb kérdés a kulákkérdés, mivel itt igen sok kulák és nagybirtokos található. A megye délnyugati részében volt csendőrök, katonatisztek és nyugatosok húzódnak meg.

Klerikális szempontból csupán a dunaföldvári rk. rendház jöhet számításba.

A megyének két traktor állomása van.

Az 1949-es választások folyamán a szavazók 92.2%-a a Népfontra szavazott.

Székesfehérvári Osztály

Illetékességi területe: Fejér és Veszprém vármegyék.

Az Osztály vezetője: Mester József r. százados

Az Osztály létszáma: 87 fő, ebből operatív vonalon dolgozik, mint nyomozó és irodai beosztott 51 fő. Nyílt ügyekkel foglalkozik 36 fő, valamint ide tartozik az egyéb segédszemélyzet. Az Osztály központjában 73 fő dolgozik.

Az osztályhoz tartozik egy kéthónapos, 40 főből álló, államvédelmi nyomozó tanfolyam is, ahol a dunántúli, szegedi osztályok és Budapest részére nyomozókat képeznek ki.

Kirendeltségei a következők:

Veszprém	6 fő
Pápa	4 fő

Járási előadók az alábbi helyeken találhatóak: Adony, Sárbogárd, Bicske, Zirc.

Az Osztály székhelyén lévő kihelyezett karhatalmi század létszáma 137 fő.

Az Osztály illetékességi területének lélekszáma 548.080 fő.

Az Osztály illetőségi területébe tartozó vármegyék államvédelmi szempontból való jellemzése a következő:

Fejér vármegye

A vármegye székhelye Székesfehérvár. Lakosai száma: 269.542. Foglalkozás szerinti megoszlása: munkás 7545, szegény és középparaszt 136.971, kisiparos 4.739, kereskedő 863, kulák 2.049.

A megye más ország határát nem érinti.

Székesfehérváron püspökség van és a klerikális befolyás a felszabadulás utáni években erősen éreztette hatását. Pl. az iskolák államosítása idején erős ellenállás, szabotázs cselekmények voltak.

A megye területén jelenleg 6 traktorállomás van.

Az 1949-es választáson a Népfront 91.3% szavazatot kapott.

Államvédelmi szempontból a mezőgazdasági vonal mellett az elhárítás igen nagy fontossággal bír, mert különösen sok katonai objektum (repülőterek) és hadiipar szempontjából nagyfontosságú üzemek (vadásztölténygyár, vegyészeti gyár) találhatóak a megye területén. Ezen kívül még gépgyár, cukorgyár, vasgyár és szénbányák vannak.

A megye északi részében volt csendőrök és régi rendszer emberei elég nagy számban találhatóak, és az ugyancsak a megye területén lévő móri klerikális központ megindokolja államvédelmi szempontból az elhárítás munkáját.

Veszprém vármegye

A megye székhelye Veszprém. Lakosainak száma 278.538. Foglalkozás szerinti megoszlás: munkás 6.970, szegény és középparaszt 118.180, kisiparos 5.484, kereskedő 849, kulák 3.154.

A megye más ország határát nem érinti.

A felszabadulás előtt a megye szántóföld területének 53.3%-a főleg papi birtokból állt, de a kulákság száma szerint az ország megyéi között az ötödik helyet foglalja el. Az egész megye klerikális központ. Itt van a zirci apátság, a veszprémi püspökség.

A megye főbb feladatát az elhárítás képezi. A mezőgazdasági és papi vonal mellett döntő fontosságú az elhárítás azért is, mert Veszprém vm. területén is sok a katonai objektum (Jutas, Hajmáskér, repülőterek, stb.) és meglehetősen nagy ipara van (várpalotai bányák, fűzfői papírgyár, ajkai erőmű, bauxitbánya, stb.).

Az 1949-es választáson a Népfront mellett 91.1% szavazott.

Budakörnyéki Osztály

Illetékességi területe: Komárom-Esztergom, Nógrád-Hont és Észak-Pest vármegye.

Az Osztály székhelye: Budapest

Vezetője: Komlós János r. szds.

Az Osztály létszáma 104 fő, ebből 75 fő operatív vonalon működik, mint nyomozó és irodai beosztott, 29 fő nyílt ügyekkel foglalkozik és ide tartozik a segédszemélyzet is. Az Osztály központjában a létszám 63 fő.

Kirendeltségei a következők:

Esztergom	8 fő
Komárom	4 fő
Tatabánya	5 fő
Salgótarján	8 fő
Balassagyarmat	3 fő

Járási előadók az alábbi helyeken találhatóak: Alsódabas, Aszód, Gödöllő, Monor, Nagykáta, Ráckeve, Szentendre (2 fő), Vác (3 fő).

Az Osztály illetékességi területének lélekszáma 872.804 fő.

Az Osztály illetékességi területébe tartozó vármegyék államvédelmi és egyéb szempontból való jellemzése a következő:

Komárom – Esztergom vármegye

A vármegye székhelye: Esztergom. Lakosainak száma: 207.535. Foglalkozás szerinti megoszlásuk: munkás 14.142, szegény és középparaszt 50.483, kisiparos 4.822, kereskedő 1.009, kulák 1.197 fő.

A megye 88 km-es sávon a csehszlovák határt érinti. A Duna képezi a természetes határt. Két közúti átkelő állomása van: Komárom és Esztergom. Ez a megye volt a klerikális reakció fő fészke és ennek tudható be, hogy a megyébe [sic!] több mezőgazdasági szabotázs történt. Komárom körül több katonai objektum van.

Eléggé fejlett iparral rendelkezik a megye. Rajta vonul keresztül a Dorog-Tokod-i szénmedence, itt van a bánhidai erőmű, Tatabányán szénbánya, Ácson cukorgyár, Szőnyben olajfinomító, valamint Almásfüzitőn is, Nyergesújfalun papírgyár. Almásfüzitőn most indul Európa legnagyobb timföldgyára (bauxit).

A felszabadulás előtt a szántóföld területnek 55 %-a főleg papi birtokból állt. Ezenkívül nagyszámban található kulákbirtok.

Az 1949-es választáson a Népfront 91.3% szavazatot kapott.

Nógrád-Hont vármegye

A vármegye székhelye Balassagyarmat. Lakosainak száma 232.093 fő. Foglalkozás szerinti megoszlása: munkás 24.188, szegény és középparaszt 77.730, kisiparos 2.548, kereskedő 1.117, kulák 1.277 fő.

A megye 156 km-es sávon a csehszlovák határt érinti. A megye határának legfontosabb határátkelő pontja Szob és Balassagyarmat. Az idegenforgalom döntő többségben a szobi átkelőnél zajlik le.

A vármegye földterületének 59.2%-a egyházi és úri birtok volt a felszabadulás előtt.

A megye iparát főleg a salgótarjáni vasgyár, üvegyár, szénbányák és a lőrinci és selypi cukorgyár képezik. Az ipari munkásság politikailag igen fejlett.

A megyében több mezőgazdasági szabotázs volt és az iskolák államosításának idején is megnyilvánult a klerikális reakció tevékenysége, mert ezzel kapcsolatban több szabotázsjellegű akciót fedeztünk fel. Elhárítás szempontjából legfontosabb a kulák, – és az egyházi reakció kérdése.

Az 1949-es választások folyamán a lakosság 91.8%-a a népfontra szavazott.

Észak-Pest vármegye

A megye lakosságának száma 433.176 fő. Foglalkozás szerinti megoszlása: munkás 70.215, szegény és középparaszt 209.131, kisiparos 7.779, kereskedő 3.335, kulák 3.662.

A megye más ország határát nem érinti.

Észak-Pest vm. ipari gócai főleg Vác és Budapest környékén vannak.

A kulákság nagyobb számmal a nagykátai és az alsódabasi járásban van. A szövetkezeti mozgalom a megye többi részén elég fejlett.

A megye klerikális pontja Vác, ahol rk. püspökség és több rendház van. Ezt bizonyítja, hogy az iskolák államosításával kapcsolatban és mezőgazdasági szabatázs, főleg Vác környékén és a nagykátai, illetve alsódabasi járásban volt.

Említésre méltó, hogy Ráckeve és Szentendre környékén jelentős délszláv település van. Valószínűleg ennek az eredménye az, hogy a megye ezen részén igen élénk volt a rémhirterjesztés, valamint a mezőgazdasági és az iskolák államosítása elleni szabatázs is felmerült.

Szegedi Osztály

Illetékességi területe: Dél-Pest, Bács-Bodrog, Csongrád és Csanád vármegye.

Az Osztály vezetője: Tatai István r. őrnagy

Az Osztály létszáma: 130 fő, ebből 80 fő operatív vonalon működik mint nyomozó és irodai beosztott, 50 fő nyílt ügyekkel foglalkozik és ide tartozik a segédszemélyzet is. Az Osztály központjában a létszám 83 fő.

Kirendeltségei a következők:

Hódmezővásárhely	5 fő
Szentes	3 fő
Makó	5 fő
Kecskemét	6 fő
Baja	8 fő

Járási előadók az alábbi helyeken találhatóak: Abony, Battonya, Bácsalmás, Cegléd, Csongrád, Dunavecse, Jánoshalma, Kalocsa (2 fő), Kiskőrös, Kiskunfélegyháza, Kiskundorozsma, Kiskunhalas, Kiszombor, Kunszentmiklós, Mezőkovácsháza és Nagykőrös.

Az osztály székhelyén lévő karhatalmi század létszáma 138 fő.

Az osztály illetékességi területének lélekszáma 1,449.438

Az Osztály illetékességi területébe tartozó vármegyék államvédelmi és egyéb szempontból való jellemzése a következő:

Dél-Pest vármegye

A megye az Alföldön terül el. Más országhatárt nem érint. Lakosságának száma 587.668. Foglalkozás szerinti megoszlásuk: munkás 6.595, szegény és középparaszt 251.612, kisiparos 5.978, kereskedő 2.227, kulák 6.310.

A megye szántóföld területének 41.7%-a feudális nagybirtok volt, kb. 20%-a pedig a kulákság kezelésében volt, illetve van még ma is. Jelentősebb kulák települések főleg a megye délkeleti és délnyugati részén vannak.

Klerikális gócai főleg Kecskemét, Kalocsa – ahol érsekség és több rendház van. Ezek a helyeken, de főleg Kalocsa környékén, még ma is érezhető az egyházi reakció befolyása.

Dél-Pest megyének jelentős ipara van Kecskeméten, Nagykőrösön, ahol energiatelep, konzervgyár és egyéb közüzemek vannak. Az utóbbi időben a szövetkezeti mozgalom komoly haladásnak indult.

Államvédelmi szempontból főleg a kulákkérdés jöhet számításba.

Bács-Bodrog vármegye

A vármegye székhelye Baja. Lakosainak száma: 130.649. Foglalkozás szerinti megoszlása: munkás 1.896, szegény és középparaszt 109.474, kisiparos 4.201, kereskedő 1.026, kulák 1.872.

A vármegye a jugoszláv határ mentén terül el és 92 km-es sávon érinti a határt. Általában az egész megye területén jelentős jugoszláv állampolgárságú [sic!] délszláv települések vannak.

A megyének ipara úgyszólván egyáltalán nincs, azonban annál jelentősebb a kuláktelepülés. Elhárítás szempontjából legdöntőbb a jugoszláv kérdés, mivel a kettősbirtokosok útján lehetőség nyílik hírszerzésre és propagandaanyag terjesztésére. Ezt bizonyítja az is, hogy a határ mentén igen erősek és gyakoriak a rémhírek.

Említésre méltó, hogy a megyének aránylag kis területéhez mérten 4 traktorállomása van, azonban ezt a kiváló minőségű termőföld teszi indokolttá.

A megye fontosabb határátkelési helye Kelebiánál van, ahol igen élénk a határforgalom és az eddigi tapasztalatok szerint majdnem állandó emelkedő tendenciát mutat.

Csongrád vármegye

A vármegye székhelye Szentes. Lakosainak száma 348.669. Foglalkozás szerinti megoszlása: munkás 19.308, szegény és középparaszt 119.187, kisiparos 4.530, kereskedő 2.459, kulák 1.597.

A vármegye 22 km-es sávon a jugoszláv határt érinti. A határ mentén szórványos délszláv települések vannak.

A megye területén hatalmas hitbizományi és grófi birtokok voltak, amelyek a megye területének 38.6%-át foglalták magukba. Igen erős kuláktelepülések vannak, főleg Hódmezővásárhely, Szentes és Csongrád környékén.

A megyének jelentősebb ipara van, így pl. Szegeden textilgyárak, élelmiszerüzemek, dohánygyár, cipőgyárak, fűrészüzemek, gyufagyár és még számos közüzem. Több kisebb jelentőségű ipartelep van Hódmezővásárhelyen, Szentesen és Csongrádon.

A megyében komoly tényező a klerikális reakció, melynek főbb gócai Szeged és Csongrád. Szegeden püspökség székel, a csanádi püspökség. Több rendház is van Szegeden, Csongrádon és Hódmezővásárhelyen.

Említésre méltó, hogy az 1947-es választásokon a megyében Barankovics és Pfeiffer párt igen sok szavazatot kapott. Az 1949-es választások folyamán már döntően változott a kép, a Népfront 89.3%-át kapta a szavazatoknak.

Az elhárítás szempontjából a súlypontot a jugoszláv kérdés, kulákság és egyház problémája képviseli.

Csanád vármegye

A megye székhelye Makó. Lakosainak száma 165.935. Foglalkozás szerinti megoszlása: munkás 2.582, szegény és középparaszt 108.230, kisiparos 2.857, kereskedő 685, kulák 1.028.

A vármegye 24.6 km-es szakaszon jugoszláv, 141 km-es sávon pedig román határt érinti. A megye jugoszláv határa mentén számottevő délszláv települések vannak.

A megyében számottevő hitbizományi és úri birtok került felosztásra, azonban a kulákság is lényeges számot tesz ki, melynek jelentős része délszláv ajkú lakosokból adódik.

Klerikális szempontból a terület nem lényeges és a megye ipara is kisebb jelentőségű, mivel csupán a nagylaki kendergyárból és a szőregi petróleumgyárból áll.

Elhárítás szempontjából a jugoszláv, illetve délszláv és a kulákkérdés képezik a súlypontot.

Szolnoki Osztály

Illetékességi területe: Jásznagykun-Szolnok és Békés vármegye.

Az Osztály vezetője: B. Szabó István r. százados

Az Osztály létszáma: 77 fő, ebből 57 fő operatív vonalon működik, mint nyomozó és irodai beosztott, 20 fő nyílt ügyekkel foglalkozik és ide tartozik a segédszemélyzet is. Az osztály központjában a létszám 53 fő.

Kirendeltségei a következők:

Gyula	3 fő
Békéscsaba	3 fő

Járási előadók az alábbi helyeken találhatóak: Jászberény, Jászapáti, Kunhegyes (2 fő), Törökszentmiklós, Kunszentmárton, Mezőtúr, Karcag, Túrkeve, Békés, Orosháza, Szeghalom, Szarvas, Gyoma.

Az osztály székhelyén lévő karhatalmi század létszáma 129 fő.

Az Osztály illetékességi területének lélekszáma 776.996 fő.

Az Osztály illetékességi területébe tartozó vármegyék államvédelmi és egyéb szempontból való jellemzése a következő:

Jász-Nagykun-Szolnok vármegye

A megye lakosságának száma 436.862. Foglalkozás szerinti megoszlása: munkás 4.626, szegény és középparaszt 146.723, kisiparos 5.447, kereskedő 3.011, kulák 5.081.

A megye más ország határát nem érinti.

A felszabadulás előtt a megyének túlnyomó része papi, arisztokrata és kulákbirtok állt, ezek tették ki a megye kb. 70%-át. A megyében döntő a mezőgazdasági kérdés, nagy tanyavilága van és igen sok a kuláktelepülés. Szám szerint az ország területén csak egy vármegyében van több kulák, mint Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében.

Általában a klerikális befolyás érvényesül. A vármegyének ipara nincs. Ez alól csak Szolnok kivétel.

A vármegye 90.6%-a szavazott a Népfontra.

Jellemző, hogy mennyire nagy súly van a megye mezőgazdasági kérdésének megoldásán, az hogy a megyében 9 traktorállomás működik. A kulák és klerikális befolyásra viszont az jellemző, hogy két esetben történt a megye területén az iskolák államosításával kapcsolatban szabotázs és három esetben pedig a mezőgazdasággal kapcsolatban.

Békés vármegye

A megye székhelye Gyula. A megye lakosságának száma 340.134. A lakosság foglalkozása szerinti megoszlása: munkás 3.754, szegény és középparaszt 124.099, kisiparos 4.483, kereskedő 1.909, kulák 3.594.

A megyének 40 km-es határsávja van Románia felé. Átkelőhellyel nem rendelkezik.

A felszabadulás előtt nagy kiterjedésű papi és egyéb nagybirtokok voltak a megye területén. A vármegye mezőgazdaságilag jóval haladottabb a többi vármegyénél (Viharsarok), ugyanis igen nagy volt itt a mezőgazdasági proletariátus.

Békéscsaba, mely egyébként textilgyártásáról és világhírű húskészítményeiről híres, eredetileg délszláv település volt, ahol mozgolódás is észlelhető, miért is az elhárítást arra felé kell irányítani.

A parasztságnak szövetkezeti mozgalomhoz való viszonya jónak nevezhető. Hat traktorállomás működik a megyében, de a papi és a kulák befolyásra itt jellemző az iskolák államosításával és a mezőgazdasággal kapcsolatos szabotázs akciók.

A megye déli része egyébként részben régebben odatelepített csendőrök és nyugatosok által lakott.

Az 1947-es választások alkalmával a MKP a szavazatok 25%-át kapta, míg az 1949-es választások alkalmával a Népfront 90.6 % szavazatot kapott.

Miskolci Osztály

Illetékességi területe: Zemplén, Abaúj-Torna, Borsod-Gömör és Heves vármegye.

Az Osztály vezetője: Bakos Pál r. őrnagy

Az Osztály létszáma: 113 fő, ebből operatív vonalon dolgozik 79 fő mint nyomozó és irodai beosztott, 35 fő pedig nyílt ügyekkel foglalkozik és ide tartozik a segédszemélyzet is. Az osztály központjában a létszám 78 fő.

Kirendeltségei a következők:

Eger	4 fő
Szikszó	2 fő
Sátoraljaújhely	6 fő
Ózd	4 fő

Járási előadók az alábbi helyeken találhatóak: Edelény, Mezőcsát, Putnok, Sajószentpéter, Mezőkeresztúr, Bódvaszilás, Abaújszántó, Encs, Heves (2 fő), Tiszafüred, Szerencs, Tokaj, Sárospatak, Gyöngyös (2 fő) és Hatvan (2 fő).

Az osztály székhelyén lévő karhatalmi század létszáma 128 fő.

Az osztály illetékességi területének lélekszáma 962.426 fő.

Az osztály illetékességi területébe tartozó vármegyék államvédelmi és egyéb szempontból való jellemzése a következő:

Heves vármegye

A megye székhelye Eger. Lakosságának száma: 330.641. Foglalkozás szerinti megoszlása: munkás 6.007, szegény és középparaszt 167.758, kisiparos 3.013, kereskedő 1.206, kulák 2.185.

A megye más ország határát nem érinti.

A megye a felszabadulás előtt tipikusan egyházi befolyás alatt állott, amit könnyen meg lehet magyarázni azzal, hogy az egri érsekség birtokai hálózta be az egész megyét. A termőföld 58.5 százaléka papi és nagyúri kezekben volt.

A hatvani cukorgyár[on] és az egri dohánygyáron kívül néhány apróbb bánya található még, mint az ipar jelei a megye területén.

Bortermő vidék, ahol a papi és kulák befolyás még ma is nagyon érezhető. Elhárítás szempontjából erre lehet leginkább irányt venni, mivel az országnak csak kevés megyéjében volt pl. annyi szabotázs az iskolák államosításával kapcsolatosan és a választás kapcsán.

Ez a megye érte el egyik legrosszabb eredményt a választásokkor, mert a Népfront csak 85.5% szavazatot kapott.

Említésre méltó még, hogy a megye területét sűrűen lakják volt horthysta kegyeltek, csendőrök és egyéb reakciós elemek.

Borsod-Gömör vármegye

A vármegye székhelye Miskolc. Lakosainak száma 386.960. Foglalkozás szerinti megoszlásuk: munkás 33.859, szegény és középparaszt 143.246, kisiparos 3.990, kereskedő 1.484, kulák 2.669.

A vármegye 71 km-es sávban határos Csehszlovákiával, közúti átkelőhely Bánrévén van.

Földosztás előtt a megye földterületének 55.9%-a volt 50 holdon felüli kulák, gentry és papi birtok. Az ebből származó kulák befolyás még ma is érezteti hatását, amit abból is láthatunk, hogy a választások során országos viszonylatban a legrosszabb eredményt ez a környék érte el azzal, hogy a lakosságnak csak 85.5%-

a szavazott a Népfontra. Itt a jobboldali szoc.demek [szociáldemokraták] is erősek voltak.

A vármegyének a déli része folytat csak főleg mezőgazdasági tevékenységet, míg az északi rész országunk legkomolyabb ipari vidéke. Érc, réz, szénbányákkal van a megye egész északi fele teletűzdelve.

A megyében nagyon sok szabotázs fordul elő úgy mezőgazdasági vonatkozásban, mint az iskolák államosításával kapcsolatosan. Miskolc környékén röpcédula szórás is történt.

Abaúj vármegye

Székhelye Szikszó. Vármegye lakosságának száma 94.642. Foglalkozás szerinti megoszlása: munkás 1.402, szegény és középparaszt 60.960, kisiparos 920, kereskedő 501, kulák 1.268.

A vármegye 117 km-es sávban határos Csehszlovákiával. Közúti átkelőhely Hidasnémeti, valamint itt van a vasúti távolsági átkelőhely is.

A megye területén hitbizományi és grófi birtokok voltak túlnyomó részben, melyek a megye területének 53.6%-át tették ki. Ennek folyamán és a még ma is érezhető kulák befolyás miatt a lakosság nagyon elmaradott.

Ipara úgyszólván egyáltalán nincsen.

Az 1949-es választások alkalmával csak 88.8%-ban szavazott a lakosság a Népfontra.

Klerikális reakció hatása itt is érezhető volt többek közt abban, hogy az iskolák államosítása alkalmával szabotázs cselekményeket követtek el.

Zemplén vármegye

Székhelye Sátoraljaújhely. Lakosságának lélekszáma 150.183. Foglalkozás szerinti megoszlása: munkás 2168, szegény és középparaszt 64.372, kisiparos 2.043, kereskedő 568, kulák 978.

A vármegye 96 km-es sávban határos Csehszlovákiával. Közúti és vasúti átkelőhely: Sátoraljaújhely.

A megye szántóföld területének 58.6%-a részint feudális, részint papi nagybirtok volt és közel 20%-a kulákság kezében volt és van még ma is.

A vármegye lakossága elég elmaradott, egy-két gyárat leszámítva (szerencsi) iparral úgyszólván nem rendelkezik. Mezőgazdasága nincs erősen kifejlődve. Lakosság bortermeléssel foglalkozik főként.

Az 1949-es választásokon 90.3% szavazatot kapott a Népfront.

Kulákság befolyása alapján mezőgazdasági szabotázs ebben a megyében is történt és ez egyike az elhárítás feladatának.

Debreceni Osztály

Illetékességi területe: Hajdú, Szabolcs, Szatmár-Bereg és Bihar vármegye.

Az Osztály vezetője: Lombos Lajos r. őrnagy

Az Osztály létszáma: 129 fő, ebből 86 fő operatív vonalon működik mint nyomozó és irodai beosztott, 43 fő pedig nyílt ügyekkel foglalkozik és ide tartozik a segédszemélyzet is. Az Osztály központjában a létszám 83 fő.

Kirendeltségei a következők:

Berettyóújfalu	3 fő
Biharnagybajom	2 fő
Nyíregyháza	7 fő
Mátészalka	5 fő

Járási előadók az alábbi helyeken találhatóak: Püspökladány, Hajdúböszörmény, Hajdúnánás, Hajdúszoboszló, Biharkeresztes, Derecske, Nagyléta, Sarkad, Kisvárd, Nagyálló, Nyíradony, Tiszalök, Gáva, Baktalórántháza, Nyírbátor, Mándok, Kemece, Csenger, Vásárosnamény és Fehérgyarmat.

Az Osztály székhelyén lévő karhatalmi század létszáma 128 fő.

Az Osztály illetékességi területének lélekszáma 1.105.632 fő

Az Osztály illetékességi területébe tartozó vármegyék államvédelmi és egyéb szempontból való jellemzése a következő:

Hajdú vármegye

A megye székhelye Debrecen. Lakosainak száma 321.718.

A vármegye 12 km-es sávon a román határt érinti.

A vármegye területének 52.1%-a a múltban feudális nagybirtok volt, amelyet a felszabadulás után osztottak fel. Ennek folyamán igen sok újonnan földhözjuttatott van a megyében és ennek megfelelően hét gépállomás is lett felállítva. Számottevőek a kulák települések is, melynek következtében a megye különböző pontjain mezőgazdasági szabotázsok voltak. A vármegye több pontján illegális fasiszta röpiratterjesztés volt.

A vármegye ipara gyenge, csupán Debrecenben van számottevő közüzem és a dohánygyár, azonkívül vagongyár és hajlított bútorgyár.

A vármegye nevezetességei közé tartozik a hajdúszoboszlói gyógyfürdő, amely az ország egyik leglátogatottabb fürdőhelye.

Klerikális szempontból megemlítendő, hogy a Hajdúság nagy kálvinista centrum, azonban Debrecennek van egy görögkeleti püspöke is.

Politikai szempontból az úrgazdák döntően befolyásolják a vármegye mezőgazdasági fejlődését, azonban az egész országban itt érezhető legjobban a narodnyik irányzat.³²

Az elhárítás középpontjában a kulákság és a narodnyik irányzat áll.

Szabolcs vármegye

A megye székhelye Nyíregyháza. Lakosainak száma 428.491. Foglalkozás szerinti megoszlása: munkás 5.090, szegény és középparaszt 245.446, kisiparos 5.104, kereskedő 2.283, kulák 1.485.

A vármegye 25 km-es sávon a Románia, 22 km-es sávon pedig a Szovjetunió határát érinti.

Ebben a megyében ugyanúgy, mint a többinél, hatalmas hitbizományi és egyéb földbirtokok voltak és a lakosság általánosságban mezőgazdasági munkával foglalkozott. Tényező ipari üzeme a nyírbogdányi olajfinomító telepen kívül nincs.

A megyében jelentős mérvű a kulákság egyházi álarcban való befolyása, amit bizonyít az is, hogy a megye különböző pontjain igen nagy volt az ellenállás az iskolák államosítása ellen, valamint az, hogy igen gyakoriak a mezőgazdasági szabotázs cselekmények. Nyíregyháza környékén előfordult az is, hogy fasiszta röpiratokat terjesztettek.

Az elhárítás középpontjában a kulákkérdés áll.

Szatmár-Bereg vármegye

A megye székhelye: Mátészalka. Lakosságának száma 168.229. Foglalkozás szerinti megoszlása: munkás 1.519, szegény és középparaszt 110.019, kisiparos 2.085, kereskedő 1.084, kulák 1.997.

A vármegye 196 km-es sávon a Szovjetuniót, 75 km-es sávon pedig a román határt érinti.

A vármegye területén a múltban nagy hitbizományi és úri birtokok voltak és lakossága kizárólag csak mezőgazdasággal foglalkozott.

Elmaradottsága és vallásos bigottsága még fokozottabb, mint Szabolcs vármegyéé. A lakosság erős kulák befolyás alatt áll, gyakoriak a mezőgazdasági szabotázs cselekmények. Mátészalkán fasiszta röpiratokat is terjesztettek. Jelentősebb ipara nincs.

Bihar vármegye

A megye székhelye: Berettyóújfalú. Lakosainak száma 187.190. Foglalkozás szerinti megoszlása: munkás 1.920, szegény és középparaszt 123.555, kisiparos 2.956, kereskedő 979, kulák 2.555.

Vármegye 134 km-es sávon a román határt érinti.

Ez a vármegye is igen elmaradott vidék, ahol hatalmas feudális földbirtokok voltak. Ipparral nem rendelkezik, azonban említésre méltó, hogy a megye közép-határmenti része sok csendőrt adott a múltban.

A megye elhárítási középpontjában a kulákkérdés áll.

A Debreceni Osztály illetékességi területének 90.2%-a szavazott a Népfontra.

[*ÁBTL 2.1. XI/4. (V-150342) Aláírás nélküli, géppel írt jelentés. A dokumentum végén az alábbi szöveg olvasható: „1.) A kimutatások az 1949. augusztus 15-i létszámhelyzetet tartalmazzák; 2.) A Határ-, Folyam-, Légirendészeti szervek a csatolt leírásban szerepelnek; 3.) A kimutatás nem veszi figyelembe a tagosítással kapcsolatos ideiglenes vezényléseket, amelyek néhány héten belül befejeződnek; 4.) A Budakörnyéki Osztály kivételével valamennyi osztály rendelkezik rádió adó- és vevőállomással.”]*

¹ Izsák, 1983: 248–249.

² Feitl, 1999: 280.

³ Magyarországot még az államalapító, István király ajánlotta Mária oltalmába, s az ebből eredeztetett Mária-kultusznak több száz éves hagyománya volt.

⁴ Gyarmati, 2000: 118–137.

⁵ Feitl, 1994: 73–85.; Urbán, 1990.

⁶ Feitl, 2000: 370.

⁷ A Belügyminisztériumnak az MTI útján nyilvánosságra hozott 1949. május 18-i közleménye. MNL OL XXVI-A-14. MTI Könyomatos, Belföldi hírek, 1949. május. A választási „kínálat” nem volt más, mint a Magyar Függetlenségi Népfront központilag összeállított – megyei, regionális választókerületenként változó képviselőjelölt-neveket tartalmazó, ám párthovatartozást már fel nem tüntető – egyetlen névsora.

⁸ A 6–7. kategória, valamint a százalékos megoszlás adatai nincsenek a BM-közleményben. Az adatok szemléletesebbé tétele érdekében számítottuk ki és tüntetjük fel.

⁹ Eminens mikrotörténeti tanulmány az 1949-es országgyűlési választások kampányáról – és annak visszasságairól: Koltai, 2012: 161–187.

¹⁰ Rákosi Mátyás „Pártunk a dolgozó nép élén” címen közreadott főtítkári beszámolója, az MDP Központi Vezetőségének 1949. május 31-i ülésén. Rákosi, 1951: 55. Lásd még, Urbán, 1990.

¹¹ Az idézett címmel érkezett a lap két sajtópéldánya a budapesti „Andrássy út 60.”-ba. ÁBTL 3.1.9. V-19471. A címzés további pikantériája, hogy az ÁVH szervezeti rendjében *sajtóosztályt* külön nem jelölnek. Az ekkoriban jelzett „Cenzúra alosztály” feladatkörében pedig – levél-, távirat-, csomagellenőrzés, telefon- és rádióhallgatás, valamint rádióbemérés – a hagyományos sajtóellenőrzés nem szerepel. Lásd egymás utáni tervezetek „az ÁVH továbbfejlesztésére” 1949 második feléből. ÁBTL 2.1. XI/4. Köszönöm Tóth Eszter levéltáros kolléganőnek a vizsgált tárgykörre vonatkozó, az ÁBTL-ben fellelhető iratok összegyűjtését.

¹² Az *Új Film* a Magyar Filmalkalmazottak Országos Szabad Szakszervezete – belső terjesztésű – lapja volt. Akkori felelős szerkesztője Sebenyi Sándor (1902–1983), aki később sokat publikáló, jegyzett sportújságíró, lapszerkesztő lett.

¹³ ÁBTL 3.1.9. V-19471. Szabó Kálmánt 1957 augusztusában – „jogtalanul internálták” – megállapítás nyomán rehabilitálták. ÁBTL 3.1.5. O-9694.

¹⁴ Az ítélet további szöveges indoklása szerint „a népbíróság enyhítő körülményként vette figyelembe vádlott alacsony értelmiségi fokát [sic!], és azt, hogy háborús károkat szenvedett”. ÁBTL 3.1.9. V-16586.

¹⁵ Uo. V-6434.

¹⁶ Uo. V-75185. A fentiekhez hasonló, korcsmákban, piacokon, „malom alatt” megedett – választási kampányokon kívül is mindennapos – „köznépi szabadszájúság” népbírósági büntetőügyévé kriminalizálásáról több tucatnyit gyűjtött csokorba tanulmányában Palasik Mária. Palasik, 1998.

¹⁷ Uo. V-25964.

¹⁸ Uo. 3.1.5 O-9155.

¹⁹ ÁBTL 2.1. XI/4. Az Államvédelmi Hatóság vidéki osztályainak szervezetei és illetékességi területeinek államvédelmi és egyéb szempontból való ismertetése. Budapest, 1949. szeptember 9. Ezt a dokumentumot mellékletben közöljük.

²⁰ Az még egyszerűbb eset, hogy a szombathelyi ÁVH-osztályhoz tartozó Győr-Moson, illetve Sopron vármegyét vagy a pécsi ÁVH-osztályhoz tartozó Baranya és Tolna vármegyét összevonták egy választókerületbe. Ehhez képest a Heves vármegyével szintén összevont Nógrád-Hont vármegyék közül az előbbi a miskolci, míg utóbbi a budakörnyéki ÁVH-osztály kompetenciájába tartozott. Ugyancsak a Budakörnyéki Osztály felügyelte Komárom-Esztergom vármegyét, míg a vele egy választókerületbe összevont Fejér vármegyét rendszervédelmi szempontból a székesfehérvári ÁVH-osztály tartotta szemmel. Állambiztonsági felügyelet szerint „Észak-Pest”, illetve „Dél-Pest” rész-törvényhatóságok közül az előbbit a már említett budakörnyéki, míg utóbbit a szegedi ÁVH-osztályba porciózták. Ez – korabeli hivatalos elnevezés szerint – Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Bács-Bodrog vármegyével alkotott egy választókerületet. A debreceni ÁVH-osztály esetében csak osztályszinten adták meg a Népfront-fanok arányát, holott az idetartozó – szintén összevont – Szabolcs és Szatmár-Bereg, illetve Hajdú és Bihar vármegyék közül az utóbbiak esetében egy tanulmány némi különbséget mutat ki: Hajdú = 95%, Bihar = 96,5 %. Lásd Gazdag, 1994: 33–52.

²¹ Itt az ÁVH-kalkuláció szerint eredetileg 90,6% szerepel a dokumentumban, ami az összes többi adathoz képest logikátlan – alighanem egyszerű számolási hiba –, ezért helyesbítettük.

²² Az egyes vármegyék államvédelmi szempontú arculatbizonyítványát lásd a mellékelt ÁVH-dokumentumban. ÁBTL 2.1. XI/4.

²³ Rákosi, 1951: 56.

²⁴ Uo. 76–77.

²⁵ A vonatkozó adatok hiányoznak a vizsgált jelentésből.

²⁶ Erdmann Gyula szerint „1949 elején 63.000 volt a kulákok száma, ebből 16.000 földje nem érte el a 25 holdat”. Erdmann, 1992: 98. A – hiányzó – Hajdú vármegyei létszám aligha rúgott többre 2-3 ezernél, miáltal az így gyarapodó jelentésbeli végösszeg alatta marad a fentebbi adatokból számítható 47 ezer főnek.

²⁷ Azt illetően, hogy a már ekkoriban megbélyegzett „kulákok” – és a velük gyakorta egyazon bánásmódot elszenvedő ún. „közép-parasztok” – miért viseltettek fenntartással, elutasítóan már az 1949. évi választásokon, segít tájékozódni mind egy korábbi „egyfalvas” feltárás: Závada, 1986, mind pedig egy újabb keletű, széles horizontú „országos” forrásgyűjtemény: Ó. Kovács, 2015.

²⁸ A Belügyminisztérium Politikai Kollégiuma 1948. december 13-i ülésén határozott az ún. kulákverő csoportok létrehozásáról. ÁBTL. 2.1. XI/8. Lásd, Gyarmati, 1999: 115–145.

²⁹ Zinner, 2013.

³⁰ Gyarmati, 2012: 93–130.

³¹ A jelentés készítése idején itt kezdték el építeni a végül 100 kilométerrel északabbra, Dunapentelére (Sztálinváros, ma Dunaujváros) áthelyezett vaskohászati gyáróriást.

³² „Narodnyik irányzatúnak” kommunista zsargonban leginkább a Nemzeti Parasztpártot illették. Az NPP az 1947-es parlamenti választásokon – országos összességben – ugyan mindössze 5,6%-ot ért el, ám Hajdú-Bihar választókerületi átlaga ennek a háromszorosa volt, s mindkét megyének voltak olyan járásai, ahol a szavazatok 20-25 százalékát is magáénak mondhatta. Hubai, 2001.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

2.1.	A volt Zárt irattár levéltári anyaga
	XI/4. Javaslatok a BM és az ÁVH szervezeti felépítésére, jelentések, kimutatások
	XI/8. BM Kollégiumi ülések anyagai
3.1.5.	Operatív dossziék

	O-9155	Bács-Kiskun megyei római katolikus papok levelezése
	O-9694	Rehabilitált internáltak
3.1.9.	Vizsgálati dossziék	
	V-6434	Figuli György
	V-16586	Kádár Imre
	V-19471	Szabó Kálmán
	V-25964	Raffai Alfonz
	V-75185	Tari István

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

XXVI-A-14 Magyar Távirati Iroda (MTI)

Nyomtatásban megjelent források

Rákosi, 1951

Rákosi Mátyás: *A békéért és a szocializmus építéséért*. Budapest, Szikra.

Sajtó

Új Film, 1949

Szaktárs, szavazz! (sz. n.) *Új film*, május 7., 6. sz. 1.

Hivatkozott irodalom

Erdmann, 1992

Erdmann Gyula: *Begyűjtés, beszolgáltatás Magyarországon, 1945–1956*. Gyula, Békés Megyei Levéltár.

Feitl, 1994

Feitl István: Az első népfrontválasztás. *Társadalmi Szemle*, 5. sz. 73–85.

Feitl, 1999

Feitl István: Pártvezetés és országgyűlési választások, 1949–1989. In *Parlamenti választások Magyarországon, 1920–1989*. Szerkesztette: Földes György és Hubai László. 2. kiadás. Budapest, Napvilág Kiadó.

Feitl, 2000

Feitl István: A kettős fordulat éve: 1949. In *Fordulat a világban és Magyarországon, 1947–1949*. Szerkesztette: Feitl István, Izsák Lajos, Székely Gábor. Budapest, Napvilág Kiadó.

-
- Gazdag, 1994
Gazdag István: Debrecen országgyűlési képviselői. In *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve, 21.* Szerkesztette: Radics Kálmán. Debrecen, 33–52.
- Gyarmati, 1999
Gyarmati György: Kádár János és a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága. Fordulat és folyamatosság a kommunista párt politikájában, 1948–ban. In *Trezor 1. A Történeti Hivatal évkönyve.* Budapest, Történeti Hivatal. 115–145.
- Gyarmati, 2000
Gyarmati György: A társadalom közérzete a fordulat évében. In *Fordulat a világban és Magyarországon, 1947–1949.* Szerkesztette: Feitl István, Izsák Lajos, Székely Gábor. Budapest, Napvilág Kiadó. 118–137.
- Gyarmati, 2012
Gyarmati György: Ellenségek és bűnbakok kavalkádja Magyarországon, 1945–1956. In *A nagy testvér szatócsboltja. Tanulmányok a magyarországi titkosszolgálatok tevékenységéről, 1945–1989.* Szerkesztette: Gyarmati György és Palasik Mária. Budapest, ABTL–L’Harmattan. 93–130.
- Hubai, 2001
Hubai László: *Magyarország XX. századi választási atlasza. I–III.* Budapest, Napvilág Kiadó.
- Izsák, 1983
Izsák Lajos: *A polgári ellenzéki pártok Magyarországon, 1944–1949.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó.
- Koltai, 2012
Koltai Gábor: Agitátorok a vonaton. Vasúti agitáció a Budapestre munkába járók között, 1949–1953. *Korall*, 50. sz. 161–187.
- Ö. Kovács, 2015
Ö. Kovács József: *Vidéki Magyarország, 1945–1970. Dokumentumok földről, hatalomról, emberi sorsokról.* Budapest, Balassi–Korall.
- Palasik, 1998
Palasik Mária: A szólásszabadság deklarálása és korlátainak kezdetei Magyarországon, 1946–1949. *Századok*, 3. sz. 585–600.
- Urbán, 1990
Urbán Károly: Kényszerválasztások. *Rubicon*, 2. sz. 10–11.
- Závada, 1986
Závada Pál: *Kulákprés.* Művelődéskutató Intézet, Budapest. (Újabb kiadása: Magvető, 2006.)

Zinner, 2013

Zinner Tibor: „*A nagy politikai affér*”: *a Rajk–Brankov-ügy. I–II.* Budapest, Saxum Kiadó.

A húsipari dolgozók „kirakatpere”

1950 őszére a politikai hatalom már tekintélyes rutinnal, gazdag tapasztalattal és jól működő mechanizmussal rendelkezett a koncepciók peres előkészítése, a tárgyalások, az ítéletek előre megalkotott forgatókönyvek alapján történő lebonyolítása terén. A két munkáspárt úgynevezett fúzióját követően intenzív lejárató kampány, letartóztatási hullám indult az „egyesülést” ellenző, jobboldalinak bélyegzett szociáldemokraták ellen, de a hatalom nem kímélte azokat a pártvezetőket sem, akik aktív szerepet vállaltak a Magyar Dolgozók Pártjának (MDP) létrehozásában. Az 1950-es esztendő különösen bővelkedett a szociáldemokratákat is érintő törvénysértő eljárásokban. Szakasits Árpádot, a Szociáldemokrata Párt (SZDP) egykori főtitkárát, az MDP és a Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnökét 1950 áprilisában, Marosán Györgyöt a volt SZDP-titkárt, majd MDP-főtitkárhelyettest augusztusban vették őrizetbe. Szeptember elején lezajlott a kommunistákkal való együttműködést elutasítók egyik legjelentősebb, 21 vádlottas pere, Kálmán József és társai ellen.¹

Az elsősorban politikai vagy gazdasági jellegű koncepciók peres mellett megsokasodott a kifejezetten a közellátás ellen elkövetett, koholt vádak alapján meghozott ítéletek száma. Az MDP nagyszabású propagandakampányában a közellátás terén 1950 tavaszán jelentkező súlyos problémákért a „klerikális reakció” és a „szabotáló kulákság” mellett a „kártévő” jobboldali szociáldemokratákat tette felelőssé. A példátlanul szigorú felelősségre vonások, kegyetlen ítéletek háttérben pártutasítások, párthatározatok álltak. Jogi alapot² pedig mindehhez a gazdasági rend védelméről szóló 8800/1946. M. E. számú rendelet, a gazdasági bűncselekményekre vonatkozó különleges bünvádi eljárási szabályok megállapítása tárgyában kiadott 23.300/1950. I. M. számú rendelet, továbbá az 1947. évi 23. törvénycikk biztosított. Ez utóbbi, az uzsorabírószaki különintézkedések létrehozásáról rendelkező törvény megalkotását a közellátás érdekeit veszélyeztető, vélt bűncselekmény-áradat indokolta. A főként laikusokból álló ítélkező testület (jogi végzettséggel csak az elnök rendelkezett, rajta kívül még négy munkásbíró vett részt az ítéletalkotásban) munkáját segítették meg a szociáldemokrata ügyvéd, igazságügyi miniszter, Dr. Ries István ajánlásával és két szakavatott, gyakorló jogász – Dr. Szűcs Gábor László, a budapesti törvényszék elnöke és Dr. Bánó Ernő ügyvéd – által összeállított, „legújabb joggyakorlattal és magyarázattal” ellátott kézikönyvet.³

A közellátásban fontos szerepet betöltő, 1948-ban több vállalat összevonásával létrehozott Községi Élelmiszerkereskedelmi Rt. (Közért) 1949 májusában négy szakvállalatra⁴ bomlott, s ekkor hozták létre egyik leányvállalataként a Húsértékesítő Nemzeti Vállalatot, amelynek meghatározó szerepe lett a főváros húsellátásának biztosításában. Alig egyévnnyi működése után a politikai vezetés a közellátás terén sokasodó problémákért – áruhiány, árdrágítás, felvásárlási láz, tömeges sorban állások, háborús rémhírterjesztés – a Közért vállalatot tette felelőssé. A figyelem homlokterébe, majd a támadások keresztüzébe azonban a Húsértékesítő Nemzeti Vállalat került, ami nem volt véletlen, hiszen a legtöbb gond éppen az egyik legfontosabb alapvető élelmiszer körül, a húsellátás terén mutatkozott.

Az MDP KV Titkárságának 1950. május 10-i ülésén döntés született, hogy a hónap végi Központi Vezetőségi ülés napirendjére tűzik a gazdasági kérdések megvitatását.⁵ Az élelmiszer-ellátás körül jelentkező súlyos zavarok miatt már május 24-én a titkársági ülésen foglalkoztak a kérdéssel. Az egykori jeles szociáldemokrata vezető, majd az MDP-vezetőség tagja, ekkoriban belkereskedelmi államtitkár, Vajda Imre volt a téma előadója. Előterjesztésében megállapította, hogy a hús- és a tejtermékellátásban nagyon súlyos a

helyzet, melynek előidézésében számos tényező játszott közre. Kiemelte – többek között – a bérek növekedését, a munkáslétszám emelkedését, ami a vásárlóerő dinamikus fejlődéséhez vezetett. Az alacsony árak, az elosztási hibák, a rosszkor időzített árszállítás (pl. a sertéshús és a vaj árának csökkentése), valamint a vaj, a marha- és sertéshús exportjának drasztikus megemlése, a konzervgyártás igényeinek túlzott kielégítése, a két napra koncentrált húsárúsítás és nem utolsósorban az ellenséges propaganda komoly ellátási nehézségeket idézett elő Vajda szerint.

A helyzet normalizálása, a zavarok elhárítása érdekében a minisztérium hathatós intézkedéseket helyezett kilátásba: növelni fogja a sertés- és „átmenetileg” a borjúhús vidékről történő felhozatalát; korlátozni, illetve csökkenteni kívánja a kórházak és az üzemi konyhák számára biztosítandó hús mennyiséget. Lehetővé teszik, hogy a hét minden napján lehessen húst vásárolni; csökkentik a konzervgyártást, és a gyárak csak annyi húst kaphatnak, amennyi az export rendelés kielégítéséhez szükséges. Továbbá az elosztással kapcsolatos teendők összehangolására bizottságot kívántak létrehozni. Mindezen intézkedések életbe léptetése mellett az államtitkár feltétlenül szükségesnek tartotta, hogy a párt és a különböző tömegszervezetek nagyobb intenzitással tevékenykedjenek az „ellenséges befolyás leleplezése” érdekében.⁶

A soron következő Központi Vezetőségi ülésen – május 31-én és június 1-jén – Gerő Ernő gazdasági kérdésekkel foglalkozó referátumában a hibák legfőbb okozóinak már a jobboldali szociáldemokratákat tartotta. Az előadás vitájában részt vevő 22 hozzászóló közül többen is a szociáldemokratákat nevezték meg bűnbaknak, miként azt az ülés elé terjesztett, az MDP Agitációs és Propaganda Osztályának agitációs munkára vonatkozó javaslata is sugallta. A javaslatban – többek között – ezek az instrukciók olvashatók: *„...a mi agitációnknak a jobboldali szociáldemokrata demagógok és bércsalók leleplezésére, izolálására és megbüntetésére kell mozgósítani. [...] Agitációnknak [...] mozgósítania kell a megtorlásukra, előkészítenie a hangulatot a társadalmi bíróságok és népbíróságok súlyos megbélyegző ítéleteihez.”*⁷

Gerő referátuma sok újat nem tartalmazott Vajda Imre korábbi titkársági ülésen elhangzott, közellátási zavarokat tárgyaló előadásához képest. Viszont meglehetősen részletességgel foglalkozott a hús- és a vajexport megemléseinek szükségességével s az abból adódó ellátási hiányosságokkal. Azt bizonygatta, hogy miután a gépbehozatal kompenzálására szánt termékekből nem állt rendelkezésre megfelelő mennyiség, a hiányt vajjal és hússal kellett pótolni. Bár ez – szerinte – nem jelenthet különösebb problémát, mivel van helyettük olcsó tojás, olaj és zsír. Ugyanakkor igen nagy jelentőséget tulajdonított a jobboldali szociáldemokratákkal való leszámolás fontosságának hangsúlyozására. Megítélése szerint az egyenlőtlen termelékenységnek is a jobboldali szociáldemokraták a fő okozói. Továbbá fontosnak tartotta leszögezni, hogy *„le kell leplezni és el kell távolítani az üzemekből az aktívan ellenséges, jobboldali szociáldemokrata elemeket akik azzal hálálják meg a magyar népi demokrácia velük szemben tanúsított elnéző magatartását, hogy mint az imperialista háborús gyújtogatók még fel nem számolt ötödik hadoszlopa, a leghitványabb eszközökkel próbálják zavarni munkásosztályunk, népünk békés építő munkáját”*.⁸

Gerő szociáldemokraták elleni kirohanásának helyessége mellett érvelt például Györe János, a Hoffher-gyár pártbizottságának képviselőjében és Hajós Ferenc, az Egyesült Izzó pártszervezete nevében. Györe szerint ahol csalás vagy termelést akadályozó akciók fordulnak elő, ott mindenütt megtalálni a jobboldali szociáldemokratákat, akik egyébként olyan *„mélyen be vannak fészkelve, hogy nehezen lehet küzdeni ellenük”*.⁹ Hajós viszont a műszaki értelmiségre gyakorolt rossz hatásukat tette szóvá.¹⁰ Az ülés elé terjesztett, *„A magyar népgazdaság fejlesztésének legközelebbi feladatai”* címet viselő határozati javaslat a gazdaság állapotát általánosságban pozitívan értékelte, ugyanakkor tárgyilagosan és kritikusan vázolta a külkereskedelem, a mezőgazdaság, a gépgyártás, a közellátás területén tapasztalható hiányosságokat, rendellenességeket. Meglehetősen hosszúra sikeredett a megoldandó feladatok listája, melynek záró akkordjaként

megismétlődött a Gerő-referátumban elhangzott, a jobboldali szociáldemokraták elleni radikális fellépés sürgetése.¹¹

A határozatnak az egyik legkövetkezetesebben és leghatékonyabban végrehajtott pontja a jobboldali szociáldemokraták tevékenységének ellehetetlenítése és lejárata céljából rendezett féktelen sajtókampány volt. A párt központi lapja, a *Szabad Nép* szinte naponta közölt tudósítást a leleplezett és bíróság elé állított, kártevő, ellenséges tevékenységet folytató, bércsaló jobboldali szociáldemokraták aknamunkájáról.¹² A sajtókampánnyal egyidejűleg sorra szervezték a pártaktíva-értekezleteket, szakszervezeti gyűléseket, amelyek napirendjén a reakciós elemek, jobboldali szociáldemokraták elleni fellépés mikéntje és a közellátás terén mutatkozó gondok szerepeltek.¹³ A június 24-én és 25-én megtartott nagy-budapesti pártértekezleten Kovács István titkár beszámolójában hosszasan foglalkozott a rendszerre veszélyes elemekkel való leszámolás szükségességével. Érveit így összegezte: *„Ha megnézzük a legreakciósabb bércsalókat és normacsalókat [...] azt tapasztaljuk, hogy zömében vagy volt jobboldali szociáldemokraták, katonatisztek, az egyházi reakció emberei vagy ezek közvetlen hatása alatt álló emberek.”*¹⁴ A tömegpolitikai munka hatékonyabbá tétele érdekében a különböző aktívaértekezletek előadói számára beszédvázlatot készítettek, és a témához kapcsolódó újságcikkek felhasználását javasolták.¹⁵

A közellátás terén megsokasodó panaszok miatt az MDP KV Titkárság 1950. július 19-i ülésén megtárgyalták az Államgazdasági Bizottság témában elkészített jelentését és javaslatát. Ekkor különösen a húsellátással kapcsolatos, korábbiakban elfogadott határozatok következetes betartását szorgalmazták.¹⁶ Mivel lényeges változás, javulás rövid időn belül nem következett, nem is következhetett be, az MDP Nagy-Budapesti Pártbizottsága 1950. augusztus elején napirendre tűzte a közellátásban kulcsszerepet játszó Közért-hez tartozó vállalatok és egyes árudák felülvizsgálatát. Az MDP KV Titkárság szeptember 14-i ülésén ismét foglalkozott a közellátás ügyével, beismerve, hogy az intenzíven növekvő vásárlóerő igényeit nem tudják az élelmiszer-kereskedelemben kielégíteni. A kedvezőtlen időjárás miatti rossz termés, a kevés és gyenge minőségű takarmány miatt a mezőgazdaság képtelen a pártvezetés elvárásainak megfelelni. Igaz, hogy a takarmányhiány következtében megnövekedett a felvásárlásra felkínált állatállomány, de komoly gondot okoz a hús tárolásának megoldhatatlansága.¹⁷

A Közért-nél elrendelt pártvizsgálatok tárgyában szeptember közepén megtartott értekezleten részt vettek az egyes vállalatok és részlegeik vezetői, valamint intézői (több mint száz fő). A Húsértékesítő Nemzeti Vállalatot, Szita Pállal az élen, huszonöten képviselték.¹⁸ Az előadó a vizsgálat elrendelésének szükségességét egyfelől a laza munkafegyelemmel, a vezetők felelősségérzetének hiányával, a dolgozók között „megbúvó ellenséggel” magyarázta. Másfelől arra hivatkozott, hogy rossz, aránytalan a Közért munkaerő-gazdálkodása, túl sok a tisztviselő (9009 főből 1591 dolgozik adminisztratív munkakörben), nagy a vállalat rezsije, komoly problémák mutatkoznak az áru elosztása terén is. Különösen a munkások lakta kerületekbe kiszállított élelmiszerek mennyisége és minősége kifogásolható. Az értekezlet szónoka szükségesnek tartotta példaként kiemelni a diszkriminatív árueelosztásban vétkesek közül a Húsértékesítő Nemzeti Vállalatot, illetve annak vezetőjét, aki csak többszöri figyelmeztetés után változtatott némiképpen a „tisztességtelen üzletpolitikáján”.

Ugyanakkor elismerte, hogy a Közért-nél dolgozó kommunisták is hozzájárultak a közellátás terén felmerülő nehézségekhez. Ugyanis nem voltak elég éberek, így kerülhettek „ellenséges elemek” komoly pozícióba, mint például a Sajtóosztály vezetője, a jobboldali szociáldemokrata dr. Miklós László, igaz, őt már őrizetbe vette az Államvédelmi Hatóság – közölte az előadó. Majd hosszasan sorolta a kommunista párttagokra háruló feladatokat. Gallai Józsefné, a Húsértékesítő Nemzeti Vállalat párttitkára hozzászólásában szintén párttársait tette felelőssé, hogy nem léptek fel elég erélyesen a vállalatnál „megbúvó ellenséggel szemben, és megtúrták a korrump, osztályidegen elemeket”.¹⁹ Az értekezlet után két nappal a „bűnbakkeresők” eredményes

közreműködésével „sikerült megtalálni” a leendő „bűnbakokat”, a húsellátás körüli gondok fő előidézésében vétkesnek prejudikált személyeket, a Húsértékesítő Nemzeti Vállalat egyes vezetőit. S nem véletlen, hogy a letartóztatottak között az „osztályáruló” jobboldali szociáldemokraták reprezentánsai is megtalálhatók voltak.²⁰ Ezzel egy időben újabb agitációs kampány kezdődött, elsősorban a *Szabad Népet* és a *Világosságot*²¹ kívánták mozgósítani az ügy érdekében, miután a pártvezetés önkritikusan beismerte, hogy eddig nem sikerült a közellátási gondok, hibák okozóival, az „áru felhalmozó, feketéző, ellenséges elemekkel” leszámolni. Ezért tartották szükségesnek, hogy minél több konkrét eset bemutatásával és időszerű érvekkel segítse a pártsajtó az „ellenség” leleplezését. A népnevelő munka hatékonyabbá tételével szándékoztak fegyvert kovácsolni a „rémhírterjesztőkkel”, a „háborús pánikkeltőkkel” szemben, akik szerint azért van hús- és egyéb élelmiszerhiány, mert az árut kiviszik a Szovjetunióba és az Egyesült Államokkal háborúskodó Koreába. A párt vezetői meglehetősen kritikusként ítélték a helyzetet. Ezért is szorgalmazták – a szerintük – a belkereskedelmi hálózatba beépült spekulánsok és jobboldali elemek likvidálását, a Húsértékesítő Nemzeti Vállalat letartóztatott vezetői elleni vádirat mielőbbi elkészítését, a tárgyalás és az ítélethirdetés sürgős végrehajtását.²²

Az 1950. szeptember 20-án megtartott MDP KV titkársági értekezleten a központi téma ismételten a közellátás. Az előadók Gerő Ernő és Horváth Márton voltak. A tanácskozáson határozat született a közellátási nehézségekkel kapcsolatos azonnali teendőkről. A terjedelmes szöveg külön részletezte az agitáció, a kereskedelem és a beszolgáltatás terén végrehajtandó feladatokat, valamint a pártszervezetekre háruló teendőket. Az igazán szigorú utasításokat a IV. pont, a „Rendőri és igazságügyi rendszabályok” tartalmazták, amelyek egyben bepillantást engednek a korabeli koncepciók eljárásokhoz előre megkonstruált forgatókönyvek műhelytitkaiba.

„1. Húsért-panama ügyet 23-ig le kell tárgyalni. Az ügyészség nagytermében munkásbíróság elé kell állítani a fővádlottak közül 7-8-at.

a.) Az ítéletet még aznap meg kell hozni és végre kell hajtani. [Kiemelés – V. E.]

b.) A sajtó folyó hó 22-én közölje az ügyészségi közleményt a „Húsért” ügyről, 23-án közölje a vádiratot, 24-én az ítéletet. A tárgyalásról a rádió közöljön részleteket. Ezzel kapcsolatban vesse fel a Szabad Népet és a sajtó a társadalmi ellenőrzés megszervezésének jelentőségét.

Felelős: Révai [József] elvtárs

Décsi [Gyula] elvt. (igazságügyi vonalon)

Nemes [Dezső] elvt. sajtó és rádió vonalon

c.) A tárgyaláson elsősorban nagyüzemi munkások, főleg munkásasszonyok vegyenek részt.

Felelős: Nagy Mária elvtársnő.

2. Az ÁVH és a rendőrség derítsen fel néhány súlyos áruhalmozó spekuláns esetet, az Ügyészség gyorsított eljárással állítsa bíróság elé, – az ügyet a sajtó ismertesse.²³

Felelős: Péter Gábor és Kurinszki Sándor elvtárs

Décsi [Gyula] elvt.”²⁴

Eme „rendszabályok” betű szerinti végrehajtásáról a politikai hatalom kellőképpen gondoskodott. Szeptember 22-én meg is jelent a közlemény a Húsértékesítő Nemzeti Vállalatnál folytatott államügyészségi nyomozásról, melynek eredményeként fény derült a „nagy szabású bűncselekményre”. Eszerint a nyomozás során kiderült, hogy a tettestársak (a sajtóközlemény ekkor még csak 7 személyt nevezett meg) 5000 q húst vontak el a közellátástól, és különböző csalási fortélyokkal 4 millió forintnyi jövedelemhez jutottak. A cikk arról is tájékoztatja olvasóit, hogy a vádirat már elkészült, s az ügyet – előzetes utasítás szerint – 23-án munkásbírósági tanács fogja tárgyalni. Ugyanazon a napon valamennyi jelentősebb napilapban – *Szabad Népet, Népszava, Magyar Nemzet, Kis Újság* – közölték a vádiratot,²⁵ majd a következő napon részletesen tudósítottak a per lefolytatásáról, ismertették a kihirdetett és végrehajtott ítéleteket. Különös, hogy a *Közért Dolgozók Lapjának* szeptember 23-i száma nem tett említést sem a vádiratról,

sem az arra a napra kitűzött tárgyalásról. A hetilap szeptember 28-án megjelenő következő száma csupán „Egy dolgozó levele” megjegyzéssel közölt rövid reflexiót a perről.²⁶ Még a *Ludas Matyi* is közlékenyebb volt, két humorosnak szánt, de meglehetősen gyenge cikkekét is közzétett az ügyről a következő címeikkel: „Felháborító gáztetteikről vallanak a HÚSÉRT-vezetők bünszövetkezetének tagjai”; „Drága húsnak híg a leve”.²⁷

A Gönczi György államügyész és Alapi Gyula ügyészségi elnök által szeptember 20-i keltezéssel szignált vádiratból kiderül, hogy sikerült megállapodni, hány húsipari vezető számára rendezik meg a „kirakatpert”. A munkásbíróság elnökének, Olti Vilmosnak megküldött vádirat szerint nyolc letartoztatott személy ellen a 8800/1946. ME. rendelet alapján árdrágító visszaéléssel és a közellátás érdekeit veszélyeztető cselekmények elkövetése miatt indul a büntetőeljárás. Az egyes sajtóközlemények közötti eltérés csak a vádiratból kiemelt, frappánsnak gondolt vagy önkényesen adott, figyelemfelkeltésnek szánt alcímekben nyilvánult meg. E tekintetben a legszolidabb és legtárgyilagosabb a *Szabad Nép* újságírója volt, ő csak e két szolidabb alcímet alkalmazta: „*Jobboldali szociáldemokraták, volt nagyvágók, hentes üzem tulajdonosok bandája*”; „*A legszigorúbb és elrettentő büntetést!*” A legbőkezűbb az alcímek tekintetében a Független Kisgazdapárt lapja, a *Kis Újság*. Íme néhány a tucatnyi alcím közül: „*A nép ellenségei: nagyvágók, spekulánsok, jobboldali szociáldemokraták; A vezérigazgató szabotálta a vállalatot; Egy megvesztegetett igazgató züllesztí az ellenőr hálózatot; A jobboldali szociáldemokrata tőkés módszerei*”. A vádlottak bemutatásában a *Magyar Nemzet* jeleskedett, meglepően közönséges, személyeskedő stílusban jellemezve őket:

„Nyolc elvetemült gonosztevő sunyít a tárgyalóteremben a vádlottak padján. Vezérük Szita Pál fővádlott, a Húsért vezérigazgatója, volt aktív nyilas, a munkásmozgalomba befurakodott peyerista szociáldemokrata; Imreh János, a korrumpált főosztályvezető; a dolgozók gyomrán horribilis vagyonokat gyűjtő, többszörös háztulajdonos Hizsnyai Pál; a hajdani nagyvágó Solti István, a lárva arcú sikkasztó Koncz József, az ellenőrvesztegető Sipos József, a könnyekig meghatódott, kinyalt jampec Márta András, az Al Capone-fejű Draskóczy [sic!] László.” A vádpontok hallatán az újságíró meglátása szerint összeomlott „a fennhézázó, handabandázó fickó, Szita Pál és a dekadens, szenilis lordábrázatú Imreh János”.²⁸

A bűnügy tárgyalása a „törvényes eljárás” látszatát keltve a nyolc védőügyvéd jelenlétében vette kezdetét. A per során azonban nemigen hallatták hangjukat, ha elvértve mégis szót kértek, akkor elsősorban a vádlott szülei, rokonai felől érdeklődtek, vagy valami jelentéktelen megjegyzést tettek. Részvételük a színjátékban tulajdonképpen teljesen formális volt.²⁹

Az elsőrendű vádlott, a több mint két évtizedes szakmai gyakorlattal rendelkező Szita Pál 1949. június 1-jétől volt a Húsértékesítő Nemzeti Vállalat (a peranyagban: HÚSÉRT-ként szerepel) vezérigazgatója. Az ebben a minőségében elkövetett vétkei a vádhatóság szemében súlyosbították családi és múltbeli munkahelyi, valamint politikai kapcsolatai. A második világháború előtt ugyanis a „peyerista vezetés alatt működött ÁFOSZ³⁰ keretén belül [...] Bechtler Péter³¹ klikkjéhez tartozó Reisz Móric³² környezetének volt tagja”. A Húsértékesítő Nemzeti Vállalat élére kerülve az ÁFOSZ-nál „meghonosodott korrump, jobboldali szociáldemokrata rendszert” vezetett be. Régi munkatársait, jobboldali szociáldemokratákat, „rovott múltú spekulánsokat” és különböző ellenséges elemeket helyezett a legforgalmasabb boltok élére. Szita kihallgatása során fényt derítettek kettős párttagságára, de az ezzel kapcsolatban feltett kérdések, bemutatott bizonyítékok kétes, pontatlan adatai megkérdőjelezik az igazságszolgáltatás embereinek feddhetetlenségét.

Kezdetben Szita nem emlékezett arra, hogy nyilas kapcsolatai lettek volna, s arra sem, hogy 1937-ben belépett a nyilas pártba.³³ A prezentált belépési nyilatkozaton és a vádhatóság által beszerzett bejelentőlapon lakhelyül azonos utca volt feltüntetve, ahol azonban a vádlott soha sem lakott. Később „felfrissítették” emlékeit, és beismerte, hogy

valamikor egyszer járt a szóban forgó párt helyiségében, és beiratkozott, de soha többet nem ment a tájukra sem. Azt azonban bevallotta, hogy nővére és annak férje tagja volt a nyilas pártnak, a férj a vezetőségnek is. Nemigen sikerült tisztázni azt sem, hogy Szita mikor lett tagja az SZDP-nek. Vallomása szerint 1945-ben, a beszerzett tagsági könyv szerint 1941-ben. Végül az ügyész segítségével megoldódott a talány. Gönczi ugyanis felvetette, hogy Szita bizonyára olyan tanúkról gondoskodott, akik az 1941-es időpontot bizonyították. Ezzel az okfejtéssel végül a vádlott is egyetértett. A családon belüli ellenséges elemek után kutatva a törvénykező testület beismerő vallomást kapott. Szita bevallotta, hogy rokonságában volt csendőr is, bátyja pedig az egyik államosított üzem tulajdonosa volt, egykori csendőrnyomozó őrmester sógorának, Csizmazia Lajosnak pedig a vállalat szállítási osztályán biztosított állást.³⁴

A Szita vállalati munkájával kapcsolatos koholt vádpontok a következők: irányításával „bevezették azt a rothadt, megvesztegetésre alapított rendszert, mellyel a jobboldali szociáldemokraták az ÁFOSZ-t elzüllesztették”. Lehetővé tette, hogy baráti köreihez tartozó boltvezetők különböző manipulációkkal – indokolatlanul sok papír és a megengedett százalék feletti csonttráda, a mérleg fals mérésre állítása, a gyengébb minőségű, csontos hús színhús árában történő számlázása stb. – megkárosítsák a vásárlókat. Elnézte, hogy az ily módon nyert értékes, kiváló minőségű árut vendéglőknek, eszpresszóknak, magánkereskedőknek magasabb áron, blokk nélkül rendszeresen biztosíthassák. Az így szerzett, változó mennyiségű külön bevétel legtöbbször csak az árudavezető zsebébe vándorolt, jó esetben az alkalmazottaknak is juttattak belőle, sőt Szitának és az értékesítési osztály vezetőjének, a másodrendű vádlottnak, Imreh Jánosnak is, valamint megvesztegetési céllal az ellenőröknek. S hogy mindezt ne derüljön fény, a várható ellenőrzéseket Szita saját embereivel előre tudatta, vagy ha az ellenőrök a vizsgálatok során visszaéléseket tapasztaltak és azt a tudomására hozták, s a barátokat érintette az ügy, akkor legtöbbször eltussolta.

A „cinkostárs”, Imreh János, eredetileg kántortanító, az „ellenőri kar korrupt vezetője” – ahogyan a *Kis Újság* tudósítója fogalmazott³⁵ – már több mint egy évtizede dolgozott a szakmában, de csak nagyon rövid ideig az ÁFOSZ-nál. 1948 májusában került a Közért-hez,³⁶ majd a Húsértékesítő Nemzeti Vállalathoz. Ott a feladata a személyzeti munka és az ellenőrzés megszervezése, a cég vagyon- és áruleltárának vezetése, az ellátással kapcsolatos zavarok elhárítása, továbbá a 31 fős ellenőri gárda szakmai felügyelete volt. Imreh – bizonyára a koncepciók eljárás okozta kényszerhelyzet következtében – beismerte, hogy vádlott társai közül Draskóczi Lászlótól, Márta Andrástól, Koncz Józseftől, Solti Istvántól is fogadott el pénzt, és ennek révén összesen 4200 forinthez jutott. Kihallgatásakor az ügyész kérdéseire válaszolva azt állította, hogy Szita mindenről tudott, arról is, hogy az ellenőrök korruptak, nemcsak elfogadnak pénzt, hanem meg is követelik, hogy megvesztegessék őket. Ezért valamennyiüket le is akarta cserélni. Azt azonban tagadta, hogy ő ellenőrzések előtt értesítette volna az üzlet vezetőjét, mivel azt csak leltározás előtt tette meg.³⁷

A további hat vádlott mindegyike több évtizede dolgozott a húsiparban, ki üzletvezetőként, ki tulajdonosként vagy társtulajdonosként. A bűnelkövetés idején mindannyian a Központi Vásárcsarnokban árudavezetői beosztásban voltak. Kihallgatásukkor a tanács elnöke, Olti Vilmos által feltett sablonkérdésekre többnyire az elvárásoknak megfelelő, bűnösségüket beismerő válaszokat adtak, csak ritkán keveredtek a váddal vagy önmagukkal ellentmondásba. Hiszen a nyomozás során már szembesültek hasonló kérdésekkel, és a tárgyalóteremben sem okozott nekik gondot a saját „bűnlajstromuk” felidézése. Mindegyikük pontosan elő tudta adni, hogy mi volt a feladata a vállalatnál, miként tett szert húsféleslegre, hogyan károsította meg a vásárlókat. Vallottak, hiszen vallaniuk kellett, a méréssel kapcsolatos különböző manipulációkról, arról is, hogy az így keletkezett, általában minőségi húsfélesleg miként jutott számlázás nélkül, hatóságinál magasabb áron az egyes első osztályú éttermek, vendéglők, eszpresszók vezetőihez, esetenként magánkereskedőkhöz.

Arra a kérdéscsoportra is kielégítő adatokat tudtak szolgáltatni, hogy mikortól vált napi gyakorlatukká a vállalatnál a csalás, mennyi pluszjövedelemre tettek szert, mivel magyarázható, hogy eddig nem derültek ki a sorozatos szabálytalanságok, törvénytelenések. Itt a válaszok természetesen egyéenként nagyon eltértek egymástól. Volt, aki csak pár hónapja tért rá jövedelme ilyenén gyarapítására, mások szinte a vállalat megalakulása vagy árudavezetői beosztásba kerülésük óta foglalkoztak pénzszerző ügyletekkel. Ebből következően a bezsebelt összegek is nagy eltérést mutatnak. A harmadrendű vádlott például havonta átlag 4000–8000 forinttal gyarapította jövedelmét, a hatodrendű csak 4000–5000 forintra tudott szert tenni, de nagyjából két év alatt 70–80 ezer forintra rúgott illegális bevétele.³⁸

A kihallgatások során a megvesztegetett vezetők és ellenőrök, valamint az „elfeketezett” húsipari termékek orgazdái és üzlethelységeik nevesítésére is sor került. Továbbá a korrupciós pénzek átadásának gyakoriságára, helyszínére és összegeire vonatkozó pontos adatokra is fény derült. Hogy valóban korrekt adatok hangoztak el a tárgyaláson, az alig képzelhető el. Hiszen az előre gyártott koncepciót igazoló vallomásokra kényszerültek a perbefogottak. Az élelmiszer kereskedelemben minden bizonnyal fordultak elő visszaélések, megvesztegetések, amelynek mértéke pontosan nem határozható meg, ugyanis erre vonatkozó források nem álltak rendelkezésemre. E per célja nem az igazság kiderítése, sokkal inkább a példastatuálás, a megfélemlítés és az ellenségnek vélt személyek kegyetlen megbüntetése volt.

Meglepő, hogy a bírói testület elnökét mennyire érdekelték a megvesztegetés helyszínei. Soha nem mulasztotta el feltenni az erre irányuló kérdését. A válaszok meglehetősen vegyes helyszínről árulkodnak: pályaudvar, kapualj, étterem, WC stb. előfordult, hogy borítékban csúszatták a delikvens zsebébe az adományt, de legtöbbször csak kézfogáskor tették a markába, sőt az is előfordult, hogy a főellenőrt, Weinacht Imrét használták a Szitának szánt pénz közvetítésére. Hogy miért folyamodtak a feletteseik korrumpálásához, minden bizonnyal arra is megvolt az előre megkonstruált és betanított válasz. Az egyikük a megvesztegetéseket a következőkkel indokolta: köztudott volt, hogy mindenki juttat nekik pénzt; aki nem teszi, az nem lehet biztonságban az állásában.³⁹ Az ötödrendű vádlott így védekezett: *„Abból a célból, hogy a közösség megkárosításából bajom ne legyen, az ellenőröket pénzzel bírtam hallgatásra.”*⁴⁰

Ugyanakkor fontos volt annak feltérképezése is, hogy ki mire költötte a tisztességtelenül szerzett külvagyományát. A tárgyaláson elhangzott vallomások és a nyomozati anyagok, a lefoglalt értéktárgyak jegyzőkönyvei sok esetben eltértek egymástól. A vádirat szerint a fényűző életmódban élő, nagystílusú társadalmi kapcsolatokkal, luxusnak számító lakberendezési és egyéb vagyontárgyakkal, ékszerekkel rendelkezőkről eleve feltételezték, hogy mindezeket a lehetőségeket, értékeket az „ellopott” pénzekből sikerült a maguk számára biztosítani. Két vádlott valóban rendelkezett bizonyos értékekkel, de egyáltalán nem biztos, hogy mindazt a Húsertékesítő Nemzeti Vállalat létrehozásától számított alig több mint egy esztendő alatt elkövethető csalások révén szerzett pénzből meg tudta volna vásárolni. Ám az ő esetükben súlyosbító tényezőként eshetett a latba, hogy egyikük – a hatodrendű vádlott – 1945-ben „érdekből” belépett az SZDP-be és annak jobboldalához tartozott még akkor is, amikor 1949-ben a vállalathoz került. (Noha ekkor már a párt ténylegesen nem is létezett.) A másíkról (a harmadrendű vádlotról) *„köztudott volt fasiszta gondolkodása és az is, hogy a nyilasokkal együtt Németországba szökött”*. Ennek ismeretében mégis az egyik legnagyobb és legforgalmasabb áruda vezetője lehetett.⁴¹

A tárgyalásra beidézték mindössze hét tanú⁴² közül csak egy volt, aki nem tartozott a vállalathoz, a Boleró nevű belvárosi luxusétterem egykori tulajdonosa, Elekes Pál. Kihallgatásakor előadta, miként tudta vendégei számára biztosítani hetente a 40–50 kiló kiváló minőségű húst Hizsnai Pálnak, a harmadrendű vádlottnak köszönhetően. Ugyanakkor határozottan állította, hogy a húsert, mindig blokk ellenében, hatósági árat fizetett az egyik beosztottja, akinek a beszerzés volt a feladata. Elekes tulajdonképpen

komoly terhelő adatokat nem szolgáltatott az ítélkező testület számára. Józsa Tibor, a szóban forgó árudavezető segédje viszont azt vallotta, hogy az üzletből hetente 5-6 q minőségi hús került ki a magánszektorba. Ezt maga Hizsnyai is elismerte. A többi tanúhoz intézett bírói, ügyészi kérdések kizárólag a két fővádlott bűnösségére, de elsősorban Szita Pál múltbeli politikai ténykedésére vonatkozó további terhelő bizonyítékok beszerzésére irányultak. Fontos volt az is, hogy a Húsértékesítő Nemzeti Vállalattól, valamint egyes nagyüzemekből a tárgyalásra kivezényelt válogatott hallgatóság vádlottak iránti megvetése a helyszínen hallottak alapján rögzüljön és tudatosodjék. Ugyanezt a célt szolgálták a helyszínre kirendelt rádiósok, filmesek és újságírók is. A *Szabad Nép* egyik tudósítója szerint az ő jelenlétükre azért is van szükség, hogy *„ismerjék meg a dolgozók a per anyagát. De ismerjék meg azok is, akik még ma is akadályozzák közellátásunk zavartalan lebonyolítását: az áruhalmozók, a pult alól feketézők, a harácsolók. Lássák: így jár az ellenség. [...] Összejátszhat nyilas, jobboldali szocdem, egykori tőkés, nagyvágó⁴³ a nép ellen. De a nép erős: a munkásbíróság ítélete a proletárdiktatúráról beszél.”⁴⁴*

Weinacht Imrének, a vállalat főellenőrének tanúvallomása némiképpen ellentmondásosra sikeredett. Véleménye szerint azt, hogy Szita a vezérigazgatói posztra került, az „Áfoszosok-nak” köszönhető, és fontos szerepe volt az ÁFOSZ-ban meghonosodott munkamorál és munkamódszer átörökítésében. Mikor Szita politikai beállítottságáról érdeklődött az elnök, akkor a tanú először közölte: *„baloldalinak ismertem, hiszen együtt jártunk pártiskolába”*. Miután az elnök emlékeztette arra az esetre, amikor a tanú kérésére Szita nem ment el a vecsési szovjet emlékmű leleplezésére, elbizonytalanodott és visszavonta előbbi meggyőzőnek ható véleményét. Azt viszont határozottan állította, hogy nem tudott nyilas párttagságáról. A továbbiakban a vállalatnál tapasztalható korrupcióval, az ellenőrzés ellehetetlenítésével, a csalásokkal, lopásokkal, szabálytalanságokkal és a vezérigazgató vétkességével kapcsolatban kellett nyilatkoznia. S meg is tette.

A magát kommunistának valló Fischer Ernőné árudai pénztáros a vállalatnál a kommunisták iránt megnyilvánuló gyűlöletről, a gyakori áthelyezése miatti egyéni sérelmeiről és az általa tapasztalt súlyos visszaélésekről vallott. Különösen a munkások lakta kerületekben tapasztalható aránytalan húselosztást sérelmezte, ami – szerinte – a vezérigazgató helytelen üzletpolitikájának volt a következménye. Fischernéhez hasonlóan a „kommunista elvtársakkal” szemben megnyilvánuló durva diszkriminatív bánásmódot tette szóvá kihallgatásakor Somlai László, a Közért Kereskedelmi Központ igazgatóhelyettese. Előadta, hogy a húsellátás terén mutató bajok időbeni észlelése érdekében a nagyobb üzletekbe be akartak építeni „megbízható elvtársakat”, de az őket övező ellenszenv miatt mindez nem vezetett eredményre. Szita nyilas párttagságával kapcsolatban az elnök felszólítására felidézte egy régi elvtársa történetét, aki *„elmondotta, [...] hogy Szita nyilas, sőt karszalaggal is látta, és abban az üzletben, ahol ő dolgozott a Légrádi Károly utcában, ahogy az elvtársam mondta, ki volt írva, hogy zsidókat nem szolgálunk ki”*.⁴⁵

A törvény értelmében szakértői vélemény meghallgatása is elengedhetetlen kelléke volt a munkásbíróság (uzsorabírószági különtanács) igazságszolgáltatási procedúrájának. Juhász János mészáros és hentessegéd, húсарu-gyári művezető apró részletességgel taglalta a különböző húsféleségekkel elkövetett, illetve elkövethető csalásokat, a méréssel, papírral és csonttal kapcsolatos manipulációkat. Az általa felsorolt „visszaélések” magyarázatul szolgálhattak arra, hogy miként sikkaszthattak el a vállalat vezetői alig több mint egy év alatt közel 9 millió forintot, és hogyan vonhattak el a közellátástól csaknem 10 ezer q húst. Ugyanakkor hozzájárulhattak a bírói testület törvénysértő, kegyetlen ítéletének meghozatalához is.⁴⁶

Gönczi György államügyész vádindítványának a bevezetőjében a tényeket és az MDP vezetése által is elismert súlyos közellátási gondokat, nehézségeket teljesen figyelmen kívül hagyva, döbbenetes megállapítást tett: *„Ennek a pernek során bebizonyosodott,*

hogy az ország mindennel el van látva. Ezek a készletek mindenkinek biztosítanák azt az ellátást, amelyről a nyugati államokban a dolgozók álmodni sem mernek. Azonban bizonyítást nyert az is, hogy elvetemült burzsoák és fasiszta elemek, volt nagy vágók, üzemtulajdonosok, rovott múltú spekulánsok, jobboldali szociáldemokraták, levitézlett nyilasok megtalálták a rést, ahol befurakodhatnak közellátásunk vezető helyeire.”⁴⁷ Miután összegezte a vádlottak kihallgatásakor elhangzottakat, a tanúk vallomásait, a szakértői véleményt, amelyekkel tulajdonképpen kiegészítette, árnyalta az eredeti vádiratot, „gondosan megvizsgáltam mindent, ami a vádlottak javára szolgálhatna. Számukra sem enyhítő körülményt, sem olyan ténytet nem találtam, amelynek alapján irgalmat remélhetnének. [...] A munkásbíróság ítélete irgalom nélkül, elrettentő súllyal semmisítse meg a vádlottakat. [...] A törvény legsúlyosabb büntetését szabja ki a munkásbíróság” – olvasható a vádindítvány záró soraiban.⁴⁸

Hogy a védelem részéről jelen lévő ügyvédek kerestek-e és találtak-e védenecik számára enyhítő körülményeket, arra egyetlen töredékesen fennmaradt védőbeszédből következtetni nem lehet, de az ítélet drákói jellege azt látszik alátámasztani, hogy ez esetben a bűnösök mentségére esetleg felhozott érv, tény legfeljebb pusztába kiáltott szó lehetett.⁴⁹

A vádindítvány értelmében a Népköztársaság nevében a büntetőtörvényszék mint munkásbíróság által kihirdetett ítélet igen súlyos és rendkívül kegyetlen volt. Szita Pált és Imreh Jánost „folyamatosan elkövetett [...] a gazdasági rend érdekeit súlyosan sértő közellátás elleni bűntett” miatt halálra és teljes vagyonelkobzásra ítélte. Főbüntetésül Hizsnjai Pált és Sipos Józsefet 15–15, Koncz Józsefet 13, Solti Istvánt 12, Márta Andrást és Draskóczi Lászlót 10–10 évi fegyházra, mellékbüntetésül mindegyiküket 10 évi hivatalvesztésre és politikai jogaik gyakorlásának felfüggesztésére, valamint teljes vagyonuk elkobzására ítélte, továbbá szabadulásukat követő 5 évre a munkásbíróság kitiltotta őket Budapest területéről.

Olti Vilmos, a bírói tanács elnöke a halálos ítéletek kiszabását azzal indokolta, hogy a főbűnösök esetében a büntetési tételek megállapításakor a súlyosbító körülmények az enyhítőkkel (büntetlen előélet, családi állapot) szemben „túlnyomóak” voltak, ezért „velük szemben a törvény teljes szigorát” kellett alkalmazni.⁵⁰ Az elnök az ítélet indoklását a következő magasztos gondolatokkal zárta: „A munkásbíróság az ítélettel elégtételt kívánt szolgáltatni a vádlottak által huzamosabb időn át a főváros dolgozóinak okozott, pénzértékben ki sem számítható károkért. De az ítélettel tanúságot is kíván szolgáltatni az állam, a társadalom minden dolgozója részére, hogy a kezeikre bízott javakkal, a reájuk bízott hatalommal a nép érdekeinek szorgos kutatása mellett és mindenkor hűséges szolgálatával végezzék gyűjtő és elosztó munkájukat. A társadalomnak azok a gyökeret verni nem tudó elemei pedig, akik annyira megátalkodottak és elvetemültek, hogy sem a szép szó, sem a nevelés, sem a jóindulatú figyelmeztetés nem fog rajtuk: rettenjenek meg a dolgozó nép öklétől, amely lesújt és összezúzza a szebb, szocialista jövőre törő bármilyen formában jelentkező ellenséget.”⁵¹

Végezetül az elnök bejelentette, hogy az ítélet jogerős és végrehajtható, jogorvoslatra a törvény értelmében nincs lehetőség. A halálraítélteknek azonban módjában áll a Népköztársaság Elnöki Tanácsához kegyelemért folyamodni. E lehetőséggel mindketten élni kívántak, védőügyvédek bejelentették, hogy a nap folyamán elkészítik és benyújtják védenecik kegyelmi kérelmét. Valószínűleg erre már nem kerülhetett sor. A peranyagból itt is hiányzó lapok ellenére a tárgyalást berekesztő mondat előtt a következő, sokatmondó szöveg olvasható: „A büntetőtörvényszék kegyelmi tanácsa alakul, amelynek most nyomban megtartandó ülésére az államügyész urat meghívom.” (Kiemelés – V. E.) Ezen információk birtokában az ítélet megváltoztatásában az érintettek aligha reménykedhettek. Hogy mi történt a kegyelmi tanácsülésen, arra vonatkozó feljegyzés nem maradt fenn az utókorra, de a meghozott döntés értelmében mindkettőjükön a halálos ítéletet még aznap végre is hajtották.⁵² A tárgyalásról, a hallgatóság eseményekre történő reagálásáról is – a pártutasításnak megfelelően – a

rádió folyamatosan, a lapok pedig szeptember 24-én részletesen beszámoltak.

„A tárgyalóterem közönsége gyűlölettel, megvetéssel fogadja e sarokba szorított patkányok hazudozását, vinnyogását és végül is – a bizonyítékok hatása alatt tett – kényszerű beismerését. Szemtől-szembe áll az ellenség, szemtől-szembe állnak azok, akik kocsmáknak és eszpresszóknak juttatták azt, amit a dolgozók állama a dolgozó népnek szánt. Nincs az a büntetés, ami elég nyomatékos és méltó lehetne e rettenetes bűnök megtorlására” – olvasható a *Népszava* tudósításában.⁵³ Két nappal később a lapban megjelenő egyik cikk írója megállapította, hogy a példás büntetés, szigorú ítélet *„a dolgozó népünk megtorló akaratát, a proletárhatalom kérlelhetetlen elszántságát fejezi ki”*. Továbbá a társadalmi ellenőrzés fokozására hívta fel a figyelmet, hogy minél előbb lelepleződjének a *„Szitákhhoz és Imrékhhez hasonló elemek”*.⁵⁴

Miután lezajlott a munkásbírósági procedúra, megritkultak a témával foglalkozó sajtóközlemények. Habár az állandósulni látszó közellátási gondokról szóló tudósítások olykor felidéztek a „nép bíróságának” nagyszerű fegyvertényét, a Húsért vezetőinek példás megbüntetését.⁵⁵ A téma nem merült feledésbe, hiszen az ítélethirdetés után két nappal összehívott kerületi pártaktíva- (Közért-aktíva-) értekezletek tág teret biztosítottak a közellátás frontján tapasztalható anomáliákkal kapcsolatban a per felidezésére és tanulságainak megvitatására. Ugyanakkor a tanácskozásokon mozgósítani kívántak az ellenséges elemek, elsősorban a kártevő jobboldali szociáldemokraták leleplezésére s a velük szembeni radikális fellépésre. Hogy a főváros valamennyi kerületében azonos időpontban, zökkenőmentesen és eredményesen zajlódjék le az értekező, bizonyára most is kaptak a kerületi titkárok segédanyagot, azaz előadásuk vezérfonalát tartalmazó sillabuszt. Erre enged következtetni az azonos szófordulatok használata, az egyes részművek felvetése, a példák, a konklúziók egyezése. Az egyes aktívaértekezletekről fennmaradt jegyzőkönyvek arról tanúskodnak, hogy a vállalati és közellátási problémákat felvető előadó vagy a témához hozzászóló nem mulasztotta el a Húsértékesítő Nemzeti Vállalatnál felgöngyölített „panama-botrányt” a jobboldali szociáldemokraták aknamunkájával magyarázni. Ez történt – többek között – a XVIII. kerületi értekezleten is, ahol Petrics Pál (az egyik legidősebb húsipari munkás, 1919-es vöröskatona) felszólalásában, egyetértve az előadó, Koós József kerületi titkár Húsért-üggyel kapcsolatos véleményével, hosszasan ecsetelte saját álláspontját. Kérte, hogy a Pártbizottság a Közért-nél és a Húsért-nél *„fokozottabb ellenőrzést foganatosítson [...] különösen azért mert ott főleg peyerista elemek vannak.[...] hadd oda, hogy a HÚSÉRT-nél egy újabb káderezést hajtsanak végre, mert biztos vagyok benne, hogy még többen fognak kiesni a vezetői funkcióból, mert a Szita ügy még korán sincs lezárva. Tudatosítani kell a dolgozókkal, hogy a munkásosztály tud kötelet csinálni a nép ellenségei, a munkásosztály árulói számára.”*⁵⁶ Hasonló, szociáldemokrata-ellenes hangulatban zajlott például a XI. és a XXII. kerületi aktívaértekező is, ahol elsősorban azzal vádolták a jobboldali szociáldemokratákat, hogy mindig ott fejtik ki bomlasztó, ellenséges tevékenységüket, ahol a legtöbbet tudnak ártani a népi demokráciának, vagyis a közellátás területén.⁵⁷ A VIII. kerületi agitációs-propaganda osztály titkára, Szenes Imréné, a helyi agitációs munka tapasztalatait taglaló írásában – többek között – azt hiányolta, hogy a népnevelők nem mutattak rá, hogy *„a Húsért-szabotázs nem egyszerűen közellátási kérdés, hanem a béke ellenségeinek, az amerikai imperialisták belső ügynökeinek támadása békénk, népünk építő munkája ellen”*.⁵⁸ E rövid sajtóközlemény is azt sugallja, hogy sokkal többről volt szó, mint közönséges közellátás elleni bűncselekmény megtorlásáról, a gazdasági jelleggel indított igazságszolgáltatási eljárás komoly politikai tartalmat is takar.

A pert követően az Élelmiszeripari Dolgozók Szakszervezete (ÉDOSZ) rendkívüli taggyűlésen kívánt a történetekkel foglalkozni. A gyűlésen az 1500 Húsért-dolgozón kívűl részt vett a szakszervezet főtitkára, az üzemi bizottság titkára, a szervezési osztály vezetője, Haleczky Mihály – aki egyébként a téma előadója volt –, a Húsértékesítő Nemzeti Vállalat új vezetője (Dési Ferenc) és párttitkára (Gallai Józsefné). Haleczky szerint az értekező legfőbb célja, hogy a Húsért volt vezetőinek *„aljas és kártékony munkáját”* megtárgyalja, és megismertesse a vállalat dolgozóival Szita és társai

bűnlajstromát, továbbá, hogy a vezetőség nevében önkritikát gyakoroljon, amiért nem ellenőrizték kellőképpen a vállalat munkáját, hagyták magukat félrevezetni, s nem alkalmazták a „forradalmi éberséget”. Szita vétkeit sorjázva külön kiemelte a kommunista munkáskáderek mellőzését, a szociális ügyek elhanyagolását, az intéző gárda politikai továbbképzésének negligálását, a bérrendezés „liberális” kezelését. Ez utóbbi azt jelentette, hogy többszöri figyelmeztetés ellenére sem volt hajlandó áttérni a teljesítménybérezésre, és elzárkózott mindenféle fizetésrendezés elől, mondván, az „nem fontos, mert meglopja mindegyik a magát”.⁵⁹

Az előadói beszéd a következő buzdító gondolatokkal zárult: *„Bizonyítsuk be Budapest népének, hogy a Húsért dolgozók nem azonosítják magukat a kivégzett és letartóztatott vezetőkkel, munkájuk megjavításával szerezzük vissza Nagy-Budapest dolgozóinak szeretetét és rokonszenvét, [...] méréseink és számlázásaink pedig mintaképei legyenek a becsületességnek. Ilyen munkával adjunk csattanós választ az imperialisták hazai ügynökeinek, a jobboldali szociáldemokratáknak.”*⁶⁰

A szakszervezeti taggyűlésen az előadó és a hozzászólók részéről elhangzottak azt sugallják, hogy ez a nagyszabású, elsősorban propaganda célú rendezvény is, csakúgy, mint a Szita és társai per politika előkészítése, a perről szóló közlemények s az ítélethirdetést követő tudósítások, a közellátás elleni súlyos bűncselekményt ürügyül használták a még létező, jobboldalinak bélyegzett szociáldemokraták elleni drasztikus támadásra.

A rendkívüli taggyűlés egyik pikantériája, hogy a leginkább érdekelt sajtóorgánum, a *Közért Dolgozók Lapjának* felelős szerkesztőjét elmulasztották időben meghívni a rendezvényre. Röviddel az ülés kezdete előtt Lengyel Lajosné, telefonüzenet formájában, értesült ugyan a készülő eseményről, amikor két vezetőtársával a Belkereskedelmi Minisztériumba indult, de ekkor már nem tudta megváltoztatni az előzetes programját. Ahhoz tehát, hogy a lap érdemben tudósítson a rendkívüli taggyűlésről, szüksége lett volna az ott történtek pontos ismeretére. A felelős szerkesztő asszony ezért a helyben készült jegyzőkönyv alapján tervezte lapja tudósítását. Ám amikor az ÉDOSZ-tól el akarta kérni az ülés anyagát, közölték vele, hogy a jegyzőkönyvet a Húsért Üzemi Bizottsága készítette, tőlük kell kérni. De Gallainé, a Húsért párttitkára, megtagadta annak kölcsönadását, azzal a megjegyzéssel: ha tudták, hogy tudósítani akarnak az eseményről, készíthettek volna jegyzőkönyvet maguknak. Ezt követően Lengyelné a vállalat új vezetőjének segítségét kérte, akitől ígéretet kapott, de anyagot nem, mert – mint közölte – a szakszervezet megtiltotta, és a jegyzőkönyvet páncélszekrényben őrzik.⁶¹ E procedúráról a *Közért Dolgozók Lapja* folyó hó 18-án „A HÚSÉRT és a nyilvánosság” című, „A felelős szerkesztő” aláírással közölt cikk tájékoztatót.⁶²

Az MDP Központi Vezetőség ülésén, 1950. október 27-én a gazdasági helyzet értékelésével, a közellátási nehézségekkel foglalkozó referátumban Rákosi Mátyás a Húsért „áruüzér vezetőinek szabotázsára” emlékeztetve, az ítéletet mintegy a „szociáldemokratizmus” elleni harc eredményeként értékelte, de figyelmeztetett, hogy ezen a téren is van még elegendő tennivaló, a tömegszervezetekben is sok a „szociáldemokrata maradvány”. Majd kijelentette: *„Ma már tudjuk, hogy a magyar szociáldemokrata és szakszervezeti mozgalom legtöbb vezetője a Horthy-burzsoázia és a politikai rendőrség szolgálatában állott. [...] Ezért] szakadatlanul arra kell törekedni, hogy a régi szociáldemokrata szakszervezeti hatások és módszerek minél gyorsabban kiküszöbölődjenek a szakszervezeteink munkájából.”*⁶³

A Húsért-pert követő sajtóreflexiók, politikai vitafórumok, az MDP vezetőinek nyilatkozatai arra engednek következtetni, hogy az egyszerű gazdasági, illetve közellátás elleni bűncselekményt elkövetők egy előre kitervelt, alaposan előkészített, a jobboldali szociáldemokraták likvidálása jegyében megkonstruált, koncepciók kirakatper áldozatai lettek. Az ő rehabilitálásukra azonban közel négy évtizedet kellett várni a még életben maradóknak vagy hozzátartozóiknak. Noha az 1953. évi júniusi párthatározat

eredményeként bekövetkezett politikai fordulat után napirendre került a törvénytelenül elítéltek ügyének rendezése. Igaz, a rehabilitáció meglehetősen vontatottan haladt. Kezdetben az ezzel kapcsolatos törvények, jogszabályok szabta keretek nem tették lehetővé a Húsért vezetőihez hasonló bűncselekménnyel vádoltak és elítéltek felmentését. A közkegyelem gyakorlásáról szóló július 26-án hatályba lépő, 1953. évi 11. számú törvényerejű rendelet korlátozott volta miatt eleve nem vonatkozhatott a fegyházban lévő húsipari vezetőkre.⁶⁴

Az Igazságügyi Minisztérium által 1954 áprilisában a munkásbírósági ítéletekről bekért kimutatások megcsillanhatták volna a reményt, hogy valami törvényes elégtételre a közellátás ellen vétők is számíthatnak. A vidéki és a fővárosi munkásbíróságok (uzsorabírósági különtanácsok) által készített jegyzékekből összeállított 36 oldalas anyagban – meglepő módon – a Húsért nyolc elítéltje közül egy sem szerepel. Különös, hogy a budapesti perek jegyzékét felterjesztő levél mellékletében évenkénti csoportosításban megadott ítéletek között sincs nyoma az ügynek.⁶⁵ Igaz, hogy azok helyzetében sem következett be semmi érdemi változás, akik szerepeltek a listán, ugyanis – ismereteim szerint – semmiféle jogszabály vagy párthatározat nem született a perek esetleges felülvizsgálata vagy az elítéltek rehabilitálása érdekében.

1954. május 12-én az MDP KV Politikai Bizottsága határozatot hozott *„a jogtalanul elítélt párttagok (párt-, állami és egyéb funkcionáriusok) rehabilitálásának elveire”*, május 19-én a politikai elítéltek, 1956. április 19-én pedig az időközben szabadlábra helyezett volt szociáldemokrata párttagok ügyének felülvizsgálatára.⁶⁶ Végül elkészült a törvénysértő perekben elítélt „munkásmozgalmi emberek” ügyének lezárását célzó, 1962. augusztusi MSZMP KB-határozat.⁶⁷ E dokumentum minden korlátozottsága, hiányossága, téves megállapítása ellenére a koncepciók eljárások törvényes rendezésének biztató kezdetét jelentette, ha nem is eredményezte – nem is eredményezhette – azok túlnyomó többségének teljes és minden tekintetben megnyugtató lezárását.⁶⁸ Hiszen az uzsorabírósági különtanácsok, azaz a munkásbíróságok elítéltjeivel senki nem foglalkozott, sem törvényes eszközzel, sem párthatározattal nem tettek kísérletet sérelmeik orvoslására. Erre csak a rendszerváltoztatás után került sor, az úgynevezett második semmisségi törvény⁶⁹ magalkotásával, az 1945 és 1963 közötti törvénysértő ítéletek semmissé nyilvánításáról rendelkező, 1990. évi XXVI. törvénycikk révén. A közel negyvenévi nemtörődömségért, az elődök által elkövetett súlyos politikai hibákért és torzulásokért a törvényalkotók a preambulumban megkövetik a nemzetet és fejet hajtának *„a törvénysértések valamennyi áldozata előtt”*. Íme, néhány gondolat a törvény bevezető részéből: *„Az Országgyűlés fájdalommal emlékezik meg arról, hogy a második világháborút követően a Magyarországon létrejött sztálinista államhatalom – megfosztva az országot a függetlenségtől, megcsúfolva az emberiséget, az igazságot és a jogot – ártatlan állampolgárok százezreitől vette el a szabadságukat, sokaktól az életüket is. [...] A törvénytelenül üldözöttek ügyeiben gyakorolt kegyelmi elhatározások alkalmatlanok voltak a sérelmek orvoslására, mert az el nem követett bűnök nem bocsáthatók meg. [...] az Országgyűlés átérzi felelősségét, és az elmúlt évtizedek bűneinek jóvátétele érdekében törvényt alkot.”*⁷⁰

A törvény 1. §-a kimondja – többek között –, hogy 1945. január 1. és 1963. április 4. között az *„árdragító és közellátás elleni bűncselekmények [...] miatti elítélések semmisnek tekintendők”*. Az indoklás egyértelműsíti, hogy a semmissé nyilvánítás *„az elítélt jogi, erkölcsi és politikai rehabilitálását juttatja kifejezésre”*. Továbbá azt is, hogy *„az elítélések semmissé nyilvánítása a törvény erejénél fogva következik be”* (kiemelés – V. E.), mivel a koncepciók perek nagy száma miatt nincs mód az egyedi felülvizsgálatra. A törvény azonban lehetőséget ad arra, hogy az elítélt vagy hozzátartozója az ügy semmissé nyilvánításáról hivatalos igazolást kaphasson, de azt kérelmeznie kell az első fokozatú bíróságnál.⁷¹

Azt, hogy a Húsértékesítő Nemzeti Vállalat egykori vezetői vagy életben maradt családtagjaik éltek-e ezzel a lehetőséggel, vagy egyáltalán tudomásukra jutott-e a

törvény, ma már nehéz lenne kideríteni. Bár megkíséreltem, nem jártam sikerrel. Az illetékes törvényszéken csak a kérelmezők (ha egyáltalán voltak) nevének ismeretében kérhettem volna betekintést az egyébként nem nyilvános büntetőlajstromba. Tekintettel, hogy a kivégzettek és a fegyházbüntetésre ítélték már 1950-ben sem voltak túl fiatalok, a még életben maradók sem igen fordulhattak büntetlenségüket igazoló dokumentumért a bírósághoz. Kérelmezőként számításba jöhető gyermekeik nevére vonatkozó adatokat a feldolgozott iratok nem tartalmaztak, legfeljebb a számukat és nemüket tudjuk; nevük nem szerepelt a peranyagban sem. Kivétellel csak Szita Pál esetében találkoztam az 1965-ben folyó hagyatéki ügye kapcsán,⁷² de ez esetben is reménytelennek tartottam a további kutatást. Ezért megelégedtem azzal, hogy 65 év múltán e tanulmány keretében tárgyilagosan bemutathattam e koncepció per hamis vádjait és a semmisségi törvény értelmében áldozatainak vétlenségét.

¹ B. Kádár, 2012: 63–76. http://www.betekinto.hu/2011_4_varsanyi (utolsó letöltés: 2015. május 4.).

² A 8800/1946. M. E. számú rendelet az árdrágítókra és a közellátás érdekeit veszélyeztetőkre kiszabható igen szigorú büntetési tételek – halálbüntetés, teljes vagyoneklkobzás – ellenére sem bizonyultak elég hatékonynak. E körülmény indokolta az uzsorabírószági különtanácsokról rendelkező 1947. évi 23. törvénycikk megalkotását. Azt megelőzően a gazdasági bűncselekmények az 1920-tól működő uzsorabírószágok hatáskörébe tartoztak (1920. 5. tc.). Az 1947. évi törvény kiemelte a gazdasági bűncselekmények közül az árdrágító és a közellátás érdekeit veszélyeztetőket, amelyeket az ítélőtáblák székhelyén – Budapest, Szeged, Debrecen, Győr, Pécs – működő uzsorabírószágok keretében felállítandó uzsorabírószági különtanácsok hatáskörébe utalt. A törvény értelmében a törvénykező testületet egy szakbíró (elnök) és négy laikus, illetve két pótmunkásbíró alkotta. Ez utóbbiakat nagyüzemi munkások közül kiválasztottakból sorsolták ki az igazságügyi miniszter jelenlétében, aki hat hónapi időtartamra megbízta őket munkásbírói feladatok ellátásával. A munkásbírók ugyanazon jogokkal rendelkeztek, mint a tanács elnöke. A törvény 9. §-a kimondja: „Az uzsorabírószági különtanács határozata ellen – újrafelvétel és jogegység érdekében használható perorvoslat kivételével – perorvoslatnak helye nincs.” E § miatt kellett arra számítani, hogy sokan fognak élni az „újrafelvételi kérelem” benyújtásával, ezért a törvényhozók célszerűnek tartották minden ítélőtábla székhelyén legalább két uzsorabírószági különtanács létrehozását, ugyanis az alapeljárásban részt vevő bírák az újrafelvételi eljárásban nem vehettek részt. Halálbüntetés kiszabása esetén a tanácsnak azonnal kellett határoznia, hogy az elítéltet kegyelemre ajánlja-e, vagy sem (10. §). A 23.300/1950. I. M. számú rendelet 1. §-a értelmében az „uzsorabírószág és az uzsorabírószág intézménye megszűnik. [...] Az uzsorabírószági különtanács [...] mint munkásbírószág változatlan hatáskörrel folytatja működését.” A 14. § rögzíti: „Amennyiben a jelen rendelet kifejezetten másként nem rendelkezik, az uzsorabírószági különtanácsról szóló 1947. XXIII. törvény érintetlenül marad.” Az uzsorabírószági különtanácsok megszüntetéséről 1953. október 1-jével hatályba lépő, a Népköztársaság Elnöki Tanácsának az 1953. évi 22. törvényerejű rendelete intézkedett. Eszerint a folyamatban lévő vagy újabb keletkezett bűncselekmények esetében a „hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróságok járnak el”. Ítéleteik ellen már jogorvoslat lehetőségét is biztosította a jogszabály. Az MDP fórumain a rendelkezés megtételét a megcsappant ügyforgalomra tekintettel tartották időszerűnek, ugyanakkor nagyra értékelték, hogy a stabilizáció éveiben „példamutató ítéleteikkel” hozzájárultak a spekuláció és az árdrágító bűncselekmények visszaszorításához. MNL OL 276. f. 53. cs. 129. ö. e. 152–153. Megjegyzendő, a különtanácsokat megszüntető törvényerejű rendelet megalkotóit a társadalomban fokozódó feszültségek, a Sztálin halálát követő politikai változások, az MDP 1953. évi júniusi határozata egyaránt motiválhatta. A hivatkozott jogszabályok lelőhelye: XXIII. törvénycikk az uzsorabírószági különtanácsról: Bacsó és mások (szerk.), 1948: 89–92.; 23.300/1950. (IV. 7.) I. M. sz. rendelet: TRHGY 1951: 881–882. (Rendelet a gazdasági bűncselekményekre vonatkozó különleges bünvádi eljárási szabályok megállapítása tárgyában); TRHGY 1953: 28. (A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1953. évi 22. számú törvényerejű rendelete. Az uzsorabírószági különtanácsok megszüntetése).

³ Szűcs-Bánó (összeáll.), é. n. 223. A témához lásd még: Horgosi, 1960: 206.; Papp, 2012: 148–160.

⁴ Fűszer- és Csemegekereskedelmi Nemzeti Vállalat, Hűsértékesítő Nemzeti Vállalat, Tejértékesítő Nemzeti Vállalat, Szállítási és Műszaki Nemzeti Vállalat.

⁵ MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 99. ö. e. 1.

⁶ MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 101. ö. e. 35–37.

⁷ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 4. ö. e. 3–4.

⁸ MNL OL M-KS 276. f. 52. cs. 12. ö. e. 50. A propagandamunkában felhasználásra javasolt, a pártsajtóban megjelentetett Gerő-referátum. *Szabad Nép*, 1950a. 3–4. (Kiemelés az eredetiben.)

⁹ Uo. 83.

¹⁰ Uo. 103.

¹¹ Uo. 116–122.

¹² A fentiek illusztrálására idézek néhány kiragadott címet a korabeli *Szabad Népből*: A jobboldali szociáldemokraták a népi demokráciánk legveszedelmesebb kártevői. Egy élmunkás népnevelő levele a Budapesti Pártbizottsághoz. *Szabad Nép*, 1950c. 4.; Leleplezett jobboldali szociáldemokrata bércsaló klikk a Győri Vagongyárban. *Szabad Nép*, 1950d. 4.; Tóth Eleménné: Keményebben fogunk harcolni a jobboldali szociáldemokraták aknamunkája ellen. *Szabad Nép*, 1950é. 4. Jobboldali szociáldemokraták ellenséges tevékenysége az Egyesült Izzóban. *Szabad Nép*, 1950f. 4.; Jobboldali szocdem. kártevők az elvtársi bíróság előtt. *Szabad Nép*, 1950g. 7. Bércsalókat, jobboldali szociáldemokratákat zártak ki a vegyipari szakszervezetből. *Szabad Nép*, 1950h. 12., Börtönbüntetésre ítélték három bércsaló, uszító jobboldali szociáldemokratát. Törvényszéki tárgyalás a MÁVAG-ban. *Szabad Nép*, 1950i. 3.

¹³ *Szabad Nép*, 1950b. 4.

¹⁴ *Szabad Nép*, 1950e. 5.

¹⁵ BFL XXXV. 95. e 11. (57) 67. ö. e. 1950. augusztus 3-ai keltezésű, háromoldalas stencilezett beszédvázlat.

¹⁶ MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 109. ö. e. 1950. szeptember 14. 5. és 32–34.

¹⁷ Uo. 413. ö. e. 41–42.

¹⁸ BFL XXXV. 95. e 11. (57) 67. ö. e. Az 1950. szeptember 15-i értekezleten elhangzott előadás és hozzászólások.

¹⁹ Uo. 31.

²⁰ A bűnbakkeresés témájához: Pók, 2013: 15–33.; Gyarmati, 2013: 405–433.

²¹ A *Világosság* 1945–1952 között jelent meg, mint a Szociáldemokrata Párt délutáni napilapja, noha a párt az 1948-as „fúzió” után gyakorlatilag már nem létezett.

²² MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 4. ö. e. 266–276. Javaslat a közellátással kapcsolatos agitációkra. 1950. szeptember 17.; A közellátási nehézségekkel kapcsolatos agitációs feladatok. 1950. szeptember 20. Ez utóbbit közli: Izsák (főszerk.), 1998: 115–118.

²³ Ennek az utasításnak megfelelően közölhette a *Világosság* a Húsért-per tárgyalásának bejelentésével egyidejűleg a következő tudósításokat: Élelmiszerraktárt leplezett le a rendőrség egy József-körúti lakásban. Mázsaszám rejtegette a lisztet, a zsírt és a cukrot Sóti Pál borkereskedő; Áru-rejtegetőket, feketézőket tartóztatott le a rendőrség. *Világosság*, 1950: 3.

²⁴ MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 413. ö. e. 1950. szeptember 20. 91–92. (Érdekes, hogy három nappal a tárgyalás előtt még azt sem lehet tudni, hogy hány személyt ültetnek a vádlottak padjára.) Sajnálatos, hogy az 1949. januári egyesülési kongresszuson létrehozott Élelmiszeripari Dolgozók Szakszervezetének iratanyaga a tanulmány készítésekor nem volt kutatható. Így a „Húsért-per” politikai előkészítése, az ítélet kihirdetése és végrehajtása utáni propagandamunkára vonatkozó – feltételezhető – sok értékes anyag feltárásától el kellett tekinteni, noha mind a Központi Vezetőség, mind az Elnökség üléseinek jegyzőkönyveiben érdekes információk rejtőzködhetnek. Kár, hogy az 1986-ban induló, *A magyarországi szakszervezeti mozgalom dokumentumai* című többkötetes műnek a 8. kötete (1949–1952) mindmáig nem készült el.

²⁵ *Szabad Nép*, 1950j. 3.; *Népszava*, 1950a. 1.; 1950b. 1–2.; *Magyar Nemzet*, 1950a. 1–2.; *Kis Újság*, 1950a. 1–2.

²⁶ *Közért Dolgozók Lapja*, 1950a. 2. A közlemény Földes Szilárd levelét tartalmazza, aki szerint „háborús kártevőnek számít, aki a közellátás frontján kártevő munkát végez”. Ezért tartotta öntudatos munkástársai nevében is „merényletnek”, amit a Húsértékesítő Nemzeti Vállalat egyes vezetői elkövettek.

²⁷ *Ludas Matyi*, 1950. szeptember 29. 2. és 3.

²⁸ *Magyar Nemzet*, 1950b. 3–4. Igaz, a *Népszava* sem túl szalonképes leírást adott a tárgyalóteremben előállított vádlottakról, csak annyival tapintatosabb, hogy itt az újságíró nem nevesíti őket. „Nyolc elvetemült bűnöző, [...] a közellátás területén romboló ötödik hadoszlop tagjai. Nyolc hiéna, nyolc ragadozó, akiknek ötezer mázsa lopott hús ára tapad a markukhoz. [...] A tárgyalóterem közönsége gyűlölettel, megvetéssel fogadja a sarokba szorított patkányok hazudozását, vinnogását és végül is – a bizonyítékok hatása alatt tett – kényszerű beismerését.” *Népszava*, 1950c. 3.

²⁹ A 301 oldalnyi peranyag némi csonkítással ugyan, de egyetlen helyen megtalálható az országban, a Magyar Rádió Központi Adattárában, Politikai perek doboz, Húsért-per jelzetten. (Továbbiakban: MRKA, Húsért-per.) Lásd még: Fehérváry, 1978: 41. (Megjegyzendő, hogy a könyvben a per időpontja, tévesen, 1951-re datálódik.)

³⁰ Általános Fogyasztási Szövetkezet (1904–1941), a szociáldemokrata munkásság legjelentősebb szövetkezeti intézménye; a vezetésében szerepet játszó személyeket az 1950-es években egyértelműen jobboldalinak minősítették. Peyer Károly 1947-ben emigrált.

³¹ Bechtler Péter a második világháború után nemzetgyűlési képviselő, 1948-ig a főváros szociáldemokrata alpolgármestere, 1951-ben koncepciós perben elítélték, 1956-ban rehabilitálták.

³² Reisz Mór (József Mór) eredeti foglalkozása mészáros. Jelentős szerepe volt a húsipari munkások szakszervezetének megalapításában, később számos fontos tisztséget töltött be a hazai szakszervezeti mozgalomban.

- ³³ Bizonyára az 1937 októberében több nemzetiszocialista szervezetből Szálasi Ferenc által alapított Magyar Nemzeti Szocialista Pártról van szó.
- ³⁴ MRKA, Húsért-per 32–46.; *Népszava*, 1950a. 1.
- ³⁵ *Kis Újság*, 1950b. 1–2.
- ³⁶ BFL X.I 1538 1. kisdoboz.
- ³⁷ MRKA, Húsért-per. 52–58.
- ³⁸ Uo. Hizsniai Pál kihallgatása 81.; Sipos József kihallgatása, 116. Draskóczi László, a nyolcadrendű vádlott bevallása szerint másfél év alatt 40–50 000 forintot vett el a „nép vagyonából” de az összeg 2/3-át beosztottai között szétosztotta, állítása szerint csak vendéglőknek adott el húst, feketézőknek soha. 151–153.
- ³⁹ Uo. 153.
- ⁴⁰ *Népszava*, 1950a. 1.; 1950b. 2. (Koncz József vádlott „védekezése”).
- ⁴¹ MRKA, Húsért-per. (Hizsniai Pál kihallgatása, 101.; Sipos József kihallgatása, 127–130.). *Népszava*, 1950a. 1.; 1950b. 1.
- ⁴² A fennmaradt tárgyalási jegyzőkönyv egy tanú vallomását nem tartalmazza, jelenlétére vonatkozó utalást az ügyészi vádindítvány tartalmaz, az illetőt Tóth Jánosnak hívták és feltehetően ő is a vállalat alkalmazottja volt. MRKA, Húsért-per. 232., MNL OL XXVI-A-14-b 144. doboz. (A 17 óra 20 perces híryanagban a kihallgatott tanúk névsorában szerepel Tóth János is.)
- ⁴³ Nagyvágóknak a nagytestű állatok (szarvasmarha, ló, sertés, juh) felvásárlásával, feldolgozásával és értékesítésével foglalkozó, saját üzlettel vagy üzletetekkel rendelkező, főként kereskedelmi tevékenységet folytató mézárásokat (henteseket) nevezték.
- ⁴⁴ *Szabad Nép*, 1950k. 2.
- ⁴⁵ MRKA, Húsért-per. 193. A tanúkihallgatásokat lásd uo. 156–197.
- ⁴⁶ Uo. 206–210. (Sajnos a peranyag, mint jeleztem, nem teljes, itt a szakértői vélemény mindössze kétoldalnyi, a dokumentumon a lapszámozás így szerepel: 206., 207–210., a következő 221. Hogy közben mit tartalmazott a jegyzőkönyv, nem tudni. Lehet, hogy a szakértői vélemény sikeredett ilyen hosszúra, vagy a szünet. Ugyanis a „szünet után” az államügyész vádindítványának előterjesztése következett.)
- ⁴⁷ Uo. 222.
- ⁴⁸ Uo. 244–245.
- ⁴⁹ Uo. Vö. uo. 261–262. (Pátrász István, a harmadrendű vádlott ügyvédjének töredékes védőbeszéde után a peranyagból 29 gépelt oldal hiányzik.)
- ⁵⁰ Uo. 295.
- ⁵¹ Uo. 295–296.
- ⁵² BFL VII. 101. c. III. 4815. (Szita Pál fegyenc törzslapja. Ugyanott Imreh János kartonja a fegyenc-törzskönyvben nem található. Egyébként az elítéltek közül sikerült ugyanitt megtalálni Sipos József és Márta András kartonját is, előző jelzete: uo. VII. 101. c. III. 4813.; az utóbbi: uo. VII. 101. c. 4808.). MNL OL XXVI-A-14-b 144. doboz (A munkásbírósági tárgyalás híryanaga).
- ⁵³ Két halálos ítélet a HÚSÉRT népellenes gonosztevőinek bűnyügyében. „A per tanulsága: valamennyiünknek kötelessége, hogy még éberebben figyeljük az ellenség tevékenységét” – mondotta vádbeszédében az államügyész. *Népszava*, 1950d. 3.; lásd még: *Szabad Nép*, 1950k. 2.; *Kis Újság*, 1950b. 1–2.
- ⁵⁴ *Népszava*, 1950e. 5.
- ⁵⁵ *Népszava*, 1950f. 5.
- ⁵⁶ BFL XXXV. 95. e. 11. (57) 67. ö. e. A XVIII. kerületi pártaktíva jegyzőkönyve.
- ⁵⁷ BFL XXXV. 161. a. 6. 5. ö. e. A XXII. kerületi pártaktíva jegyzőkönyve; uo. XXXV. 106. a. 6. 17. ö. e. A XI. kerület pártaktíva jegyzőkönyve.
- ⁵⁸ *Népszava*, 1950é. 2.
- ⁵⁹ BFL XXXV. 95. e. 11 (57) 67. ö. e. Az 1950. október 4-ei rendkívüli szakszervezeti taggyűlés jegyzőkönyve.
- ⁶⁰ Uo.
- ⁶¹ Uo. A jegyzőkönyv átadásának megtagadásából adódó konfliktusról tudósított a *Közért Dolgozók Lapjának* párttitkára és felelős szerkesztője. A közleményére durva vádaskodással reagált egy „1919-es kommunista” húsipari munkás, aki a cikk alapján a következő megállapításra jutott, amit levélben közölt is a szerkesztő asszonnyal: „...frakciód van, mert nem te vagy a cikk írója, hanem a patkány módra meghúzódó sugalmazóid. A Nép Államának kártékony férgjei, akiktől szabadulni kell. [...] Szerintem sugalmazóiddal együtt érdemtelen vagy arra, hogy az MDP funkciót betöltő, vagy csak tagja is lehess.” Ezért követelte tőle mint a „dolgozó Nép Államának” ellenségétől, hogy a Nagy-Budapesti Pártbizottságán maga ellen fegyelmi bejelentést tegyen. A felelős szerkesztő rágalmozója „utasítására” az V. kerületi pártbizottsághoz fordult, de nem fegyelmit, hanem sérelme orvoslását kérte. Hat pontban ismertette az ellene felhozott vádakat, amelyeket szerinte „egy egyszerű párttag sem hagyhat megtorlatlanul, még kevésbé egy párttitkár”. Hogy mivel zárult az ügy, arra vonatkozó információt nem találtam a dokumentumok között, de a lapot felelős szerkesztőként továbbra is Lengyel Lajosné

jegyvezte. Ez a tény arra enged következtetni, hogy a vádak alól sikerült az illetékes pártszervektől felmentést kapnia.

⁶² Lásd: *Közért Dolgozók Lapja*, 1950b. 3.

⁶³ MNL OL M-KS 276. f. 52. cs. 14. ö. e. 15. és 24.

⁶⁴ MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 127. ö. e. 11. 48. 61–66. (Az MDP Politikai Bizottság kimutatása szerint mindössze 19 727 személyt érintett a közkegyelem. A közellátás elleni bűncselekményt elkövetők csak akkor részesülhettek amnesztiában, ha legfeljebb két évre ítélték el őket, a magasabb büntetési tételűek legfeljebb 1/3 vagy 1/2 kedvezménnyel szabadulhattak. A kimutatás szerint mindössze 4501 fő részesült teljes, 136 részleges (1/2, 1/3 kedvezménnyel) amnesztiában.

⁶⁵ MNL OL XIX-E-1-f. 463. doboz.

⁶⁶ MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 174. ö. e. 101–108. Izsák (főszerk.), 1998: 267–273. és 400–403.

⁶⁷ Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága.

⁶⁸ Vass–Ságvári (szerk.), 1973: 573–577.

⁶⁹ Az első semmisségi törvénnyel – 1989. évi XXXVI. tc. – az 1956-os forradalommal kapcsolatos cselekmények miatt elítéltek sérelmeit igyekeztek orvosolni.

⁷⁰ *TRHGY*, 1991. 1. köt. 101–103. (Az 1990. évi 26. tc. 1990. március 31-én lépett hatályba.)

⁷¹ Uo.

⁷² BFL XXV: 208. 1965 – kjo –17261.

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

276. f.	MDP jegyzőkönyvek
52. cs.	MDP Központi Vezetőség
53. cs.	MDP Politikai Bizottság
54. cs.	MDP Titkárság
89. cs.	MDP Agitációs és Propaganda Osztály

XIX-E-1-f Büntető és kegyelmi ügyek osztály, 1945–1992

XXVI-A-14-b Magyar Távirati Iroda (MTI)

Híryanagok 144. doboz

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

VII A jogszolgáltatás területi szervei, 1841–1966

101. c. III. Fegyenc-törzskönyvek

XI Gazdasági szervek, 1776–1999

1538 1. kisdoboz Heti kimutatások a be- és kilépésekről (Közért Tej és Tejtermelő Vállalat).

XXV A jogszolgáltatás területi szervei, 1945–2003

208. Budapesti Állami Közjegyzők Újpesten (IV–XV. kerületi) működő irodája, 1956–1984

1965-Kjo-17261 Szita Pál hagyatéki ügye

XXX Szövetkezetek, 1946–2009

106. a. [17] KÖZÉRT aktívaértekezlet

XXXV Pártarchívumi iratok, 1948–1989

95. e 11. [57] Jelentések, feljegyzések a közellátás javítását, a reakció leleplezését szolgáló tömegpolitikai munkáról, a párt és tömegszervezeti munkáról, akciókról: KÖZÉRT ankétok, kommunista aktívaértekezletek.

161. a. 6. [5.] KÖZÉRT aktívaértekezlet

Magyar Rádió Központi Adattára (MRKA)

Politikai perek

Húsért-per

Nyomtatásban megjelent források

Bacsó és mások (szerk.), 1948

1947. év hatályos jogszabályai. Szerkesztette: Bacsó Ferenc és mások. Budapest, Grill Károly Könyvkiadó vállalata.

Izsák (főszerk.), 1998

A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948–1956. Főszerkesztő: Izsák Lajos. Budapest, Napvilág Kiadó.

Szücs–Bánó (összeáll.), é. n.

Az árdrágító és közellátás érdekét veszélyeztető bűncselekmények az uzsorabírószabályok (munkásbíróság) előtt 1947. XXIII. tc., 8.800/1946. M. E. sz. rendelet, 9.480/1946. M. E. sz. rendelet és a különtanácsi eljárásban alkalmazandó szervezeti és eljárási szabályokkal. Összeállította és magyarázattal ellátta: Dr. Szücs Gábor László – Dr. Bánó Ernő. Budapest, Hernádi Könyvkiadó – Fővárosi Könyvkiadó.

TRHGY, 1951

Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye. II. köt. *Miniszteri rendeletek.* Budapest, Minisztertanács Elnökének Hivatala.

TRHGY, 1953

Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye. Budapest, Minisztertanács Titkársága.

TRHGY, 1991

Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye. I. köt. 1990. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Vass–Ságvári (szerk.), 1973

A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962.
Szerkesztette: Vass Henrik – Ságvári Ágnes. Budapest, Kossuth Kiadó.

Sajtó

Kis Újság, 1950a

Cím nélkül. *Kis Újság*, szeptember 23. 1–2.

Kis Újság, 1950b

Ítélet a négymilliós hús-panama ügyében. *Kis Újság*, szeptember 24. 1–2.

Közért Dolgozók Lapja, 1950a

Ítélt a nép! *Közért Dolgozók Lapja*, szeptember 28. 2.

Közért Dolgozók Lapja, 1950b

Cím nélkül. *Közért Dolgozók Lapja*, október 18. 3.

Ludas Matyi, 1950

Cím nélkül. *Ludas Matyi*, szeptember 29. 2–3.

Magyar Nemzet, 1950a

A budapesti államügyészség vádirata a Húsértékesítő NV vezetőinek közellátás ellen elkövetett bűnügyében. *Magyar Nemzet*, szeptember 23. 1–2.

Magyar Nemzet, 1950b

Két halálos ítélet a húsellátás szabotálójának bűnperében. *Magyar Nemzet*, szeptember 24. 3–4.

Népszava, 1950c

Két halálos ítélet a HÚSÉRT népellenes gonosztevőinek bűnügyében. *Népszava*, szeptember 23. 3.

Népszava, 1950a

A budapesti államügyészség vádirata a Húsértékesítő NV vezetőinek közellátás ellen elkövetett bűnügyében. *Népszava*, szeptember 23. 1.

Népszava, 1950b

A dolgozó nép tudatos és galád megkárosítása miatt elrettentő ítéletet kér az államügyészség. *Népszava*, szeptember 23. 2.

Népszava, 1950d

Két halálos ítélet a HÚSÉRT népellenes gonosztevőinek bűnügyében. *Népszava*, szeptember 24. 3.

Népszava, 1950e

Példás, szigorú ítélettel. *Népszava*, szeptember 26. 5.

Népszava, 1950é

Szenes Andrásné: A VIII. kerületi pártszervezet agitációs munkájának szervezeti tapasztalatai. *Népszava*, szeptember 27. 2.

Népszava, 1950f

A dolgozók ellátása. *Népszava*, október. 6. 5.

Szabad Nép, 1950a

A magyar népgazdaság fejlesztésének legközelebbi feladatai. Gerő Ernő elvtárs beszámolója az MDP Központi Vezetőségének ülésén. *Szabad Nép*, június 4. 3–4.

Szabad Nép, 1950b

Kerületi és nagyüzemi aktívaértekezleteken megvitatták a Központi Vezetőség határozatait. *Szabad Nép*, június 22. 4.

Szabad Nép, 1950c

A jobboldali szociáldemokraták a népi demokráciánk legveszedelmesebb kártevői. Egy élmunkás népnevelő levele a Budapesti Pártbizottsághoz. *Szabad Nép*, június 24. 4.

Szabad Nép, 1950d

Leleplezett jobboldali szociáldemokrata bércsaló klikk a Győri Vagongyárban. *Szabad Nép*, június 25. 4.

Szabad Nép, 1950e

Megkezdte tanácskozásait a Budapesti Pártértekezlet. *Szabad Nép*, június 25. 5.

Szabad Nép, 1950é

Tóth Elemérné: Keményebben fogunk harcolni a jobboldali szociáldemokraták aknamunkája ellen. [A cikket a kelenföldi Goldberger-gyár párttitkára írta.] *Szabad Nép*, június 29. 4.

Szabad Nép, 1950f

Jobboldali szociáldemokraták ellenséges tevékenysége az Egyesült Izzóban. *Szabad Nép*, július 7. 4.

Szabad Nép, 1950g

Jobboldali szocdem. kártevők az elvtársi bíróság előtt. *Szabad Nép*, július 11. 7.

Szabad Nép, 1950h

Bércsalókat, jobboldali szociáldemokratákat zártak ki a vegyipari szakszervezetből. *Szabad Nép*, július 16. 12.

Szabad Nép, 1950i

Börtönbüntetésre ítélték három bércsaló, uszító jobboldali szociáldemokratát. Törvényszéki tárgyalás a MÁVAG-ban. *Szabad Nép*, augusztus 26. 3.

Szabad Nép, 1950j

Vádirat a Húsértékesítő NV vezetőinek a közellátás ellen elkövetett bűnügyében. *Szabad Nép*, szeptember 23. 3.

Szabad Nép, 1950k

Ítélt a nép a közellátás hiénái felett. A két főbűnöst halálra, a HÚSÉRT többi kártevő vezetőjét 10–15 évi börtönre ítélte a munkásbíróság. *Szabad Nép*, szeptember 24. 2.

Világosság, 1950

Élelmiszerraktárt leplezett le a rendőrség egy József-körúti lakásban. Mázsaszám rejtegette a lisztet, a zsírt és a cukrot Sóti Pál borkereskedő; Árurejtegetőket, feketézőket tartóztatott le a rendőrség. *Világosság*, szeptember 23. 3.

Hivatkozott irodalom

Bónis–Degré–Varga, 1996

Bónis György – Degré Alajos – Varga Endre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Zalaegerszeg, Zala megyei Bíróság és a Magyar Jogász Egylet Zala megyei szervezet kiadása.

Fehérváry, 1978

Fehérváry István: *Börtönvilág Magyarországon 1945–1956*. De Kalb Pike (USA), Alpha Publications.

Gyarmati, 2013

Gyarmati György: Ellenségek és bűnbakok Magyarországon a második világháború után. In *Bűnbak minden időben. Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben*. Szerkesztette: Gyarmati György és mások. Pécs–Budapest, Kozmosz Kiadó.

Horgosi, 1960

Horgosi György: *Árdrágító és közellátási bűncselekmények*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó.

B. Kádár, 2012

B. Kádár Zsuzsanna: *Elrabolt remények. A magyar szociáldemokrácia a párt felszámolása után*. Budapest, Napvilág Kiadó.

Papp, 2012

Papp Attila: Uzsorabíróságok Magyarországon. *Jura*, 2. sz.

Pók, 2013

Pók Attila: Bűnbakok a magyar történelmi gondolkodásban. In *Bűnbak minden időben. Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben*. Szerkesztette: Gyarmati György és mások. Pécs–Budapest, Kozmosz Kiadó.

Varsányi, 2011

Varsányi Erika: A szociáldemokraták az igazságszolgáltatás útvesztőiben (1950–1962). Kálmán József emlékezete. *Betekintő*, 4. sz.
http://www.betekinto.hu/2011_4_varsanyi

Az ügynök hét élete II. rész

Az „Aczél”-„Rónai”-„Szirom” Akciócsoport

Bevezetés

Írásom első részében a Kaiser János vezette, ügynökökből álló, úgynevezett külső csoportot mutattam be.¹ A csoport 1950-ben történt feloszlásával Kaiser állambiztonsági pályafutása korántsem ért véget. Az itt tárgyalt, kifejezetten vezető magyar emigráns személyiségek hazahozatalára létrehozott Akciócsoport történetében ugyanúgy meghatározóak az államvédelmi szervek beosztottaival, tartótisztekkel, rezidensekkel való személyes kapcsolatok, mint a külső csoport működésében. Az előző részhez képest most hangsúlyosabban szerepel feladataik bemutatása, de itt is töreksem az ügynökök szervezetbe való beilleszkedését és az irányításukkal kapcsolatos problémákat ismertetni.

Kaiser János ügynöki működésének következő szakasza 1954 őszén kezdődött: az előző részben ismertetett feladataihoz képest sokkal komolyabb operatív akciók végrehajtására szemelte ki őt és néhány társát a Hírszerző Osztály. Nincs írásos nyoma annak, hogy ebben volt-e szerepe az őt régóta ismerő vezetőknek, így a Rákosi utasítására rehabilitált és belügyminiszter-helyettesnek kinevezett Dékán István államvédelmi ezredesnek, valamint egykori helyettesének, Balácsi Béla áv. alezredesnek, a Vizsgálati Főosztály vezetőjének, vagy más, magas rangú államvédelmi tisztnek.

A kezdeti időszakban a még támadólagos elhárításnak nevezett hírszerzés 1947-től kezdődően a Dékán irányítása alatt álló kémelhárításból „nőtt ki” és vált önálló és differenciált szervezetté.² A folyamatot 1950-től szovjet tanácsadók gyorsították fel. A szervezeti felépítés a hírszerzés különböző megjelölései – ÁVH I/5., ÁVH X/3., majd ÁVH VIII. Főosztálya – ellenére nem sokat változott, alapvetően jugoszláv, angol-amerikai, nyugat-európai, emigrációs és követségi elhárítási alosztályokra tagolódott. Vezetői sűrűn cserélődtek: Szarvas Pált Farkas Vladimir, majd Tihanyi János követte az osztályvezetői/főosztály-vezetői pozícióban.

Az 1953-ban megindult változások – Péter Gábor letartóztatása és a „szocialista törvényesség” helyreállítása jegyében az ÁVH és a BM egyesítése – a hírszerzést szervezetileg kevésbé érintették, bár 1953 augusztusától a BM II. Osztály nevet viselte, vezetője pedig Gazdik Gyula áv. alezredes³ lett, majd 1954 áprilisától Farkas Vladimir áv. alezredes.⁴ Az általa jegyzett 1954. július 18-i jelentésben, amely a Hírszerző Osztály átszervezés óta végzett munkájáról szól,⁵ megállapította, hogy az 1953-as év során felülvizsgálták az osztály munkatársait is, s ez lényeges létszámcsökkentéssel járt mind a központban, mind a rezidentúrákon. Emellett komoly hatást váltott ki Czirok András áruháza⁶ is: semmisnek kellett tekinteniük az osztály egész nyugat-európai munkáját.

Ezután az 1954-es év az „építkezésé” volt: a megnövekedett feladatoknak megfelelően fel kellett tölteniük az állományt bel- és külföldön egyaránt.⁷ Létrehozták az ún. Illegális rezidentúrákat szervező Alosztályt, a Tudományos-technikai Alosztályt, újra megszervezték az 1953 júliusában megszüntetett Követségi elhárító Alosztályt is.

A Speciális Alosztály felállítása

Ebbe a sorba illeszkedett a Speciális Alosztály felállítása is, amelyre 1954 nyarán vagy őszén került sor. Az osztály feladata *„ismert emigráns vezetők, illetve aktív hírszerzők Magyarországra való önkéntes vissza térésre [sic!] bírása, illetve ilyen személyek Magyarországra hozatalának konspirált, erőszakos úton való végrehajtása”* volt.⁸

Magyarul: kifejezetten emberek elrablására hozták létre a BM II/7. jelzésű alosztályt, amelyet közvetlenül az osztályvezető, az 1954 szeptemberében kinevezett Hárs István ezredes⁹ felügyelt, vezetője pedig Márkus Sándor áv. százados¹⁰ volt. Az államvédelmi szervek a „reakciós emigráció” jelentős személyiségeinek hazahozatalával egyrészt információkhoz akartak jutni a külföldi titkosszolgálati szervekről és azok magyarországi hálózatáról, másrészt pedig így szerették volna bomlasztani az emigrációt. Hárs István 1955. január 10-i, az osztály előző évi munkájáról készült összefoglaló jelentése¹¹ szerint ténylegesen 1954 szeptemberének végén kezdte meg az alosztály a munkát, addig egy főből állt a teljes állománya.

Az emigrációs szervezetek közül az államvédelmi szervek fő ellensége a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége (MHBK) volt, amelyet jelentős – egyes források szerint 15 ezres – tagságával, katonai erejével, hírszerző hálózatával vívta ki azt az elismerést, hogy az emigrációs vonalon külföldön foglalkoztatott hálózati személyek 70%-a az MHBK-t tüntette ki figyelmével.¹² Nem véletlen tehát, hogy az említett dokumentumban Hárs ezredes az osztály feladatául az ekkor éppen „Nagy Péter” fedőnéven nyilvántartott célszemély, Zákó András¹³ hazahozatalának előkészítését jelölte meg.

Később kibővítették az elrabolandók körét: Zákó mellett a volt vezérezredes, külügyminiszter Henney Gusztávot („Háhn Jusztin”), a Szabad Európa Rádió bécsi irodájának munkatársát, Ádám Jánost („Albert János”), a Counter Intelligence Corpsszal (CIC) kapcsolatban állt Soltra Józsefet („Fráter Pál”) és Hullier Imre római katolikus papot („Lelkes Béla”) is felvették a listára.¹⁴ Nem utolsósorban – az ekkor éppen „Lovag” fedőnevű célszemélyként nyilvántartott – Ábrányi Auréllal kapcsolatban is hasonló célokat fogalmaztak meg.¹⁵

A hírszerzés munkatársainak teljesítményével korántsem voltak elégedettek az osztály vezetői. Farkas Vladimir a már említett 1954-es értékelő jelentésében¹⁶ megállapította: bár az alosztályok feladataikat egyre jobban látják el, az 1953-as átszervezést követően jelentkező káderhiány mellett a hírszerzés helyzetét súlyosbítja az is, hogy a kevés beosztott általános műveltségi szintje is igen alacsony,¹⁷ nyelveket nem beszélnek, nem alkalmasak bonyolultabb feladatok megoldására. Farkas elismerte, hogy nem tudtak lépést tartani a nemzetközi enyhülés okozta megnövekedett hírszerzési lehetőségekkel, s nem tudták kihasználni a párt 1953. júniusi határozatainak és az új kormányprogramnak az emigráció körében kiváltott pozitív hatásait.

A jelentésnek a rezidentúrák – köztük az 1950-ben elsőként felállított bécsi – teljesítményét értékelő részeiben is azt olvashatjuk, hogy az amúgy is kevés hírszerző tiszt munkájának színvonala nem megfelelő, csak közvetítő szerepet töltenek be a Központ és az egyes ügynökök között, ők maguk nem kezdeményeznek semmilyen operatív lépést. Ráadásul a külföldön dolgozó munkatársak sem beszélnek az adott ország nyelvét, nem is haladnak megfelelő tempóban a nyelv elsajátításával, s így nem is tudnak „társadalmi kapcsolatokat” építeni.¹⁸

Ennek ellenére 1954-ben megállapították: „...a bécsi rezidentúra a legeredményesebben dolgozó rezidentúránk közé tartozik. Ez a rezidentúra fejt ki legaktívabb tevékenységet [sic!]. Ennek oka, hogy a bécsi rezidentúra többi rezidentúrához viszonyítva a legkedvezőbb körülmények között dolgozik. Ausztria nagy része szovjet ellenőrzés alatt van ...”¹⁹ Ugyanígy állandó problémaként merült fel az értékelő jelentésekben, hogy a Központ olyan ügynököket telepített ki külföldre, akiknek gyakorlatilag nem volt hírszerző lehetőségük, nem mozogódtak az emigráció megfelelő köreiben.²⁰

A Központ és a rezidentúrák közötti kommunikációs zavar – amit az Akciócsoport egy tagjának történetében is majd felfedezhetünk – szintén általánosan jellemző probléma volt. A rezidentúrák vezetői sokszor kifogásolták, hogy a hírszerző szervek különböző osztályai egymással nem egyeztetve küldenek ki utasításokat, ugyanakkor az általuk felterjesztett jelentések értékelését, egyes döntések felsőbb engedélyezését nem kapják

meg időben, s így nem tudnak az ügynököknek újabb feladatot kiadni, nem reagálnak javaslataikra.²¹ A Központ rendszeresen bírálta a rezidentúrákat az önállóság hiánya miatt, ugyanakkor mindent felső engedélyhez kötött. Ez pedig komoly viták forrása volt adott esetben a rezidentúra beosztottja és az általa tartott ügynök között.

A hírszerző munka javítása érdekében a vezetők elsősorban a létszám megemelését javasolták,²² ami 1954-ben meg is kezdődött mind az osztály központjában, mind a rezidentúrákon.²³ Ennek keretében született döntés 1955 májusában az addig három főből álló Speciális Alosztály feltöltéséről is, melynek létszámát 10 fő operatív munkatársban és egy adminisztrátorban határozták meg, utóbbinak a fordítói feladatokat is el kellett látnia.²⁴ Erre azonban minden valószínűség szerint nem került sor, mert 1955 őszén – a márciusban a szocialista tömb országainak részvételével lezajlott moszkvai állambiztonsági értekezlet²⁵ következményeként – újabb jelentős átszervezések történtek. 1955. október 1-jén a BM II. Osztályt Főosztállyá alakították, az addigi alosztályokat pedig osztályokká. Ezek között azonban már nem szerepelt a korábbi Speciális Alosztály, ami nem jelenti azt, hogy az egyes emigráns vezetők erőszakos hazahozatalát nem tekintették volna fontosnak. A moszkvai értekezleten meghatározták, hogy a magyar hírszerzésnek fel kell derítenie és bomlasztania a „reakciós, fasiszta” emigrációt, sőt azt is konkrétan meghatározták, hogy az MHBK vezetőjét, Zákó Andrást akár erőszakkal is, de haza kell hozniuk.²⁶ Hárs István egyébként már 1955. január 10-i jelentésében megfogalmazta: *„...meggyorsítjuk az erőszakos hazahozatalok vonalán folyamatban lévő ügyek sikeres realizálásának előkészületeit”*.²⁷ Ezt egy 1955. május 15-én kelt határozatban konkretizálták is: eszerint a „Hubert-ügyet” még 1955 első felében – tehát rendkívül közeli határidővel – le kell zárni.²⁸

A sietséget az 1955. május 15-én aláírt osztrák államszerződés²⁹ okozhatta, amelynek nyomán a négy megszálló hatalom – a Szovjetunió, az USA, Nagy-Britannia és Franciaország – katonái megkezdték kivonulásukat Ausztriából. Ausztria függetlensége új helyzetet teremtett a magyar hírszerző szervek számára is, a nemzetközi enyhülés, a két ország közötti kapcsolatok javulása következtében alapos politikai megfontolás tárgyává tett minden olyan operatív lépést, amely a kedvező viszonyt negatívan befolyásolhatta volna. De nemcsak politikailag, hanem „technikailag” is körülményesebb lett egy „kiemelési akciót” megvalósítani, hiszen megszűnt a magyar hírszerző szervek számára biztonságot jelentő szovjet zóna, ahol adott esetben „elszállásolhatták” az elrabolt embert. A nehézségek ellenére nem tettek le a tervekről, a II/7. alosztály megszüntetése és a hírszerzés átszervezése után a BM II/5. (Fasiszta emigráció elleni hírszerző) Osztály vette át a speciális feladatok ellátását, s ez lényegesen az 1955. decemberi újabb átalakítást követően³⁰ sem változott.

De ne szaladjunk ennyire előre: 1954 szeptemberében, a II/7. alosztály felállításával párhuzamosan az akció előkészületeit illetően utasítást kapott a központtól a bécsi rezidentúra, hogy mérje fel az Innsbruck (Zákó egyik tartózkodási helyének, Sollbad Hallnak a közelében fekvő település) és a szovjet zóna közötti legrövidebb és legbiztonságosabb – osztrák ellenőrzésektől mentes – utakat. Egyúttal keresniük kellett olyan megbízható és Innsbruckba költöztethető osztrák állampolgárt is, akinél akár 2-3 hétig, az eltűnt Zákó keresésére induló razzia feltehető elcsendesedéséig ott tartható az elrabolt magyar emigráns.³¹

Kaiser János reaktiválása

Kaiser Jánost – aki ekkor már a MÉH-telepet otthagya a Telefongyárban volt sztahanovista gépbeállító – a BM II/7. alosztály képviseletében kereste föl Márkus Lajos alosztályvezető beosztottja, Csere Lajos, valamint a Kaisert régebből ismerő Budai András, hogy tájékozódjanak helyzetéről, s megkérdezzék, lenne-e kedve és ideje ismét az államvédelmi szerveknek dolgozni. Kaiser, aki a külső csoport 1951-ben történt feloszlata óta erre törekedett, nagyon lelkes fogadta az ajánlatot. *„Elmondotta, hogy míg velünk volt kapcsolatba [sic!], szinte szenvedélyévé vált az operatív munka, s nem*

tud megszokni, élni anélkül”,³² Márkus és Csere szerint – körülményeinek ellenőrzése után – a II/7. alosztály operatív céljainak tökéletesen megfelelő embert találtak, akit Ausztria területén is jól fel tudnak majd használni, hiszen Kaiser osztrák származású felesége révén kiválóan beszélt németül, és ismerte az országot, tudott autót és motorkerékpárt is vezetni.

Az 1930-as években lopás miatt négyszer elítélt Kaiser újbóli ellenőrzése során kiderült az is, hogy bűncselekmények elkövetése miatt kétszer is bíróság előtt állt az előző években. 1952-ben lopás büntetésével 9 hónapra ítélték – ezt ő maga is bevallotta önéletrajzában, azzal a megjegyzéssel, hogy természetesen nem ő volt a hibás egy kitelepített nő értékeinek eltulajdonításában³³ –, 1954-ben pedig sikkasztás és csalás miatt 1 év 4 hónapos börtönbüntetést szabtak ki rá. Mindkét bűncselekménye az 1953-as amnesztiarendelet hatálya alá esett, s büntetései az államvédelmet nem tántorította el újbóli foglalkoztatásától.³⁴ Baji László áv. főhadnagy javasolta, hogy Kaisert használják fel az Ádám János erőszakos hazahozatalára szerveződő operatív akcióban. Farkas Vladimir pedig Hárs István osztályvezetőnek szóló feljegyzésében olyan típusú embernek minősítette az ügynököt, aki egy speciális ausztriai akció vezetésére is alkalmas.³⁵ Kaiser fedőneve ettől kezdve „Szirom” vagy „Szirmai” lett.

A feladatról természetesen őt magát is tájékoztatták, így Kaiser 1954 novemberében vázlatos javaslatokkal is előállt az „X személy” elleni akcióval kapcsolatosan.³⁶ Kaiser úgy okoskodott, hogy a célszemély nyilván nem ostoba, tehát találkozóra, lakásra nem fog elmenni, így onnan erőszakkal elrabolni nem lehet. Terveiben utcai megoldások szerepelnek, úgymint a villamosról leszálló Ádámmal szemben színtelen-szagtalan, kábító hatású gázspray, gázpisztoly vagy légpisztoly használata, vagy modern, töltőtollszerű injekciós tű bedöfése szintén bódító anyaggal. Javaslatára szerint ezt követően az éppen arra járó „civil” autó sofőrje venné fel a „beteget”, hogy kórházba szállítsa. Így, ahogy Kaiser írta, az irányelveknek megfelelően elkerülnék a drasztikus eszközök alkalmazását. *„Ha hozzuk, élve érkezzen meg”* – fogalmazott az ügynök –, s felajánlotta azt is, hogy hajlandó saját magán kipróbálni a megfelelő szereket.

Mindez természetesen nem ment ilyen egyszerűen és gyorsan: a hazahozatali, állambiztonsági nyelven szólva: kiemelési akció(k) komoly előkészítést kívánt(ak) mind a hírszerzés budapesti vezetői (továbbiakban a Központ), mind a rezidentúra részéről, nem beszélve arról, hogy Kaiser egymaga kevés lett volna egy ember elrablásához.

Mindeközben keresték Kaiser megfelelő társait, akik az akció(k)ban közreműködhetnek. A németül kiválóan beszélő és jó szervező Kaiser mellé olyan munkatársak után kutattak, akik – természetesen az államvédelmi szervekhez hű magatartásuk, feltétlen megbízhatóságuk mellett – komoly fizikai erővel, illetve rendkívüli rábeszélőképességgel rendelkeznek. Meg is találták őket Pilcsik Pál és Rózsás Artur személyében. Élettörténetük nem kevésbé fordulatos, mint Kaiser Jánosé.

Pilcsik Pál, az Akciócsoport erős embere

A nyers erőt Pilcsik Pál („Aczél” fedőnevű ügynök) képviselte a csoportban. Ő volt hármójuk közül a legfiatalabb, 1921-ben született Pestszenterzsébeten, ott is nőtt föl, munkáscsalád gyermekeként, Kaiserhez hasonlóan nagy szegénységben. A hat elemi elvégzése után vendéglőkben volt kifutófiú. Az 1930-as évek közepétől kezdett birkózni a Vasas Otthonban,³⁷ ahol az edzések mellett részt vett munkásmozgalmi előadásokon, szemináriumokon is, s egy közelebbről meg nem határozott, (valószínűleg szociáldemokrata) pesterzsébeti ifjúsági csoport vezetője volt. 1939-ben a Weiss Manfréd Gyárban kezdett el dolgozni, s voltaképpen itt dolgozott nyugdíjazásáig – kivéve azokat az időszakokat, amikor a szervek másutt dolgoztatták. 1942-től 1944-ig belföldön, gépkocsivezetőként teljesített katonai szolgálatot. Első fennmaradt, szűkszavú önéletrajza³⁸ szerint 1944 októberében megszökött csapattestétől, és Káli Nándor birkózónál³⁹ bujkált. Pilcsik 1945-ben jelentkezett a Főkapitányságon, és

rendőrnymozóként, később rendőrnymozó hadnagyként⁴⁰ teljesített szolgálatot. Hamarosan azonban hivatali hatalommal való visszaélés és zsarolás vádjával állították társaival együtt hadbíróság elé, mert egy elfogott valutázótól pénzt fogadtak el, egy másik valutaüzérkedőt pedig megzsaroltak.⁴¹ A rá kiszabott 16 hónapnyi – más forrás szerint 19 és fél havi – börtönbüntetés felét letöltötte, a többit elengedték.⁴²

Pilcsik Pál 1947-ben történt elbocsátásától kezdve 1949-ig hivatalosan nem dolgozott. Joggal feltételezhetjük, hogy börtönbüntetése után – ha annak egyáltalán a felét letöltötte – ebben az időszakban kizárólag az államvédelmi szerveknek dolgozott.

Pilcsik Beszervezési és Munka-dossziéja⁴³ Kaiseréhez hasonlóan meglehetősen hiányos, az azonban egyértelműen megállapítható, hogy erkölcsi gátlások nélkül jelentette fel gyerekkori ismerőseit, barátait vagy akár sógorát. Pilcsik maga is hosszasan sorolta, kiket juttatott akasztófára, börtönbe, munkatáborba.⁴⁴ Különösen aktívnak bizonyult 1948-ban.

Ebben az évben Lőcsei Géza, Szentgyörgyi József és Gyárfás Kálmán áru- és embercsempészek tevékenységét jelentette az ÁVH-nak. Lőcsei és Szentgyörgyi voltak azok, akiknek segítségével – több pesterzsébeti ismerősehez hasonlóan – Pilcsik is kiszökött Ausztriába 1948 augusztusában. Nagyon valószínű az is, hogy nem ez volt az egyetlen ausztriai útja, s hogy ő maga is foglalkozott csempészettel, hiszen Kadarkuti Róbert, az egyik, hazatérésekor elfogott pesterzsébeti ismerőseinek vallomása szerint közismert volt, hogy Szentgyörgyi, Lőcsei és Pilcsik átjárnak a határon.⁴⁵ Szentgyörgyi József, akit hazatérésekor, 1948. augusztus 6-án szintén elfogtak, kihallgatásakor elmondta, hogy 1000 Ft-ért vállalta Lőcseivel Palotás Pál birkózó Ausztriába szöktetését.⁴⁶ Lőcseit hamarosan szintén letartóztatta az ÁVH.⁴⁷ Gyárfás Kálmánt illetően Pilcsik lakonikusan állapította meg: *„Tudomásom szerint Gyárfást 1948-ban a HM elhárító szervei el is fogták a Magyar Osztrák határon [sic!], és Bpestre hozták a Zalka Máté laktanyába. Tudomásom szerint Gyárfást ki is végezték.”*⁴⁸

Pilcsik Bécsben felkereste volt Vasas-beli birkózó ismerőseit – akik Kadarkuti említett vallomása szerint mind igen jó kapcsolatban voltak az embercsempészekkel –, s néhány hétig hozzájuk hasonlóan pankrátorként lépett fel. Hazajövelekor, 1948 őszén valószínűleg őt is letartóztatták, legalábbis erre utal Pilcsiknek az a megjegyzése, hogy ekkor egy, az ÁVH őrizetében lévő kémgyanús személlyel zárták össze, aki mellett „Kerekes Pál” amerikai kémként szerepelt, s akit így fogdaügynökként le is buktatott.⁴⁹ Letartóztatása alatt szervezhették be hivatalosan is, bár önéletrajzában azt írja, 1948 októberében önként ajánlotta fel szolgálatait a kémelhárításnak.⁵⁰ Amint azonban láthattuk, korábban is értékes információkat szolgáltatott az államvédelmi szerveknek.

1948 októberében Pilcsik egy 20–25 fős, disszidálni szándékozó csoportot buktatott le: vállalva határon való átjuttatásukat, egy, az államvédelmi szervek tulajdonában álló teherautón szállította őket. Már Budapest határában letartóztatták a csoportot. Köztük volt az angol kémkedéssel vádolt pesterzsébeti ismerőse, Viza Ferenc is, aki vallomása szerint Palotás Pál pesterzsébeti lakost is beavatta titkos tevékenységébe.⁵¹ Pilcsik provokációjának lettek áldozatai az 1948 decemberében letartóztatott, pesterzsébeti Jakab Bálint és testvére, Jakab István. Jakab Bálint vallomása szerint 1947 nyarán a pesterzsébeti strandon ismerkedett meg Pilcsikkal, akivel összesen háromszor találkozott. Pilcsik elmondta neki, hogy egy illegális szervezetet fog alapítani, amelynek feladata a munkások elégedetlenségének szítása lesz. Jakab vallomása szerint ő aztán beavatta a szervezkedésbe öccsét, Istvánt és több munkatársát a csepeli gyárból, így összesen 15–20 főt internáltak demokráciaellenes szervezkedés vádjával.⁵²

Pilcsik felsorolásában megemlíti, hogy – még mindig 1948-ban – egy meg nem nevezett volt nemzetgyűlési képviselőt és feleségét vitte Szentgotthárdra azzal az ígérettel, hogy átjuttatja őket a határon. Ott rögtön őrizetbe is vették őket. „Aczél” 1949-ben ismét a Rákosi Mátyás Vas- és Fémművekben helyezkedett el esztergályosként, majd később a

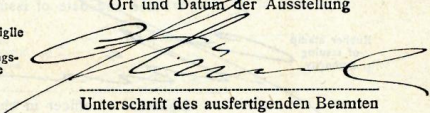
Kovácsológyár revizora lett. Ekkor a BM Ipari Elhárítási Osztálya foglalkoztatta, majd 1950-ben átadták tartását a BM I. Osztályán Gábor államvédelmi őrnagynak.⁵³ Itt komoly feladatok vártak rá: részt vett gyerekkori ismerősei, barátai, Kollmann László és testvére, Károly, Tóth József és Vizi László lebuktatásában. Az ember- és árucsempészettel is foglalkozó Kollmann László tevékenységét már 1948-ban ismerte Pilcsik.⁵⁴ Kollmann László valóban ingázott Ausztria és Magyarország között, és Pilcsik feladata Pesterzsébeten élő testvérén, Kollmann Károlyon keresztül csempészési útvonalainak és körülményeinek felderítése volt. Így aztán Pilcsik gyakran felkereste Kollmann Károlyt, s így szerzett információkat arról, hogy Kollmann László valójában angol ügynök, aki különböző gyárakban – többek között a soroksári fegyvergyárban – dolgozó barátaitól adatokat gyűjt, amiket megoszt az amerikaiakkal. Majd elhítette Kollmann Károlyt, hogy ő is disszidálni akar, Pilcsik eljutott Kollmann László határ menti kapcsolataig, ahol egy, Károlytól kapott térképpel igazolta, hogy ő megbízható barát. A Legfelsőbb Bíróság 1951. február 8-án Kollmann Lászlót halálra, Kollmann Károlyt 15, Vizi Józsefet 8, Tóth Józsefet 7, a hűtlenség vádjával 1948 óta 6 éves börtönbüntetését töltő Viza Ferencet még 4 év börtönbüntetésre ítélte.⁵⁵ Kollmann Lászlót kivégezték.

Pilcsik ezt követően ismét az ipari elhárítás vonalán dolgozott egészen 1955 tavaszáig, az Akciócsoport megalakításáig. Pilcsiknek időközben egy bűnügye is volt: 1951 februárjában a Lenin körúti Fáklya vendéglőben szóváltásba keveredett, s a kihívott intézkedő rendőrt köpenyénél fogva rángatta és lefogta. Bűnösségét nem ismerte el, arra hivatkozott, hogy a rendőr lépett fel vele szemben durván, ezt azonban, tekintettel a sértett „egészen vézna testű” és a vádlott „kierősödött birkózó” testalkatára, a bíróság nem fogadta el. Hatósági közeg elleni erőszak miatt a Budapesti Központi Járásbíróság Pilcsiket 8 hónap börtönbüntetésre ítélte, amelyet az ÁVH közbenjárására függesztettek fel.⁵⁶

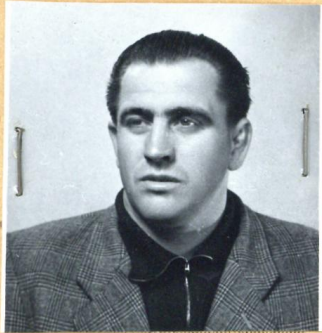
Noha rokonai, munkatársai egyaránt agresszív természetűnek jellemezték Pilcsiket, aki gyakran fenyegetően lépett fel, a róla szóló kevés jelentésben általában talpraesettnek, határozottnak, becsületesnek írták le.⁵⁷ Egy esetben jegyezte meg későbbi tartótisztje, hogy „lobbanékony, kissé erőszakos természetű”.⁵⁸ Tartótisztjeiről sajnos nem sokat tudunk, az első fellelhető róla szóló, 1955. február 4-i összefoglaló jelentésben Böröcz István áv. főhadnagy, a BM II/7 alosztály beosztottja⁵⁹ Póta János áv. őrnagyról hivatkozik, mint véleményadó korábbi kapcsolattartójára.⁶⁰ Valószínűleg Póta lehetett Pilcsik egyik kapcsolattartója a belső elhárításnál. Hogy az ipari elhárításnál ki(k) foglalkoztatták, arról nincs információnk.

Az említett Böröcz István főhadnagy 1954 szeptemberétől kéthetente rendszeresen találkozott Pilcsikkel, hogy tanulmányozza. Következtetései szerint Pilcsik alkalmas arra, hogy operatív akcióban felhasználják. Böröcz – és a későbbi értékelők is – kihangsúlyozták Pilcsik nagy fizikai erejét, amely egy „kiemelési akcióban” sokat jelenthet.

Pilcsik – Horváth János – álnévre kiállított útlevelének oldalai, 1954
(ÁBTL 3.2.1. Bt-28/2.)

3704/54
Vor- und Zuname: Johann Horvath
Ort und Tag der Geburt: Komaró
5. Aug. 1921
Staatsbürgerschaft: staatenlos
Stand (ledig, verh., gesch., verw.): verw.
Beruf: Monteur
Wohnort: Wien, VII. Westbahnstr. 3.
Körpergröße: 168
Gesicht: rund
Farbe der Augen: blau
Farbe der Haare: braun
Besondere Kennzeichen: keine
Wien, den 10. Juni 1954.
Ort und Datum der Ausstellung
Rundstempille
der
Ausstellungs-
behörde

Unterschrift des ausfertigenden Beamten
Bt - 28/20 ÁBTL -3.2.1. - Bt - 28/2 13

ÁBTL -3.2.1. - Bt - 28/2 12

Rózsás Artur, az Akciócsoport nagystílú betörője

Az Akciócsoport harmadik tagjával a „nagydumás”, dörzsölt és Pilcsikhez hasonlóan kisportolt alkatú Rózsás Arturt választották. Hármójuk közül neki van a legtöbb fennmaradt irata,⁶¹ amelyekből nemcsak beszervezésének és ügynöki tevékenységének körülményei derülnek ki, hanem az is, hogy Rózsás írásban is választékosan fejezte ki magát, gördülékenyen, színesen fogalmazott, s rendkívül bő terjedelemben.

Fordulatokban gazdag ügynöki pályafutása neki is legalább olyan hosszú volt, mint Kaiseré: működését 1947-ben kezdte, s ugyan megszakításokkal, de még 1971-ben is foglalkoztatták az állambiztonsági szervek. Nem csak ebben hasonlítanak, fiatalkori élettörténetük is sok párhuzamosságot mutat.⁶²

Az 1912-ben született Rózsás életében meghatározó volt, hogy édesanyja egyedül, nagy szegénységben nevelte. A 4 polgári után a Vas utcai kereskedelmi iskolában két évfolyamot végzett el, majd szabónak tanult, szakmájában azonban nem tudott elhelyezkedni, így 1929-től 1932-ig irodai gyakornokként dolgozott. Rózsás a Klauzál téren, kvázi utcagyerekként nőtt fel, ahol annyit verekedett, hogy saját bevallása szerint „nem csak a VII. kerületben, de a VIII. és IX. kerületben és egész Angyalföldön beszéltek a verekedéseimről”.⁶³ Önéletrajzában megemlítette, hogy különösen sokat küzdött a Dob utcában és környékén megjelenő, numerus clausust éltető egyetemistákkal. Később a Klauzál téri „vagányokkal”⁶⁴ kirakatokat, üzleteket fosztogattak, majd egyre nagyobb súlyú betöréseket követtek el. Így a Budapesti Törvényszék lopás vádjával 1933-ban 3 hónap, 1934-ben 1 év 6 hónap és 10 nap fogházbüntetésre, 1936-ban pedig két rendbeli lopás vádjával 2 év 3 hónap fegyházbüntetésre ítélte – előbbieket a budapesti Gyűjtőfogházban, utóbbit Sopronkőhidán töltötte le.⁶⁵ Ennél persze minden bizonnyal sokkal több bűncselekményt követett el, Rózsás mindig csak azokat vállalta, amiket nem tudott letagadni, mert tetten érték. Saját elmondása szerint is közismert bűnöző volt ebben az időszakban, a betörésnek minden ágát művelte, s képzett kasszafúróvá vált. Amikor éppen nem ült börtönben, szénkihordó, dunai sórakodó, csapos is volt.

Élete – hasonlóan Kaiseréhez – akkor változott meg, amikor 1938-ban megnősült. Ekkor úgy tűnt, sikerül megkapaszkodnia: a budapesti kirendeltséggel is rendelkező híres bécsi Ferdinand Konwallin papírkereskedő cég üzletszerzője, majd Kabay József levélpapírüzletének tisztviselője volt 1944 őszéig, amikor behívták katonának. 1944 decemberében megszökött, s a felszabadulás után önálló papírkereskedést nyitott, amit egy év után megszüntetett, s ismét egy papírkereskedőnél lett alkalmazott. 1949-ben a Providentia (később Állami) Biztosító üzletkötője volt, majd a Vegyipari Nagykereskedelmi Vállalat tisztviselőjeként dolgozott.

Rózsás dolgos munkásévei alatt – tehát amikor ő maga nem követett el betöréseket – sem szakította meg a kapcsolatot belvárosi szórakozóhelyeken fel-feltűnő bűnöző ismerőseivel. A róla később véleményt adó Székely János rendőr őrnagy⁶⁶ jelentésében azt írta, hogy 1948/49 óta ismeri Rózsást, akit akkor azért vittek be a főkapitányságra, mert abban az időben nagyon sok kasszafúrás volt Budapesten. Rózsás tisztázta magát a vádak alól, s ettől kezdve, hivatalos beszervezés nélküli besúgóként, „vamzerként” használták fel. Székely János volt tehát Rózsás Artur első kapcsolattartója a Budapesti Rendőrfőkapitányság betörési csoportjánál, illetve főcsoportjánál, majd – a „szervezetszerű hálózati munka” beindulása után – a főkapitányság Bűnügyi Osztályához tartozó Központi Főcsoport foglalkoztatta.⁶⁷

Székely „eszes, simulékony modorú, igen jó megjelenésű” embernek írta le Rózsás Arturt, aki hozzá és a betörési csoporthoz nagyon ragaszkodott. „A róla szerzett értesülés során megállapítottuk, hogy igen nagy kedvvel és akarással végezte ezt a munkát. Pl. 1 ½ napig figyelt egy bűnöző társaságot, melyet később az ő segítségével lepleztek le. A figyelést egy háztetőről végezte.”⁶⁸

Eredményes tevékenységéhez természetesen szükség volt arra is, hogy a bűnözők bízzanak benne, befogadják. Hogy ez sem jelentett problémát, azt Pethő Andor rendőr főhadnagy, a Betörési Alosztály beosztottja így foglalta össze: „...megállapítottuk, hogy a bűnözők közt igen nagy tekintélye van, becsülik [...] mindig olyan felvilágosítást adnak, hogy egy kvalifikált bűnöző, aki igen raffinált, jóeszű és módszereiben is igen kifinomult. Elmondották azt, hogy az eddig elkövetett bűncselekményeit minden esetben igen körültekintően és finom módszerekkel követte el. Megállapítottuk azt is, hogy bűncselekményei mindig igen nagy horderejűek voltak.”⁶⁹

Rózsás későbbi jellemzéseinek állandó elemévé vált, hogy soha nem köpött be senkit, s hogy Robin Hoodként szétosztotta a rabolt javakat az épp rossz sorban lévő betörők között: „[Rózsás Arthur] összesen 7 évet töltött el a budapesti gyűjtőfogházban és a sopronkőhidai fegyházban. E bukások még tovább növelték és szilárdították tekintélyét, mivel a titokban maradt vagy leplezett büntársaira még a legsúlyosabb kényszer és büntetés esetén sem tett felderítő és terhelő vallomást. Ez a magatartása közismert volt az igazságügyi szervek előtt is. Elkövetett bűncselekményei közül egy sem irányult emberélet ellen. E tevékenységében nagystílú volt, ami a megkárosítottak kiválasztásában, a végrehajtás módjában és a megszerzett értékeknek »leégett« barátai közötti szétosztásában nyilvánult meg. A fenti életmódja ellenére sem tartozott a lump, minden alkalmat megragadó, elaljasult bűnözők sorába.”⁷⁰

Egy másik, Rózsást szintén 1947 óta ismerő rendőrtiszt, Rajnár István jelentésében azonban megjegyezte: „[Rózsás] tevékenysége legkevésbé sem hazafias alapon folyt, hanem a foglalkoztató csoport kisebb-nagyobb visszaéléseit (csalás, zsarolás stb) elnézte, a pácból kihúzta s ilyen »ellenszolgáltatás« alapján valóban jónéhány kasszafúrás, egyéb betöréses lopás tettesét, vagy arra előkészülő bűnözőt juttatott rendőrkezre. Ilyen irányú tevékenysége akkor is jelentős anyagi honorálásba részesült, mivel akkor a megkerült (rendőrség által beszerzett) értékek 10-15%-át a károsult személy vagy magánvállalat felajánlotta jutalomra.”⁷¹

Rózsás Artur arcképe (ÁBTL 3.2.1. Bt-909/3.)

ÁBTL-3.2.1. - Bt - 909/3 /1

Visszatérve az 1954-es évhez: az év szeptemberében Rózsás maga kérte elbocsátását a Vegyianyag Nagykereskedelmi Vállalattól. Noha ő maga vállalati racionalizálást jelölt meg távozásának indokául, az minden bizonnyal inkább azzal függött össze, hogy Rózsást a rendőrség 1954 nyarán tanúként, majd 1955 februárjában gyanúsítottként hallgatta ki a Révay György rendőr főhadnagy és társai elleni bűnügyben, akik ellen zsarolás, vesztegetés, hivatali hatalommal való visszaélés vádjával folyt eljárás.⁷² Rózsás bevallotta, hogy a per két vádlottjával – gyerekkori barátaival –, Kővári Lászlóval és Preisz Zoltán rendőr főhadnaggal megzsaroltak egy körözés alatt álló csempészt. A Kővári László fogdai magatartásáról szóló ügynökjelentés szerint Preisszel „*egy régi áldetektív ügyekben jártas, de azóta tisztességes embert...* Rózsási Arturt”⁷³ vonták be Guttmann Miklós megzsarolásába, aki először húzódozott a dologtól, tekintve, hogy 20 éve nem követett el bűncselekményt, majd mégis vállalta azt. Rózsás kihallgatásakor elismerte, hogy utcán követte Guttmant, majd elkapta, s megfenyegette, hogy viszi a rendőrségre. Míg közeledtek a rendőrség épületéhez, egyre nagyobb összegeket, végül 9000 forintot és egy Schaffhausen karórát csikart ki Guttmantól, melyből 1500–1500 Ft-ot adott Kővárinak és Preisznek.⁷⁴

Gyanúsítottként tett vallomása után nem sokkal a Betörési Alosztály vezetője, Pethő Andor rendőr főhadnagy meg is tette beszervezési javaslatát, hiszen Rózsást abszolút alkalmasnak találták arra, hogy a VIII. és IX. kerületi bűnözők kedvelt találkozóhelye, a Pannónia Grill étterem (a volt Spolarich Kávéház)⁷⁵ üzletvezetője legyen. Rózsásnak ekkor amúgy sem volt állása: a Vegyianyag Gyárból kilépett, s játékszerkészítő kisiparosi engedélyért folyamodott, de azt még nem kapta meg. A Pannónia Grillt csapdaként⁷⁶ akarták felhasználni a szervek, s Rózsás Arturt nevezték meg csapdatulajdonosnak, akit viszont az egyik ott dolgozó pincér és a fellépő énekesnők némelyike ellenőrzött.

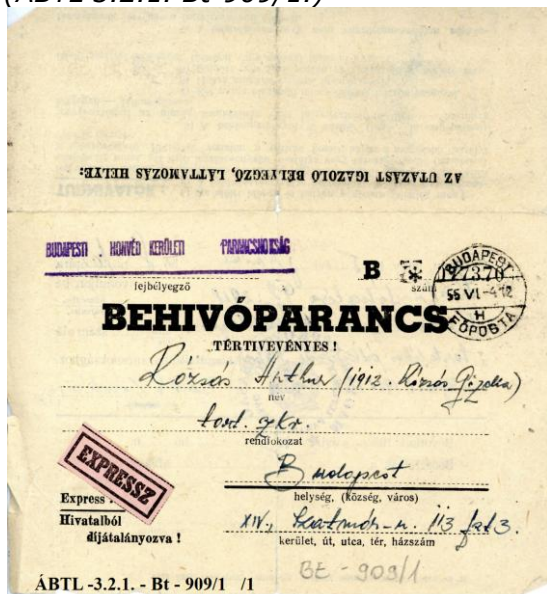
Rózsást a terveknek megfelelően, 1955. április 12-én „Rónai” fedőnéven szervezte be Pethő Andor,⁷⁷ és kinevezték a Pannónia Grill üzletvezetőjévé. Ám nem sokáig dolgozott ott: 1955. június elején jelezte a BM II/7 alosztály, hogy igényt tart munkájára.⁷⁸ Az alosztály vezetője ekkor már az a Mészáros József áv. őrnagy volt, aki az Akciócsoport és Rózsás Artur későbbi ügynöki működése szempontjából is meghatározó szerepet játszott. Mészáros – fedőnevén „Lukács” – őrnagy ekkor és később is alapvetően a nyugatnémet és osztrák emigráció elleni hírszerzés vonalán dolgozott alosztályvezetői, osztályvezető-helyettesi, majd osztályvezetői minőségben.⁷⁹ Mindvégig ő irányította a csoportot, és annak megszűnése után továbbra is kapcsolatban állt velük. Mint később látni fogjuk, nemcsak az ügynökök tartótisztje, hanem barátja és nem egy esetben valószínűleg bűntársa is volt.

A megalakuló ügynökcsoporthoz tagja volt még kezdetben egy Gyula keresztnévű személy, valamint Simon Rudolf – „Simándi” fedőnevű ügynök, akit azonban bővebben nem részletezett, gyávaságnak minősülő magatartás és dekonspiráció miatt pár hét múlva eltávolították a csoportból.⁸⁰

Felkészülés az akcióra

A csoport tagjait az államvédelmi szervek 1955 májusában kivonták a munkahelyükről: Kaiser a Telefongyárban, Pilcsik a Rákosi Mátyás Vas- és Fémművekben, Rózsás pedig a Pannónia Grillben mondott fel, hogy együttesen kezdhessék meg az operatív akcióra való felkészülésüket. Dékán István vezérőrnagy, belügyminiszter-helyettes 1955. június elején hagyta jóvá Kaiser János csoportvezetői, Rózsás Artur és Pilcsik Pál az Akciócsoportban való részvételét jelentő megbízatását, mely szerint jó megjelenésük, németnyelv-tudásuk, operatív ismereteik, gépkocsivezetői képzettségük s Kaiser helyismerete alkalmassá teszik őket arra, hogy megfelelő papírokkal illegális úton Ausztriába telepítsék, s ott operatív akcióban használják fel őket.⁸¹

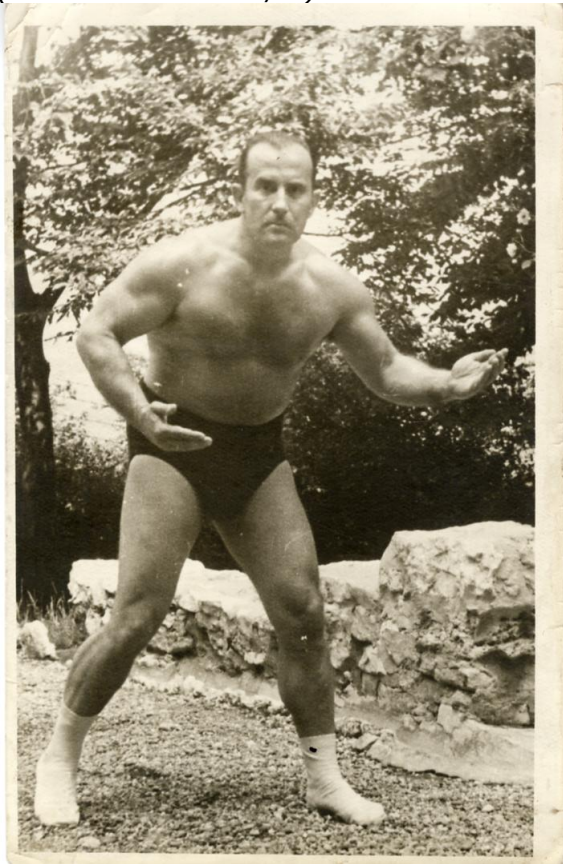
Rózsás Artur „behívóparancsra” a kiképzésre
(ÁBTL 3.2.1. Bt-909/1.)

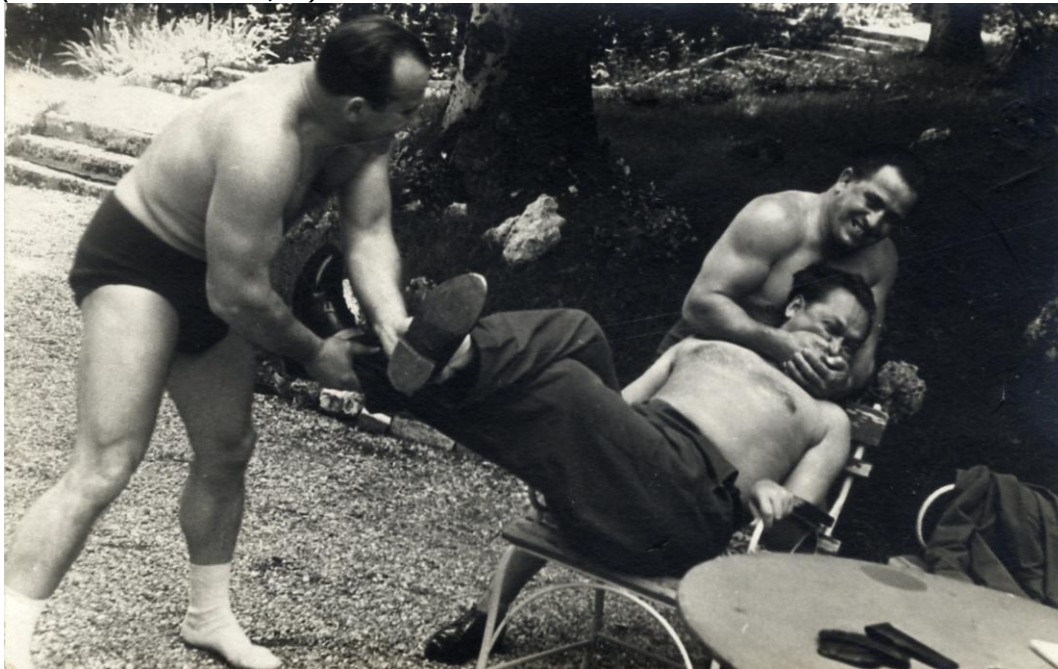
Ehhez azonban fel kellett készíteni az „Aczél-Rónai-Szirom” ügynökcsoportot, akik ennek megfelelően 1955 nyarát – elvileg – hírszerzési, operatív ismeretek elsajátításával, németnyelv-tanulással és az autóvezetés gyakorlásával töltötték Mészáros József irányításával a szervek konspirált lakásán. A tényleges kiképzésről sajnos kevés információ áll rendelkezésre, bár állítólag valóban tanulmányozták az operatív irodalmat, autóval is sokfelé jártak, s egyes operatív kifejezéseket – mint pl. akciókészség, akciópasszivitás –, amelyeket később Rózsás Artur előszeretettel használt, biztosan nem saját kútfőből merítette. Az elméletileg bentlakásos kiképzést – amelyet Rózsás konzekvensen tábornak nevezett – katonai behívóval legalizálták. Az ügynökcsoport tagjai pedig ettől kezdve kapták fizetésüket, havi 2000 Ft-ot.

A csoporttagok egymást is félig-meddig fedőnéven ismerték: Kaiser Jánosból viccesen Kaiser Franci lett, Rózsás Arturból Somogyi Jenő (Jenci), Pilcsik Pálból a már említett Palotás Pál. Rózsás ezt a nevet is használta akkor, amikor ő és Kaiser különböző tervezeteket, ún. legendákat⁸² készítettek eddigi élettörténetükről, a határon való illegális átjutásukról, „disszidálásukról”.⁸³ Kaiser három legendát is kidolgozott eddigi életútjáról, amely tartalmaz valóságos elemeket is. Az egyikben pl. Lukács Ferencként azt írja, hogy a MÉH munkatársaként dolgozott, két kitelepített nő rábízott ékszereit ellopta, s a rendőrségi eljárás elől menekült Ausztriába. Más esetben osztrák állampolgárnak írta le magát.⁸⁴ Rózsás Artur nála sokkal részletesebben és jóval több adat szerepeltetésével írt: egyik legendájában még azt is megemlítette, hogy ki volt annak az általános iskolának az igazgatója, ahová (a valóságban soha nem) járt.⁸⁵ Kettejük életrajz-tervezetei megegyeznek abban, hogy disszidálásuk okaként nem politikai, hanem köztörvényes bűncselekményeket jelöltek meg. A határon való átjutás „legendásításában” Kaiser csak a saját, Rózsás pedig hármójuk mint bűntársak átjutásának közös tervéről írt. Kaiser külön írt a Zákó körülményeinek felderítésére irányuló innsbrucki út fedezésére szolgáló legendákat is. Az egyikben ő mint egy osztrák kerékpár- és motorműhely-tulajdonos szerepelt, aki azért utazott oda, mert hallotta, hogy az éppen kivonuló katonai csapatok eladogatják a kisebb járműveiket.⁸⁶

Rózsás Artur feltehetően a „kiképzőtábor” ideje alatt
(ÁBTL 3.2.1. Bt-909/2.)

Rózsás és Pilcsik, valamint egy ismeretlen személy feltehetően a „kiképzőtáborban”
(ÁBTL 3.2.1. Bt-909/2.)

Ám az akció elmaradt, s ennek oka éppen a Kaiser által említettekhez kapcsolódik, vagyis Ausztria függetlenné válásához: „[A] »Huber« akciót a nemzetközi helyzetben beállott

enyhülés miatt nem tudtuk végrehajtani. Az akcióval elkéstünk” – jegyezték meg a hírszerzés vezetői.⁸⁷ Ez természetesen nem jelentette azt, hogy véglegesen letegyenek róla: ugyanitt javasolták, hogy Zákót kombinációval csalják a magyar-osztrák határ közelébe, vagy Csehszlovákiába. 1955 második felében egyébként már nem a II/7 alosztály, hanem a Mészáros József által irányított II/5 (Fasiszta emigráció ellen dolgozó hírszerző) Osztály feladatává tették vezető emigránsok önkéntes hazatérésre bírását, erőszakos hazahozatalát, széles körű kompromittálását.⁸⁸

A csoportot, dolgavégezetlen, ünnepélyesen feloszlatták. Az akció elmaradása – Pilcsiket kivéve, aki szó nélkül visszament a Rákosi Mátyás Vas- és Fémművekbe, és az ipari elhárításnál tevékenykedett tovább – kétségtelenül rossz hatással volt az ügynökökre. Kaiser pl. megjegyezte, hogy a jövőjével kapcsolatban tetszetős ígéretet hangzottak el a vezetők részéről, majd azt mondták neki, hogy menjen vissza a Telefongyárba dolgozni. Ezt ő nem fogadta el, de szerencséjére a kémelhárítás igényt tartott rá, így ott folytatta ismét pályafutását havi 2000, majd 2500 Ft fizetéssel.⁸⁹ Rózsás Arturt még rosszabbul érintette a csoport feloszlása: *„Mikor a feladatról és annak elkövetkezett sikeres végrehajtásáról beszéltünk, akkor természetesen az alapszellem a hazaszeretet és hűség volt, de az Elvtársak és az Ezredes elvtárs is kifejezést adott bizonyos anyagi elismerésnek is és még sok mindenről esett szó, amiből semmi nem valósult meg! Így elsősorban nem valósult meg maga az akció. Mint az Ezredes elvtárs és az Órnagy elvtársak is kijelentették, hogy nem a tagok hibájából vagy nem a tagok alkalmatlansága miatt!!! Vége lett a szép táborozásnak és búcsúzóul kaptunk fejenként 4.000 forintot...”⁹⁰ Rózsás a BM segítségével a Gheorghiu Dej Hajógyár⁹¹ kooperátora lett havi 1300 Ft fizetéssel, s bár mint írta, vezetői meg vannak elégedve munkájával, ő nem mondhatta ezt el a fizetéséről. Az „üresjárat” időszakában is adott azért jelentéseket néhány ismerőséről, s leírták vele azt is, hogy mit tud disszidált bűnöző ismerőseiről. Közülük némelyiket „jóindulatú, szelíd bűnöző”-nek jellemzett,⁹² másokat „nemzetközi kasszafúró”-nak⁹³ vagy éppen „erőszakos, a pénzért mindenre képes gengszter”-nek.⁹⁴*

Egy 1956 februárjában tartott II. Főosztályi értekezleten ismét tárgyaltak a hírszerzés vezetői a reakciós emigráció elleni lépésekről. Megállapították, hogy ugyan értek el eredményeket, különösen az MHBK vonalán, de *„az emigráció vonalán folytatott munkánk legkomolyabb negatívuma volt, hogy rendkívül gyenge eredményeket értünk el az emigrációs vezetők önkéntes hazatérésének vonalán [...] A legsürgősebben be kell hozni azt a lemaradást, ami az emigráns vezetők hazahozatala vonalán jelenleg is fennáll.”⁹⁵ Úgy tűnik, a szervek lassú lépésekkel próbáltak közelebb férközni az emigráns vezetőkhez. Ennek lépéseként Pilcsiket igyekeztek helyzetbe hozni, akit 1956 májusában ismét kivontak a csepeli gyárból, és a MAHART-nál helyezték el egyszerű matrózként, hogy Ausztriába kijárva használják fel olyan csempészként, akit esetleg Zákó, Ábrányi vagy más vezető emigráns személyiség is megbízhat feladatokkal.⁹⁶*

Rózsás életében egészen más események zajlottak 1956-tól. Szomszédai már 1954-ben, amikor Rózsás körülményeit vizsgálva kikérdezték őket, említették, hogy látták, amint lakására taxival hazatérve nagyobb csomagokat, bőröndöket, szőnyeget hozott, s tudni vélték azt is róla, hogy rendőr nyomozó.⁹⁷ 1956 tavaszán pedig Rózsás maga jelentette, hogy beidéztek a XIV. kerületi kapitányságra, ahol az ügyeletes hadnagy jóindulatúan figyelmeztette, ne keveredjen bele semmibe.⁹⁸ Mint kiderült, már 1955 őszétől nemcsak Rózsás adott jelentéseket, hanem a BM XIII/4. Osztályának „Nemes” és „Kovács Éva” fedőnevű ügynöke – Rózsás embercsempész ismerőseinek, a Kozma házaspárnak a szomszédja, illetve házfelügyelője – róla szolgáltatott információkat. A sűrűn adott jelentéseken az átvevő, Somogyi László áv. hadnagy bejelölte, és megszámozta azokat az adatokat, amelyek Rózsás anyagi és konspirációs helyzetéről szóltak. Ezek szerint Rózsás 10-20-30 ezer forintot hagyott esetenként megőrzésre Kozmáéknál, s a Pannónia kávéházban megismert sanzonénekesnőre, F. K.-ra rengeteg pénzt költött. „Nemes” szerint szomszédja egyszer megjegyezte: *„...az osztrák határon baj van, Artur volt ott kiküldve, mint ávós.”⁹⁹ Máskor állítása szerint Rózsás azt mondta: ő „olyan helyen dolgozik, és olyan főnöke van, aki parancsol Rákosinak. Ezután Rákosi elvtársat*

drasztikus szavakkal illette.”**100** Mindebből Kozmáné és „Nemes” azt a következtetést vonták le, hogy Rózsás nem ávós, mert „*az ő barátai, ha észreveszik, hogy egy csibész, kirúgták volna [...] az oroszoknál van, különben ki a másik, aki parancsol Rákosinak*”.**101** Mindezeket az információkat természetesen megküldték a II. Főosztály vezetőinek is, ámde őket, úgy tűnik, ez nem zavarta, hiszen Rózsást is el akarták helyezni a MAHART-nál. Ő azonban erre egy „Nem vállalom!” kezdetű levéllel reagált, amelyben hosszan sorolta sérelmeit attól kezdve, hogy mindössze 1200 Ft-ot keres a G. Dej-gyárban, s hogy egy penészes, szoba-konyhás lakásban lakik feleségével és két gyermekével, egészen addig, hogy 1956 tavaszán másfél hónapig találkozót sem tartottak vele: „*Az elmúlt egy év alatt nem tapasztaltam azt, amit szóval felém elmondtak, hogy »ha nincs is a Belügyminiszter Úr aláírásával ellátott igazolvány a zsebemben, én az Államvédelmi Hatóság tagja vagyok.« Kérem én, miben domborodott ki ez a felém egyébként nagyon is megtisztelő kijelentés? [...] Egyszerűen elképzelhetetlen, hogy valaki a titkosszolgálat tagja legyen, bármelyik percben minden feladatra készen, minden áldozatra, életének és szabadságának kockáztatására, de amíg nem kap feladatot, addig rothadjon el a gondoktól és a problémái senkit sem érdekelnek!*”**102** Rózsás először (de nem utoljára) kérte, hogy „személyét ejtsék el”, mert ő így nem tud lelkesen dolgozni.

Ezt azonban kérnie sem kellett: Rózsást 1956. június 20-án letartóztatták. A nyomozás során 14 betöréses lopást bizonyítottak rá, amelyeket 1954 őszétől követett el. Lopott készpénzt, ékszereket, órákat, szőnyegeket, ballonkabátot, aktatászkát, öltönyöket, fényképezőgépeket, töltőtollat, sőt, 9000 Ft értékű békekölcsönt (ezzel nem tudott mit kezdeni, megsemmisítette), cigarettát és párttagsági könyvet is. Az ellopott ingóságokat Madách téri albérletében tárolta, amíg egy Jurek Ferenc nevére szóló és saját fényképével ellátott személyi igazolvánnyal el nem adogatta őket különböző bizományikban.**103** Az összesen 200 000 Ft értékű, 14 rendbeli lopás mellett más névre kiállított személyi igazolvány miatt okirat-hamisítással is megvádolták. Rózsást az V. kerületi Bíróság 1956. október 10-én és 12-én tartott nyilvános tárgyalásán 7 és fél év börtönbüntetésre ítélték első fokon, melyről a sajtó is beszámolt.**104** A bíróság súlyosbító körülménynek tekintette, hogy Rózsás így hálálta meg az 1953-as közkegyelmet, aminek alapján ő is mentesült az 1930-as években elkövetett bűncselekményei hátrányos jogkövetkezményei alól. Ezután – már 1956 októberében – a hálózatból is kizárták, azzal a megjegyzéssel, hogy a „Hubert-üggyel” kapcsolatban kapott kiképzést, s az akció operatív és politikai okok miatti elmaradt, így Rózsás különösebb operatív munkát nem végzett.**105**

Az ügynökcsoporthoz tartozók 1956 őszén

Az 1956-os forradalom az ügynökcsoporthoz tartozók életében is meghatározó jelentőségű volt. S nem véletlen az sem, hogy Pilcsik Pál és Kaiser János M-dossziéjából jóformán csak az 1956-os tevékenységükre vonatkozó információk szerepelnek – a forradalom és szabadságharc leverése után az államvédelmi szervek minden ügynököt ellenőriztek, hogy milyen magatartást tanúsítottak 1956 őszén, s nem dekonspirálódtak-e.

Kaiser 1956. október 23-án este 8-kor „*az elhárító szerv külső munkatársaként*”**106** éppen találkozon volt a Margit-hídnál, így könnyedén odasétálhatott a Parlamenthez, s meghallgatta Nagy Imre beszédét, majd a tömeggel a Rádióhoz ment. Jelentése szerint innen késő este többször felhívta felső kapcsolatát, Turcsány alezredest,**107** hogy tájékoztassa az eseményekről, így pl. a piliscsabai katonák lefegyverzéséről. Hazafelé tartva az ekkor még – szerencséjére – nem a forradalom mellett álló Gábor Áron Tüzérségi Iskola hallgatói letartóztatták, majd miután Turcsány igazolta, elengedték. A következő napokban Kaiser sűrűn telefonált Turcsánynak, hogy eligazítást és fegyvert kérjen, de azt az utasítást kapta, hogy várjon, amíg valamennyire rendeződik a helyzet. Utoljára október 30-án tudott beszélni elvtársaival, ekkor jelentette, hogy „*a banditák támadják a Gábor Áron iskolát*”.**108** Október 31-től azonban hiába telefonált Kaiser, már senki nem vette fel a telefont a Főosztályon. „*A többi napokban [...] a városban járkáltam s kapcsolatot kerestem az elvtársakkal. Ez, jóllehet sokfelé jártam, nem*

sikerült” – írta Kaiser.¹⁰⁹ Az elvtársak eltűntek, Kaisert viszont forradalmárok keresték a lakásán, s mint ávóstól, követelték fegyverét, Kaiser azonban egy alkalommal lerázta őket, másodszer kimenekült az ablakon: „...a kertben elrejtett géppisztolyommal néztem, nem bántalmazták-e a családom. Hogy nem találtak otthon, néhány perc múlva elmentek.”¹¹⁰ November 4-e után Kaiser néhány napig otthon tartózkodott, majd bement a BM-be, ahol kapcsolattartója, Turcsán alezredes Rózsa Mihály őrnagy¹¹¹ mellé osztotta be. Kaiser emlékei szerint november végén látogatta meg őt Pilcsik azzal az üzenettel, hogy „Lukács őrnagy elvtárs”, azaz Mészáros József várja jelentkezését. Kaiser a találkozón elmondta neki, hogy ő már dolgozik a kémelhárításnál.

Pilcsik Pál október 23-án éppen Jugoszlávián keresztül hajózott hazafelé a Dunán, s október 30-án érkezett Mohácsra, ahonnan nem engedték tovább őket. November 2-án egy élelmiszert szállító vöröskeresztes hajóval érkezett meg Budapestre. Jelentése szerint azonnal telefonált a BM-be, de senki nem vette fel a kagylót. Sötétedéskor mert csak hazatérni. „Családom azonnal elmondotta, hogy az ellenforradalmi banditák naponta többször fegyveresen kerestek és állandóan azt hangoztatták, hogy agyon lőnnek mind [sic!] egy veszett kutyát, ha elfognak.”¹¹² „Édesanyámat, Fiamat, első feleségemet is agyon lövéssel fenyegették a banditák, ha nem mondják meg, hogy én hol tartózkodom. Azt is mondták, hogy én Államvédelmi Elhárító és provokátor vagyok, és rengeteg ember vére tapad a kezemhez. Azt is mondták, hogy én 1955-ben nem is voltam katona, hanem Államvédelmi Táborba voltam kiképzésen és mutattak egy listát, amire állítólag fel volt tüntetve, hogy én mennyi pénzt vettem már fel a BM-től”¹¹³

Az „ellenforradalmárok”, akik Pilcsiket keresték, többek között azok voltak, akiket ő korábban az ÁVH kezére juttatott, s vagy már 1956 előtt, vagy a forradalom alatt kiszabadultak a börtönből: Jakab Bálint, Jakab István, Viza Ferenc, Kollmann Károly. Pilcsik családjával együtt azonnal illegalitásba vonult, Kőbányán élő sógoránál, Horváth Imrénél húzódott meg. Amikor elérte telefonon Mészárost, az azt mondta, hogy szükség lesz a brigádra, ezért keresse meg Kaisert, és hívja találkozóra a Vörösmarty térre, ő pedig hozza „Jenőt” (azaz Rózsás Arturt). Ez meg is történt, s a csoport 1956. november végétől ismét együtt hajtott végre feladatokat.¹¹⁴ Pilcsik felesége és fia 1956 novemberében disszidáltak – „félelmükbe és gyávaságukba”, ahogy később Pilcsik írta.¹¹⁵ Felesége Franciaországban, fia az USA-ban telepedett le.

Rózsás Artur 1956. október 23-án a Markó utcában ült: „...a fogházban nem jutottam újsághoz, és így a rendkívüli eseményekről csak szórványosan értesültem, és az ellenforradalmi eseményekről csupán a lövések zajából vettem tudomást a börtönfalak között.”¹¹⁶ Rózsásnak nem kellett már sok időt ott töltenie: idézett jelentése szerint november 4-én – más adat szerint már október 30-án¹¹⁷ – a forradalmárok szabadították ki. Ezután – mindenféle igazolvány nélkül, hiszen azokat elvették tőle a börtönben – anyósa lakásán tartózkodott, s csak november 6-án tért haza családjához Zuglóba. Ezt követően rögtön igyekezett kapcsolatot teremteni Mészáros alezredessel, de nem sikerült telefonon elérnie, így végül régi tartótisztjeihez, Pethő Andorhoz és Székely Jánoshoz fordult, akik elintézték neki, hogy kapjon személyi igazolványt s egy igazolást arról, hogy jelentkezett a szerveknél, és további intézkedésig szabadlábban lehet. Rózsás emlékezete szerint november 9–10-én Mészáros meglátogatta őt lakásán, akivel közölte, hogy „illegalitásban van és kész Népköztársaságunk védelme érdekében akár itthon, akár pedig külföldön feladatokat végrehajtani”.¹¹⁸

Ettől kezdve a Rózsásról szóló értékelő jelentések állandó eleme lett hűsége bizonyítékaként az, hogy bár 1956 őszén nagyon könnyen alkalma lett volna disszidálni, mégsem tette. Amint láthattuk, az ügynökcsoport két másik tagjában, Pilcsikben és Kaiserben sem kellett a szerveknek csalódnuk. Ők viszont megélhették azt, ami az ávósok 1956. decemberi, felülvizsgálatukkor készített jelentéseiben is megjelenik: a politikai vezetés elmenekült, és magukra hagyta őket.¹¹⁹ Az ügynökcsoport tagjait pedig az ávósok hagyták magukra – mindhármuk jelentésében meghatározó elem, hogy nem tudták a kapcsolatot felvenni az elvtársakkal. Ez természetesen részben öngazolás is

lehetett mind az ügynökök, mind a hivatásos alkalmazottak részéről (hogy ők mindent megtettek, helytálltak), de komoly félelmet is jelenthetett számukra, hogy egyszerre eltűnt az erő, ami mögöttük állt.

1956 őszén az államvédelmi szervezet teljesen szétesett. A szovjet csapatokkal visszatérő államvédelmi beosztottak tulajdonképpen központi irányítás nélkül, spontán kezdték meg a politikai rendőrség újjászervezését.¹²⁰ A forradalmárok kézre kerítésében mindenkire szükségük volt, így a szintén teljesen megszűnt hírszerzés beosztottai is sok esetben a BRFK-hoz, illetve kerületi kapitányságokhoz kerültek, s részt vettek őrizetbe vételekben és vizsgálati munkában is.¹²¹

Hogy az ügynökcsoport tagjai mit csináltak a forradalom leverését követő hónapokban, arról Pilcsik Pál 1960-ban írt feljegyzésében olvashatunk részleteket. Eszerint 1956. november közepétől a brigád rendszeresen összejárt, ő sógorával, Horváth Imrével gyakran meglátogatta Kaisert. November végén Mészáros utasította őket, hogy jelentkezzenek a II. kerületi rendőrkapitányságon és két fegyverrel együtt menjenek a Pasaréti útra, s rakjanak ki onnan egy jogtalanul beköltözött embert. *„Ezután pár hét múlva a 3 tagú brigád állandóan minden nap itt tartózkodott reggel 9-től 14-ig és itt foglalkoztunk parancs szerint német nyelvtanulás, operatív könyvek olvasása, operatív feladatoknak a kidolgozása és végrehajtása, és gépkocsivezetés a BB 421 számú Pobeda szgk-n [sic!].”*¹²² Az idézetből úgy tűnik, mintha mi sem történt volna, s a csoport ott folytatta tovább, ahol a forradalom előtt abbahagyta. Pilcsik megjegyzése szerint ezenkívül utasítást kaptak a BM-hez kivándorló útlevelért folyamodó személyek lakásának megtekintésére s megjelölésükre, hogy reprezentatívak-e vagy sem...¹²³

Az ügynökök továbbra is nemcsak együtt, hanem külön-külön is működtek: Pilcsik több jelentést adott egy Halmai Sándor nevű személyről és arról a Kollmann Károlyról is, akit egyszer már börtönbe, testvérét pedig bitófára juttatta,¹²⁴ Rózsás pedig továbbra is adott információkat különböző ismerőseiről – bár jelentései végén sűrűn kitért arra, hogy esetleges letartóztatásuk esetén vigyázzanak, hogy ő ne dekonspirálódjon.¹²⁵ Kaisernek három jelentése maradt fenn 1957-ből, amelyeket, utasításra, egy-egy adott személyről írt.¹²⁶

1957 februárjában Kaisert a kémelhárítás ismét állásba helyezte: a Duna Bizottság¹²⁷ telefonközpontosa és portása lett havi 1600 Ft-os fizetésért, amelyet a szervek még 1100 Ft-tal egészítettek ki. Pilcsik változatlanul a MAHART-nál volt matróz, egészen 1957 áprilisáig, amikor a vállalat megelégedte sok távollétét – hiszen, mint írták, a legtöbb időt szabadsággal, szabadnappal, fizetés nélküli szabadsággal, betegállománnyal és igazolatlan hiánnyal töltötte. Ezenkívül nem volt hajlandó olyan hajóba beszállni, ami az AI-Dunára ment, mondván, a felsőbb hatóságok őt csak felfelé engedik hajózni.¹²⁸

Rózsás ezen idő alatt hivatalosan nem dolgozott: a hírszerzés büntetésmegszakítást biztosított számára. Vagy, ahogy a Budapesti Fővárosi Bíróság mint másodfokú bíróság fogalmazott, kézre kerüléséig felfüggesztették a büntetőeljárást, minthogy *„a vádlott ismeretlen helyen tartózkodik”*.¹²⁹ Körözését operatív érdekből nem vonták vissza.¹³⁰ Rózsás később meg is jegyezte: *„...az ellenforradalom után a munkámat erősen korlátozta az, hogy a körözésem miatt a mozgási területem erősen korlátozva volt...”*¹³¹

Az 1956-os forradalomban a hírszerzés tevékenysége teljesen megszűnt. A szerv iratainak jó része megsemmisült. Amint már volt szó róla, ekkor semmisítették meg pl. Kaiser és Pilcsik dossziéinak egy részét is. Az iratok másik része – így vélhetően a Pilcsik működését bizonyító dokumentumok – forradalmárok kezére került. Az újjáalakuló szervezet beosztottai megkezdték a hírszerzés irattárának ellenőrzését s az ügynökség felülvizsgálatát is.¹³² Az ügynökcsoport működtetésében a szervezet, úgy tűnik, egyáltalán nem zavarta az a tény, hogy mindhármuk teljesen nyilvánvalóan dekonspirálódott, s az ellenőrzésük során további foglalkoztatásukat javasolták.¹³³

A politikai rendőrség újjászerveződéseként – különféle átmeneti megoldások után – a Belügyminisztériumon belül felállították a II., Politikai Nyomozó Főosztályt. Ezen belül a III. – később II/3. – Osztály foglalkozott a hírszerzéssel, s az osztály irányítását Móró Istvánra bízta.¹³⁴ Az ügynökcsoport irányítóját, Mészáros Józsefet 1957 júniusában nevezték ki hivatalosan a hírszerzés nyugatnémet–osztrák alosztálya (4. alosztály), majd 1958 januárjától a II/3-5. (Emigrációs alosztály) vezetőjének.

Akcióban az Akciócsoport

Közismert, hogy a forradalom leverése után alig egy hónappal a Magyar Szocialista Munkáspárt Ideiglenes Központi Bizottsága (MSZMP IKB) meghatározta az „ellenforradalom” négy fő okát, melyek egyike a „nemzetközi imperializmus” volt.¹³⁵ A határozat megszabta az állambiztonsági szervek munkáját is, így a hírszerzés egyik fő feladata továbbra is az „imperialistákkal” szövetséges magyar „reakciós”, „fasiszta” emigráció ellenőrzése, bomlasztása volt, különös tekintettel az MHBK-ra, amelyet a legveszélyesebbnek tartottak az emigráns szervezetek közül. Ennek megfelelően ismét elővették Zákó hazahozatalának tervét, amelynek végrehajtására ismét az Akciócsoportot rendelték. Kaisert a kémelhárítással egyeztetve újra kivonták a munkahelyéről, ezúttal a Duna Bizottságtól, Pilcsiket pedig a Csepeli Vasműből. Rózsás félig illegálisan volt, büntetés-megszakítással, de körözés alatt állt, állás nélkül.

1957 áprilisában végül Rózsás egyedül ment ki Ausztriába Zákó körülményeinek megfigyelésére.¹³⁶ „Aczél” neve „Rónaié” mellett csak egy olyan dokumentumon tűnik fel, amely a Rózsás útja utáni javaslatokat tartalmazza.¹³⁷ Ezenkívül csak elszórtan találunk információkat arról, hogy a csoport többi tagja miképpen járult hozzá a feladat végrehajtásához. Pilcsik ezenkívül egyetlen esetet említett, ami az ügynökcsoport működésével kapcsolatos. Feljegyzése szerint 1957 nyarán Mészáros őrnagy és a brigád 4 napos határ menti szemlét tartott Sopronban és Szentgotthárdon.¹³⁸ Ez már egy másik tervezett akció lebonyolításával lehetett kapcsolatos. 1957 júniusában a BM II. Főosztály IV. Osztálya átadta a hírszerzésnek „Relly”, azaz Ábrányi Aurél ügyét, mondván, hogy ők szélesebb lehetőségekkel rendelkeznek.¹³⁹ Móró István, a hírszerzés osztályvezetője pedig javaslatot terjesztett fel Biszku Béla belügyminiszternek,¹⁴⁰ hogy engedélyezze Ábrányi „Magyarországról származó kém-anyagainak operatív megszerzését”, ha már erőszakos hazahozatala – Ábrányi osztrák állampolgársága miatt – nem oldható meg, mert külpolitikailag hátrányos lenne az ország számára. Biszku megadta az engedélyt, és már másnap, június 25-én újabb javaslat született „Aczél”, „Rónai” és „Szirom” illegális Ausztriába küldéséről. Innentől kezdve azonban semmi nyoma annak, hogy az ügynökcsoport tagjai egyáltalán kimentek-e 1957 nyarán.

1957 szeptemberében aztán a hírszerzés újabb javaslatot fogalmazott meg Ábrányival kapcsolatban, ezúttal „*ellenséges tevékenysége lehetőség szerinti megszakítására*”.¹⁴¹ Ábrányi igen finoman megfogalmazott hazarablásának terve szerint az akciót az ügynökcsoport az Ábrányival már régebb óta kapcsolatban álló „Szőke” fedőnevű ügynök (Szabó István hajóskapitány) segítségével hajtotta volna végre. A háromlépcsős operatív terv szerint Rózsást haladéktalanul behelyeznék a MAHART-hoz azzal, hogy régebben magasabb munkakörökben dolgozott, de erkölcsi botlásai révén elbocsátották, és összeköttetései révén helyezkedett el külföldre közlekedő hajón matrózként, mellékes jövedelem reményében. Őt ajánlaná be „Szőke” Ábrányinak, mint valutáért híreket szerző és csempészettel is foglalkozó hajóst. „Szőkének” ennyi lett volna a szerepe. Ezután Rózsás feladata a célszemély bizalmának teljes elnyerése lett volna, amely során Ábrányi biztosan elvitte volna Rózsást szórakozni is – ezt tudták „Szőkétől”. A terv szerint egy ilyen alkalommal, hazafelé tartva Rózsás rosszulletet tettetne, s ekkor csapna le Pilcsik és Kaiser Ábrányira, akit, miután leütöttek és ájult állapotában kloroformmal átítatott maszkkal is elkábítottak, vagy ahogy a javaslatban megfogalmazták, „»Lovag« birtokbavétele után”¹⁴² a határra hozták volna. Rózsás hasonló tartalmú javaslatot fogalmazott meg.¹⁴³

A „kiemelési akciók” azonban ismét elmaradtak. Ennek konkrét okaira általában nem adnak választ az iratok, hiszen maguknak az akcióknak a tervét is nagyon bizalmasan kezelték: a Zákó és Ábrányi erőszakos hazahozatalával kapcsolatos operatív intézkedéseket pl. konspirációs okokból nem az ügynökök dossziéiban, hanem Zákó személyi dossziéjában, illetve Ábrányi beszerzési dossziéjában helyezték el.¹⁴⁴

Ábrányi esetében talán „Szőke” egyik jelentésétől bizonytalanodtak el.¹⁴⁵ A hajóskapitány saját szerepét is bizonytalanokként ítélte meg, hiszen, mint írta, eléggé elterjedt róla, hogy „a Belügy Minisztérium [sic!] dolgozója [...] és ezt az ellenforradalom idején néhány kiszökött, én általam börtönbe juttatott személy is híresztelte”.¹⁴⁶ Ezért aztán lehetségesnek tartotta, hogy Ábrányi – bár nem mutatja, hogy kételkedne benne – gyanúsnak találja egy általa bemutatott személyt. Az illetőnek, hogy Ábrányi igényeinek megfeleljen, „Szőke” szerint magasnak, erősnek, világos szeműnek kellene lennie, hogy bizalmat sugározzon. Amellett igen éles eszűnek, irodalomban, zenében és a latin nyelvben jártasnak, egyszóval hagyományos polgári műveltséggel kell rendelkeznie, s az sem árt, ha tud teniszezni is. Ennek a leírásnak az Akciócsoport tagjai nemigen tudtak megfelelni.

Ha a hírszerző szervek vezetői később említést is tettek az elmaradt akciókról, általában csak homályosan fogalmaztak és a „nem megfelelő operatív és politikai helyzetre”, az Ausztriával való jó kapcsolatokra hivatkoztak. Rózsás felderítő útjával nagyon elégedettek voltak vezetői: „...e megbízatását rendkívüli leleményességgel és odaadással végezte el” – állapította meg később Mészáros.¹⁴⁷ Visszatérése után csoportfőnöki dicséretet is kapott.¹⁴⁸ Az Akciócsoportot végül 1958 januárjában hivatalosan feloszlatták.

¹ Unger Gabriella: Az ügynök hét élete. Kaiser János és a külső csoport, I. rész. *Betekintő*, 2015/1. sz. http://www.betekinto.hu/2015_1_unger (utolsó letöltés: 2015. május 20.).

² Tóth, 2011.

³ Életrajzát lásd *uo.*

⁴ Gyarmati–Palasik, 2013: 200–202.

⁵ ÁBTL 1.5. 90-2263/1954. A Hírszerző Osztály átszervezés óta végzett munkája és jelenlegi helyzete, 1954. június 18.

⁶ Lásd erről Palasik, 2014.

⁷ ÁBTL 1.5. 90-80/1955. 1954 elején a Központban 54, a rezidentúrákon 15 (más forrás szerint 17) fő dolgozott. Az év végére a szám jelentősen növekedett: 96-an dolgoztak Budapesten és 19-en külföldi rezidentúrákon. Lásd Jelentés a Belügyminisztérium II-es osztály 1954. évi munkájáról, jelenlegi helyzetéről és az 1955. évi feladatairól, BM II. Osztály, 1955. január 10.

⁸ ÁBTL 1.5. 90-2237/1954. A BM hírszerző osztályának (II. Osztály) szervezeti felépítése és feladatai, 1954. június 17.

⁹ Életrajzát lásd Gyarmati–Palasik, 2013: 245–246.

¹⁰ Életrajzát lásd *uo.* 335–336.

¹¹ ÁBTL 1.5. 90-80/1955. Jelentés a Belügyminisztérium II. Osztálya 1954 évi munkájáról, jelenlegi helyzetéről és az 1955. évi feladatairól, 1955. január 10.

¹² ÁBTL 1.5. III. tétel-sz. n. 44. Osztályvezetői értekezlet, II/3. Osztály, 1956. február 6.

¹³ Életrajzát lásd: Soós, 2010.

¹⁴ ÁBTL 1.5. 90-444/55. A Belügyminisztérium II. Osztályának, külföldi rezidentúráinak jelentősebb ügynökei és folyamatban lévő ügyei. Az osztály lehetőségei és az ezzel kapcsolatban szükséges intézkedések. BM II. Osztály, 1955.

¹⁵ Az emberrablás nem volt egyedi eset: lásd: Sz. Kovács, 2013b.

¹⁶ ÁBTL 1.5. 90-2263/1954. A Hírszerző Osztály átszervezés óta végzett munkája és jelenlegi helyzete, 1954. június 18.

¹⁷ 1954-ben a hírszerző osztály központi állományában 54 fő dolgozott, melyből 24 fő 8 elemet végzett, 13 fő 4 év középiskolát, 7 érettségizett és 10 fő rendelkezett egyetemi diplomával. A rezidentúrákon ekkor dolgozó 17 fő operatív munkatársból 9 fő végzett 8 általánost, 6 középiskolát és csak 1-1 érettségizett, illetve szerzett diplomát. ÁBTL 1.5. 90-80/1955. Jelentés a Belügyminisztérium II. Osztálya 1954 évi munkájáról, jelenlegi helyzetéről és az 1955. évi feladatairól, 1955. január 10.

¹⁸ Uo.

¹⁹ ÁBTL 3.2.6. 8-005/I 171–180.; Sz. Kovács, 2013a.

²⁰ ÁBTL 3.2.6. 8-005/i. 6.

²¹ ÁBTL 1.5. III. tétel-sz. n. 44. Osztályvezetői értekezlet, II/3. Osztály, 1956. február 6.

²² ÁBTL 1.5. 90-2269/1954. A hírszerző osztály munkájának megjavításával és fejlesztésével kapcsolatos intézkedések terve, 1954. július 18.

²³ 1955 tavaszán 110 fő dolgozott a hírszerzésnél. Lásd: Tóth, 2011.

²⁴ ÁBTL 1.5. 90-1188/1955. Javaslat a Belügyminisztérium II. Osztálya belföldi és külföldi státuszára, 1955. május 13.

²⁵ Az 1955. március 7–12. között tartott moszkvai állambiztonsági értekezleten leosztották a feladatokat az egyes szocialista országok állambiztonsági szervei között. A magyar hírszerzésnek ezt követően kiemelt figyelmet kellett fordítania Nyugat-Németország, USA, Anglia, Franciaország, Ausztria és Jugoszlávia állami, politikai-gazdasági objektumaiba való beépülésre és a Vatikánra.

²⁶ ÁBTL 1.11.12. Magyar-Szovjet kapcsolatok (1955) 1958-1962 – 1959. 01.08. 99-650/55 9 A Moszkvában 1955-ben megtartott értekezletről jelentés. Idézi Soós, 2010.

²⁷ ÁBTL 1.5. 90-80/1955. Jelentés a Belügyminisztérium II. Osztálya 1954 évi munkájáról, jelenlegi helyzetéről és az 1955. évi tapasztalatairól, 1955. január 10.

²⁸ Zákó András másik fedőneve volt a „Huber”. ÁBTL 1.5. 90-1268/1955. Határozat a hírszerző munka megerősítésére, a BM hírszerző osztálya munkájának megjavítására, 1955. május 15.

²⁹ 1955. május 15-én állapodott meg a Szovjetunió, az USA, Nagy-Britannia, Franciaország és Ausztria az ország semlegességéről, melyet az osztrák parlament 1955. október 26-án hirdetett ki.

³⁰ 1955 decemberében a BM-ben három főcsoportfőnökséget létrehozva különválasztották a feladatokat, így jött létre az államvédelmi (I. Főcsoportfőnökség), a rendőri (II. Főcsoportfőnökség), valamint a karhatalmi és határőrségi (III. Főcsoportfőnökség). Az I. Főcsoportfőnökség vezetője Hárs István av. ezredes lett, a II. Főosztály élére Rajnai Sándor alezredes neveztek ki. Lásd: Tóth, 2011.

³¹ ÁBTL 3.2.6. OL-8-005/9. 20–22. A futárutasításokra konspirációs célból általában nem írták rá, hogy mely osztály küldi azt, s ugyanilyen célból a legtöbb esetben Palotás Péter fedőnéven írták alá.

³² ÁBTL 3.2.1. Bt-613 106/1.

³³ Kaiser János önéletrajza, uo. 125–134.

³⁴ Kaiser János környezettanulmánya, 1954. december 10., uo. 139–140.

³⁵ Uo. 103–105.

³⁶ Uo. 99–102.

³⁷ Ma Csili Művelődési Ház, itt edzettek akkoriban az Erzsébeti Spartacus Munkás Testedző Kör (ESMTK) birkózói.

³⁸ ÁBTL 3.2.1. Bt-28/2. 38–39.

³⁹ A Káli családban akkoriban négy fiú (László, Szilárd, Béla és Nándor) is birkózó volt; némely esetben nem egyértelmű, hogy melyikükről van szó.

⁴⁰ Más források szerint rendőrnnyomozó főhadnagy volt. Lásd: ÁBTL 3.2.1. Bt-28/2. 32.

⁴¹ A pernek sajnos nem találtam nyomát, nem egyértelmű, hogy 1946-ban (ahogy Pilcsik írja) vagy 1948-ban (ahogy a róla szóló összefoglaló jelentések tartalmazzák) folyt. Egy 1961-es feljegyzés szerint (Jelentés, 1961. november 18. BM II/3-b alosztály, ÁBTL 3.2.1. Bt-28/2 135–136.) 1947. május 24-ig tartott hivatalosan Pilcsik BM-szolgálat; lehetséges, hogy elítélésekor bocsátották el.

⁴² Más forrás szerint büntetését egyáltalán nem töltötte le, mert még azelőtt Ausztriába szökött, hazajövelekor pedig elengedték büntetését. ÁBTL 3.2.1. Bt-28/2. 35–36.

⁴³ ÁBTL 3.2.1. Bt-28/2., ÁBTL 3.2.3. Mt-406/2. Az első köteteket 1956. október 30-a körül, a BM központi objektuma elhagyásakor Vadnai Barnabás rendőrnnyomozó százados semmisítette meg. Határozat „Aczél” fedőnevű ügynök ügyében, Politikai Nyomozó Főosztály III/1. alosztály, 1957. november 6. ÁBTL 3.2.1. Bt-28/2. 42.

⁴⁴ ÁBTL 3.2.1. Bt-28/2. 78–82.

⁴⁵ ÁBTL 3.1.9. V-146047. 93–94.

⁴⁶ Pilcsik többször is a Palotás Pál nevet használta. Lásd: V-77081. 16–18. Szentgyörgyi ekkor viszonylag olcsón megúszta: 1948-ban internálták, 1949 decemberében rendőrhatalmági felügyelet alá helyezték.

⁴⁷ Lócsei, aki a vád szerint 1946-tól csempészett szovjet katonai egyenruhában többek között teherautókat, 1948 októberében a Buda-déli, majd a kistarcsai internálótáborba került, 1950 októberében pedig Recskre. Ő volt a vezetője annak a nyolcfős csoportnak, akik 1951. május 20-án megszöktek a recski munkatáborból. 1951. június 19-én fogták el. A Budapesti Hadbíróóság 1952. szeptember 16-án hűtlenség, tiltott határátlépés és fogolyszökés vádjával nyolc év börtönbüntetésre ítélte. Lásd: ÁBTL 3.1.9. V-101916. 1956-ban elhagyta az országot, de még 1970-ig megfigyelés alatt tartották az állambiztonsági szervek. Lásd az ÁBTL 3.1.5. O-13756 sz. dossziét.

⁴⁸ 3.2.1. Bt-28/2. 78. Gyárfást nem tudtam beazonosítani.

⁴⁹ Uo. 79.

⁵⁰ Nyugdíjának ügyintézésakor, 1961-ben viszont 1947. november 4-ét jelölték meg ügynöki tevékenységének kezdetéül. BM II/3-b alosztály, Jelentés, 1961. november 18. 3.2.1. Bt-28/2. 135–136.

⁵¹ Viza Ferenc gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve, V-77025. 4–7.

⁵² ÁBTL 3.1.9. V-76011. Jakab és társai 1948. december 23-i internálási véghatározattal először Kistarcsára, majd Recskre kerültek. 1953-ban szabadultak.

⁵³ Gábor őrnagyot nem sikerült beazonosítanom.

⁵⁴ Tóth József vallomásában említette, hogy 1948 júliusában, a pesterzsébeti Drasche (Gubacsi)-téglagyári tónál várta Pilcsik Kollmant, hogy vigye őt ki Ausztriába.

⁵⁵ Lásd: 3.1.9. V-10220 sz. dosszié.

⁵⁶ BFL XXV 4. a.-2303-1952. és 3.2.1. Bt-28/2. 36.

⁵⁷ Lásd: uo. 37.

⁵⁸ „Aczél” fn. ügynök minősítése, 1961. február 13. BM II/3-b alosztály, uo. 98.

⁵⁹ ÁBTL 2.8.1. 14239. Az eredetileg molnárszegéd Böröcz István korábban a fonyódi járási pártbizottság munkatársa, majd az ÁVH Somogy megyei Osztályának beosztottja volt. 1954 augusztusától dolgozott a BM II. Osztályán, s 1955 augusztusában kérelmére visszahelyezték Kaposvárra.

⁶⁰ ÁBTL 2.8.1. 4541. Póta János 1945-től 1947-ig a budapesti Politikai Rendőrségen, majd 1947-től 1949-ig Pécsen szolgált. 1949-ben került ismét a fővárosba, és a Belsőreakció-elhárítás (IV. Osztály) csoportvezetője, alosztályvezetője, osztályvezető-helyettese, osztályvezetője volt.

⁶¹ ÁBTL 3.2.1. Bt-909/1-5., ÁBTL 3.2.3. Mt-765/1-4. Az M-755 sz. dossziét („Rózsa Imre), amelyet 1957-ben zárt le a II/6. Osztály, valamint az 1960-ban, a II/2. Osztály által lezárt M-8151 sz. dossziét („Rózsa Imre”) megsemmisítették.

⁶² Életútját röviden ismerteti Soós, 2010.

⁶³ Rózsás Artur önéletrajza, 1955. május 26., ÁBTL 3.2.1. Bt-909/1. 34–35.

⁶⁴ Az 1950-es években sokszor a „vagabund”, „vagabund-sorstársak” a Rózsásról szóló összefoglaló állandó kifejezései voltak. Az 1960-as évektől változott meg a szervek nyelvhasználata is, amivel leírták Rózsás múltját.

⁶⁵ ÁBTL 3.2.1. Bt-909/1. 14. és 43.

⁶⁶ Székely korábban betörési csoportvezető, 1954-től a BM Budapesti Főosztálya Bűnüldözési és Körözési Osztályának vezetője volt. 1956-ban a BRFK Forradalmi Bizottságának vezetője, Kopácsi Sándor közvetlen munkatársa. Állásából elbocsátották, 1957. március 6-án előzetes letartóztatásba helyezték. Az ellene a Magyar Népköztársaság ellen irányuló szervezkedésben való részvétel miatt indított nyomozást 1957. szeptember 9-én lezárták, s bűncselekmény hiányában szabadon bocsátották. Lásd: ÁBTL 3.1.9. V-150007/3.

⁶⁷ Székely János jelentése Rózsás Arturról, BM Budapesti Főosztály Bűnüldözési és Körözési Osztály, 1955. május 27. ÁBTL 3.2.1. Bt-909/1. 36–36/1.

⁶⁸ Beszervezési javaslat, BM Budapesti Főosztály Bűnüldözési és Körözési Osztály Betörési Alosztály, 1955. március 15. ÁBTL 3.2.1. Bt-909/1. 26–27.

⁶⁹ Uo. 27/1.

⁷⁰ Például: Összefoglaló jelentés, BM III/I-3-d alosztály, 1963. március 14. ÁBTL 3.2.1. Bt-909/4. 47–51.

⁷¹ Rajnár István jelentése Rózsás Arturról, BRFK II/I-2. Osztály, 1963. május 2. ÁBTL 3.2.1. Bt-909/4. 43–44.

⁷² Lásd: ÁBTL 3.1.9. V-127373/-23. A perben 15 rendőr nyomozó tiszt, három tiszthelyettes és 16 polgári személy ellen folyt eljárás. A Budapesti Hadbíróóság Révait 15, Kóvárit 10, Preisz Zoltánt 8 év börtönbüntetésre ítélte.

⁷³ ÁBTL 3.1.9. V-127373/5. 198.

⁷⁴ Uo. 328–330.

⁷⁵ József körút 37–39. (József körút – Kis Salétrom utca sarok.)

⁷⁶ Az *Állambiztonsági Értelmező Kéziszótár* szerint a csapda „operatív módszer a konspirált ellenséges tevékenység bizonyítására vagy a tettenérés elérésére. A bizalmas nyomozás alatt álló személynek kombinációval olyan lehetőséget kínálunk fel, amely terveinek megfelel.” ÁBTL 4.1. A-3036. 35.

⁷⁷ Pethő Andor rendőr századost 1957 elején a rendőrség állományából elbocsátották, mert öccse katonaként részt vett a forradalomban. ÁBTL 3.2.1. Bt-909/2. 89.

⁷⁸ ÁBTL 3.2.1. Bt-909/1. 17–19.

⁷⁹ Életrajzát lásd a Történeti Levéltár honlapján: <https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:1:4128310724767433> (utolsó letöltés: 2015. május 21.).

⁸⁰ Simon Rudolf kivonása után továbbra is értékes munkát végzett az államvédelmi szervek számára. Még a forradalom előtt megváltoztatta nevét, és elköltözött, majd 1956. november 3-án elhagyta az országot, és Svájcban telepedett le. ÁBTL 3.2.1. Bt-909/2. 90–91.

⁸¹ Jelentés, Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma, 1955. június 2. ÁBTL 3.2.1. Bt-613. 166–167. (Kaiser megbízatása); Jelentés, Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma, 1955. június 3. ÁBTL 3.2.1. Bt-909/1. 44–45. (Rózsás megbízatása). Pilcsikét nem helyezték el dossziéjában.

- ⁸² Az Állambiztonsági Értelmező Kéziszótár szerint a legenda „*hihető és ellenőrizhető magyarázat egy operatív intézkedés vagy kombináció legalizálására. A valóság elemeire épül, és szükség szerint dokumentálható. Dekonspiráció esetén is ragaszkodni kell [hozzá].*” ÁBTL 4.1. A-3036. 120.
- ⁸³ Pilcsik dossziéjában nincs ilyen típusú irat, a valószínűbb az, hogy nem azért, mert nem csatolták hozzá, hanem azért, mert nem is írt ilyesmit, lévén nem volt a szavak embere...
- ⁸⁴ ÁBTL 3.2.1. Bt-613. 152–163.
- ⁸⁵ ÁBTL 3.2.1. Bt-909/1. 46. Rózsás tervezetei: uo. 46–53.
- ⁸⁶ Uo. 144–145.
- ⁸⁷ ÁBTL 1.5. 90-2946/1955. A BM II. Főosztálya és külföldi rezidentúrái munkája 1955. január 1-től november 15-ig terjedő időszakban, a főbb kapitalista országok ellen, 1955. november 15.
- ⁸⁸ ÁBTL 1.5. 90-2679/1955. A Belügyminisztérium Hírszerző Főosztályának (II. Főoszt.) szervezeti felépítése és feladatai. 1955.
- ⁸⁹ Kaiser János kérelme, 1958. január 18., ÁBTL 3.2.1. Bt-613. 170.
- ⁹⁰ Rózsás Artur feljegyzése, 1956. május 18. ÁBTL 3.2.1. Bt-909/1. 76–79.
- ⁹¹ 1950-ig Ganz Hajógyár (Óbudai Hajógyár).
- ⁹² ÁBTL 3.2.3. Mt-765/1. 33.
- ⁹³ Uo. 41.
- ⁹⁴ Uo. 34.
- ⁹⁵ ÁBTL 1.5. III. tétel sz. n. BM II. Főosztály 1956. február 6-i osztályvezetői értekezlet.
- ⁹⁶ Határozat „Aczél” ügyében, Politikai Nyomozó Főosztály III/1. alosztály, 1957. november 6. ÁBTL 3.2.1. Bt-28/2. 40–41.
- ⁹⁷ Rózsás Artur környezettanulmánya, BM ORK V/2. Osztály, 1954. január 20., ÁBTL 3.2.1. Bt-909/1. 15/1.
- ⁹⁸ Rónai jelentése, 1956. március, ÁBTL 3.2.3. Mt-765/1. 37.
- ⁹⁹ Feljegyzés, Belügyminisztérium XIII/4. Osztály, 1956. április 23., ÁBTL 3.2.1. Bt-909/1. 67–74.
- ¹⁰⁰ Feljegyzés, Belügyminisztérium XIII/4. Osztály, 1956. március 10. Uo. 56–57.
- ¹⁰¹ Uo. 73.
- ¹⁰² Uo. 76–79.
- ¹⁰³ Határozat a nyomozás befejezéséről, BM Budapesti Főosztály Bűnüldözési Alosztály, 1956. augusztus 7. ÁBTL 3.2.1. Bt-909/1. 87–108.
- ¹⁰⁴ BFL XXV.4. a. 1417-1956.
- ¹⁰⁵ Kizárási javaslat, BM II/5. Osztály, 1956. szeptember 25., ÁBTL 3.2.1. Bt-909/1. 110.
- ¹⁰⁶ Kaiser János jelentése, Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma Politikai Főcsoport, 1957. november 12. ÁBTL 3.2.3. Mt-488/2. 33–34.
- ¹⁰⁷ ÁBTL 2.8.1. 5908. Turcsán (Turcsány) József 1955-ben a Belügyminisztérium I. Főosztály (kémelhárítás) osztályvezetője volt.
- ¹⁰⁸ ÁBTL 3.2.3. Mt-488/2. 33–34. Miután a kórházak megteltek, ideiglenesen szovjet sebesülteket helyeztek el többek között a Gábor Áron Tűzértishti Iskolában, mert az rendelkezett fegyveres őrséggel. Lásd: Kocsis, 2012.
- ¹⁰⁹ ÁBTL 3.2.3. Mt-488/2. 33–34.
- ¹¹⁰ Uo.
- ¹¹¹ ÁBTL 2.8.1. 4754. Az 1949-ig Szegeden, majd azt követően Budapesten a kémelhárításnál dolgozó Rózsa Mihály 1956. október 23-ig a BM I/2. Osztály osztályvezető-helyettese, egyben az I/2-d alosztály vezetője volt. Állítása szerint részt vett a fegyveres harcokban.
- ¹¹² Pilcsik Pál jelentése, 1957. november 12., ÁBTL 3.2.3. Mt-406/2. 40.
- ¹¹³ Pilcsik Pál jelentése, 1960. január 30., ÁBTL 3.2.1. Bt-28/2. 80–82.
- ¹¹⁴ Találkozó „Aczél” fedőnevű ügynökkel. Jelentés, BM II/3-b. alosztály, 1960. február 18. ÁBTL 3.2.3. Mt-406/2. 41–44.
- ¹¹⁵ Pilcsik Pál önéletrajza, 1963. ÁBTL 3.2.1. Bt-28/2. 175.
- ¹¹⁶ Rózsás Artur jelentése, 1957. november 12., ÁBTL 3.2.1. Bt-909/1. 112.
- ¹¹⁷ Határozat „Rónai” ügyében, BM Politikai Nyomozó Főosztály III/1. alosztály, 1957. november 6. ÁBTL 3.2.1. Bt-909/1. 113.
- ¹¹⁸ Uo.
- ¹¹⁹ Lásd erről Takács, 2013: 44–45.
- ¹²⁰ Lásd erről Baráth, 2008.
- ¹²¹ Lásd: Tóth, 2011.
- ¹²² Pilcsik Pál kézzel írott jelentése, 1960. január 30., ÁBTL 3.2.1. Bt-28/2. 80–82.
- ¹²³ Uo.
- ¹²⁴ Jelentés, BM II/3-b. alosztály, 1960. február 18., ÁBTL 3.2.3. Mt-406/2. 41–44. Kollmann Károly nem disszidált, 1957. november 22-én büntetése hátralevő részét elengedték. Lásd az ÁBTL 3.1.5. O-9697/8. sz. dossziét.

- ¹²⁵ ÁBTL 3.2.3. Mt-765/1. 40.–67.
- ¹²⁶ ÁBTL 3.2.3. Mt-488/2. 29–32.
- ¹²⁷ A budapesti székhelyű szervezet a Duna-menti államok hajózási kérdéseinek rendezését, egységesítését volt hivatott szolgálni. Az *Állambiztonsági Értelmező Kéziszótár* szerint a szervezet lehetőségei alkalmasak arra, hogy kielégítsék az ellenséges hírigényt. Arról már nem szóltak, hogy ez fordítva is igaz. ÁBTL 4.1. A-3036. 44.
- ¹²⁸ ÁBTL 3.2.3. Bt-28/2. 41.
- ¹²⁹ BFL XXV.4. a.-1417-1956.
- ¹³⁰ Jelentés, BM II/3. Osztály, 1957. október 11., Bt-909/1. 119.
- ¹³¹ Rózsás Artur jelentése, Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma Felderítő Osztály, 1958. március 15., ÁBTL 3.2.1. Bt-909/2. 43–44.
- ¹³² ÁBTL 1.6. IV/1. sz. n. A Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma Hírszerzőszerve, BM II/3., 1960.
- ¹³³ Határozat „Aczél” fedőnevű ügynök ügyében, Politikai Nyomozó Főosztály. III/1. alosztály, 1957. november 6., ÁBTL 3.2.1. Bt-28/2. 42. Határozat „Szirom” fedőnevű ügynök ügyében, Politikai Nyomozó Főosztály. III/1. alosztály, 1957. november 7. ÁBTL 3.2.1. Bt-613. 168. Határozat „Rónai” ügyében, Politikai Nyomozó Főosztály. III/1. alosztály, 1957. november 6. ÁBTL 3.2.1. Bt-909/1. 113.
- ¹³⁴ Lásd: Tóth, 2011.
- ¹³⁵ Némethné-Sipos, 1993: 238–239.
- ¹³⁶ Rózsás útját feldolgozta: Soós, 2010.
- ¹³⁷ „Z” személy mozgásának a felderítésére javaslat, 1957. május 10., ÁBTL 3.2.2. T-2/3. 53–54. Soós uo. 253–255.
- ¹³⁸ ÁBTL 3.2.1. Bt-28/2. 82.
- ¹³⁹ Tájékoztató jelentés, BM II. Főosztály IV. Osztály, 1957. június 6., ÁBTL 3.2.1. Bt-758/3. 159–163.
- ¹⁴⁰ Javaslat „Lovag” Magyarországról származó kém-anyagainak operatív úton történő megszerzésére. BM PNYFO III. Osztály, 1957. június 24. ÁBTL 3.2.1. Bt-758/5. 14–16.
- ¹⁴¹ Javaslat „Lovag” ügyében, BM PNYFO III. Osztály, 1957. szeptember 27. ÁBTL 3.2.1. Bt-758/5. 64–69.
- ¹⁴² Uo. 68.
- ¹⁴³ Javaslat a célszemély erőszakos úton való hazaszállítására a Magyar Népköztársaság területére, 1957. szeptember 25. Uo. 20–22.
- ¹⁴⁴ Feljegyzés, BM II/3-d alosztály, 1961. április 7., ÁBTL 3.2.1. Bt-909/3. 204–205. Zákó dossziéi: ÁBTL 3.2.2. T-2/2-4., Ábrányi dossziéi: ÁBTL 3.2.1. Bt-758/3-5. Az 5. kötetben helyezték el a rá vonatkozó „kiemelési akció” terveit.
- ¹⁴⁵ „Szóke” fedőnevű ügynök jelentése. Feladat: Tervet készíteni arról, hogyan volna lehetséges egy elvtársat Rellynek feltűnés nélkül bemutatni. Szentendre, 1957. október 6. ÁBTL 3.2.1. Bt-758/5. 72–77.
- ¹⁴⁶ Uo. 72.
- ¹⁴⁷ „Rónai” összefoglalója, BM Politikai Nyomozó Főosztály III/5 alosztály, 1958. január 31. ÁBTL 3.2.1. Bt-909/2. 14–17.
- ¹⁴⁸ Rózsás Artur jelentése, Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma Felderítő Osztály, 1958. március 15. ÁBTL 3.2.1. Bt-909/2. 43–44.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

1.5.	Egyesített Belügyminisztérium államvédelmi szerveinek iratai
1.6.	BM Politikai Nyomozó Főosztály iratai
1.11.12.	BM Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya és jogelődeinek iratai
2.8.1.	Az Állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai
	4541 Póta János
	4754 Rózsa Mihály

	5908	Turcsán József	
	14239	Böröcz István	
	17057	Simon Gusztáv	
	17192	Regős (Rauch) János	
2.8.2.2.	A BM III/II. Csoportfőnökség titkos és szigorúan titkos állományú beosztottainak iratai		
	III/II szt. tisztek személyi gyűjtő		110
	III/II szt. tisztek illetmény ügyek		D-52
3.1.5.	Operatív dossziék (O-dossziék)		
	O-9697/8.	310 személyi kegyelmi ügye	
	O-13756	Lócsei Géza	
3.1.9.	Vizsgálati dossziék		
	V-10220	Kollmann László	
	V-76011	Jakab Bálint	
	V-77025	Viza Ferenc	
	V-77081	Hegedüs István és tsai.	
	V-101916	Lócsei Géza és tsai.	
	V-127373/5.	Révai György és tsai.	
	V-146047	Vegyes ellenséges kategória	
	V-150007/3.	Kiss István és tsai.	
3.2.1.	Bt-dossziék		
	Bt-28/2.	„Aczél”	
	Bt-472	„Nagy Mihály”	
	Bt-613	„Szirom”	
	Bt-758/3.	„Woll János”	

	Bt-758/4.	„Woll János”
	Bt-758/5.	„Woll János”
	Bt-909/1.	„Rónai” („Netter André”, „Nissen Jack”)
	Bt-909/2.	„Netter André” („Nissen Jack”)
	Bt-909/3.	„Netter André”
	Bt-909/4.	„Netter André” („Nissen Jack”)
	Bt-909/5.	„Netter André”
3.2.2.	T-dossziék	
	T-2/2.	Zákó András
	T-2/3.	Zákó András
	T-2/4.	Zákó András
3.2.3.	Mt-dossziék	
	Mt-406/2.	„Aczél”
	Mt-488/2.	„Szirom”
	Mt-725/1.	„Nagy Mihály”
	Mt-726/2.	„Nagy Mihály”
	Mt-725/3.	„Nagy Mihály”
	Mt-765/1.	„Nissen Jack” („Rónai”)
	Mt-765/2.	„Nissen Jack” („Netter André”)
	Mt-765/3.	„Netter André”
	M-765/4.	„Netter André” („Nissen Jack”)
3.2.6.	Rezidentúra dossziék	
	8-005/I.	Bécsi rezidentúra, Szervezési dosszié
	OL-8-005/9.	Bécsi rezidentúra, Levelezési dosszié (Utasítások)

4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok (A-anyag)

A-3036 *Állambiztonsági Értelmező Kéziszótár.*
Összeállította: Gergely Attila rendőr
alezredes. BM Könyvkiadó, 1980.

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

XXV. A jogszolgáltatás területi szervei, 1945–2003

4. Fővárosi Bíróság iratai, 1958–2000

a. Büntetőperes iratok, 1951–1986

2303-1952 Pilcsik Pál pere (Hatósági közeg elleni erőszak)

1417-1956 Rózsás Artur pere (Lopás, okirathamisítás)

Nyomtatásban megjelent források

Némethné–Sipos, 1993

Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága 1956. december 5-i ülésének jegyzőkönyve. In *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei*. I. kötet. 1956. november 11. – 1957. január 14. Szerkesztette: Némethné Vágyi Karola – Sipos Levente. Budapest, Intera Rt.

Internetes oktatási anyagok, cikkek

Baráth, 2010

Baráth Magdolna: A Belügyminisztérium újjászervezése 1956 után. *Rubiconline*

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_belugyminiszterium_ujjaszervezese_1956_utan/ (utolsó letöltés: 2015. május 21.)

Kocsis, 2012

Kocsis Piroska: „Túlzás lenne az 1956. október–novemberi eseményeket háborús cselekménynek nyilvánítani...” Sebesültek és halottak 1956-ban. *Archivnet*, 12. évf. 5. sz.

Hivatkozott irodalom

Baráth, 2008

Baráth Magdolna: A politikai rendőrség újjászervezése 1956 után. *Történelmi Szemle*, 4. sz. 535–563.

Gyarmati–Palasik (szerk.), 2013

Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara 1953–1956. Szerkesztette Gyarmati György – Palasik Mária. Budapest, ÁBTL–L’Harmattan.

Palasik, 2014

Palasik Mária: Menekült vagy dezertált? Egy államvédelmi százados rejtélyes eltűnése. *Betekintő*, 2. sz. http://www.betekinto.hu/2014_2_palasik

Soós, 2010

Soós Mihály: „Z”: Egy megfigyelés története. Előkészületek az MHBK vezetőjének, Zákó Andrásnak erőszakos hazahozatalára. *Betekintő*, 3. sz. http://www.betekinto.hu/2010_3_soos

Sz. Kovács, 2013a

Sz. Kovács Éva: A magyar hírszerzés tevékenysége Ausztriában (1945–1965). *Betekintő*, 2. sz. http://www.betekinto.hu/2013_2_sz_kovacs

Sz. Kovács, 2013b

Sz. Kovács Éva: „Kádár ügynökei terrorizálják Bécset...”, avagy hogyan raboljunk embert? *Betekintő*, 4. sz. http://www.betekinto.hu/2013_4_sz_kovacs

Takács, 2013

Takács Tibor: *Besúgók a besúgásról. Ügynök-visszaemlékezések a Kádár-korszakból.* Budapest, L’Harmattan Kiadó.

Tóth, 2011

Tóth Eszter: A politikai és gazdasági hírszerzés szervezettörténete, 1945–1990. *Betekintő*, 2. sz. http://www.betekinto.hu/2011_2_toth_e

Egyházüldözők arcképcsarnoka

Az egyházakkal szembeni elhárítás vezetői, 1945–1956

II. rész

Jelen írásom a *Betekintő* korábbi számában megjelent tanulmányom folytatása.¹ Az előző számban a második világháború után megalakuló politikai rendészeti osztályok (PRO), majd az Államvédelmi Osztály (ÁVO), a BM ÁVH és az önálló ÁVH szervezetét, az egyházi elhárítás kulcsfiguráit mutattam be. Itt most az ismételten a Belügyminisztérium keretein belül működő államvédelmi apparátust és szervezetet tárgyalom.

Az 1953 júliusától átalakuló BM államvédelmi osztályai közül a IV. számú feladatköre volt a belső reakció elhárítása.² Az 1950–51 folyamán nyitott személyi és objektum dossziék alapján kimutatható, hogy a „klerikális reakcióval” a 3. alosztály foglalkozott.³ A IV. osztály állományáról, az egyes alosztályokra beosztott tisztekről, azok rendfokozatáról, valamint hogy közülük kik kerültek vezetői pozícióba, az 1953. július 31-én kelt 23/1953. számú belügyminiszteri parancs tudósít, de az nem olvasható ki a belügyi normából, hogy a politikai rendőrség tagjai konkrétan melyik alosztályra lettek beosztva.⁴ Azonban más belügyi irattal összevetve az vélelmezhető, hogy ekkor a IV. Osztálynak négy alosztálya volt, amelyek közül az 1. alosztály vezetésére Gyulai Mihály államvédelmi főhadnagyot osztották be,⁵ a 2. alosztály irányításával Csere Lajos államvédelmi főhadnagyot bízták meg,⁶ a 4. alosztály első embere Póta János államvédelmi százados lett. A 3. alosztály esetében valamilyen, eddig még ki nem derített okból nem történt meg az alosztályvezetői kinevezés, csak a helyettes nevesíti a belügyminiszteri norma, Földes György államvédelmi főhadnagy személyében. Mivel Földes eddig is az egyházi elhárítás részlegén dolgozott, valószínűsíthető, hogy július 31-étől ő volt ennek a szervezeti egységnek a helyettes vezetője, amit megerősít egy 1953. szeptember 9-ei forrás is. Ez a dokumentum Stöckler Lajosnak, a Magyar Izraeliták Országos Képviselőe elnökének személyi dossziéját lezáró javaslat, amelyet Földes György államvédelmi főhadnagy engedélyezett aláírásával, aki a forrás tanúsága szerint ekkor a fejléccen szereplő IV/3., azaz a klerikális reakció elleni harc alosztály helyettes vezetője volt.⁷

Azonban néhány forrásból úgy tűnik, hogy hat héttel később mégiscsak kinevezték Földest alosztályvezetővé. Egy 1953. szeptember 14-ei jelentés alapján ez a titulus van a neve alá gépelve. A kérdés eldöntését azonban nehezíti, hogy az iraton nem szerepel Földes szignója. Sőt, tényleges aláíróként a július 31-én még csak csoportvezetővé kinevezett Rácz Imre neve szerepel, aki ezt a dokumentumot mint az alosztály megbízott vezetője írja alá.⁸ Ebből úgy tűnik, hogy Rácz megbízott vezetőként ideiglenesen megkapta az alosztály irányításának lehetőségét. Ezt erősíti meg két másik forrás is. Az egyik egy 1953. szeptember 21-ei dokumentum, melynek alapján Földes György neve szerepel írógéppel írva, mint alosztályvezető, de az aláírás felette Rácz Imre államvédelmi hadnagyé.⁹ Egy másik, 1954. január 11-ére datált forráson hasonlóképp Földes neve olvasható gépelve, mint az alosztály irányítója, de felette itt is Rácz szignója található. Az alosztályvezetői cím mellé Rácz kézzel írt egy *mb.* rövidítést, ami egyértelműen megerősíti azt a tényt, hogy ebben az időszakban megbízott vezetőként ő állt az alosztály élén.¹⁰

A kutató szerencséje, ha témáját elegendő forrás segíti, amelyek megerősítik egymást, így bizonyítva a feltett koncepcióját. Ha azonban a források egymásnak ellentmondó adatokat tartalmaznak, akkor kénytelenek vagyunk kijelenteni, hogy a kérdés megoldása további kutatásokat igényel. A fenti dokumentumok alapján már-már úgy tűnt, sikerült beazonosítani az alosztályvezető személyét a kérdéses korszakban, ám egy újabb forrás mindezt felülírta. Egy 1953. december 30-ára datált jelentést Földes György

alosztályvezetőként írt alá, ami megkérdőjelezi a fenti állítást, hogy 1953. szeptember 14-e és 1954. január 11-e között Rácz Imre lett volna az egyházi elhárítás szervezeti egységének vezetője. Így mindössze annyit lehet biztosan állítani az eddig feltárt állományparancsok alapján, hogy 1953. július 31-ével Földes Györgyöt nevezték ki a BM IV/3. osztály vezetőhelyettesévé, és hogy 1954. november 1-jén ebből a beosztásából felmentve megbízták a BM IV/5., a katolikus egyház elleni elhárítás osztályának vezetésével.¹¹ A kettő közötti időpont közötti szakaszban több utalást is találunk arra vonatkozóan, hogy Rácz Imre és Földes György is betöltötte a vezetői pozíciót, de egyértelműen eldönteni, hogy mikor ki állt az osztály élén, a jelenleg rendelkezésre álló források alapján nem lehet. Ennek a zűrzavarnak valószínűleg magyarázata lehet, hogy az Államvédelmi Hatóság 1953-ban nagy átalakításon ment keresztül – elvesztette önállóságát, betagolták a Belügyminisztérium szervezetébe, letartóztatták több vezetőjét, akiknek a vizsgálati eljárása az év folyamán zajlott, és első fokú bírósági ítéletük karácsony napján született meg, új belső szervezeti felépítést hoztak létre –, és ennek a kérdésnek az eldöntését a politikai rendőrséggel kapcsolatos ügyek nyugvópontonra kerülése után akarták csak megoldani. Mindenesetre a fenti két tiszt rendkívül fontos szerepet töltött be a korszak egyházi elhárításának irányításában.

Rácz Imre 1925. november 2-án született a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Öcsöd községben. A szegény parasztcsaládból származó édesapa kubikus volt, az édesanya a háztartást vezette, hat gyermeket neveltek fel.¹² Rácz 1936-ban végezte el a hatodik elemi iskolát szülőfalujában, ezt követően cselédként dolgozott 1941-ig. Ekkor a kovács szakmát kezdte el tanulni egy öcsödi mesternél, majd több kisiparosnál is megfordult Budapesten és vidéken mint kovácssegéd. 1944-ig a Svábhegyi Szanatóriumban dolgozott, de ősszel elvitték munkaszolgálatra Tiszavárkonyba.¹³ A front közeledtével Rácz csapatát elindították nyugat felé, de ő Pestszentimrénél megszökött és a svábhegyi munkahelyén bujkált. A háború után hazatért Öcsödre, és alkalmi munkákból tartotta fenn magát, többek között hídépítéseken dolgozott. 1947-ben ismét Budapestre jött, és a Magyar Állami Vas-, Acél- és Gépgyárak (MÁVAG) vállalatnál helyezkedett el mint kazánkovács.¹⁴ 1948 és 1951 között töltötte le katonai szolgálatát, majd leszerelése után visszament a MÁVAG-hoz. 1945-ben lépett be a Szociáldemokrata Pártba, majd 1948-tól MDP-tag lett.¹⁵ 1951. április–május folyamán részt vett egy két hónapos pártiskolán.

Munkahelye pártszervezetének javaslatát elfogadva 1951. augusztus 19-én felvették az ÁVH I/2-b osztályára őrmesteri rangban.¹⁶ Az egyházi elhárításnál dolgozó Rácz 1952 áprilisában alhadnagyi kinevezést kapott.¹⁷ 1952–53 folyamán elvégezte az egyéves Dzerzsinszkij Tisztképző Iskolát.¹⁸ Ráczot ezt követően áthelyezték az ÁVH V/4. Osztályra,¹⁹ de ennek pontos időpontja sem a személyi gyűjtőjéből, sem az állományparancsokból nem derül ki. Az biztos, hogy a 8/1953. számú állományparanccsal Rácz 1953. június 12-én került vissza az I. Főosztályra, de hogy melyik osztályra, az a rendelkezésből nem derül ki.²⁰ Amikor átalakították az ÁVH szervezetét, az állományra vonatkozó 23/1953. számú belügyminiszteri parancs értelmében Ráczot Földes György osztályvezető-helyettes alá helyezték csoportvezetőként, az egyházi elhárítás osztályára.²¹ A korábban már említett források alapján az biztosan megállapítható, hogy Rácz irányító szerepet töltött be az osztály életében, amelyeket hol csak az iratokat láttamozóként, hol pedig konkrétan osztályvezetői titulus megnevezéssel írta alá.²² Hivatalosan 1953. november 7-én léptették elő hadnaggyá,²³ de a már említett szeptemberi iratokon is használta e rangot.²⁴ Hogy itt meddig dolgozott, az nem derül ki a forrásokból. Szolgálati lapja alapján 1954-ig,²⁵ az egyházakkal kapcsolatos jelentések szerint 1954 októberéig dolgozott az egyházi elhárítás osztályán.²⁶ Ezt követően, a szolgálati adatlapján olvasható adatok szerint, az 1955–56-os esztendőben osztályvezetőként működött a BM IV. Osztályán, azonban hogy melyik osztályon szolgált, az nem derül ki az iratból.²⁷ 1955. április 4-én előléptették főhadnaggyá.²⁸ 1956-ban elvégezte az öt hónapos pártiskolát.

Rácznak az 1956-os forradalom alatti tevékenységét nehéz rekonstruálni, mert személyi anyagából csak általánosságok derülnek ki. Minősítési lapja szerint *„feltétlen megbízható, párthű kommunista, akire minden időben számítani lehet. Az ellenforradalom ideje alatt helytállt. Az ellenforradalom leverése után rögtön bekapcsolódott a politikai nyomozó munkába, hogy segítse az ellenforradalmi erők felszámolását.”*²⁹ Az 1956-os szabadságharc leverésében játszott szerepéért 1957. augusztus 22-én megkapta a Munkás-Paraszt Hatalomért Emlékérmét.³⁰ Rácz 1957-ben a Politikai Nyomozó Főosztály Belsőreakció elhárítás Osztály „b” jelű alosztályára³¹ került, ahol 1958 eleje óta alosztályvezető-helyettesi beosztásban dolgozott, századosi rendfokozatban.³² Rácz 1957-ben leérettségizett, és 1961-ben elvégezte a marxista-leninista egyetem első évfolyamát. Belügyi karrierje azonban 1961-ben véget ért, mivel vizsgálati eljárást indítottak ellene az operatív munka alapelveinek súlyos megsértése miatt. Jóllehet elmarasztalták, nem fegyelmiel bocsátották el, hanem engedték, hogy leszereljen a politikai rendőrség kötelékéből.³³ 1962. január 1-jével a polgári életbe kilépő Rácz az Elektromosipari Gépalkatrész Kisipari Termelő Szövetkezet (KTSZ) elnöke lett. Utolsó adat életpályájához a személyi gyűjtőjében található, 1965-ben keletkezett tartalékos tiszti adatlap, amely szerint még mindig a KTSZ elnöki tisztségét töltötte be.³⁴ Életének további állomásai a politikai rendőrség irataiban nem követhető tovább.

Rácz csak rövid ideig állt vezetőként az egyházi elhárítás élén. Vele szemben Földes György 1953 és 1956 között végig irányító szerepet töltött be az államvédelem klerikális reakció ellen harcoló szervezeti egységében. Földes 1931. január 2-án született Budapesten, édesapja raktáros, édesanyja varrónő volt, testvére, Károly 1942-ben munkaszolgálatosként eltűnt a keleti fronton.³⁵ Tanulmányait 1937 és 1941 között a Hernád utcai elemi iskolában végezte, majd a polgári iskolát 1941-től 1945-ig a Rottenbiller utcában. Önéletrajza szerint egy évvel később műszerésztanuló volt a Fux Emil Mechanikai Gárban,³⁶ majd 1947-ben az MKP VII. kerületi pártszervezetének javaslatára a Budapesti Rendőregyesületbe került adminisztrátornak, ahol ellátta a Magyar Ifjúság Népi Szövetsége³⁷ titkári teendőit is.³⁸ 1945 decemberétől lett tagja az MKP-nak, és ahogy 1960-ban fogalmazott, *„azóta megszakítás nélkül a párt tagja vagyok”*.³⁹ Politikai képzését erősítendő, 1947-ben elvégezte a Szakszervezeti Ifjúság- és Tanoncmozgalom⁴⁰ által szervezett a háromhetes iskolát, majd 1952-ben a három hónapos pártiskolát.⁴¹

A belügyminiszter 1948. szeptember 17-én kelt 267225/1948.IV.1. számú rendeletével Földest próbarendőrként a III. alosztályhoz, vagyis az egyházi elhárításhoz osztotta be.⁴² A szolgálati adatlapja szerint 1949-ben rendőrnemzet alhadnaggyá, 1951-ben hadnaggyá, 1952-ben főhadnaggyá léptették elő.⁴³ A személyi gyűjtőjében található, 1960-ban készített önéletrajza szerint *„1950-ben a klerikális elhárító alosztály helyettes vezetője lettem, majd 1951-ben az alosztály vezetője”*.⁴⁴ Az 1951-es adat azonban nem felel meg a valóságnak, mert ekkor a már fentebb említett Rajnai Sándor, majd Jámbor Árpád állt ezen szervezeti egység élén. Az biztos, hogy valamilyen vezetői pozíciót tölthetett be, hiszen több, egyházakkal foglalkozó jelentés alapján az azt készítő nyomozó mellett Földes neve is megtalálható ott,⁴⁵ ahol általában csak alosztályvezetők, helyetteseik vagy a csoportvezetők aláírása olvasható. Mivel nem találtunk a beosztására való utalást, nem dönthető el, hogy ekkor milyen pozíciót kapott az egyházi elhárítás szervezetében.

A már említett, 1953. július 31-ét követő szervezeti átalakítás során Földest a klerikális reakció ellen harcoló alosztály vezetőhelyettesévé nevezték ki. Arra a kérdésre, hogy mikor lett az alosztály vezetője, az eddig feltárt források nem adnak választ. Mint azt fentebb jeleztem, egy 1953. szeptember 14-ére datált dokumentum őt a IV/3. alosztály vezetőjeként mutatja, bár aláíróként helyette, mint megbízott vezető, Rácz Imre államvédelmi hadnagy neve olvasható,⁴⁶ akit a 23/1953. számú BM-parancs csoportvezetőként említ alhadnagyi rangban. A legbiztosabb támpontnak tűnő bizonyíték ennek a kérdésnek az eldöntésére Ács Ferenc államvédelmi ezredesnek, a BM Személyzeti Főosztály vezetőjének az 1953. november 14-én napvilágot látott 230/1953.

számú parancsa, amely szerint Földest – a BM IV. osztály alosztályvezető helyettesét – 1953. november 6-án a Nagy Októberi Forradalom harminchatodik évfordulója alkalmából osztályvezetője, Rajnai Sándor államvédelmi őrnagy dicséretben részesítette.⁴⁷ Ezt erősíti meg az 1954. november 27-én kiadott 1361/1954. számú belügyminiszter-helyettesi parancs, amely alosztályvezető helyettesként említi.⁴⁸ A kérdés eldöntését azonban megnehezíti, hogy a több mint egy évet felölelő időszakokban Földes többször, mint a BM IV/3. osztály vezetője írt alá a jelentéseket.⁴⁹ Mivel nem találtam Földes alosztályvezetői kinevezéséről szóló parancsot, nehéz eldönteni, hogy a fenti adatok alapján pontosan mikor, milyen beosztásban volt az alosztályon.

A belügyminiszter I. helyettese, Egri Gyula által aláírt, 1954. november 1-jével hatályba lépő 1361/1954. számú parancs szerint a már századosi rangú Földest felmentették a IV/3. alosztályvezető-helyettesi beosztásából, és kinevezték a IV/5. osztály vezetőjévé.⁵⁰ A parancsból és az egyházi ügyeket tartalmazó dossziék elemzése alapján kitűnik, hogy a belső reakció elhárításával foglalkozó osztály szervezetét ismét átalakították, így az ott dolgozókat az ennek megfelelő helyekre osztották be. Addig az egyházakkal szembeni államvédelmi munkát egy alosztály látta el. Ettől kezdve azonban különválasztották e szervezeti egységet két alosztályra. Feladataik azonosítása a korszakból származó dossziék alapján történt. Így kijelenthető, hogy innentől kezdve a BM IV/5.⁵¹ a katolikus, illetve a BM IV/6.⁵² a protestáns egyház és a kisegyházak tevékenységét figyelemmel kíséző alosztály lett.

A Földes vezette szervezeti egység tevékenységi körét jól dokumentálja az általa készített 1954. évi munkabeszámoló, amelyből egyértelműen kiderül, hogy a BM IV/5. alosztály feladata a katolikus egyház tevékenységének figyelemmel kísérése, valamint az ellenségesnek minősített személyek, illetve csoportok felderítése és további működésük megakadályozása volt.⁵³ A beszámoló sok érdekes adattal szolgál az alosztályon dolgozókkal kapcsolatban. A dokumentumból kiderül, hogy a tíz főből álló csoport tagjai alapvetően munkás származásúak (6 fő), 21 és 37 év közöttiek, hárman egyetemet végeztek, a legtöbben (5 fő) 1954-ben lettek az alosztály tagjai, a legrégebben itt dolgozó Földes György 1948-ban került oda.⁵⁴

Egy 1956. július 14-ei keltezésű irat alapján újabb szervezeti változásra készült javaslat még a forradalom előtt.⁵⁵ Az ennek alapján 1956. október 3-ától megvalósított változások szerint a IV. osztályt „Belső reakció ellen harcoló főosztállyá” szervezték át, amelynek IV/3. osztálya a „Klerikális reakció elleni elhárító osztály” volt.⁵⁶ Az osztályon belül – a javaslathoz készült 1. számú melléklet szerint – két alosztályt hoztak létre: a IV/3-a-t a katolikus klérus elleni harc, a IV/3-b-t pedig a protestáns egyházak és a különböző vallási szekták ellenséges elemei elleni harc alosztálya néven. Az osztályhoz tartoztak még a vidéki instruktorok, valamint a 20-as objektum, ami a IV/3-a alosztály mellé rendelt önálló speciális szakcsoport volt.⁵⁷ Ez a szervezeti változás 1956. október 3-ától rövid ideig élt, így csak kevés feltárt dokumentum támasztja alá megvalósulását.⁵⁸

A BM IV/3. osztály vezetését Piros László belügyminiszter 91/1956. számú parancsa szerint október 3-ától Földes György kapta meg.⁵⁹ A IV/3-a alosztályt Zsiga Ferenc államvédelmi főhadnagy irányította,⁶⁰ a IV/3-b alosztály vezetőjének Kovács Jenő államvédelmi őrnagyot nevezték ki.⁶¹ Földes az 1956-os forradalom kitöréséig állt az osztály élén. Önéletrajza szerint a forradalom alatt a BM Központjában tevékenykedett, majd a szovjet csapatokhoz ment, akikkel együtt számolták fel a maradék fegyveres ellenállást, miközben december 5-én megsebesült.⁶² Az 1956-os szabadságharc bukását követően újjáalakuló politikai rendőrség, az Országos Rendőr-főkapitányság (ORFK) Politikai Nyomozó Főosztálya keretein belül először a belsőreakció-elhárító osztály vezetője, 1957. januárjától osztályvezető-helyettese lett,⁶³ majd 1957. május 31-ével a BM II/5., Belső reakció elhárító Osztályára nevezték ki vezető helyettesnek.⁶⁴ 1957–58 folyamán a forradalomban résztvettek ügyeinek kivizsgálására létrehozták a BM II/8.,

Vizsgálati Osztály keretein belül két, a politikai rendőrség különböző osztályairól átvezényelt tisztekből álló különreszleget. Az egyik a közbiztonsági őrizetesek ügyében járt el, a másik a legjelentősebb polgári és katonai ügyeket, köztük Nagy Imre és társai ügyét vizsgálta.⁶⁵ Ennek a különreszlegnek lett tagja Földes is, aki az előzetes letartóztatásban lévő Losonczy Géza ügyében volt a vizsgálótiszt.⁶⁶ 1957 végén „*valuta felelőtlen kezelése és kiosztása*” miatt lefokozták főhadnaggyá, majd 1958 márciusával áthelyezték a BM II/3.-ra, a Hírszerző Osztályra.⁶⁷ Itt vezetői megbízáttal több osztályon is megfordult, és egészen 1989-es nyugdíjazásáig a hírszerzés ezredesi rangú tisztje maradt.⁶⁸ 1997. november 27-én hunyt el Budapesten.

1954 novemberétől az egyházi elhárítást két önálló szervezeti egységre tagolták, melyek közül a IV/6. alosztály feladata lett a protestáns egyház és a kisegyházak tevékenységének figyelemmel kísérése. Ennek vezetőjéről – szemben a katolikus egyházi vonallal – a fentebb már említett 1361/1954. számú-belügyminiszter helyettesi parancs nem rendelkezett. Csak 1954. november 30-án nevezték ki a IV/6. alosztály vezetőjévé Csere Lajos államvédelmi századost.⁶⁹

Csere Lajos bányász családban született 1928. október 16-án Felsőgallán. Iskoláit (négy elemi és két gimnázium) Tatabányán, illetve Oroszlányban végezte. 1942-ben a család nehéz anyagi helyzete miatt tanulmányait abba kellett hagynia, és az oroszlányi bányában helyezkedett el kifutófiúként.⁷⁰ A második világháború befejezését követően, 1945 áprilisától Mindszentpusztán az Állami Erdészethél lett gyakornok.⁷¹ Egy évvel később kérte a felvételét a politikai rendőrség kötelékébe. A Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitánysága Politikai Osztályára került szakaszvezetőként, ahol őrszemélyzeti szolgálatot látott el.⁷² Önéletrajza szerint 1946. november 1-jével fiatal korára való hivatkozással leszerelték, így ismét az oroszlányi bányába került, írnoki munkakörbe.⁷³ Ekkor a dolgozók esti iskolájában befejezte gimnáziumi tanulmányait, és leérettségizett. 1945-ben az MKP tagja lett, és részt vett a MADISZ, majd a SZIT tevékenységében is.

1949-ben az oroszlányi MDP pártszervezete javaslatára visszakerült a politikai rendőrséghez, ahol a Budakörnyéki Osztályra osztották be próbarendőrként.⁷⁴ Még ez évben kinevezték őrzetűvé, majd egy évvel később a Dzerzsinszkij iskola hat hónapos osztályát végezte el. Ezt követően a Vizsgálati Osztály helyszínelő csoportjához helyezték alhadnagyi rangban, ahol két évet dolgozott.⁷⁵ Csere 1951 augusztusában már hadnagyként az ÁVH VI/1. Jogi (Vizsgálati) Osztály c jelű alosztály vezetőjének volt a helyettese.⁷⁶ Az alosztály feladatainak megállapításához sajnos nem áll rendelkezésünkre elég forrás, biztosan csak annyi állítható, hogy 1953. január 2-ától a „b” és a „c” jelű alosztályokból szervezték meg a Belső elhárító vizsgálati osztályt.⁷⁷ Csere 1951 szeptemberétől 1952 decemberéig a Szovjetunióban tanult államvédelmi szakismereteket, majd hazatérését követően a Személyzeti Osztályra került alosztályvezetőnek főhadnagyi rangban.⁷⁸ Innen, saját kérelmére, a már említett 23/1953. számú paranccsal került a BM IV/2. alosztály élére. 1954 áprilisában századossá léptették elő,⁷⁹ majd áthelyezték a hírszerzéshez,⁸⁰ a BM II./7. alosztályához csoportvezetőnek.⁸¹ Mivel ezzel a beosztásával elégedetlen volt, kérésére és volt parancsnoka, Rajnai Sándor államvédelmi alezredes 1954. november 19-én kelt javaslatára visszavették a BM IV. Osztály állományába, és megbízták a BM IV/6. alosztály vezetésével.⁸² E tisztségét csak rövid ideig tartotta meg, mert egy 1955. július 13-ai dokumentumban már a BM IV/8. alosztály vezetőjeként említik.⁸³ Ezt követően, még ebben az évben, kinevezték a IV. Osztály helyettes vezetőjévé.⁸⁴ 1956 októberében, a Belsőreakció-elhárító Osztály főosztályá váló átszervezésekor Csere megtartotta a szervezetben belüli második pozícióját, de mellé még megbízták a BM IV/1. Osztály vezetésével is.⁸⁵

Visszaemlékezése szerint az 1956-os forradalom alatt a „*a főosztály beosztottaival együtt, a szovjet csapatok védelme alatt voltam*”.⁸⁶ A politikai rendőrség újjáalakítását követően Csere 1956 novemberétől a Belsőreakció-elhárítás Osztály vezetőjének helyettese volt.⁸⁷ 1958-ban előléptették őrnaggyá.⁸⁸ 1960. január 5-én szolgálati titok

megsértése miatt elbocsátották az állambiztonságtól, és a polgári életben helyezkedett el.⁸⁹ Csere ezt követő életpályájáról a személyi gyűjtője alapján csak annyi derül ki, hogy 1965-ben a Nehézipari Minisztérium személyzeti és oktatási főosztály egyik osztályvezetője volt, valamint hogy végzős hallgató a Műszaki Egyetem bányamérnöki karán.⁹⁰ Az életpályájával kapcsolatos utolsó fellelhető adat szerint az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület Bányászati Szakosztálya budapesti helyi szervezetének 2002. december 31-ei tagnévsorában szerepel.⁹¹

A BM IV/6. alosztály élén 1955 tavaszán történt a következő vezetőváltás, ekkor Csere Lajos helyére Kovács Jenőt nevezték ki. A pontos dátum nehezen állapítható meg, mert bár a 498/1955. számú belügyminiszter-helyettesi parancs Kovácsot a BM IV. Osztály állományába helyezi alosztályvezetőnek, de az iratban nem található a szervezeti egységre való utalás.⁹² Csak valószínűsíthető lehet a BM IV/6. alosztályra történő kinevezését, mivel egyrészt a nyár folyamán Csere Lajos már a BM IV/8. alosztályon található, másrészt pedig október folyamán már dokumentálható, hogy a protestáns egyházakkal és a kisegyházakkal szembeni elhárítás szervezeti egységének Kovács a vezetője.⁹³ Ezen tények alapján kijelenthető, hogy Kovács Jenő került 1955. március 25-ével a BM IV/6. alosztály vezetői székébe.

Kovács Jenő Erzsébetfalván⁹⁴ született 1922. június 8-án, de a család még ebben az évben Jászberénybe költözött.⁹⁵ A négy gyereket nevelő édesapa kiskereskedő volt. Kovács az iskoláit, a 4 elemi és a négy polgári Jászberényben végezte el, majd bádogostanulónak szerződött, ahol 1941-ben segédvizsgát tett. Ugyanebben az esztendőben belépett a Vasas Szakszervezetbe. Részt vett antifasiszta demonstrációkban, így a Magyar Történelmi Emlékbizottság által 1942. március 15-ére időzített, sok embert, zömmel szervezett munkásokat, munkásfiatalokat mozgósító tüntetésen a budapesti Petőfi-szobornál.⁹⁶ 1943 októberében be kellett vonulnia munkaszolgálatra, 1944 elején csapatával a Kárpátokban lévő hadművelési területre került. Októberben megszökött, és a háború végéig Budapesten és környékén bujkált. 1944-ben szüleit és öccsét Jászberényből Németországba deportálták, ahonnan nem tértek vissza. A harcok befejeződésével szakszervezeti ajánlásra 1945. március 14-én a frissen megalakult politikai rendőrséghez került.⁹⁷ 1945. április 4-én belépett az MKP-ba.

Önéletrajza és szolgálati adatlapja szerint 1945 áprilisától júniusig a PRO „D” főcsoportjánál kezdte rendőri pályáját, a VIII. kerületi politikai nyomozócsoportnál folytatta, majd decemberben, alhadnagyi rangban a B/5. szakcsoportba került. 1946-ban, az ÁVO létrehozása után előbb a VII. alosztályra, ezt követően 1947 januárjában saját kérésére a III. kerületi politikai nyomozócsoportba került. 1948 márciusában helyezték át a kémelhárításhoz, ahol 1953. július 31-éig volt alosztályvezető. Követségi diplomaták megfigyeléséről szóló államvédelmi forrásokból kiderül, hogy Kovács az ÁVH I/3-b alosztályát vezette.⁹⁸ 1947 decemberében hadnaggyá, egy évre rá főhadnaggyá, 1952 novemberében századossá léptették elő. 1953. július 31-ével a 31/1953. számú belügyminiszteri paranccsal áthelyezték a BM Ellenőrzési Főosztály állományába,⁹⁹ ahol 1954 augusztusában már csoportvezető-helyettes volt.¹⁰⁰ Saját kérésére 1955. március 25-én a 498/1955. számú paranccsal a IV. Osztály állományába osztották be alosztályvezetőnek.¹⁰¹ Mivel az önéletrajzában nem található utalás, hogy más alosztályra is átkerült volna, valamint a fent már említett okokból is az vélelmezhető, hogy ekkortól állt a BM IV/6. alosztály élén, amit más, későbbi keltezésű irat is megerősít.¹⁰² Mint BM IV/6. alosztályra beosztott tisztet 1955. november 9-én léptették elő őrnaggyá.¹⁰³ Kovács 1956. augusztus végéig állt személyesen az alosztály élén, ekkor egyéves belügyi szakiskolába küldték a Szovjetunióba;¹⁰⁴ helyettesítésével Berényi István államvédelmi századost bízták meg.¹⁰⁵ A már említett, 1956 októberében történt szervezeti átalakítás során csak az alosztály jelzése változott IV/6-ról IV/3-b-re, ám mind a feladatkör, mind a vezető személye változatlan maradt.¹⁰⁶

Az 1956-os forradalom kitörésének hírére hazajött, de október 30-án a forradalmárok a budaörsi repülőtéren letartóztatták és november 4-éig őrizetben tartották.¹⁰⁷ A

szabadságharc leverését követően, 1956. november 10-étől az I. karhatalmi ezred I. századába osztották be szakaszparancsnoknak, majd decembertől a Politikai Nyomozó Főosztályon dolgozott előbb egy, a szovjeteknek alárendelt külön csoportban, később pedig „a vidék szervezését végző alosztály vezetésével” bízták meg.¹⁰⁸ 1957. január végén visszaküldték a Szovjetunióba tanulmányai folytatására. A szovjet belügyi szakiskola sikeres elvégzését követően 1958. január 1-jével kinevezték a Dzerzsinszkij tisztképzőiskolába tanárnak. Itt 1961-ig tanított az állambiztonsági operatív tanszéken. Mivel operatív munkát akart végezni, 1961. augusztus 15-étől, saját kérelmére, áthelyezték a Pest megyei Rendőr-főkapitányság (RFK) Politikai Osztályára,¹⁰⁹ ahol a kémelhárítás területén töltött be különböző vezető pozíciókat. 1963-ban jogi doktorátust szerzett az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán.¹¹⁰ A Pest megyei RFK III/II. Osztály vezetőjének helyetteseként, alezredesi rangban vonult nyugállományba 1972. május 31-ével.¹¹¹

Amikor Kovács Jenő 1955 augusztusának végén a Szovjetunióban megkezdte egyéves belügyi szakiskolai tanulmányait, a BM ÁVH protestáns egyházzal és a kisegyházakkal szembeni elhárítás szervezeti egységének irányítását alosztályvezető-helyettesként Berényi István államvédelmi százados vette át. Berényi 1926. október 5-én született a Békés megyei Pusztaföldvár községben. Édesanyja 1931-ben bekövetkezett korai halála után két testvérelével együtt az asztalossegéd édesapa nevelte, aki foglalkozást váltva, a jobb megélhetés reményében baromfi-kereskedő lett.¹¹² Berényi hat elemi iskolát végzett. A pénzsűke miatt többször vállalt napszámosmunkát, majd 1940-ben elszegődött kanásznak. 1941-ben került Orosházára, ahol a szabónak tanult, de a világháborús események miatt csak 1945 januárjában végzett. Ettől kezdve szabósegédként dolgozott.

1945-ben belépett a Magyar Kommunista Pártba, és még ez év szeptemberében Budapesten beadta jelentkezését a rendőrséghez. A felvételt követően, októberben részt vett egy öthetes rendőri tanfolyamon, majd a Mosonyi utcai Rendőr-főparancsnokság gazdasági és műszaki osztályára helyezték próbarendőrnek.¹¹³ 1947-ben saját kérésére került át a politikai rendőrséghez, de hogy melyik szervezeti egységhez, az nem derül ki a személyi gyűjtőjéből. Még ez év decemberétől hat éven át az akkoriban alakuló Kormányőrség tagja lett, mint személyi biztosító.¹¹⁴ 1951–52 folyamán elvégezte a Dzerzsinszkij tisztképző iskolát. 1953. január 3-án főhadnagyi rangban az X/1-a alosztály helyettes vezetőjévé nevezték ki.¹¹⁵ Öt hónappal később új beosztásba került az ÁVH I/2. osztályán.¹¹⁶

1953. július 6-án a Béke Világtanács budapesti ülésének biztosításában végzett eredményes munkájáért „Hatóság Vezetői dicséret”-ben részesült.¹¹⁷ Az államvédelem belső reakciót elhárító osztályának átszervezését dokumentáló, már többször említett 23/1953. számú belügyminiszteri parancsból kiderül, hogy Berényi ekkor a Csere Lajos vezette BM IV/2. alosztályára került. Egy 1954 decemberében kelt iratból tudjuk, hogy az újból átszervezésre került IV. osztályon belül az egyházi elhárítás november 1-jével kialakított új struktúráján belül a BM IV/6. alosztályon szolgált, az iraton olvasható láttamozása és a jelentéshez fűzött megjegyzései alapján vélelmezhető, hogy valamilyen vezetői beosztásban.¹¹⁸ Sajnos nem sikerült forrást fellelni arra vonatkozóan, hogy mikortól, milyen rangban és milyen vezetői pozíciót töltött be az alosztályon 1954–1955 folyamán. Biztos adatokat 1956 szeptemberéből találtam. Ekkor több dossziében is megtalálható az iratok alján Berényi neve mint a BM IV/6. alosztály századosi rangú alosztály vezetőhelyettese.¹¹⁹ Ezen beosztását az egyházi elhárítás az 1956. október 3-ai ismételt szervezeti átalakítását követően is megőrizte, 1956. október 23-ig.¹²⁰

Az 1956-os forradalom alatt – 1958-ban készült minősítési lapja alapján – Berényi a Belügyminisztérium „Rooswelt (sic!) téri épületében teljesített szolgálatot. 1956. október 30-án szovjet csapatokkal vonult el, majd visszatértükkor mindjárt munkába állt.”¹²¹ Ez konkrétan azt jelentette, hogy 1956. november 15-én kinevezték a BM ORFK Politikai Nyomozó Főosztály belső reakciót elhárító osztályára alosztályvezetőnek.¹²² A Országos

Rendőr-főkapitányság keretei között újrászerveződő Politikai Nyomozó Főosztályon belül 1957. január elejétől május elejéig a II/3-c alosztály feladataként dokumentálható az egyházakkal szembeni elhárítás.¹²³ 1957 májusától a BM Politikai Nyomozó Főosztály V. osztályának volt a feladata a belső reakció elleni elhárítás, amely magában foglalta az egyházak tevékenységének megfigyelését. A szervezeti felépítésből kiderül, hogy 1957 decemberétől a BM II. főosztály 5. osztálya volt a felelőse a „belső reakció elhárításá”-nak (146 fővel), az egyházakkal szembeni állambiztonsági munkát pedig a II/5-c alosztály látta el 16 fővel.¹²⁴ Berényi ennek az alosztálynak volt a vezetője a politikai rendőrség szervezetének 1962-es átszervezéséig.¹²⁵ Még ugyanebben az évben levelező szakon sikeresen elvégezte a BM Idegennyelvi Főiskolát, ahol angol nyelvből felsőfokú vizsgát tett.¹²⁶

A Kádár-korszak állambiztonsági szolgálatainak legnagyobb mértékű átalakítása 1962 augusztusában zajlott le: a főosztályi tagolódást felváltotta a főcsoportfőnökségi és a csoportfőnökségi struktúra,¹²⁷ amelyben az egyházak ellenséges tevékenységének felderítése és megakadályozása először a BM III/III-1-c alosztály,¹²⁸ majd 1962 decemberétől a BM III/III-2-a alosztály feladata volt.¹²⁹ Berényi 1963. június 15-éig állt az egyházakkal szembeni elhárítás szervezeti egységének élén.¹³⁰ Ezt követően átkerült a hírszerzés állományába, ahol különböző beosztásokban dolgozott 1981. január 31-éig, rendőr ezredesi rangban.¹³¹ 1981. február 1-jével a BM Műszaki Tanfolyam parancsnoka lett, ahol a fiatal állambiztonsági tisztek képzését irányította.¹³² A szolgálat felső korhatárának elérése miatt 1985. június 30-ai hatállyal nyugállományba helyezték.¹³³

Berényi vezetői tevékenysége – amely elsősorban az 1956 utáni időszakra esik – rendkívül sikeresnek bizonyult a politikai rendőrség számára. Nevéhez fűződik a Kádár-korszak egyik legnagyobb akciója, a „Fekete Hollók” fedőnéven folytatott nyomozás irányítása, amely a katolikus egyház és azon belül is a kisközösségek és szerzetesi csoportok ellen irányult.¹³⁴ Berényi nemcsak az operatív munkából vette ki a részét, hanem a fiatal, tapasztalatlan tisztek képzésének is nagy figyelmet szentelt. Így 1963-ban az állambiztonsági ismeretek oktatásában használható, az egyházi elhárítás területén szerzett tapasztalatait összegző jegyzetet készített a hallgatók számára, amelyben az egyházakkal szembeni operatív munkáról, a magyar állammal való kapcsolatokról, ellenséges működésük felderítéséről írt.¹³⁵

Az 1945 és 1956 közötti időszakban az egyházi elhárítás vezetőinek sorából még meg kell említeni Zsigmond Ferencet, aki közülük a legkésőbb, 1956. október 3-ától kap vezetői megbízatást, és lesz a BM IV/3-a, a katolikus egyház elleni elhárítás alosztályának vezetője. Zsigmond 1928. október 8-án született Gyulán.¹³⁶ Édesapját nem ismerte, édesanyja géphímzőnő volt, aki 1952-ben meghalt, testvérei nem voltak. Elemi és polgári iskoláit Gyulán végezte, 1943 és 1947 között a békéscsabai kereskedelmi középiskolába járt.¹³⁷ Tanulmányai befejezését követően először kőműves segédmunkásként dolgozott, majd 1948 áprilisától a gyulai városházán volt kisegítő munkaerő. Munkája mellett elvégzett egy közigazgatási tanfolyamot, így a gyomai községi tanács segédjegyzője lett.¹³⁸ 1947-ben belépett a Magyar Kommunista Pártba, ahol különböző pártfunkciókat töltött be, majd 1948-ban elvégzett Békéscsabán egy egy hónapos pártiskolát.¹³⁹ 1949-ben beiratkozott a budapesti Magyar Közgazdaságtudományi Egyetemre,¹⁴⁰ amelyet 1953-ban fejezett be pénzügytan szakon.¹⁴¹

Egyetemi tanulmányi közben vették fel a politikai rendőrség kötelékébe, 1952. április 18-án,¹⁴² ahol az ÁVH I/2-e alosztályára került operatív beosztottként, hadnagyi rendfokozatban.¹⁴³ 1953. július 31-étől Zsigmond az átszervezett belső elhárítás IV/4. alosztályára került csoportvezetőként,¹⁴⁴ majd 1954. november 1-jei hatállyal az újból átalakított BM ÁVH szervezeten belül a IV/8. alosztály irányítását bízták rá.¹⁴⁵ Minősítési lapjából kiderül, hogy a szervezeti változtatások ellenére mindvégig ugyanazon az elhárítási területen dolgozott. 1955. április 4-étől előléptették főhadnaggyá.¹⁴⁶ Hogy

pontosan mikor került az egyházi elhárításhoz, arra az iratokból nem kapunk választ. Berényi István szerint 1954 decembere óta,¹⁴⁷ szolgálati adatlapján viszont az olvasható, hogy 1955 januárjától kezdve dolgozott ezen a területen,¹⁴⁸ azonban abban mindkét forrás megegyezik, hogy Zsigmondot alosztályvezető-helyettesként említik. A korszakból származó egyházi személyekről szóló ügynöki jelentések alapján az biztosan állítható, hogy 1955. március 2-ától már a BM IV/5. alosztályán található valamilyen vezetői beosztásban, mivel azok alapján a jelentést rögzítő államvédelmi tiszt neve mellett az ő láttamozása olvasható.¹⁴⁹ Egy 1956. április 17-ei irat pedig egyértelműen bizonyítja, hogy ekkortól már ő az alosztályvezető helyettese,¹⁵⁰ amit később több dokumentum is megerősít.¹⁵¹ Az 1956. október 3-ai újabb szervezeti változások után Zsigmond a BM IV/3-a, a katolikus egyház elleni elhárítás alosztályának vezetői székébe került,¹⁵² amelyben a forradalom kitöréséig maradt. Önéletrajza szerint az 1956-os forradalom alatt a szolgálati helyén tartózkodott, majd október 30-án „*kiküldtek operatív feladattal a BM. XX-as objektumba, 153 ahonnan október 31-én tértünk vissza. Mivel a BM. épületében már senkit sem találtunk, november 4-ig anyósom budapesti lakásán tartózkodtam. Kb. november 8-án jelentkeztem ismét szolgálat helyemen.*”¹⁵⁴

Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követően az újjáalakuló politikai rendőrség egyházakkal szembeni elhárításának Berényi István vezette alosztályára került alosztályvezető-helyettesként,¹⁵⁵ ahol 1958. április 2-án századossá léptették elő.¹⁵⁶ 1961 augusztusától új beosztásba helyezték, előbb operatív titkárként a BM II. Főosztály Titkárságára, aztán a BM III. Főcsoportfőnökségére, majd a III/III. Csoportfőnökség titkárságára, végül újból a BM III. Főcsoportfőnökség Titkárságára.¹⁵⁷ Zsigmond 1964 áprilisában átkerült a BM III/I. (Hírszerzés) Csoportfőnökség állományába, ahol különböző vezetői posztokat töltött be.¹⁵⁸ 1962-ben a BM Idegennyelvi Főiskolán olasz nyelvből felső fokú nyelvvizsgát tett.¹⁵⁹ Ennek köszönhető, hogy kétszer is külszolgálati megbízást kapott, a római magyar nagykövetségen található rezidentúra¹⁶⁰ tagja, majd vezetője lett 1966–70 között, majd a hetvenes évek második felétől 1981-ig. Zsigmond a hírszerzésnél is – ahogy a minősítési lapjából kiderül – „*nagyrészt egyházi területen dolgozott és rezidenturális ideje alatt a kategóriából tartott ügynökséggel való munkán keresztül mély tapasztalatokat szerzett.*”¹⁶¹ Munkájával és tudásával oly mértékben voltak elégedettek parancsnokai, hogy bár 1985-ben rendőr ezredesként nyugállományba helyezték, 1987-ben újra foglalkoztatták a BM III/I-7. Osztály számára tanácsadói munkakörben. Ezt maga Bogye János rendőr vezérőrnagy, a BM III/I. Csoportfőnökség parancsnoka javasolta, azzal indokolva, hogy Zsigmond ismeretei szükségesek „*a Vatikán elleni aktív intézkedési tevékenység új (sic!) feladatainak végrehajtása céljából.*”¹⁶² A személyi gyűjtőjében található iratok szerint 1988. január 1-jén újabb, határozatlan időre szóló munkaszerződést kötöttek vele, de hogy meddig maradt a hírszerzéssel munkakapcsolatban, nem derül ki.¹⁶³

A feltárt iratokból így kirajzolódik a második világháború végétől az 1956-os forradalomig tartó korszak egyházi elhárítását irányító tisztjének általános képe.¹⁶⁴ Ez a tiszt az 1920-as években született Budapesten, a párt- és belügyi iskolák elvégzése mellett megszerezte az érettségit. A negyvenes évek második felében került a politikai rendőrség kötelékébe, és egy-két év elteltével helyezik át az egyházi elhárításhoz. Szakmai tudását itthon és a Szovjetunióban gyarapítva igyekezett e beosztásából más, nagyobb perspektívát nyújtó szolgálati helyre kerülni, általában a hírszerzés állománya volt a cél. Nyugállományba vonulásakor főtisztii rangban szolgált.

Azonban ezt a pályát csak a harmadának sikerül befutnia, a többiek karrierje különböző okok miatt megrekedt, és a belső elhárításnál maradtak, vagy elkerültek a politikai rendőrség kötelékéből, és polgári pályán helyezkedtek el. Az általam vizsgált tisztek szakmai életútjából kiderül, hogy a politikai rendőrség szervezetében az előmenetel egyik ugródeszkája volt az egyházi elhárítás vezetői pozíciója. Azonban két esetben, 1950-ben, illetve 1953-ban a vezetők gyors cserélődése figyelhető meg az alosztály élén, sőt az egész Államvédelmi Hivatal közép- és felső vezetői körében. Az első időpont a Rajk-pert követő, a mindenhol ellenséget kereső *éberségi korszak* megjelenése az ÁVH-n belül, a

második időpont a Szovjetunióban bekövetkező változások magyarországi „begyűrűződésének” megjelenését, a párt politikájának és az államvédelemnek a politikai életben betöltött helye megváltozását jelzi. A pályaképekből kiderül, hogy a hosszú és sikeres belügyi karriert befutó tisztek Péter Gábor távozása, az Államvédelmi Hatóság 1953-as átszervezése után kerültek vezető beosztásba, amelyet megőriztek a Kádár-korszakban is.¹⁶⁵

¹ Vörös Géza: Egyházüldözök arcképcsarnoka. Az egyházakkal szembeni elhárítás vezetői, 1945–1956. I. rész. *Betekintő*, 2015/1. sz. http://www.betekinto.hu/2015_1_voros (utolsó letöltés: 2015. június 20.).

² ÁBTL 2.1. XI/5. Javaslatok a BM és az ÁVH szervezeti felépítésére. 51., Cserényi-Zsitnyányi, 2013: 73–75.

³ Az alosztály azonosítása a korszakból származó dossziékban található iratok alapján történt, amit néhány példával támasztok alá: ÁBTL 3.1.5. O-13405/2. 62. Jelentés püspöki konferenciáról, 1953. december 3.; ÁBTL 3.1.5. O-18635/1. 100. Jelentés a külföldön tanult vác (sic!) egyházmegyei papokról, 1954. április 13.; ÁBTL 3.1.5. O-9938/1. 103. Jelentés, 1954. február 5.; ÁBTL 3.1.5. O-16132. 36. Javaslat objektum dosszié nyitására, 1954. április 20.; ÁBTL 2.1. IV/44-1. 231. Lezárási javaslat személyi dossziéra, 1953. szeptember 14.; ÁBTL 3.1.5. O-9047. 281. Jelentés, 1954. október 7.; ÁBTL 3.2.4. K-1402/1. 18. Jelentés, 1953. szeptember 2.; ÁBTL 3.1.5. O-9150/1. 73. Jelentés, 1954. október 5.

⁴ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszterének a személyi állományra vonatkozó 23/1953. sz. parancsa, 1953. július 31.

⁵ ÁBTL 2.8.1. 98-48/1954. A belügyminiszter helyettesének 44/2/1954. számú parancsa, d. n.

⁶ Ezt a vélelmet két dokumentum is igazolja. Az egyik a belügyminiszter helyettesének 44/2/1954. számú parancsa, (Lásd az előző jegyzetet.) A másik egy szolgálati jegy, amelyet Csere Lajos mint a IV/2. alosztály vezetője írt alá. ÁBTL 3.1.5. O-13581/3. 43. Szolgálati jegy, 1953. november 17.

⁷ ÁBTL 2.1. IV/44-2. 41. Lezárási javaslat, 1953. szeptember 9. Bár az engedélyező nevéhez Földes Ferencet gépeltek, de az aláírásból kiderül, hogy Földes György látta el a dokumentumot kézjegyével. Ugyanezen dosszié 162. oldalán olvasható, egy nappal későbbre datált, második lezárási javaslat jóváhagyójaként már legépelve és frottan is Földes György neve olvasható, mint alosztályvezető-helyettes. Uo. 162. Lezárási javaslat, 1953. szeptember 10.

⁸ Uo. 231. Lezárási javaslat személyi dossziéra, 1953. szeptember 14.

⁹ ÁBTL 2.1. IV/15. 152. Javaslat személyi dosszié lezárására, 1953. szeptember 21.

¹⁰ Uo. 154. Lezárási lap, 1954. január 11.

¹¹ ÁBTL 2.8.1. 82-11412/1954. A belügyminiszter I. helyettesének 1361/1954. sz. parancsa, 1954. november 27.

¹² ÁBTL 2.8.1. 4630. 28. Önéletrajz, 1956. február 23.

¹³ Uo. 15. Felvételi javaslat, 1951. július 19.

¹⁴ Uo. 28. Önéletrajz, 1956. február 23.

¹⁵ Uo. 20. Szolgálati adatlap, 1957. február 24.

¹⁶ Uo. 23. Szolgálati adatlap, 1957. február 24.; ÁBTL 3.1.5. O-12302/1. 169. Jelentés papi véleményekről, 1952. január 16.

¹⁷ ÁBTL 2.8.1. 4630. 24. Szolgálati adatlap, 1957. február 24.

¹⁸ Uo. 19. Szolgálati adatlap, 1957. február 24.

¹⁹ Boreczky, 1999: 104. A Káder, illetve Személyzeti Főosztályhoz tartozó osztály feladatkörét Boreczky nem tudta beazonosítani.

²⁰ ÁBTL 2.8.1. Az Államvédelmi Hatóság Vezetőjének 8/1953. sz. állományparancsa, 1953. június 12. (45. kötet).

²¹ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszternek a személyi állományra vonatkozó 23/1953. sz. parancsa, 1953. július 31.

²² Az alosztályvezetői beosztásához lásd a 8., 9. és a 10. lábjegyzetet. Ezentúl Rácz láttamozása többek között az alábbi iratokon olvasható: ÁBTL 3.1.5. O-11543. 225. Jelentés Barzó Líviusz volt hadbíró ezredesről, 1953. október 26.; ÁBTL 3.1.5. O-9938/1. 104. Jelentés papi vélemények a berlini értekezletről, 1954. február 5.; ÁBTL 3.1.5. O-12547/4. 170. Összefoglaló-jelentés Badalik Bertalan veszprémi püspökről, 1954. április 22.; ÁBTL 3.1.5. O-9047. 281. Jelentés Berezky Albert ref. [református] püspökről, 1954. október 7.

²³ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter helyettesének a személyi állományra vonatkozó 195/3/1953. sz. parancsa, 1953. november 7.

²⁴ ÁBTL 2.1. IV/44-2. 231. Lezárási javaslat személyi dossziéra, 1953. szeptember 14.; ÁBTL 2.1. IV/15. 152. Javaslat személyi dosszié lezárására, 1953. szeptember 21.; uo. 154. Lezárási lap, 1954. január 11.

²⁵ ÁBTL 2.8.1. 4630. 23. Szolgálati adatlap, 1957. február 24.

²⁶ ÁBTL 3.1.5. O-9938/1. 187/1. Jelentés Burka János volt ferences tartományfőnökről, 1954. október 8.

²⁷ ÁBTL 2.8.1. 4630. 23. Szolgálati adatlap, 1957. február 24.

²⁸ Uo. 24. Szolgálati adatlap, 1957. február 24.

²⁹ Uo. 12. Minősítési lap, 1959. február 27.

- ³⁰ Uo. 24. Szolgálati adatlap, 1957. február 24.
- ³¹ Az alosztály a horthysta erőszak szervezetei tagjai tevékenységének felderítésével foglalkozott. Takács, 2013: 138.
- ³² ÁBTL 2.8.1. 4630. 11. Minősítési lap, 1959. február 27.
- ³³ Uo. 6–7. Javaslat Rác Imre r. szds. [rendőr százados] elvtárs fegyelmi ügyében, 1961. december 19.
- ³⁴ Uo. 2. Tartalékos tisztii adatlap, 1965. augusztus 31.
- ³⁵ ÁBTL 2.8.2.1. 1072. Földes György. 7/3-7/2. Önéletrajz, 1960. szeptember 24.
- ³⁶ A hivatalos elnevezése Fuchs Emil műszerész üzem volt. ÁBTL, archontológia (Földes György), https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:2263046608935986::NO::P5_PRIS_ID:1036801 (letöltés dátuma: 2015. január 24.).
- ³⁷ Magyar Ifjúság Népi Szövetsége: a pártok ifjúsági szervezeteinek felszámolását követően a Magyar Ifjúság Országos Tanácsa utóaként 1948. március 22-én létrejött, kommunista vezetésű irányító szervezet.
- ³⁸ ÁBTL 2.8.2.1. 1072. Földes György. 7/3. Önéletrajz, 1960. szeptember 24.
- ³⁹ Uo. 7/3. Önéletrajz, 1960. szeptember 24.
- ⁴⁰ A Szakszervezeti Ifjúság- és Tanoncmozgalom a Szakszervezeti Tanács ifjúsági titkársága által 1945 februárjában létrehozott, fiatalokkal foglalkozó érdekvédelmi szervezet.
- ⁴¹ ÁBTL 2.8.2.1. 1072. Földes György. 7/2. Önéletrajz, 1960. szeptember 24.
- ⁴² ÁBTL 1.2. 13/1948. sz. napi parancs, 1948. szeptember 22. Az 1971-ben készített szolgálati adatlapján tévesen szerepel rendőri szolgálat kezdete az 1948. januári dátum. ÁBTL 2.8.2.1. 1072. Földes György. 11/5. Szolgálati adatlap, 1971. május 6.
- ⁴³ Uo. 11/5. Szolgálati adatlap, 1971. május 6.
- ⁴⁴ Uo. 7/3. Önéletrajz, 1960. szeptember 24.
- ⁴⁵ ÁBTL 3.1.5. O-13405/1. 294.
- ⁴⁶ ÁBTL 2.1. IV/44-2. 231. Lezárási javaslat, 1953. szeptember 14. Egy másik, 1953. szeptember 21-ére datált jelentés alján, az előző irathoz hasonlóan, szintén alosztályvezetői titulus olvasható Földes neve alatt, de az aláírás itt is Rác Imrétől származik. ÁBTL 2.1. IV/15. 152. Javaslat személyi dosszié lezárására, 1953. szeptember 21.
- ⁴⁷ ÁBTL 2.8.1. 97-05769/53. A BM Személyzeti Főosztály vezetőjének 230/1953. sz. parancsa, 1954. november 14.
- ⁴⁸ ÁBTL 2.8.1. 82-11412/1954. A belügyminiszter I. helyettesének 1361/1954. sz. parancsa, 1954. november 27.
- ⁴⁹ ÁBTL 3.1.5. O-16132. 36. Javaslat objektum dosszié nyitására, 1954. április 20.; ÁBTL 3.2.1. Bt-1091/1. 125. Jelentés Polgár Vilmosról, 1954. október 13.
- ⁵⁰ ÁBTL 2.8.1. 82-11412/1954. A belügyminiszter I. helyettesének 1361/1954. sz. parancsa, 1954. november 27. A parancsból nem derül ki, hogy a IV/6. alosztály vezetője.
- ⁵¹ Bár a kinevezések 1954. november 1-jével léptek hatályba, de a dossziékból úgy tűnik, hogy a szervezeti átalakítás már korábban megtörtént. ÁBTL 3.1.5. O-11959/4. 89. Jelentés Androsits István és társai által vezetett szervezkedés illegális csoportvezetőinek értekezletéről, 1954. október 19.; ÁBTL 3.1.5. O-9938/1. 188. Jelentés Burka János Kelemen volt ferences tartomány főnökről, 1954. október 25.; ÁBTL 3.1.5. O-13405/2. 77. A klerikális reakció ellen harcoló alosztály évi munkájáról, 1954. december 10.; ÁBTL 3.1.5. O-11538. Jelentés, 1955. március 23.
- ⁵² ÁBTL 3.1.5. O-9391/1. Jelentés Csiky Gábor unit. [unitárius] püspök erdélyi útjáról, 1954. november 24., ÁBTL 3.1.5. O-9150/2. 184. Jelentés Bereczky Albert ref. püspök beszédéről, 1954. december 4., ÁBTL 3.1.5. O-9041. 153. Záró-lap, 1955. október 9.; ÁBTL 3.1.5. O-8980. 44. Javaslat Papp Kálmán személyi dossziéjának lezárására, 1956. augusztus 31.; ÁBTL 2.1. IV/44-1. 173. Javaslat Stöckler Lajos személyi dossziéjának lezárására, 1956. szeptember 1.
- ⁵³ ÁBTL 3.1.5. O-13405/2. 77–123. A klerikális reakció ellen harcoló alosztály évi beszámolója, 1954. december 10.
- ⁵⁴ Uo. 123. A klerikális reakció ellen harcoló alosztály évi beszámolója, 1954. december 10. A beszámoló részletesebb elemzése meghaladja e tanulmány kereteit.
- ⁵⁵ ÁBTL D. Gy. MNL OL XIX-B-1-au 33–437/56. 26. d. 1. cs.
- ⁵⁶ Cserényi-Zsitnyáni, 2013: 74–75.
- ⁵⁷ E két szervezeti egységről a javaslat bővebb információt nem ad. A 20-as objektum jelentőségét azonban mutatja az, hogy a Főosztály státuszainak keretein felül 21 főt kívántak itt foglalkoztatni, míg a IV/3. osztályon összesen 25 fő dolgozott volna. ÁBTL D. Gy. MNL OL XIX-B-1-au 33–437/1/1956. 26. d. 1. cs.
- ⁵⁸ ÁBTL 3.1.5. O-9938/1. 271. Javaslat, 1956. október 10.; ÁBTL 3.1.5. O-9398. 396.
- ⁵⁹ ÁBTL 1.5. 2-10/91/1956. A belügyminiszter 91/1956. sz. parancsa, 1956. október 3.
- ⁶⁰ ÁBTL 3.1.5. O-9938/1. 271. Javaslat, 1956. október 10.
- ⁶¹ ÁBTL 3.1.5. O-9396. 230. Javaslat Varjú János görög-keleti lelkész személyi dossziéjának lezárására, 1956. október 3. Azonban Kovács, személyi anyaga szerint, ekkor a Szovjetunióban tartózkodott egyéves belügyi

szakiskolai tanfolyamon, így az iratokat helyettese Berényi István látta el kézjeggyével. ÁBTL 2.8.1. 61. Kovács Jenő; ÁBTL 3.1.5. O-9396. 230. Javaslat Varjú János görög-keleti lelkész személyi dossziéjának lezárására, 1956. október 3.

⁶² ÁBTL 2.8.2.1. 1072. Földes György. 7/2. Önéletrajz, 1960. szeptember 24.

⁶³ Gyarmati–Palasik, 2013: 209.

⁶⁴ ÁBTL 2.8.1. 01239/1957. A belügyminiszter-helyettes 0123/1957. sz. parancsa, 1957. május 31. A BM II/5. Osztály újjászervezéséhez részletesen lásd Takács, 2013: 123–152.

⁶⁵ Papp, 2013: 221.

⁶⁶ ÁBTL 3.1.9. V-150000/15. 26. Javaslat Losonczy Géza ügyében, 1957. október 2.; uo. 32. Jelentés, 1957. október 8.

⁶⁷ ÁBTL 2.8.2.1. 1072. Földes György. 13/2. Minősítési lap, 1960. március 22. Földes 1957. november 9-én már csak mint főhadnagy írja alá a jelentését. ÁBTL 3.1.9. V-150000/15. 36. Jelentés, 1957. november 9. Századosi rangját csak 1960-ban kapta vissza.

⁶⁸ Gyarmati–Palasik, 2013: 210. Földes 1962 és 1966 között Olaszországba került külszolgálatra, ahol a római magyar nagykövetség állambiztonsági (hírszerző) egységét irányította. Földes 1962 és 1989 közötti állambiztonsági karrierjének állomásait részletesebben lásd https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:2263046608935986::NO::P5_PR5_ID:1036801 (utolsó letöltés: 2015. január 24.).

⁶⁹ Cserényi-Zsitnyáni, 2013: 74.

⁷⁰ ÁBTL 2.8.1. 868. 22. Csere Lajos oroszlanói lakós (sic!) környezet tanulmánya, 1950. január 23.

⁷¹ Uo. 5. Javaslat, 1955. július 13.

⁷² Uo. 22. Csere Lajos oroszlanói lakós környezet tanulmánya, 1950. január 23.

⁷³ Uo. 25. Önéletrajz, 1957. május 6.

⁷⁴ Uo.

⁷⁵ Uo. 17. Szolgálati adatlap, 1957. május 24.

⁷⁶ ÁBTL 3.1.9. V-73196/1. 272. Szolgálati jegy, 1951. augusztus 21.; uo. 286. Szolgálati jegy, 1951. augusztus 31.

⁷⁷ Boreczky, 1999: 104.

⁷⁸ ÁBTL 2.8.1. 868. 12. Javaslat, 1954. június 28.

⁷⁹ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter helyettesének 189/1954. számú parancsa, d. n.

⁸⁰ Az áthelyezéséről szóló parancs hiányában csak a BM IV. állományából való törlési parancsra hivatkozom. ÁBTL 2.8.1. 98-2357-258/54. A belügyminiszter helyettesének 667/1954. sz. parancsa, 1954. július 15.

⁸¹ ÁBTL 2.8.1. 868. 12. Javaslat, 1954. június 28.; uo. 6. Javaslat, 1955. július 13.; uo. 7. Javaslat, 1954. november 19.

⁸² ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettesének 1363/1954. sz. parancsa, 1954. november 30.

⁸³ ÁBTL 2.8.1. 868. 5. Javaslat, 1955. július 13.

⁸⁴ Gyarmati–Palasik, 2013: 171. Csere kinevezése valamikor 1955. július 13-a és november 26-a között történt meg. ÁBTL 2.8.1. 868. 5. Javaslat, 1955. július 13.; ÁBTL 2.8.1. 868. 4. Javaslat, 1955. november 26.

⁸⁵ ÁBTL 1.5. 2-10/91/1956. A belügyminiszter 91/1956. sz. parancsa, 1956. október 3.

⁸⁶ ÁBTL 2.8.1. 868. 25. Önéletrajz, 1957. május 6.

⁸⁷ Takács, 2013: 135.

⁸⁸ ÁBTL 2.8.1. 868. 18. Szolgálati adatlap, 1957. május 24.

⁸⁹ Gyarmati–Palasik, 2013: 172.

⁹⁰ ÁBTL 2.8.1. 868. 2. Tartalékos tiszti adatlap, 1965. augusztus 30.

⁹¹ http://www.ombkenet.hu/bkl/koolaj/2002/bklkoolaj2002_ksz_19.pdf (utolsó letöltés: 2015. január 25.).

⁹² ÁBTL 2.8.1. 82-2578/55. A belügyminiszter helyettesének 498/1955. sz. parancsa, 1955. március 25.

⁹³ ÁBTL 3.1.5 O-9041. 153. Záró-lap, 1955. október 9.

⁹⁴ Ma Pestszenterzsébet.

⁹⁵ ÁBTL 2.8.1. 61. Kovács Jenő. 26. Önéletrajz, é. n.

⁹⁶ Uo.

⁹⁷ Uo. 61. Kovács Jenő. 1. Javaslat, 1972. január 28.

⁹⁸ ÁBTL 3.1.5. O-11298. 34. Jelentés, 1950. december 8. Az alosztály feladata az angol követség és más angol érdekeltségű intézmények, vállalatok stb. működésének figyelemmel kísérése volt. Boreczky, 1999: 95.

⁹⁹ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter 31/1953. sz. parancsa, 1953. július 31.

¹⁰⁰ ÁBTL 2.8.1. 80-1047/1954. A Belügyminisztérium Személyzeti Főosztály vezetőjének 2516/1954. sz. parancsa, 1954. augusztus 31.

¹⁰¹ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter helyettesének 498/1955. sz. parancsa, 1955. március 25.

¹⁰² ÁBTL 3.1.5 O-9041. 154. Turóczy Zoltán volt ev. [evangélikus] püspök személyi dossziéjának megküldése, 1955. október 24.

- ¹⁰³ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter helyettesének 1690/1955. sz. parancsa, 1955. november 9.
- ¹⁰⁴ ÁBTL 2.8.1. 61. 26. Önéletrajz, é. n.
- ¹⁰⁵ ÁBTL 2.1. IV/44-1. 173. Javaslat, 1956. szeptember 1.; ÁBTL 3.1.5. O-9152. 29. Javaslat Györi elemér ref. püspök személyi dossziéjának lezárására, 1956. szeptember 11.
- ¹⁰⁶ ÁBTL 3.1.5. O-9398. 395. Javaslat „Sátánok” fedőnevű csoport dosszié lezárására, 1956. október 4.; ÁBTL 3.1.5. O-9390/3. 178. Javaslat „Rózsások” fedőnevű csoport dosszié lezárására, 1956. október 4.
- ¹⁰⁷ ÁBTL 2.8.1. Pest megyei személyi gyűjtő 61. 13. Minősítési lap, 1958. július 18.
- ¹⁰⁸ Uo. 26. Önéletrajz, é. n.
- ¹⁰⁹ Uo. 25. Önéletrajz kiegészítés, 1962. augusztus 16.
- ¹¹⁰ Uo. 13. Minősítési lap, 1967. május 2.
- ¹¹¹ Uo. 20. Szolgálati adatlap, 1962. július 23.
- ¹¹² ÁBTL 2.8.2.1. 1025. 56. Önéletrajz, 1957. január 8.
- ¹¹³ Uo. Önéletrajz, 1957. január 8.; uo. 51. Szolgálati adatlap, 1968. november 27.
- ¹¹⁴ Uo. Önéletrajz, 1957. január 8.
- ¹¹⁵ ÁBTL 2.8.1. Az ÁVH vezetőjének 1/1953. sz. állományparancsa, 1953. január 3. III. (43. kötet). Sajnos az alosztály feladatköréről nem találtam adatot.
- ¹¹⁶ ÁBTL 2.8.1. Az ÁVH vezetőjének 7/1953. sz. állományparancsa, 1953. június 5. (44. kötet).
- ¹¹⁷ ÁBTL 1.4. 10-1011/1953. Az Államvédelmi Hatóság vezetőjének 042/1953. sz. parancsa, 1953. július 6. (5. kötet). Azonban sem ebből, sem az előző parancsból nem derül ki, hogy melyik alosztályon teljesített szolgálatot.
- ¹¹⁸ ÁBTL 3.1.5. O-9150/2. 184. Jelentés, 1954. december 4.
- ¹¹⁹ ÁBTL 3.1.5. O-9152. 29. Javaslat Györi Elemér ref. személyi dossziéjának lezárására, 1956. szeptember 11.
- ¹²⁰ Bár a dokumentum fejlécén még az alosztály régi jelzése olvasható, az időpont miatt ekkor Berényi már a BM IV/3-b alosztály vezetőhelyettese volt. ÁBTL 3.1.5. O-9396. Javaslat Varjú János görög-keleti lelkész személyi dossziéjának lezárására, 1956. október 3.
- ¹²¹ ÁBTL 2.8.2.1. 1025. 35. Minősítési lap, 1958. február 27.
- ¹²² ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter I. helyettesének 0082/1956. sz. állomány parancsa, 1956. november 15.
- ¹²³ ÁBTL 3.1.2. M-29600. 66. Jelentés Papp László ref. dékánról, 1957. január 22.; ÁBTL 3.1.5. O-11516/1a. 426, Javaslat biztonsági őrizetbe helyezésre, 1957. február 21.; ÁBTL 3.1.2. M-37478. 12. Jelentés Dr. Schehr (sic!) Tiborról, 1957. március 1. (A történész, könyvtáros neve helyesen Scher Tibor.) ÁBTL 3.1.5. O-13405/2. 226–227. Jelentés, 1957. március 12.; ÁBTL 3.1.5. O-12302/5. 95. Jelentés Endrey Mihály esztergomi delegátusról, 1957. május 6. Néhány adatból úgy tűnik, hogy 1957 márciusának elején pár napig a BM II/1–c jelölést alkalmazták az alosztály jelentéseinek a fejlécén. ÁBTL 3.1.5. O-13405/2. 224–225. Jelentés, 1957. március 7.; ÁBTL 3.1.5. O-12302/5. 46. Jelentés papi személyek letartóztatásával kapcsolatos hangulatról, 1957. március 8.
- ¹²⁴ A „Klerikális reakció elleni elhárítás alosztály” elnevezést kapta az alosztály. ÁBTL D. Gy MNL OL XIX-B-1-au 27–286/57. 1. cs. 26. d.
- ¹²⁵ Takács, 2013: 137. és 140.
- ¹²⁶ ÁBTL 2.8.2.1. 1025. 40. Személyi adatlap, 1981. október 22.
- ¹²⁷ Cseh, 1999: 79–80.
- ¹²⁸ ÁBTL 3.1.2. M-40918/1. 238. Jelentés a kiségyházak helyzetéről, 1962. szeptember 3.; ÁBTL 3.1.5. O-14963/2. 258. Jelentés, 1962. szeptember 14.; ÁBTL 3.1.2. M-32404/2. 151. Jelentés az 1962. szept. 6–7. esperesi értekezletről, 1962. szeptember 14.; ÁBTL 3.1.2. M-29600. 384. Jelentés Dr. Papp László ügyéről, 1962. szeptember 27.; ÁBTL 3.1.2. M-40918/1. 261. Jelentés adventistákról, 1962. december 13.
- ¹²⁹ ÁBTL 3.1.5. O-12302/3. 13. Jelentés Endrei (sic!) Mihályról, 1963. január 30.; ÁBTL 3.1.5. O-13599/1. 86. Jelentés a Deák téri ev. egyház ifjúságának létszámáról, összejöveteleiről, 1963. február 19.; ÁBTL 3.1.5. O-12817/12. 91. Tájékoztató, 1963. március 25.; ÁBTL 3.1.5. O-13586/1. 107. Jelentés a magyar református egyház életéről az 1956-os ellenforradalom óta, 1963. július 5.; ÁBTL 3.1.5. O-13603. Javaslat „Külföldi protestáns szervezetek” elnevezéssel vonal dosszié nyitását, 1963. szeptember 16.
- ¹³⁰ ÁBTL 2.8.2.1. 1025. 51. Szolgálati adatlap, 1968. november 27.
- ¹³¹ Részletesen lásd az ÁBTL-nek a politikai tisztekről készített életrajzi adatbázisában (Berényi István): https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:38467753156716::NO::P5_PRS_ID:972196 (utolsó letöltés: 2015. január 30.).
- ¹³² ÁBTL 2.8.2.1. 1025. 42. Személyi adatlap, 1981. október 22.
- ¹³³ Uo. 3. Értesítés, 1985. június 25.
- ¹³⁴ ÁBTL 3.1.5. O-11802/1–29. Az ügyről lásd Wirthné, 2011: 223–234.
- ¹³⁵ ÁBTL 4.1. A-3794. Berényi jegyzetét nemrég három történész feldolgozta és megjelentette: Kiss–Soós–Tabajdi, 2012.

- ¹³⁶ Eredetileg Zsiga Ferencnek hívták, 1965-ben engedélyezték számára a névváltoztatást. ÁBTL 2.8.2.1. 553. 53. Szolgálati adatlap, 1971. január 7.
- ¹³⁷ Uo. 553. 64. Önéletrajz, é. n.
- ¹³⁸ Uo. 43. Felvételi javaslat, 1952. április 10.
- ¹³⁹ Uo. 64. Önéletrajz, é. n.
- ¹⁴⁰ Az egyetem 1953-ban vette fel Marx Károly nevét.
- ¹⁴¹ ÁBTL 2.8.2.1. 553. 47. Személyi adatlap, 1982. február 22.
- ¹⁴² Uo. 53. Szolgálati adatlap, 1971. január 7.
- ¹⁴³ Uo. 57. Szolgálati adatlap, 1971. január 7. Az alosztály feladata a művészek, tudósok és egyéb kulturális területen tevékenykedő, ellenségesnek minősített személyek, csoportok felderítése és működésük ellehetetlenítése volt. Boreczky, 1999: 94.
- ¹⁴⁴ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszternek a személyi állományra vonatkozó 23/1953. sz. parancsa, 1953. július 31.
- ¹⁴⁵ ÁBTL 2.8.1. 82-11412/1954. A belügyminiszter I. helyettesének 1361/1954. sz. parancsa, 1954. november 27.
- ¹⁴⁶ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter helyettesének a személyi állományra vonatkozó 509/1953. sz. parancsa, 1953. március 31.
- ¹⁴⁷ ÁBTL 2.8.2.1. 553. 40. Minősítési lap, 1958. április 19.
- ¹⁴⁸ Uo. 57. Szolgálati adatlap, 1971. január 7.
- ¹⁴⁹ ÁBTL 3.1.5. O-11516/1. 50-50/1. Jelentés a regnumi papok illegális összejöveteléről, 1955. március 2.; ÁBTL 3.1.5. O-12547/5. 82. Jelentés Badalik Bertalan veszprémi püspökről, 1956. január 28.; ÁBTL 3.1.5. O-9938/1. 254. Jelentés, 1956. április 10.
- ¹⁵⁰ ÁBTL 3.1.5. O-12547/5. 119. Javaslat Badalik Bertalan veszprémi püspök budapesti lakásának megszerzésére, 1956. április 17.
- ¹⁵¹ ÁBTL 3.1.5. O-9262. 33. Jelentés, 1956. szeptember 24.; ÁBTL 3.1.5. O-9322. 71. Javaslat Horváth Konstantin Gyula volt cisztercita házfőnök személyi dossziéjának lezárására, 1956. szeptember 29.
- ¹⁵² ÁBTL 3.1.5. O-9938/1. 271. Javaslat, 1956. október 10.
- ¹⁵³ Sajnos eddig nem sikerült azonosítani a XX-as objektumot.
- ¹⁵⁴ ÁBTL 2.8.2.1. 553. 64. Önéletrajz, é. n.
- ¹⁵⁵ Uo. 57. Szolgálati adatlap, 1971. január 7.
- ¹⁵⁶ Uo. 53. Szolgálati adatlap, 1971. január 7.
- ¹⁵⁷ Zsigmond Ferenc. https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:2996963621900359::NO::P5_PRS_ID:2329 (utolsó letöltés: 2015. február 1.).
- ¹⁵⁸ ÁBTL 2.8.2.1. 553. 57. Szolgálati adatlap, 1971. január 7.
- ¹⁵⁹ Uo. 55. Szolgálati adatlap, 1971. január 7.
- ¹⁶⁰ Rezidentúra: állambiztonsági tiszttekből vagy a hálózat tagjaiból álló, meghatározott állambiztonsági-operatív feladatok ellátására felkészített, konspirált szervezeti forma. Vezetője a rezidens. ÁBTL 4.1. A-3036. 165.
- ¹⁶¹ ÁBTL 2.8.2.1. 553. 34. Minősítési lap, 1958. április 19.
- ¹⁶² Uo. 15. Hozzájárulás kérése, 1987. január 14.
- ¹⁶³ Uo. 16. Munkaszerződés, 1988, h. n., n. n.
- ¹⁶⁴ Mirák Katalin korábban már megpróbálta felrajzolni a politikai rendőrség állományában szolgáló „ideális” tiszt képét. Mirák, 2010: 170–194.
- ¹⁶⁵ A Kádár-korszak egyházi elhárítását vezetőik életpályájának bemutatásához lásd Tabajdi, 2010: 117–137.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

1.2.	Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának iratai (ÁVO)
1.4.	Államvédelmi Hatóság iratai (ÁVH)
1.5.	Egyesített Belügyminisztérium államvédelmi szerveinek iratai
2.1.	A volt Zárt irattár levéltári anyaga

	IV/15.	Dr. Gálos Henrik
	IV/44-1.	Zsidó Hitközség
	IV/44-2.	Zsidó Hitközség
	XI/5.	Parancsok, utasítások, szervezeti felépítés
2.8.1.	Állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai	
	Pest megyei személyi gyűjtő	
	61	Kovács Jenő
	BM Központi személyi gyűjtő	
	868	Csere Lajos
	4630	Rácz Imre
2.8.2.1.	BM III/I. Csoportfőnökség titkos és szigorúan titkos állományú beosztottainak iratai	
	553	Zsigmond Ferenc
	1025	Berényi István
	1072	Földes György
3.1.2.	Munka dossziék	
	M-29600	„Tolnai Lajos”
	M-32404/2.	„Szamosi László”
	M-37478	„Xavér”
	M-40918/1.	„Szaniszló Pál”
3.1.5.	Operatív dossziék	
	O-8980	Papp Kálmán
	O-9041	Turóczy Zoltán
	O-9047	Bereczky Albert
	O-9150/1.	Ravasz László

O-9150/2.	Ravasz László
O-9152	Győri Elemér
O-9262	Toponáry József
O-9322	Horváth Konstantin
O-9390/3.	„Rózsások”
O-9391/1.	Dr. Csiki Gábor
O-9396	Varjú János
O-9398	„Sátánok”
O-9938/1.	Burka Kelemen
O-11298	Cantele Marco
O-11516/1.	Regnum
O-11516/1a.	Regnum
O-11538	Győr Római Katolikus Egyházmegye
O-11543	Görögkeleti egyház
O-11802/1–29.	„Fekete Hollók”
O-11959/4.	„Lombardisták”
O-12302/1.	Endrey Mihály
O-12302/3.	Endrey Mihály
O-12302/5.	Endrey Mihály
O-12547/4.	Badalik Bertalan
O-12547/5.	Badalik Bertalan
O-12817/12.	Dr. Hamvas Endre
O-13405/1.	Magyar Római Katolikus Püspöki Kar
O-13405/2.	Magyar Római Katolikus Püspöki Kar

	O-13581/3.	Kisberk Imre
	O-13586/1.	Református egyházi reakció területén lévő ellenséges személyek elhárítása
	O-13599/1.	Evangélikus egyházi reakció
	O-13603	Külföldi protestáns szervezetek leplezésével hazánk ellen folytatott ellenséges tevékenység felderítése
	O-14963/2.	„Canale”
	O-16132	„Szolidaritás” H.T.SZ.
	O-18635/1.	Váci püspökségen lévő reakció
3.1.9.	Vizsgálati dossziék	
	V-73196/1.	Végh Ferenc
	V-150000/15.	Nagy Imre és társai (Losonczy Géza)
3.2.1.	Bt-dossziék	
	Bt-1091/1.	Perry Ralph
3.2.4.	Kutató dossziék	
	K-1402/1.	Földes Papp Károly
4.1.	Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok	
	A-3036	<i>Állambiztonsági értelmező kézikönyvtár.</i> Összeállította: Gergely Attila. Budapest, BM Könyvkiadó, 1980.
	A-3794	Berényi István: <i>A klerikális reakció ellenséges tevékenysége népi demokratikus rendünk ellen. Az operatív munka sajátosságai és feladataink ezen a területen.</i> Budapest, BM Központi Tiszti Iskola Rendőrtiszti Akadémia Politikai Nyomozó Tanszék, 1963.
D. Gy.	Dokumentációs Gyűjtemény	
	MNL OL XIX-B-1-au	BM M és Szervezési Csoportfőnökség Szervezési Osztály, 1950–1990

Internetes oktatási anyagok, cikkek

Az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület tagnévsora 2002. december 31-én

http://www.ombkenet.hu/bkl/koolaj/2002/bklkoolaj2002_ksz_19.pdf (utolsó letöltés: 2015. január 25.)

Berényi István (Brachna István)

https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:38467753156716::NO::P5_PR_S_ID:972196 (utolsó letöltés: 2015. január 30.)

Földes György

https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:2263046608935986::NO::P5_PR_S_ID:1036801 (letöltés dátuma: 2015. január 24.)

Zsigmond Ferenc (Zsiga Ferenc)

https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:2996963621900359::NO::P5_PR_S_ID:2329 (utolsó letöltés: 2015. február 1.)

Hivatkozott irodalom

Boreczky, 1999

Boreczky Beatrix: Az Államvédelmi Hatóság szervezete, 1950–1953. In *Trezor 1. A Történeti Hivatal évkönyve, 1999*. Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal.

Cseh, 1999

Cseh Gergő Bendegúz: A magyar állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlatja, 1945–1990. In *Trezor 1. A Történeti Hivatal évkönyve, 1999*. Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal. 79–80.

Cserényi-Zsitnyányi, 2013

Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: A Belügyminisztérium szervezeti változásai 1953–1956. In *Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara 1953–1956*. Budapest, ÁBTL – L'Harmattan Kiadó.

Gyarmati–Palasik, 2013

Gyarmati György – Palasik Mária: Az ÁVH intézménytörténetének társadalmi-politikai környezete 1953–1956. In *Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara 1953–1956*. Budapest, ÁBTL – L'Harmattan Kiadó.

Kiss–Soós–Tabajdi, 2012

Kiss Réka – Soós Viktor Attila – Tabajdi Gábor: *Hogyan üldözzünk egyházakat? Állambiztonsági tankönyv tartótiszteknek*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.

Mirák, 2010

Mirák Katalin: Az „ideális tartótiszt”. In *Egyházüldözés, egyházüldözők a Kádár-korszakban*. Szerkesztette: Soós Viktor Attila, Szabó Csaba, Szigeti László. Budapest, Luther Kiadó – Szent István Társulat. 170–194.

Papp, 2013

Papp István: A BM II/8. (Vizsgálati) Osztály. In *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956–1962*. Szerkesztette: Cseh Gergő Bendegúz és Okváth Imre. Budapest, ÁBTL – L’Harmattan Kiadó.

Tabajdi, 2010

Tabajdi Gábor: Az egyházi elhárítás irányítói (1956–1990). In *Egyházüldözés, egyházüldözők a Kádár-korszakban*. Szerkesztette: Soós Viktor Attila, Szabó Csaba, Szigeti László. Budapest, Luther Kiadó – Szent István Társulat. 117–137.

Takács, 2013

Takács Tibor: A BM II/5. (Belsőreakció-elhárító) Osztály. In *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956–1962*. Szerkesztette: Cseh Gergő Bendegúz és Okváth Imre. Budapest, ÁBTL – L’Harmattan Kiadó.

Wirthné, 2011

Wirthné Diera Bernadett: „Fekete Hollók” a budapesti Szentimrévárosban. Hitoktatás vagy államellenes szervezkedés? In *Visszatekintés a 19–20. századra*. Főszerkesztő: Erdődy Gábor. Budapest, ELTE BTK Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék. 223–234.

Az Államvédelmi Hatóság Határőrség felderítő osztályának megszervezése és tevékenysége 1950 és 1956 között

II. rész

A magyar határőrizet jellemzői a nyugati határszakaszon

Dolgozatom első részében¹ az ÁVH HÖR felderítő osztályának megalakulását, feladatkörét és szervezetét, létszámviszonyait mutattam be. Tanulmányomban kitértem a határőrség felderítőinek hálózattartó tevékenységére, a kerületi alosztályok irányítására és ellenőrzésére, valamint a déli határszakasz problémáira, a határsértések módszereire, a különböző behatolási csatornákat, illetve a jugoszláv katonai tevékenység ismertetésére is.

1954. szeptember 7-én a magyar határőrizeti szervek feljegyzést készítettek az úgynevezett „ellenséges helyzetről”, vagyis az osztrák határvidék jellemzőiről. Ebből tudhatjuk, hogy osztrák viszonylatban a határt a határrendőrség és a pénzügyőrség egységei őrizték.² A burgenlandi határrendőrség parancsnoksága Eisenstadtban volt. A szervezete körzeti parancsnokságokra, ezen belül pedig őrsőkre oszlott. Egy körzeti parancsnoksághoz mintegy tíz őrs tartozott, egyenként négy-nyolc fővel. A négy körzeti parancsnokság összesen negyvenegy őrsöt irányított. A csendőrök puskával, pisztollyal, rakétapisztollyal és távcsővel voltak felszerelve. Korlátozott fegyverhasználati jogukkal általában csak akkor éltek, ha az elfogottak szökést vagy fegyveres ellenállást kíséreltek meg. Ruházatuk jó minőségű és gondozott volt. Egy-egy csendőr havi kétszáz órát, ebből éjjel hatvan-hetven órát volt szolgálatban. A járőrözést a határ menti községekben és a közöttük lévő utakon, valamint terepen látták el, gyakran kunyhókból, bunkerekből figyelmet is végeztek. A járőr nappal egyfős, éjjel viszont kéttagú volt. A határrendőrség hivatásos állományból állt. 1954 nyarától fokozatosan fiatalabb és Ausztria nyugati részéből származó csendőrökkel kezdték felváltani magyar határ menti szolgáló idősebb csendőröket. A fiatalabbak jobb kiképzést kaptak, fegyelmezettebbek és keményebbek is voltak. Az idősebb csendőrök valamivel lanyhábban végezték a szolgálatukat, gyakran mentek szolgálati idejük alatt borospincékbe, vagy a helyi lakosoknál pihentek.³

A pénzügyőr szervek parancsnoksága Bécsben volt, öt vámőri felügyelőség tartozott az alárendelt szervei közé. Ezek egyenként hat-nyolc pénzügyőri őrssel rendelkeztek, összesen negyvenegy ilyen volt. A pénzügyőrök részt vettek a határ őrzésében is, de hét közúti és hat vasúti vámhivatal is tartozott hozzájuk. Egy-egy őrs létszáma tíz és húsz fő között volt. Fegyverzetük közé tartozott a puska, a karabély, a pisztoly, a bilincs, a rakéta, a látcső és a szolgálati kutya. A ruházatuk nekik is jó minőségű volt. Szolgálati rendszerük azonos a határrendőrségével, állományuk hivatásos, de tisztviselő jellegű volt a mentalitásuk. Létszámuk huszonöt-harminc százalékkal nőtt 1954-ben.

A túldoldali határ menti lakosság többsége birtokos paraszt, korabeli szóhasználatnál „kulák” volt, és a határövezetben – az államvédelmi szervek szerint – erős volt a Magyar Népköztársaság elleni propaganda. Ügynöki kiképző gócpont közvetlenül a határ mellett nem volt. A magyar szervek szemében Salzburg, Linz, Wels, Graz, Innsbruck és Bécs volt ilyen. A korszakban szokásos származási kategóriák szerint 1953-ban főleg „lumpenproletárokat és kisparasztokat” küldtek át ügynökként az ottani kémszervezetek, de 1954-ben értelmiségi, egyházi személy, szektavezér és „kalandor” is volt közöttük. A

régebbi embercsempészek idővel ismertté váltak a magyar határőrök előtt, ezért újabban a határ menti dolgozó parasztokat küldték át ilyen célból. Repülőgépről, léggömből terjesztettek propagandaanyagot Sopron, Szombathely, Körmend, Sárvár és más nagyobb települések környékén.⁴

Nyugati viszonylatban a befelé irányuló határsértést elkövetni akaró személyek a határsértés előtt két-három nappal kifigyelték a járőrök mozgását a határvonal közelében lévő házak, pajták, gazdasági épületek padlásairól. Kiértékelték a nyomsávellenőrző járőrök sűrűségét, és következtetést vontak le a szolgálat szervezésére, esetleges sablonosságára. A határ közelében lakó vagy dolgozó személyeket, embercsempészeket, kocsmákat és malmokat is felhasználták, hogy adatokat, ismereteket, információkat szerezzenek. A határsértést a járőrök elhaladása után tíz-tizenöt perccel követték el általában, mert úgy számoltak, hogy a következő járőr csak egy-két óra múlva érkezik, és addig akár hat-nyolc kilométert is meg tudtak tenni a határsértők befelé. Gyakran két ruhát hoztak, és ha átjutottak a határon, felvették a jobbat, a kopott és koszos ruhát pedig eldobták.⁵ A határsértési módszerek közé tartozott, hogy hátrafelé haladtak, nyomaikat kis gyerekgereblyével elsimították, 4-5 cm vastag szivacsot kötöttek a lábukra, vegyszert, paprikát vagy borsot szórtak ki, hogy a nyomozókutyákat megtévevessék. Gyakran használták búvóhelyként a határon átvezető horhosokat, patakokat, patakmedreket, a határ közelében lévő kazlakat, üres házakat, kunyhókat.⁶ Ausztria viszonylatában a grazi és a fürstenfeldi FSS és a welsi 1001. sz. láger és a salzburgi CIC fejtett ki aktív tevékenységet. Legtöbbször a Magyarországról kiszökött menekülteket képezték ki kémtevékenységre, ellátták őket hamis iratokkal, majd visszaküldték az országba.⁷

Az Ausztriában végzett ügynöki felderítés eredményeként, illetve az elfogott kémek vallomása alapján huszonkét úgynevezett „*imperialista hírszerző ügynökről*” és további huszonnyolc, Ausztria területén dolgozó kutató ügynökről szereztek adatokat a magyar felderítők 1953-ban. A felderítő osztály tizennyolc konkrét ügyben végzett ekkor bizalmas ügynöki nyomozást csoport-, személyi vagy körözési dosszié keretében. További hetvenhárom olyan ügyben végeztek folyamatos ügynöki munkát, amelyben a kiszököni szándékozó személyek között UDB- és imperialistaügynök-gyanús egyének szerepeltek. Száztizennégy kiszökött személy hazai családtagjai, barátai, ismerősei között végeztek hálózati munkát. Nyugati viszonylatban kilenc, déli viszonylatban pedig huszonhat behatolási csatornát tartottak nyilván a felderítő szervek. Ezeken keresztül jutottak be az országba vagy távoztak az országból az ügynökök és az embercsempészek.⁸

Érdekes az is, hogy a határ túlsó oldalán lévő hivatalos szervek hogyan látták a magyar határőrizeti szervek munkáját. Az Ausztriai Amerikai Megszálló Erők különleges kétheti jelentéseket állítottak össze a magyar menekültektől szerzett az információkból.⁹ Egy menekült orvostól származtak az osztrák–magyar határ körzetére vonatkozó információk, aki az ÁVH zaklatása elől szökött Ausztriába.¹⁰

Az ő elmondása szerint Kőszeg körzetében a drótakadály előtt ötven méter szélességben teljesen kitisztították a terepet a határőrök, ezért lehetetlen volt észrevétlenül megközelíteni a határvonalat. A megfigyelőtornyok a drótakadálytól körülbelül száz méterre voltak elhelyezve, egymástól 800-1000 méterre. Ezek kétszer két méteresek voltak, négy lábon álltak, minden oldalukon keskeny ablakokkal ellátva. Az őrk létrán mentek fel a toronyba, amelyek közül néhány fényszóróval is fel volt szerelve. A határon két 160-180 centiméter magas, párhuzamos drótkerítés húzódott egymástól két méterre, és a két kerítés között is drótakadály volt. A kerítés ötméteres távolságokban merevítő kötéllel volt átlósan megerősítve. A drótok számtalan helyen át voltak vágva, és csak rendszertelenül javították őket. Az érintésre robbanó aknák és a jelzőrakéták a két kerítés között voltak lerakva. Aknák már részben rozsdásak voltak, és nem működtek jól, ritkán robbantak fel a drót érintésére. Ha valakinek elegendő ideje volt, és jó idegekkel rendelkezett, akkor az volt a legbiztosabb, ha hatástalanította az aknákat. Az egymástól harminc méterre alacsony faoszlopokon elhelyezett jelzőrakéták tíz centiméter hosszúak

voltak, és barnára festették őket. Alsó részükhöz vékony drótok vezettek, ezek a kerítéshez voltak erősítve; ha megmozdult a kerítés, a rakéták beindultak. 1951 elején szinte megduplázták a határőrséget a nyugati határon. A járőrök egy-két órás időközben követték egymást, bizonyos pontokat szabályos időközönként érintettek, így elég könnyen ki lehetett ismerni az útvonalukat. A szabályzat szerint az őrzőknak a tornyokba is fel kellett mennie, de ezt sokszor megspórolták a határőrök. A parancsnok köteles volt naponta kétszer ellenőrizni a járőröket. Többször előfordult, hogy a katonát, aki túl közel ment a drótkerítéshez, a társa lelőtte, mert azt hitte, hogy szökni akar. A járőrszolgálat nehéz és megerőltető volt, nagy távolságokat kellett gyorsan megtenni, és gyakran előfordult az is, hogy megsebesültek a határőrök az aknáktól. A járőr kéttagú volt, a kevésbé megbízhatónak vélt határőr mellé mindig egy lelkes kommunistát osztottak be, az utóbbi géppisztollyal, az előbbi pedig puskával volt ellátva. A puskával felszerelt határőrnek kellett a géppisztolyos előtt haladnia, hogy elkerüljék a szökéseket. A megállított személyeket igazoltatták; ha gyanúsak találták, bekísérték őket az őrsre. A legcsekélyebb menekülési vagy ellenállási kísérletre lőhettek. A legközelebbi parancsnokság a kőszegi várban volt. A kőszegi vasútállomásra érkező vonatokat alaposan átkutatták a határőrök. Minden utasnak ellenőrizték az iratait az őrszobán, és aki nem rendelkezett engedéllyel, azt letartóztatták. A zöldhatáron viszont sok határőr segített a menekülőknél átjutni, és néha maguk is velük tartottak.¹¹

Enyhülés a magyar–osztrák kapcsolatokban

1953. március 5-ével, Sztálin halálával lezárult egy korszak a nyugati szomszédunkhoz fűződő viszonyrendszerben is. Az 1950 és 1953 közötti időszakban a magyar–osztrák kapcsolatok is mélyponton voltak, a két ország között a politikai, a gazdasági és a kulturális érintkezés a minimumra csökkent. Az enyhülés első jelei 1953 őszétől voltak tapasztalhatóak, amikor a határesemények, határincidensek száma érezhetően csökkent. A magyar hatóságok lehetővé tették osztrák állampolgárok kiutazását, kiadtak elítélt vagy internált osztrák személyeket. Lezajlottak az első puhatolózó megbeszélések az osztrák részről elsődlegesnek tekintett vagyoni jogi kérdésekről, amelyek a Magyarországon lévő egykori osztrák tulajdont érintették. Sztálin halála után érzékelhető volt a magyar diplomácia nyitási kísérlete a diplomáciai kapcsolatok esetleges rendezésére. A következő esztendőben lényegesen javultak a gazdasági kapcsolatok, és felújították a hagyományos sporttalálkozókat. 1954 decemberétől a magyar politikusok beszédeiben rendszeressé váltak a jószomszédi kapcsolatok kialakítására vonatkozó utalások. Az osztrák államszerződés megkötésének növekvő esélyével az aktivitás jelentősen fokozódott. 1955 márciusában az osztrák külügy az addigi belgrádi követet helyezte át Budapestre. Dr. Karl Braunias 1955. július 6-án látogatást tett Rákosi Mátyásnál, aki minden segítséget megígért a problémák rendezéséhez és az együttműködés bővítéséhez. Szóba került a magyar–osztrák határon uralkodó állapotok normalizálása is. Néhány hónap alatt több témakörben történt előrelépés, és 1956 januárjában vegyes bizottság jött létre a határincidensek kivizsgálására, valamint kedvező intézkedések születtek a gazdasági és a kulturális kapcsolatok, valamint a műszaki együttműködés területén. A magyar külpolitika irányítói az enyhülést és a kapcsolatok sokoldalú bővítését szolgáló elképzeléseket fogalmaztak meg ebben az időben.¹²

A volt antifasiszta koalíció vezető országai 1955. május 15-én megkötötték Bécsben Ausztriával az államszerződést, és az 1955. július 27-én életbe lépett, miután az osztrák parlament, majd a Szovjetunió és a nyugati nagyhatalmak is ratifikálták. A szovjet hadsereg egységei szeptember 19-én elhagyták Ausztriát, és október 21-én az amerikai csapatok is távoztak. Az osztrák parlament október 26-án egyhangú szavazással törvénybe iktatta az örök semlegességről szóló törvényt.¹³ Megszűnt Ausztria megszállása, elismerték semlegességét, amelyet a négy nagyhatalom garantált. Magyarország is elismerte és méltatta az osztrák semlegességét, de valójában nem volt teljes a bizalom a két ország között. Ezt fejezte ki, hogy még az államszerződés megkötésének évében, 1955-ben nagy határőrizeti erőket csoportosítottak át a déli

részekről nyugatra, az osztrák határ közelébe. Erről a Politikai Bizottság 1955. július 7-ei ülésén döntöttek a jelen lévő pártvezetők: Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Apró Antal, Ács Lajos, Szalai Béla, Kovács István, Mekis József, Bata István, Piros László, Vég Béla és Matolcsi János. „A nyugati határszakasz határőrzetének megerősítésére, belső átcsoportosítás útján” című javaslat előadója Piros László volt, és meghívták az ülésre Valencsák Jánost és Kőrösi Györgyöt is. A javaslatot a Politikai Bizottság elfogadta.¹⁴

A javaslat a nyugati határszakaszt a határőrzet szempontjából a legfőbb, legaktívabb iránynak nevezte. A határszakasz szilárd, biztonságos őrzésének jelentősége az utóbbi időben növekedett, az osztrák államszerződés megkötése miatt előállott új helyzet miatt. Piros László hangsúlyozta, hogy az osztályharc éleződése következtében nyugat felé növekedett a határsértési kísérletek száma, továbbá várható, hogy a nyugati határszakaszon keresztül az imperialista hírszerző szervek is aktívabb tevékenységet fognak folytatni.¹⁵ Ennek megakadályozása érdekében a személyi állomány szolgálatellátásának javítását, a csapatok erkölcsi, politikai állapota színvonalának növelését, a politikai nevelő és felvilágosító munka megjavítását tűzték ki célként. Szükséges volt azonban a fentiek mellett a nyugati határszakasz létszámbeli megerősítése is. 1955-ben a 355 kilométer hosszú osztrák határszakaszon 2 határőrkerület alárendeltségében 6 zászlóalj, 44 őrs és 3 forgalomellenőrző pont volt. A szervezetszerű összlétszám ekkor 4047 fő volt, beleértve a tiszteket, a tiszthelyetteseket és a legénységi állományt is.¹⁶ A nyugati határszakaszon lévő határőr egységek létszámát 5058 főre emelték. Az 1011 fős létszámnövekedést a déli, az északi és a keleti határszakaszon lévő egységek átcsoportosításával érték el. A déli szakaszcsoportosítás mintegy 600 főt, míg az északi és keleti határról körülbelül 400 főt csoportosítottak át a nyugati határra. 1955. augusztus 1-jéig kellett végrehajtani az átcsoportosítást. A csornai és a zalaegerszegi határőrkerületben létrehoztak 11 darab, egyenként 60 fős új határőrsöt, a többi helyen pedig felemelték a létszámot. Az operatív, a hálózati és a felderítő munka megerősítése érdekében a csornai és a zalaegerszegi határőrkerület-parancsnokság felderítő apparátusának létszámát is megnövelték. Az új őrsök elhelyezését a lehető legkisebb költséggel akarták megoldani a meglévő elhelyezési lehetőségek maximális kihasználásával, de azért a Belügyminisztérium 1956. évi és 1957. évi beruházási tervébe is belevették az új őrsök felépítését.¹⁷

Ausztria és hazánk viszonyának javulását az is elősegítette, és Magyarország nemzetközi elismerésének kezdetét jelezte, hogy 1955. december 14-én felvették hazánkat az ENSZ-be. Nemzetközileg ugyanakkor elfogadhatatlan volt, hogy egy semleges országgal szemben katonai védelmi rendszernek minősülő határberendezések legyenek továbbra is a határon. A továbbiakban nem volt igazolható a drótakadály és az aknamező. Hruscsov meghirdette a különböző társadalmi rendszerek békés egymás mellett élésének elvét, kimondta, hogy a háború nem elkerülhetetlen. Mindez kedvezően hatott a feszültség enyhülésére az osztrák határszakaszon is. Az SZKP XX. kongresszusán Jugoszláviát felmentették a korábbi vádak alól, és ismét a szocialista világrendszer részének fogadták el.¹⁸ Ez szükségtelenné tette a vasfüggönyt a déli határon. A megváltozott nemzetközi helyzetben Magyarország szomszédos államokkal való kapcsolatában lehetővé és szükségessé vált a műszaki határzár felszámolása, amit Ausztria a két ország közötti viszony döntő tényezőjének tekintett.

A magyar–jugoszláv viszony rendeződése

Sztálin halála után a szovjet pártvezetés az egyik legfontosabb feladatának tekintette, hogy rendezze a szovjet tömb országainak viszonyát Jugoszláviával. Első lépésként a diplomáciai kapcsolatokat állították helyre, 1953. június 17-én Moszkva bejelentette, hogy kinevezték az új belgrádi nagykövetet, V. A. Volkovot, és hamarosan elutazott Moszkvába az új jugoszláv nagykövet, Dobrivoje Vidic is. 1954. június 22-én Hruscsov az SZKP KB nevében levélben javasolta a Jugoszláv Kommunista Szövetség Központi bizottságának, hogy állítsák helyre a párt- és az állami kapcsolatokat a két ország között, és ennek érdekében hajlandó volt személyesen is találkozni Titóval. Az érintett pártok

egyvetértésével 1956 áprilisában feloszlatták a Tájékoztató Irodát, ezt követően Tito elfogadta a szovjet pártvezetés meghívását, amit Moszkvában április végén jelentettek be. Május végén leváltották Molotov külügyminisztert, aki az egyik fő ellenzője volt a szovjet pártvezetésben a jugoszlávokkal való megbékélésnek. A jugoszláv államelnök 1956. június 2-án érkezett a Szovjetunóba, ahol három hetet töltött tárgyalásokkal. A tárgyalásokról kiadott közös nyilatkozat azt mutatta, hogy a jugoszlávok érvényesíteni tudták álláspontjukat, amely a JKSZ önállóságára, függetlenségére és a pártok egyenjogúságára vonatkozott.

A szovjet–jugoszláv közeledés természetesen nagy hatással volt Jugoszlávia és Magyarország viszonyának alakulására is. Nagy Imre első miniszterelnöksége idején, 1953. július 13-án a magyar kormány elfogadta azt a jugoszláv javaslatot, hogy a sok feszültséget okozó és áldozatot szedő határincidensek megszüntetése érdekében hozzanak létre magyar–jugoszláv vegyes bizottságot, és állítsák helyre a határjeleket, illetve engedjék vissza a magyar hajókat a Tisza jugoszláviai szakaszára. Háromhetes tárgyalás eredményeként 1953. augusztus 28-án megszületett az egyezmény a határincidensek megelőzéséről, kivizsgálásáról és a határon történő váratlan események rendezésének módjáról. A megállapodás eredményeként fokozatosan javult a helyzet a közös határon, és 1955-re gyakorlatilag megszűntek az incidensek. 1953. augusztusában magyar kezdeményezésre felújították a diplomáciai kapcsolatokat. 1953. szeptember 9-én Kurimszky Sándor lett a belgrádi magyar követ, a budapesti jugoszláv misszió vezetésére pedig Dalibor Soldatic kapott megbízást. 1954. január 20-án a két kormány képviselői Szabadkán egyezséget kötöttek a határjelek felújításáról is. A kereskedelmi kapcsolatok ismételt felvételére 1954. áprilisában és májusában került sor, lassan újjáéledt az árucere-forgalom. A viszony javulása 1954. őszén újabb lendületet kapott, az MDP PB 1954. október 14-én határozatot hozott, amelyben támogatta a szovjet kormány Jugoszláviával kapcsolatos politikáját, és feloszlatta a jugoszláv emigráns csoport szervezetét, betiltotta a lapját, és utasítást adott a Jugoszlávia és Tito elleni propaganda beszüntetésére. Az intézkedések hatására a nyílt ellenségeskedés megszűnt. 1954. november 29-én a jugoszláv nemzeti ünnep alkalmából békülékeny hangvételű cikk jelent meg a *Szabad Népb*ben, a jugoszláv követségen rendezett fogadáson Nagy Imre és Rákosi Mátyás vezetésével az egész magyar politikai vezetés megjelent.

1955. tavaszán azonban szektás, dogmatikus fordulat következett be a magyar pártvezetésben, az irányítás ismét a Rákosi–Gerő-csoport kezébe került. Nagy Imrét 1955. április 18-án leváltották a kormány éléről, utóda a Rákosi hívének számító Hegedűs András lett. A két ország közötti viszony javulása megtorpant, lelassult, ugyanis Rákosi és a magyar pártvezetők nem voltak hajlandók elítélni a magyar párt Jugoszláviával kapcsolatos hibás politikáját. 1955. második felében és 1956. tavaszán gazdasági kérdések álltak a két ország kapcsolatának előterében. A jugoszláv fél a további előrelépés feltételeként az elmaradt jóvátétel megfizetését és a gazdasági kapcsolatok megszakadása miatt keletkezett kár megtérítését szabta. A többször megszakadt tárgyalások eredményeként Magyarországnak öt év alatt 85 millió dollárt kellett fizetnie áruszállítások formájában a kereskedelmi tartozások és a jóvátétel fejében.¹⁹ A Politikai Bizottság 1956. január 18-án tárgyalta először a déli határsáv megszüntetéséről Piros László előadásában.²⁰ Tekintettel a magyar–jugoszláv viszonyban beállott pozitív változásra, Piros a továbbiakban nem tartotta indokoltnak déli viszonylatban a 15 kilométeres határsáv fenntartását, és a megszüntetését javasolta. Az ehhez kapcsolódó BM-rendeletet 1956. február 29-éig kellett kidolgozni és a Minisztertanácshoz felterjeszteni. 1956. március 8-án titkos minisztertanácsi határozat született a 15 kilométeres határsáv megszüntetéséről a jugoszláv határon. Az MDP Központi Vezetősége 1956. április 6-án értesítette a megyei pártvezetőket, hogy a Minisztertanács a magyar–jugoszláv viszony rendeződése miatt március 12-én megszüntette a déli határövezetet. A rendelkezéseket dobolás vagy hangszóró útján hirdették ki, valamint a sajtóban is megjelentették.²¹

A határőrizet változásai

1954–1955 folyamán a belügyminiszter parancsa szerint a felderítést tovább kellett erősíteni és fokozni a határövezetben, elsősorban a fő irányokban. Minőségi ügynöki hálózat építésére törekedtek továbbra is, a határon túli felderítő munka megjavítása mellett. Végre akarták hajtani a határon túli ügynökök helyes, céltudatos kiválasztását és telepítését. Fontos feladat volt a határsávban élő ellenséges ügynökök és a készülő határsértések leleplezése. A kerületek és a zászlóaljok felderítő szerveit igyekeztek megerősíteni képzett felderítő tisztekkel.²²

1955 júliusában átalakították a felderítő szervezetet, a felderítő osztályt Felderítő Főosztállyá léptették elő. Az 1. és 2. kerületnél a felderítő alosztályok helyett osztályokat szerveztek, amelyeket átcsoportosítással megerősítettek. A déli kerületektől 12 felderítő tisztet helyeztek át a nyugati határon lévő 1. kerülethez, és további 13-at a 2. kerülethez. A hálózati munkába bevonták a kerületi, a zászlóalj- és az őrsparancsnokokat is, de ilyen feladatot kaptak a törzsfőnökök is. A felderítő apparátus létszáma 215 fő volt ekkoriban. 1955-ben 26 főt bocsátottak el alkalmatlanság miatt, további 11 operatív munkást pedig a racionalizálás során „építettek le”.²³

Hiányosságként rótták fel a felderítő apparátus számára, hogy a külső felderítő munka során az ügynökök nem a fő feladatok elvégzésére voltak irányítva, az ügynökök felderítési lehetőségei és képességei nem voltak megfelelőek. A felderítő tisztek egyfajta lánc-elv alapján csoportosan szerveztek külső ügynöki hálózatot, ami gyors dekonspirációhoz és lebukásokhoz vezetett. A külső ügynököket rendszerint összekötő és utazó ügynökök segítségével szervezték be rokoni kapcsolataik felhasználásával.²⁴

A külpolitikai változások természetesen hatással voltak a határőrizetre is, az alapvető cél, a határok résmentes lezárása azonban nem változott. 1955. május 27-én Valencsák János államvédelmi vezérőrnagy, a Határőrség és Belső Karhatalom parancsnoka utasítást adott ki, s értékelése szerint a nemzetközi helyzetben beállt változások, „a Szovjetunió vezette Béketábor eredményei fokozott aktivitást váltottak ki a belső és külső reakciós erők részéről”.²⁵ A Határőrség a korábbi elvek szerint fokozott éberséggel válaszolt a „kihívásra”. Az informátorhálózat figyelmét a határsávban megjelenő személyek és a helyi lakosok közül kiszökni akarók felé irányították, az ügynököket a pályaudvarokra küldték, és utaztatták őket, hogy adatokat szerezzenek a készülő határsértésekről. A határőrség hálózaton kívüli segítői, a hazafias csoportok tagjai is fokozottan ellenőrizték az idegen személyeket vagy a lakosság körében megnyilvánuló ellenséges tevékenységet, különösen a szovjet–jugoszláv tárgyalásokkal kapcsolatban. A felderítő alosztály vezetője minden nap 8 óráig jelentést készített a kerület eseményeiről és a lakosság hangulatáról.²⁶

A BM Kollégium megállapítása szerint a határőrség felderítő szervei az 1954–1955-ös határőrizeti évben értek el eredményeket a hálózati operatív munka megjavítása és a határőrizet megszilárdítása terén.²⁷ A felderítő szervek szakmailag és politikailag képzett operatív tisztekkel erősödtek, és javult az ügynöki beszervezések száma és minősége is.²⁸ Céltudatosabbá vált a hálózat építése, és megfelelő munkakapcsolat alakult ki a Belügyminisztérium operatív szervei és a határőrség felderítő szervei között. Ugyanakkor a határőr kerületek felderítő szervei nem tanulmányozták eléggé a kerület operatív helyzetét, és a főirányokban még mindig kevésnek találták a hálózat létszámát, és az állomány minősége sem tette lehetővé, hogy kellően átfogják a határ mentén élő úgynevezett ellenséges kategóriák tevékenységét.²⁹ A BM Kollégium megállapítása szerint az operatív tisztek gyakran megsértették az operatív munka alapvető módszereit, munkájuk ritkán volt tervszerű és átgondolt. A vezetők nem végezték megfelelően a felderítő tisztek munkájának rendszeres irányítását és ellenőrzését. Alacsonyak voltak a beosztottakkal szemben támasztott követelmények, laza volt a katonai fegyelem, és az operatív intézkedések megengedhetetlenül lassúak voltak. A kerületi parancsnokok és az önálló zászlóaljok parancsnokai háromhavonta beszámoltak a kerület felderítő munkájáról a Határőrség és Belső Karhatalom parancsnokának a Felderítő Főosztály

vezetőjének jelenlétében, és gyakorlati operatív továbbképzést kellett nekik szervezni. A Felderítő Főosztály feladata volt továbbá, hogy operatív instrukciót dolgozzon ki a felderítő tisztek részére. A legális utazási lehetőségek szélesedésével párhuzamosan ki kellett dolgozni az összekötő ügynökök foglalkoztatási tervét, be kellett szervezni azokat az osztrák személyeket, akik a szomszéd ország tizenöt kilométeres határterületéről jöttek Magyarországra szolgálati vagy rokonlátogatási céllal. A nyilvántartott ember- és árucsempészek közül a legmegfelelőbbeket szintén be kellett szervezni, hogy a határon átvezető behatolási csatornákat és határkapukat felderítsék. A határsávban élő összes osztályidegen személyt fel kellett deríteni, és közülük is be kellett szervezni az arra alkalmasakat, ugyanakkor meg kellett szüntetni a párttagok céltalan és tömeges beszervezését.³⁰

Az ügynökség létszáma 1955-ben

A határon túli felderítés terén foglalkoztatott ügynökök létszáma 1955. szeptember 1-jén negyvenöt fő volt. Ebből tizennégy telepített, huszonnyolc utazó és három összekötő ügynök volt. Az 1953-as állapothoz képest tizenkét külső ügynököt zártak ki a hálózathoz alkalmatlanság vagy dekonspirálódás miatt. A hálózat nyolc tagja az osztrák határőrizeti szervek vonalán, határkapuk és embercsempészek felderítésében és feldolgozásában vett részt. A hálózat többi része általános felderítő munkát végzett. A magyar szervek 1954-ben és 1955-ben nyolcvankét esetben küldtek át Ausztriába összekötő vagy utazó ügynököt, és kétszázötvenkét esetben fogadtak telepített ügynököt Ausztriából.³¹ Az egyik ilyen alkalommal a határőrség felderítő osztálya 1954. január 23-án Sopronban, a Pannónia Szállóban két határon túli ügynököt fogadott. Az egyik ügynök szeretett volna találkozni a feleségével, amit engedélyeztek is neki. A beszélgetés ellenőrzése érdekében három napra operatív technikát szereltek az egyik szobába.³² Az ilyen találkozók során a magyar felderítő szervek adatokat szereztek Burgenland tartomány határőrizeti szerveinek felépítéséről, elhelyezkedéséről, vezetőiről, fegyverzetükről és határőrizeti rendszerükről. Az információk alapján egy ügynököt és két embercsempészt fogtak el, akik Magyarországra akartak átszökni. További négy embercsempészt és négy határsértőt kerítettek kézre, akik Magyarországról akartak kiszökni. Hajós ügynökök segítségével egy embercsempészésre alkalmas rejtekhelyet és nagyobb mennyiségű csempészárut derítettek fel. A felderítő tisztek részére 1955. július 1-jei hatállyal kidolgoztak egy intézkedési tervet, amelytől a határon túli felderítő munka javulását várták.³³ Az Ausztriába történő telepítés során a szélesedő legális kiutazási lehetőségeket akarták felhasználni. Az összekötő és utazó ügynököket útlevéllel szándékoztak utaztatni rokonlátogatás címén, előtte a korábbiaknál alaposabban kiképezték őket. Fokozottan tanulmányozták az Ausztriából a határövezetbe érkező rokonlátogatókat is. A külső ügynököket találkozási lakásban igyekeztek beszámoltatni; ha csak egy-két órára jöttek át, akkor bunkert biztosítottak számukra a határ mellett.³⁴ A magyar felderítő szerveknek szándékában állt az osztrák fináncok és csendőrök közé is beépülni, illetve a túloldalon élő csempészek között hálózatot építeni.³⁵ Feldolgozás alá vonták és be akarták szervezni azokat az osztrák személyeket, akik a határ 15 kilométeres körzetéből jártak át Magyarországra dolgozni, vagy rokonlátogatás céljából jöttek hozzánk.³⁶

A határsértők egyre gyakrabban használták fel Győrből a GYSEV vonalán, illetve Hegyeshalomból és Sopronból a MÁV-vonalán Ausztriába közlekedő vasúti szerelvényeket és azok kísérő személyzetét az országból való kiszökésre és kémkedésre. Az illetékes szerveknek biztosítaniuk kellett a fenti csatornák teljes lezárását.³⁷

A belső vonalon, vagyis a belső felderítés területén foglalkoztatott hálózat létszáma 1955. szeptember 1-jén 3491 fő volt, köztük 407 ügynök, 2612 informátor és 370 rezidens. A határőrizeti szervek 232 rezidentúrát működtettek 509 fővel, és ekkor már 102 T-lakással is rendelkeztek. Az 1953-as állapothoz képest a hálózat létszáma tehát 1854-ről 3491 főre növekedett. A különbség 1637 fő volt, és közben 302 hálózati személyt ki is zártak dekonspirálódás vagy együttműködés megtagadása miatt. A hálózat

30,6 százaléka, vagyis 1068 fő volt tagja az MDP-nek, akik főként erdészek, vasutasok, éjjeliőrök, valamint mező- és útőrök voltak.

Összesen 327 ügy állt feldolgozás alatt, ebből 243 körözési dosszié, 7 személyi dosszié, 3 csoportdosszié és 74 ellenőrzési dosszié keretében. Leggyakrabban embercsempészt, kémkedést vagy éppen kiszökést tervező személyek ügyét dolgozták fel. A határsávban lakók közül 11 364 embert tartottak nyilvántartásban nyugati kapcsolatok miatt, de ezen kívül 11 934 horthysta katonatiszt, csendőr és rendőr, 5586 kulák, 1043 Nyugatra szökött személy és 176 embercsempész szerepelt még a nyilvántartásban.

1954 és 1955 folyamán 14 körözési ügyet realizáltak, elfogtak 8 imperialista ügynököt, 14 embercsempészt, 37 árucsempészt, és felszámoltak egy határkaput 5 polgári személlyel és 7 határőrrel. További 122 személyt derítettek fel, akik azt tervezték, hogy elhagyják az országot. Közülük 51 főt letartóztattak, és őrizetbe vettek 3 olyan személyt is, akik fegyverrel akarták megkísérelni a kiszökést. Hálózati adatok alapján 1954-ben 325 főt fogott el a határőrség, ami az összes letartóztatott 28,4 százalékát jelentette. A határőrség felderítő szervei 1955-ben 164 ügyet adtak át a BM illetékes operatív szerveinek.

A belső vonalon még mindig nagy számban fordult elő büntetlen határsértés a határsávban lakó személyek részéről is. A felderítő szervek nem tudták felfedni a szándékukat, ahogy az embercsempész, ügynökgyanús személyeket sem. Hiányoztak a kvalifikált ügynökök, nem dolgoztak ki ügynöki kombinációkat és feldolgozási terveket sem. Kevés volt az ellenséges kategóriákból beszervezett ügynök, és túl sok volt a párttag. Az ügynöki operatív intézkedések megengedhetetlenül lassúak voltak.

Minőségi ügynököket akartak beszervezni az ellenséges kategóriákból, mert a párttagok nem rendelkeztek megfelelő hírszerző lehetőséggel közöttük. Megerősítették a rezidentúrákat, a minőségi ügynökökkel T-lakásban találkoztak. A határőrség felderítő szerveinek el kellett sajátítani a hálózati szabályzatot, vagyis *Az államvédelmi szervek ügynöki munkájának alapelvei* című belügyminiszteri parancsot.³⁸ A szabályzat az ügynököket a feladataiknak megfelelően különböztette meg: így volt belső ügynök, utazó ügynök, beszervező ügynök, kutató vagy felismerő ügynök, összekötő ügynök, informátor, rezidens. Az ügynökséggel folytatott normális és minőségi munka biztosítása érdekében az államvédelmi szervek szükséges mennyiségű konspirált és találkozási lakást is szerveztek, amelyek megfeleltek az ügynöki munka követelményeinek.

A Felderítő Főosztálynak szorosabban kellett ellenőriznie a kerületi felderítő osztályokat. A Felderítő Főosztály vezető tisztjeinek legalább kéthavonta segítő gyakorlati ellenőrzéseket kellett végrehajtaniuk a felderítő osztályok és alosztályok területén.

A Határőrség hálózaton kívüli kapcsolatai

*„Csak az a munka lehet eredményes, amelyet a nép támogat.”*³⁹ A határőrség hálózaton kívüli kapcsolatai alatt az úgynevezett együttműködő csoportokat vagy hazafias csoportokat, azaz az önkéntes határőröket kell érteni.⁴⁰ A határőrség a feladatainak ellátása érdekében igénybe vette a határ közelében élő polgári lakosságot is. A helyi lakosság segítségére főként a határsértők felkutatásában és felderítésében tartottak igényt. A határőrség számára nem volt könnyű megnyerni a határ mentén lakó emberek bizalmát és segítségét, ugyanis folyamatosan komoly sérelmeket szenvedtek el az itteni lakosok a testülettől. A határ menti községekben hazafias csoportokat akartak szervezni a délszláv és a német lakosság körében is. Ezek feladata a határőrséggel való együttműködés volt.⁴¹

A határőrizet eredményes ellátása érdekében a határőrség egységei támaszkodni akartak a határ mentén élő, korabeli szóhasználatnál élve *„demokratikusan gondolkodó”,* hazafias érzelmű, dolgozó lakosságra is.⁴² A lakosság bevonása a határőrzés munkájába teljesen

nyílt és propagandisztikus volt. Elsősorban a munkásokat, a dolgozó parasztokat, a „néphez hű” értelmiséget, az erdőőröket, a gátőröket, valamint a határövezetben dolgozó pénzügyőröket akarták bevonni az együttműködésbe. Azt várták tőlük, hogy jelentsék a határőr őrsnek a határon észlelt mozgást, a határ közelében található utakon látott idegeneket, a határsértőket támogató helyi lakosok nevét, a rejtett utakat, a búvóhelyeket, a határsértők módszereit, a készülő határsértést vagy annak gyanúját. Felfedezett és menekülő határsértők üldözésében, körülkerítésében és elfogásában, területek átfésülésében és lezárásában is segítséget kértek a helyi lakosságtól. A szervező és felvilágosító munka során egész csoportokat hoztak létre, amelyeket politikailag és szakmailag is igyekeztek kiképezni a feladatra. Ehhez igénybe vették a párt, a DISZ és a „szovjet határőrök gazdag tapasztalatait” is. A határőrséget támogató lakosságot meg is jutalmazták, ha módszeresen, önkéntesen és szívesen támogatta a határőrséget, és konkrét, megfogható eredményt hozott a segítség. A jutalom lehetett például csizma, malac, ruhadarab vagy éppen könyv is. 1950-ben egyébként 49 határsértőt fogtak el a határőrizeti szervek a lakosság segítségével.⁴³ Az egyik bolhói lakos 1951. október 23-án egy öltönyruhát kapott jutalomként, mert részt vett egy eredményes elfogásban.⁴⁴ 1951. április 27-én az 5. kerület parancsnoksága kétszáz forint értékű fehérművel jutalmazta az egyik állomásfőnököt, aki közreműködött egy határsértő elfogásában.⁴⁵

A lakosság bevonása a határőrizetbe azonban nem ment olyan egyszerűen, ahogy a pártvezetők és a határőr parancsnokok gondolták, pedig a helyi lakosság hazafias tevékenysége a határőrizet fontos eszköze lett volna. A nevelő és felvilágosító munka hiánya miatt azonban ez nem érvényesülhetett kellő mértékben.⁴⁶ A hazafias csoportok számára ugyanis sok helyen nem volt olyan felelős kinevezve, akihez fordulhattak volna az őrsnél, a zászlóaljnál vagy a kerület tiszti állományánál. De a szervezés is vontatottan haladt, ezért kevés volt a hazafias csoportok létszáma a fő irányokban és a mélységi területeken. A zászlóaljak és a kerületek nem foglalkoztak kellőképpen a csoportok szervezésével, nem ismerték a számukat és a helyüket.

A határőr alakulatok pártszervei állandó agitációs és propagandamunkát fejtettek ki a hazafias csoportok szervezése érdekében. Ezenkívül a Népművelődési Minisztérium feladata volt többek között, hogy népszerűsítse a határőrséget filmekben, színdarabokban, illetve a rádióban és a sajtóban.⁴⁷ A politikai munkások neveléssel, lelkesítéssel és folyamatos felvilágosító munkával akarták elérni, hogy minél több hazafias csoport jöjjön létre, a működő csoportoknak pedig rendszeres eligazítást tartottak. A politikai tisztek állandó, széles körű nevelőmunkát folytattak az új csoportok felállítása érdekében, elsősorban a főirányokban és a mélységi területeken, valamint az utak és a vasútvonalak mentén. A forgalomellenőrző pontok parancsnokai is kötelesek voltak ilyen csoportokat szervezni. Az őrsök 3–5 kilométeres körzetében az őrsök tisztjei, 15 kilométeres mélységig pedig a zászlóalj és a kerület tisztjei, parancsnokai és politikai tisztjei voltak felelősek a szervezésért. Csoportfelelősöket neveztek ki, akik kötelesek voltak állandóan a csoportjukkal foglalkozni, ehhez gyakran tervet is kidolgoztak. A hazafias csoport tagjairól felvételük előtt jellemzést készítettek, amit az előjáró parancsnokhoz is felterjesztettek. Egy-egy helység lakosai vagy egy-egy üzem, állami gazdaság, termelőszövetkezet dolgozói alkottak többnyire egy csoportot. Ha harminc főnél több önkéntes határőr volt egy csoportban, akkor megosztották a társaságot, és két vagy több csoportot hoztak létre. A legtekintélyesebb tagot nevezték ki csoportvezetőnek, de arra vigyáztak, hogy főleg szegény- vagy középparasztokat vegyenek fel a csoportokba. Hálózati személy nem lehetett tagja a csoportnak, és szigorúan tilos volt osztályidegen vagy demokráciaellenes személyeket felvenni.

A hazafias csoportok feladatai közé tartozott a 15 kilométeres határövezetben megjelenő idegen személyek jelentése vagy elfogása. Razzia esetén bevonhatták őket a határőrizetbe a passzív irányokban, de bizonyos területek lezárásában és határsértő személyek felkutatásában is részt vehettek: vezetők, összekötők vagy felismerők lehettek.⁴⁸ Határsértő kutatásakor elsősorban felvilágosítás és segítségnyújtás volt a

feladatuk, de akár gyanús személyek elfogásában is közreműködhetnek. Az eredményes segítségért tárgy- vagy pénzjutalomban és dicséretben részesítették őket. A hazafias csoportokról nyilvántartást is vezettek. A zászlóaljnál, a kerületnél, az őrsökön és a forgalomellenőrző pontokon külön dossziében helyezték el az őrs tisztjeinek irányítása alatt álló hazafias csoportok tagjainak a névsorát, nyilvántartásukat és a velük való foglalkozás tervét.⁴⁹

1952-ben 802 hazafias csoportot tartott nyilván a határőrség, a létszám pedig 12 045 főre rúgott. 1953 novemberében országosan már 930 ilyen csoport működött mintegy 13 590 fővel.⁵⁰ 1952-ben az elfogott határsértők tíz százalékát, 1953-ban pedig tizennégy százalékát a hazafias csoportok tagjai kerítették kézre.⁵¹ 1952. augusztus 12-én a zalaegerszegi határőr kerület területén 555 tagja volt az együttműködő csoportoknak. Az 1. határőr kerület működési területén 1954-ben 68 hazafias csoportot működtettek a határőrizeti szervek 830 fővel. Nyolcvanöt százalékuk a határ közelében, tizenöt százalékuk pedig a határövezet mélységében helyezkedett el.⁵² Szombathelyen, 1956. március 17-én készült az a kimutatás, amely szerint a 3. határőr kerület megalakulásával a szombathelyi és a kőszegi zászlóaljaktól a kerület átvette a hazafias csoportokat is. Összesen 39 csoportot sorolt fel a dokumentum 689 fővel. Településenként egy-két csoport létezett 10 és 33 fő közötti létszámmal, így egy csoportra átlagosan 15 tag jutott.⁵³

A későbbiek folyamán is nagy hangsúlyt fektettek a határőrség társadalmi kapcsolatainak a fejlesztésére. 1955 áprilisában a BM Határőrség és Belső Karhatalom parancsnoka ismételtén megparancsolta a hazafias csoportok fokozott szervezését, mivel a helyi lakosság a területi és személyi ismeretek birtokában jelentős segítséget adhatott a határőrizethez. A polgári lakossággal és a hazafias csoportokkal való foglalkozás megjavítása érdekében egy módszertani útmutatót is kiadtak a határőrség vezetői.⁵⁴ Az útmutató szerint az őrs parancsnokának és politikai helyettesének volt a feladata, hogy személyesen keresse fel a falu vezetőit, így például a párttitkárt, a tanácselnököt, a DISZ-titkárt vagy éppen a község élénjáró dolgozóit, és kérje segítségüket az önkéntes csoportok szervezéséhez. A beszélgetés során hangsúlyoznia kellett, hogy a hazafias csoportokban való részvétel megtisztelő feladat. Tájékoztatást kérhetett a falu általános helyzetéről, összetételéről, nemzetiségi és foglalkozási megoszlásáról, a párthoz és a népi demokráciához való viszonyáról. A helyi párt- és DISZ-titkárt meg kellett kérnie, hogy az aktívákon keresztül folytasson agitációt a hazafias csoportokba való belépés érdekében. Agitációs feladatokat kellett ellátniuk az őrs aktíváinak és harcosainak is. Az agitációs munka eredményét figyelembe véve össze kellett hívni azokat, akik önként, saját elhatározásuk alapján részt akartak venni a hazafias csoportok munkájában. A csoportért felelős tiszt, őrsparancsnok vagy a politikai helyettes előadást tartott a hazafias csoport feladatairól. A belépő tagokat nyilvántartásba vették, a területileg illetékes felderítő tiszt pedig felülvizsgálta a személyüket. A névjegyzéket a zászlóalj- és a kerületi parancsnoknak is jóvá kellett hagynia.

A csoportokat munkahely szerint szervezték meg, külön csoportot alkottak a téveszek vagy a vasútállomás dolgozói, illetve az egyénileg gazdálkodó parasztok. A csoport tagjai közül jelölték ki a vezetőt, többnyire egy tekintélyes párttagot, lehetőleg egy „politikailag fejlett elvtársat” választottak ki. Állandóan tanították és nevelték a hazafias csoportokat, előadásokat tartottak nekik. A feladataikat viszont úgy határozták meg, hogy az ne akadályozza a munkájukat. Az összeköttetést és a munkamegosztást is igyekeztek megszervezni a hazafias csoport tagjai között: például a szövetkezeti kocsmá vezetője figyelte, hogy kik jelentek meg a kocsmában. Ugyanakkor egy másik csoporttag azt figyelte, hogy nem mennek-e az idegenek valamelyik falubeli osztályidegen személy, korabeli szóhasználattal „kulák” házához. A kulturális lehetőségek javításával is igyekeztek kedvet teremteni a tagsághoz, sok helyen meg kellett szervezni a falu és az őrs közötti kultúrkapcsolatot. „A harcosok kapcsolódjanak be a falu fiataljai által rendezett kultúr- és tömegmegmozdulásokba.”⁵⁵ Az ilyen alkalmakból aztán gyakran nézeteltérés, időnként pedig verekedés lett a határőrök és a falu fiataljai között. Az

úgynevezett hazafias csoportok feladata volt tehát a határ mentén és a mélységi területeken is, hogy a határőrség segítségére legyenek.⁵⁶

A „hazafias csoportok” továbbfejlesztése

1956. április 24-én keletkezett az a javaslat, amely szerint az önkéntes határőr csoportokat tulajdonképpen az önkéntes rendőri egységek mintájára szervezték volna meg.⁵⁷ Az önkéntes határőrök feladatai közé tartozott ekkor már az is, hogy járőrszolgálatot lássanak el a határőr járőrparancsnok vezetésével. A határővezetben végzett munkák, köztük a mezőgazdasági munkák, építkezések, halászat, nádaratás felügyelete, de a határ menti községek kivezető útjainak lezárása vagy éppen az okmányellenőrzés is szóba jöhetett.

Elsősorban a határvonaltól számított öt kilométeres távolságban lévő községek lakói közül szerveztek ilyen csoportokat. Minden tizennyolcadik életévét betöltött férfi tagja lehetett az önkéntes határőri szervezetnek, de a katonaviseltek természetesen előnyben voltak. A párt-, a DISZ vagy a tanács javaslata alapján leszerelt határőrök, katonák, államvédelmi ellenőrzésen átesett megbízható, nagykorú férfiak kerülhettek a hazafias csoportokba. A csoportok szervezését, megalakítását, a tagok bevonását a kerületi parancsnokok végezték, és hagyhatták jóvá. A párt- és a tanácsi szervek, valamint sokszor a Magyar Önkéntes Honvédelmi Szövetség szervezeteinek a segítségével választották ki a jelölteket, az államvédelmi szervek meghallgatása után. A határőrségtől vagy a belső karhatalomtól leszerelt tiszthelyettesek és határőrök, továbbá tanácstagok, mező-, erdő- és vadőrök, DISZ- és MÖHOSZ-aktívák, illetve fegyvertartási engedéllyel rendelkező és köztisztviselőként álló állampolgárok lehettek tagok. A hely-, a terep- és a személyi ismeret jelentős súllyal esett latba. Büntetett előéletűek, eljárás alatt álló osztályidegenek, csempészéssel, embercsempészéssel foglalkozó személyek nem lehettek tagok.

Szolgálati igazolvánnyal is el akarták látni az önkénteseket, és igazoltatási joggal ruházták volna fel őket az elképzelés szerint. Társadalmi munkában, hazafias kötelességként végezték a munkájukat, és jutalomban vagy kitüntetésben is részesülhettek. Az önkéntes határőr a felvétele után, hat hónapi tagság után nyilatkozhatott, hogy akar-e továbbra is szolgálatot teljesíteni. Ha igen, akkor igazolványát újabb hat hónapra meghosszabbították, ha nem vállalta a feladatot, akkor bevonták az igazolványt. Önálló intézkedésre nem volt joga, a járőrparancsnok vagy járőr-csoport parancsnokának az utasítását kellett végrehajtani. Legfontosabb feladatuk a határsértők felfedése és a járőr értesítése volt. Az őrsre nem lehetett berendelni őket, és nem lehetett ott tartani nekik az eligazítást. Szolgálatuk idején hatósági közegnek tekintették őket. Bűncselekmény elkövetése, határsértés vagy csempészség kísérlete esetén kizárták őket a szervezetből.

A csoportokat továbbra is községenként, települési egységenként, üzemenként, térszenként hozták létre, ki kellett jelölni a vezetőjüket és két helyettesüket a szolgálatot legjobban ellátó és politikailag legképzettebb tagokból. A csoportvezetőket a területileg illetékes őrsparancsnok irányította és ellenőrizte. Határőrizeti feladatok ellátásában, a csempészet megakadályozásában is segítettek az önkéntesek a határőröknek. Támogatták a határőr járőrt a harci feladata ellátásában, szolgálati kötelességeinek teljesítésében. Az önkéntes határőrök munkáját az őrs parancsnoka szervezte meg, irányította és ellenőrizte a szolgálatukat.

Szolgálati feladataik közé tartozott, hogy járőrtársként a mélységi terület ellenőrzésében, kutatócsoport tagjaként razziában vettek részt, igazoltatások végrehajtását biztosították, az 500 méteres határővezet ellenőrzését, a jogtalanul a községben tartózkodók felderítését, ellenőrzését végezték. Járőrtárs, járőr csoport, kutatócsoport és üldözőcsoport tagja is lehetett az önkéntes határőr. Katonai titkot képező anyagot, parancsot vagy rendeletet viszont nem lehetett a tudomására hozni. Fegyverviselésre

sem volt jogosult, és ha volt erre engedélye, akkor sem vihette magával a szolgálatba a fegyverét. A kutyáját viszont magával vihette, ha az alkalmas volt a szolgálat ellátására. Szolgálati ideje a négy órát nem haladhatta meg, de önkéntes alapon vállalhatott túlórákat. A szolgálatról 24 órával korábban értesíteni kellett, amit a járőrlapon is rögzítettek. Az önkéntes határőröket az őket szolgálatba állító őrs parancsnoka tartotta nyilván. Havonta egyszer eligazítást, továbbképzést tartottak nekik, értékeléssel, oktatással összekötve. Kitüntetés, dicséret és jutalom is járt nekik, ha jól teljesítették a feladataikat. Ez lehetett jutalomtárgy, pénz, tartalékos katonai állományúaknál előléptetés, dicséroroklevél vagy éppen kormánykitüntetés is.

Példák az önkéntes határőrök tevékenységére

Néhány konkrét esetet is megőriztek a források, amikor a hazafias csoportok egyik tagja járult hozzá egy határsértő elfogásához. 1956. február 2-án Pornóapátiban az egyik önkéntes határőr jelentette a pornóapáti őrs parancsnokának, hogy két ismeretlen személy a beledi út mellett, a határtól mintegy háromszáz méter távolságra, az Új Élet Tsz szalmakazlójában tartózkodott. Matlák László államvédelmi főhadnagy az önkéntes határőrrel együtt kerékpáron a szalmakazalhoz ment, de a határsértők már nem voltak ott. A terepet átkutatták, és a két ismeretlent a határtól mintegy kétszáz méterre elfogták, akik beismerték, hogy Ausztriába akartak szökni.⁵⁸

1956. február 29-én a kőszegdorozslói tanács végrehajtó bizottságának a titkárnője a helyi földműves szövetkezet vendéglőjében egy ismeretlenre lett figyelmes, akitől megkérdezte, hogy hova megy. Az ismeretlen azt válaszolta, hogy a községi tanácsra, majd eltávozott a vendéglőből. A titkárnő ezután elment a tanácsházára, ahol megkérdezte az elnöktől, hogy járt-e arra egy ismeretlen személy. A tagadó válasz után jelentették az esetet a kőszegi zászlóalj parancsnokának, aki a jelentés alapján megkezdte a kutatást és kiértesítették a hazafias csoportokat is. Az egyik bozsoki lakos jelentette az ottani őrs parancsnokának, hogy Kőszeg délnyugati bejáratánál egy ismeretlen érdeklődött tőle a városról. Ezután a kőszegi őrsnek is riadót rendeltek el, és hamarosan el is fogták a határsértőt a határtól körülbelül száz méterre. Az elfogott személy beismerte, hogy Ausztriába akart szökni.⁵⁹

1956. március 12-én egy herényi lakos, az ottani hazafias csoport tagja jelentette a szombathelyi főosztálynak, hogy Herény község déli részén két ismeretlen Bucsú község és a határ elhelyezkedése felől érdeklődött. A főosztály parancsnoka értesítette a szombathelyi zászlóalj parancsnokát, aki a zászlóalj felderítő csoportjának a vezetőjével, egy kutyavezetővel és egy kutyával a helyszínre sietett, és megkezdtek a két személy üldözését Sé község irányában. Ugyanebben az időben a közeli erdőben fát termeltek ki helyi lakosok az erdész irányításával, és figyelmesek lettek a két személyre. Az erdész és a két munkás bekerítette, majd elfogta a két határsértőt, az erdőből kiérve pedig átadták őket az üldöző csoportnak.⁶⁰

1956 elején az elfogásokban érdemeket szerző hazafias csoporttagok közül összesen öt főt egyenként ötszáz forint, egy főt pedig nyolcszáz forint jutalomban részesítettek, egy további társukat egy öltözet ruhával és egy pár cipővel díjazták. A jutalmat április 3-án ünnepélyes keretek között adták át Szombathelyen és Kőszegen az érdekelteknek, az alkalomra gépkocsival szállították az összes környékbeli hazafias csoport vezetőjét, és egyúttal megszabták számukra a tavaszi határőrizeti feladatokat is. Megvendéglésükre további ezer forintot használtak fel a jutalmazási keretből.⁶¹

Befejezés

Az MDP KV Politikai Bizottságának 1956. március 9-ei ülésén a magyar–osztrák határon lévő műszaki akadályrendszer felszámolásáról döntöttek a pártvezetők. A javaslatot a Politikai Bizottság elfogadta, és kívánatosnak tartotta, hogy az akadályok felszedését az év végéig fejezzék be. A végrehajtásra vonatkozó konkrét javaslatot Bata István és Piros

László terjesztette később a Minisztertanács elé.⁶² Piros László szóbeli javaslatot tett az ülésen a magyar–osztrák állandó vegyes bizottság létrehozására a határcsúcsok rendezése érdekében. A Politikai Bizottság elvileg hozzájárult a vegyes bizottság létrehozásához, az egyezmény tervezetét Piros Lászlónak szintén a Minisztertanács elé kellett terjesztenie. Hasonlóan döntöttek Piros László másik szóbeli javaslatáról, amely az osztrák kormánnyal egyezmény kötését javasolta, amelyben a 16 éven aluli határsértők kicserélését szabályozták. Ezt a javaslatot is elfogadta a Politikai Bizottság, és a belügyminiszternek, a külügyminiszternek és az igazságügyi miniszternek közös javaslatot kellett a Minisztertanács elé terjesztenie.⁶³ A Politikai Bizottság 1956. március 9-ei állásfoglalása alapján a magyar kormány 1956. május 9-én határozatot hozott a magyar–osztrák határon működtetett műszaki zár megszüntetéséről,⁶⁴ és ugyanilyen határozatot hozott a Honvédelmi Tanács is, amely akkor Magyarország honvédelmének legfelső szervezete volt. A megszüntető határozatot Rákosi Mátyás, a Magyar Dolgozók Pártjának vezetője, mint a Honvédelmi Tanács elnöke írta alá. Az MDP Politikai Bizottsága 1956. május 24-i határozatával ugyanakkor döntött a műszaki zár megszüntetése miatt kialakult új határőrizeti helyzetben a nyugati határon kialakítandó határőrizet alapjairól, többek között a rejtett technikai eszközök alkalmazásáról, a hatékonyabb felderítés megteremtéséről, az ország belső területeinek intenzívebb biztosításáról, a személyi állomány éberségének növeléséről, valamint a határvidék infrastrukturális, kereskedelmi és kulturális fejlesztéséről, a határállomások és a közlekedési utak rendbe vételéről is.⁶⁵

A nyugati határszakasz fokozott védelme azonban ezután is fontos politikai feladat volt. A határőrizet hatékonyságának növelése érdekében igyekeztek szorosabbra fűzni a határőrség és a lakosság viszonyát. A műszaki zár lebontásával egy időben bevezették a rejtett technikai eszközök alkalmazását, fokozták és eredményesebbé akarták tenni a felderítő munkát. Az 1956-os forradalom és szabadságharc azonban egészen más irányt szabott az eseményeknek.

¹ Orgoványi István: Az Államvédelmi Hatóság Határőrség felderítő osztályának megszervezése és tevékenysége 1950 és 1956 között. I. rész. *Betekintő*, 2015/1. sz. http://www.betekinto.hu/2015_1_orgovanyi (utolsó letöltés: 2015. június 21.).

² MNL OL XIX-B-10-XV/1-11/1954. (48.d.) 002169/Feld.O./1954. Feljegyzés az ellenséges helyzetről, 1954. szeptember 7.

³ Uo.

⁴ Uo. XIX-B-10-XV/1-1/1954. (1954/48.d.) 0052/Feld.Oszt-1954. Az 1953. év határőrizeti kiértékelése, 1954. január 8.

⁵ Uo. XIX-B-10-XV/1-7/1954. (48.d.) 00476/Szolg./1954. Az ellenség módszerei, 1954. július 14.

⁶ Uo.

⁷ Uo. XIX-B-10-XV/1-1/1954. (1954/48.d.) 0052/Feld.Oszt-1954. Az 1953. év határőrizeti kiértékelése, 1954. január 8.

⁸ Uo. XIX-B-10-XV/1-3/1953. 083/Pk/1953. 1953/36. d. Jelentés a felderítő osztály munkájáról, d. n.

⁹ ÁBTL 1.4. (3.d.) V. tétel. ÁVH-jelentések. 83-2280/1953. Fjz.: 363/11. Az Ausztriai Amerikai Megszálló Erők (USFA-United States Forces Austria) Különleges Kétheti Jelentései, 1953. január 31.

¹⁰ Uo. 145. számú jelentés, 1951. június 8.

¹¹ Uo.

¹² Geccsényi, 1995: 78–90.

¹³ Geccsényi–Vida, 2000: 1195–1234.

¹⁴ MOL M-KS 276. f. 53. cs. 240. ö. e. 2.

¹⁵ Uo. 26.

¹⁶ Uo. A déli, azaz a Jugoszláviával határos szakasz hossza 618 kilométer volt. Itt 3 határőrkerület alárendeltségében 11 zászlóalj, 81 őrs, 3 forgalomellenőrző pont, és 7189 fő volt. Az északi és a keleti határszakasz hossza 1257 kilométer volt, amely 4 határőrkerületre tagolódott, amely alárendeltségébe 2 önálló zászlóalj, 82 őrs és 11 forgalomellenőrző pont tartozott. Szervezetszerűen 3988 fő szolgált itt.

¹⁷ Uo. 28.

¹⁸ Kiss–Ripp–Vida (szerk.), 1995: 10.

¹⁹ Uo.

²⁰ MNL OL 276. f. 53. cs. 266. ö. e.

-
- ²¹ Uo. 276. f. 96. cs. 89. ö. e.
- ²² A BM Kollégiumának 1955. október 7-i ülése. Jelentés a BM Határórség felderítő szerveinek munkájáról. Gyarmati – S. Varga (szerk.), 2005: 858–870.
- ²³ Uo.
- ²⁴ Uo.
- ²⁵ MNL OL XIX-B-10 I/13/125/1956. 1956/8.d. 0386/Szolg./1956. Utasítás a csapatok felé, 1955. május 27.
- ²⁶ Uo.
- ²⁷ ÁBTL 1.5. 8. kötet-10-250/20/1965. (2. d.) 2-23/31/1955. A belügyminiszter 31. számú utasítása, 1955. november 14.
- ²⁸ Uo.
- ²⁹ Uo.
- ³⁰ Az „Államvédelmi szervek ügynöki munkájának alapelvei” címet viselő szabályzat alapján szervezték be a párttagokat.
- ³¹ A BM Kollégiumának 1955. október 7-i ülése. Jelentés a BM Határórség felderítő szerveinek munkájáról. Gyarmati – S. Varga (szerk.), 2005: 858–870.
- ³² MNL OL XIX-B-10-XV/1-2/1954. (48. d.) 0161/Feld. Osztt-1954. Operatív technika beszerelése, 1954. január 20.
- ³³ A BM Kollégiumának 1955. október 7-i ülése. Jelentés a BM Határórség felderítő szerveinek munkájáról. Gyarmati – S. Varga (szerk.), 2005: 858–870.
- ³⁴ Uo.
- ³⁵ Uo.
- ³⁶ ÁBTL 1.5. Egyesített BM (1. d.) 8. kötet. 2-23/31/1955. A belügyminiszter 31. számú utasítása, 1955. november 14.
- ³⁷ Uo.
- ³⁸ A BM Kollégiumának 1955. október 7-i ülése. Jelentés a BM Határórség felderítő szerveinek munkájáról. Gyarmati – S. Varga (szerk.), 2005: 858–870.
- ³⁹ ÁBTL 1.4. (1. d.) 025. ÁVH. Eln. sz. Az ÁVH vezetője 06. számú parancsa, 1950. június 16.
- ⁴⁰ ÁBTL 4.2. (4. d.) BM HÖR és BKH Politikai Csoportfőnöksége. K. sz. 0227/Pk-1956. Intézkedés helyi fiatalok bevonására a határőrizetbe, 1956. január 2.
- ⁴¹ D. Gy. BM KI 106-1-16. ö. e. A BM Kollégium 1953. november 10-i ülésének jegyzőkönyve.
- ⁴² ÁBTL 1.4. (1. d.) 025. ÁVH. Eln. sz. Az ÁVH vezetője 06. számú parancsa, 1950. június 16.
- ⁴³ ÁBTL 4.2. (1. d.) 1945–1951. és ÁBTL 1.4. (1. d.) 025. ÁVH. Eln. sz. Az ÁVH vezetője 06. számú parancsa. Budapest, 1950. június 16.
- ⁴⁴ MNL OL XIX-B-10-I/7-187. 0754.724/1951. Hü. sz. 1951/8. d.
- ⁴⁵ MNL OL-XIX-B-10-I/7-187. 0754.748/1951. Hü. sz. 1951/8. d. 1951. április 27.
- ⁴⁶ ÁBTL 4.2. (2. d.) 1952–1953. 0758.600/111-1952. Az ÁVH HÖR parancsnokának 0113. számú parancsa, 1952. október 18.
- ⁴⁷ A BM Kollégiumának 1953. november 10-i ülése. Gyarmati – S. Varga (szerk.), 2001: 320–340.
- ⁴⁸ ÁBTL 4.2. (3. d.) 1954–1955. K. sz. 0326/Szolg.1955. A BM HÖR és BKH Parancsnokság. Módszer kiadása a polgári lakossággal való foglalkozáshoz, 1955. április 27.
- ⁴⁹ ÁBTL 4.2. (2. d.) 1952–1953. 0758.600/111-1952. Az ÁVH HÖR parancsnokának 0113. számú parancsa. Budapest, 1952. október 18.
- ⁵⁰ A BM Kollégiumának 1953. november 10-i ülése. Gyarmati – S. Varga (szerk.), 2001: 320–340. A hazafias csoportok munkáját az ÁVH vezetőjének 06. számú parancsa szabályozta 1950. június 16-án, de hasonló témájú volt a 0113/1952. és a 058/1955. számú belügyminiszteri parancs is. Erről szól a 01073/1954. számú HÖR Politikai Csoportfőnökségi rendelet, és az 1955. október 22-én a politikai csoportfőnök által írt körlevél is.
- ⁵¹ MNL OL XIX-B-10-I-5-123/1954. 069/HÜ/1954. 1954/7. d. Jelentés az 1953. év határőrizeti helyzet értékeléséről, 1954. január 27.
- ⁵² A BM Kollégiumának 1954. június 1-jei ülése. Gyarmati – S. Varga (szerk.), 2001: 818–835.
- ⁵³ MNL OL XIX-B-10 I/13/83/1956. 1956/7. d. A 2. és a 3. határőr-kerület csatlakozási jegyzőkönyvének felterjesztése, 1956. március 17.
- ⁵⁴ ÁBTL 4.2. (3. d.) 1954–1955. K. sz. 0326/Szolg.1955. A BM HÖR és BKH Parancsnokság. Módszer kiadása a polgári lakossággal való foglalkozáshoz, 1955. április 27.
- ⁵⁵ Uo.
- ⁵⁶ ÁBTL 4.2. (4. d.) BM HÖR és BKH Politikai Csoportfőnöksége. K. sz. 0227/Pk-1956. Intézkedés helyi fiatalok bevonására a határőrizetbe, 1956. január 2.
- ⁵⁷ MNL OL XIX-B-10 I/13/105/1956. (7. d.) Javaslat önkéntes határőr csoportok szervezésére, 1956. április 24.
- ⁵⁸ MNL OL XIX-B-10 I/13/109/1956. (7. d.) BM HÖR 3. Kerület Parancsnokság, 1956. március 16. Határsértők elfogását elősegítő hazafias csoporttagok megjutalmazására javaslat.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ Uo.

⁶¹ Uo.

⁶² MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 275. ő. e. 7.

⁶³ Uo. 8.

⁶⁴ Gecsényi–Vida, 2000: 1195–1234.

⁶⁵ MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 288. ő. e. 62–78.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

- 1.4. Államvédelmi Hatóság (ÁVH) iratai
- 1.5. Egyesített Belügyminisztérium államvédelmi szerveinek iratai
- 4.2. Parancsgyűjtemény
- D. Ny. Dokumentumgyűjtemény

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

- XIX-B-10 Határőrség Országos Parancsnoksága, (1920) 1945–2005
- 276. f. MDP központi szervei, 1946–1958
 - 53. cs. Politikai Bizottság, 1948–1956
 - 96. cs. Adminisztratív Osztály, 1950–1956

Nyomtatásban megjelent források

Gyarmati – S. Varga (szerk.), 2001

A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956. Első kötet. Az 1953. július 28. és az 1954. június 22. közötti ülések. Összeállította, a jegyzeteket készítette: Kajári Erzsébet. Szerkesztette: Gyarmati György és S. Varga Katalin. Budapest, Történeti Hivatal.

Gyarmati – S. Varga (szerk.), 2005

A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956. Második kötet. Az 1954. július 13. és az 1955. december 9. közötti ülések. Összeállította, a jegyzeteket készítette: Kajári Erzsébet. Szerkesztette: Gyarmati György és S. Varga Katalin. Budapest, Történeti Hivatal.

Hivatkozott irodalom

Gecsényi, 1995

Gecsényi Lajos: Magyar–osztrák kapcsolatok 1955–1956. *Társadalmi Szemle*, 10. sz. 7–90.

Gecsényi–Vida, 2000

Gecsényi Lajos – Vida István: Iratok az osztrák–magyar kapcsolatok történetéhez.
1953. október 7. – 1956. január 21. *Századok*, 5. sz. 1195–1234.

Kiss–Ripp–Vida (szerk.), 1995

Magyar–jugoszláv kapcsolatok, 1956. Dokumentumok. Szerkesztette: Kiss József –
Ripp Zoltán – Vida István. Budapest, MTA.

A Budapest Táncpalotától a bécsi boncasztalig A Lapusnyik-ügy – avagy egy titkosszolga disszidálása és halála a kádári konszolidáció kezdetén

1962 nyarán a Belügyminisztérium Politikai Nyomozó Főosztályát, vagyis az ÁVH utódszervezetét, az akkori politikai rendőrséget különös esemény tartotta izgalomban. A Figyelő és Környezettanulmányokat Készítő (II/9.) Osztály rendőr őrmestere, Lapusnyik Béla 1962. május 8-ról 9-ére virradó éjjel tiltott határsértést követett el, és Ausztriába szökött. Tette hazaárulásnak számított, és azonnali intézkedéssorozatot váltott ki a Belügyminisztériumban, mivel a vezetők feltételezték, hogy a szökevény munkájánál fogva olyan információk birtokában van, amelyek mind a kémelhárításra, mind a hírszerzésre, sőt még a katonai elhárításra is veszélyeket jelenthetnek. Abban mindenki biztos volt, hogy az egykori titkosszolga az információkat továbbadja az osztrák szerveknek, bár – mint utólag nyilvánvaló vált – erre sok ideje nem maradt. Ugyanis az osztrák sajtó 1962. június 5-én világgá repítette a hírt: az Ausztriában politikai menedékjogot kért magyar belügyes tisztázatlan körülmények között meghalt egy bécsi kórházban, miközben az osztrák belügyi szervek foglya volt. A disszidálás kapcsán az itthon még májusban meginduló vizsgálat olyan dolgokra és ügyekre derített fényt és dokumentált, amelyek feltárják a politikai rendőrség hétköznapijait, illetve azt, hogy a szerv által nyújtott keretek milyen jellegű visszaélések elkövetésére adtak lehetőséget egy fiatalembernek, és az hogyan torzította el személyiségét.

A jelen tanulmányban a vizsgálati iratok alapján ennek bemutatására koncentrálok, miközben megismertetem az olvasót a „hősünkkel”, ki is volt valójában, hogyan került belügyi szolgálatba, hogyan készítette elő magát az akciót, voltak-e előjelei annak, hogy szökésre készül. A következőkben körbejáróm, mit tettek a magyar belügyi szervek, hogy mentse a menthetőt, és a hasonló eseteket megakadályozzák. Végezetül pedig a rendelkezésre álló szűk források alapján összegzem, hogyan halhatott meg egy erős, egészséges fiatalember Bécsben a Staatspolizei-STAPO, az osztrák államrendőrség foglyaként.¹

A tiltott határátlépés

Az 1962. május 8-ról 9-re virradó hajnalon a Belügyminisztérium ügyeletére a hegyeshalmi közúti határátkelőről azt jelentették, hogy egy magát belügyi dolgozónak igazoló rendőr őrmester erőszakos úton határsértést követett el, és Ausztriába szökött. A disszidens személyazonosságát csak órákkal később tudták megállapítani. Az azonnal elrendelt vizsgálatból kiderült, hogy május 8-án este 9 óra tájban a határkilépőhöz egy ázott, civil ruhás férfi érkezett az EG-9996 forgalmi rendszámú Jawa motorkerékpárral. A határőrök látásból ismerték őt mint belügyest, aki több alkalommal járt már ott, és Ausztria felől érkező, figyelés alá vont személyekre várakozott. Aznap Virág Béla határőr alhadnagy volt szolgálatban, aki – miután sokszor látta a fiatalembert – nem is fogott gyanút. Az irodájába belépő, feltűnően jóképű ismerős idegen lazán felmutatta belügyi igazolványát, gratulált Virág alhadnagynak az előléptetéséhez, és elmondta neki, hogy mi járatban van. Teljesen hihetően adta elő, hogy Wolfgang Fischer nyugatnémet állampolgárt várja, akinek szürke Volkswagenjét Győrre kell majd kísérenie. Szidta a főnökét, hogy ilyen kutyának való időben motorkerékpárral kellett ide utaznia, pedig az osztályának hat gépkocsija van. Története teljesen hitelesnek tűnt, Virág azonban ennek ellenére kiment az őrbódénál szolgálatot teljesítő két határőrhez, és tájékoztatta őket a belügyes jelenlétéről. Még azt is hozzátette – nyilván a megszokás miatt, hiszen erre más oka látszólag nem volt –, hogy fokozottan figyeljenek. Az ismeretlen ismerős többször elhagyta az irodát, cigarettára gyújtott, elbeszélgetett egy szolgálatban lévő várossal,

majd a *Népszabadságot* olvasgatta. Közben mesélt munkájáról, megjegyzéseket tett a közös ismerősökre, kifejezetten otthonosan, kollégaként viselkedett. Éjfél előtt negyed órával újságot kért Virágtól azzal, hogy WC-re kell mennie, de az alhadnagy megnyugtatta, hogy menjen csak ki nyugodtan, a mellékhelyiségben van rendes WC-papír. Miután a „vendég” kiment az irodából, drámaian felgyorsultak az események. Alig telt el pár perc, körülbelül 23 óra 45 perc lehetett, amikor Virág lövéseket hallott, szolgálati fegyverét felkapta, és amint az épületből kilépett, azt látta, hogy három – egymás utáni – torkolattűz villant fel Ausztria felől. A két határőr már messziről kiabálta, hogy a belügyes elhagyta az épületet, és váratlanul a sorompót átugorva Ausztria felé elmenekült, ám eközben fegyverét használta, és az egyik határőrt a vállán megsebesítette. Virág Béla azonnal hívta az ügyeletes tisztet, Ottlecz János főhadnagyot, aki intézkedett. Kora hajnalra – a személyleírás és a motorkerékpár rendszáma alapján – sikerült megállapítani a határsértő személyazonosságát. Eszerint a disszidens Lapusnyik Béla, a Belügyminisztérium II/9., Figyelő és Környezettanulmányokat Készítő Osztályának rendőr őrmestere volt.

Lapusnyik útja a politika rendőrségre

Lapusnyik Béla 1938. január 1-jén született a Békés megyei Endrődön egy szegényparaszti család legkisebb – hatodik – gyermekeként. 1945-ben a család a jobb megélhetés reményében Budakalászra költözött, Lapusnyik itt járt általános iskolába. 1953-tól 1958 júliusáig a Budakalászi Textilműveknél előbb segédmunkásként, majd betanított hengszerelőként dolgozott.² 1953–54-ben elvégezte a Könnyűipari Minisztérium Len- és Kenderipari Igazgatóság öt hónapos szövő-előkészítő művezető tanfolyamát; a foglalkozásokon rendszeren részt vett.³ Ezután segédművezetővé nevezték ki.

Az 1956-os forradalom napjaiban többedmagával bejárt az üzembe gépeket javítani, de a munkástanács – sztrájkra hivatkozva – elküldte őket. A termelés újraindításával az elsők között vette fel a munkát. 1951-től a DISZ-nek, 1957. márciusi megalakulásától a KISZ-nek, majd áprilistól az MSZMP-nek és egy rövid időre a Munkásórségnek is tagja lett.

1958 nyarától a Honvédelmi Minisztérium Páncélos és Gépjárműtechnikai Csoportfőnökség Parancsnokságának polgári alkalmazottjaként a tehergépkocsik nyilvántartását vezette. 1958 őszén már a BM Politikai Nyomozó Főosztálya is foglalkozott alkalmazásának gondolatával, ugyanis 1958. szeptember 18-án a II/9-f alosztály munkatársai környezettanulmányt készítettek róla, amely azért különösen figyelemre érdemes, mert ez a jellemzés sokkal pozitívabb képet fest Lapusnyikról, mint bármelyik későbbi – már a „szervnél” történő alkalmazása után készült – minősítés. Az 1958. szeptemberi környezettanulmány szerint: *„Káros szenvedélye nincs, iszákos vagy kicsapongó életmódot nem folytat, költekező életmódot nem él. Beosztással élő, keresetét szüleinek hazaadja, csupán az apjától kapott zsebpénzből költekezik. Ruházata egyszerű. Baráti köre munkahelyén vele egykorú közvetlen munkatársaiból, valamint sporttársaiból tevődik össze.”*⁴ Katonai szolgálat alól a HM adott neki felmentést.

Lapusnyik a napi munka mellett sportolt. Kezdetben a Budakalászi Textilművek, később az Autótaxi, majd a Vörös Meteor Sportegyesület focicsapatának volt a kapusa, ezt követően a honvédelmi miniszter és a Budapesti Honvéd Sportegyesület vezetése kérésére 1959 áprilisától átigazolt a BHSE-be (ennek köszönhette állását is a HM-ben).

Jamrich József rendőr alezredes ajánlására került a Belügyminisztériumba. Pontosan nem állapítható meg a Jamrich és a Lapusnyik család közötti kapcsolat eredete, a dokumentumok időnként távoli rokonságról, máskor pedig Jamrich Józsefnek valamelyik idősebb Lapusnyik fiúhoz fűződő, illegalitásban kialakult barátságáról szólnak. Annyi bizonyosnak tűnik, hogy a BM Titkárság egyik beosztottja, Jamrich Józsefné Lapusnyik másod-unokatestvére volt. Jamrich József mindenestre ekkor már jelentős befolyással bírt a Politikai Nyomozó Főosztályon, 1957 végétől a hírszerzés területén dolgozott titkos

állományban főoperatív beosztottként: a II/3., Hírszerző Osztály g, majd 1959 elejétől c – az ellenséges hírszerző szervekkel foglalkozó – alosztályán. Jamrich Beszédes Károlyhoz, a Figyelő és Környezettanulmányokat Készítő Osztály helyettes vezetőjéhez fordult Lapusnyik alkalmazása érdekében.

Az állomány tagja

Lapusnyik Bélát 1959. augusztus 27-én egy év próbaidőre vették fel a Belügyminisztérium Politikai Nyomozó Főosztálya II/9-b alosztályára operatív beosztottnak rendőr őrmesteri rendfokozattal. Tették mindezt annak ellenére, hogy már a BHSE-be történő átigazolásáról szóló értesítésben az áll, hogy „*fel kell hagynia továbbá eddigi laza erkölcsű magatartásával*”.⁵ Pedig munkaterülete kifejezetten bizalmi jellegű volt: arra az alosztályra került, amelynek feladata az „imperialista” országokból Magyarországra érkező turisták, kereskedők és egyéb delegációk tagjainak figyelése volt. Mindehhez jól öltözöttnek kellett lenni, hogy a nyugati megfigyelteket titkosan kísérvékövetve el tudjon vegyülni az adott környezetben.

Lapusnyik életmódja valószínűleg szinte egyik napról a másikra megváltozhatott. A szülői házat elhagyta – közben édesanyja meghalt –, fizetését maga osztotta be. 1960 áprilisában beköltözhetett a hírszerzés II/3-a alosztályának „Bakonyi” fedőnevű konspirációs (K-) lakásába, amely Budapesten, az Egressy út 46. szám alatt volt, és amelyet a Hírszerző Osztály ügynökökkel való találkozások lebonyolításra használt.

Lapusnyik igényei egyre nőttek; ha nem volt szolgálatban, akkor is szívesen járta a pesti éjszaka ismert szórakozóhelyeit, anyagi lehetőségein felül költekezett. Ruhatárát ennek megfelelően bővítette. Amikor a határsértést elkövette, akkor is igen választékos volt az öltözéke, a személyleírás szerint sötétszürke felöltőt, galambszürke zakót, sötétszürke csónadrágot, csau színű félcipőt, kigombolt nyakú fehér inget viselt bordó selyemsállal.⁶

1960. november 15-től annak ismeretében véglegesítették, hogy az 1960. október 21-i dátumú minősítési lapján a következőket olvashatjuk: „*Lapusnyik elvtársnál mint önálló fiatalembernél az erkölcsösség terén voltak hiányosságok, mivel válogatás nélkül ismerkedett meg és került közelebbi nexusba korban és más szempontból hozzá nem illő nőekkel*.”⁷ Mind a szakmai, mind a pártvezetés figyelmeztette, több esetben foglalkoztak vele. Már a fent említett minősítési lapja is arról tanúskodik, hogy ugyan kezdetben nagy odaadást mutatott a szakmai munka iránt, ám ez gyorsan alábbhagyott. Az elméleti képzéseken a tananyag tanulmányozását többszöri figyelmeztetés ellenére is elhanyagolta, abból gyengén vizsgázott. Általános műveltségét hiányosnak, helyesírását és fogalmazási készségét kifejezetten rossznak találták. Viszont kiválóan tartották arcmemóriáját, találatkonyságát, úgy vélték, nincs az a fotó, amin ő fel nem ismeri a rajta lévő személyt. Beiratkozott a gimnázium első osztályába, amiért munkaidő-kedvezményben részesült, azonban ott egyszer sem jelent meg. Összességében azt mondhatjuk, felettesei nem voltak megelégedve vele. 28 hónapos tényleges belügyi szolgálata alatt négyszer fenyegették meg: 1960. szeptember 20-án az osztályvezetője azért, mert „*munkáját helytelenül végezte*”; kétszer részesült megrovásban, először parancsmegtagadásért, másodsor fegyelmetlenségért, végezetül pedig 1961. október 28-án öt nap fogdát kapott fegyelmetlen magatartásért.⁸ 1962. februárban vezetőivel szemben tanúsított intrikus magatartásáért „szigorú megrovás” pártbüntetést kapott. Bár a dokumentumok szemérmesen hallgatnak a konfliktusok részletezéséről, azok végül is odavezettek, hogy 1962. január 4-én feljebbvalói – a párt- és a szakmai vezetéssel egyetértésben – az állományból történő elbocsátására tettek javaslatot. Valójában már 1961. december 5-től nem hívták be szolgálatra. Ugyan a munkaviszonyát felfüggesztették, szolgálati fegyverét elvették, de a fizetését továbbra is kapta, a belügyi és a fedő igazolványát is magánál tarthatta. Áprilisban hivatalosan is közölték vele, hogy leszerelik, a BM Személyzeti Főosztályát pedig utasították, hogy helyezze el őt a polgári életben.⁹ A leszerelés folyamata elhúzódott, mert nem sikerült bizonyítani „fegyelmetlenségeit, valamint kommunista erkölcsbe ütköző cselekményeit”, amit

néhány hónappal később felettesei azzal magyaráztak, hogy közvetlen munkatársai „falaztak” Lapusnyiknak, és maguk is gyakran tetteestársak voltak a fegyelmetlenségek elkövetése során.¹⁰

A tiltott határátlépéshez vezető út

Az első nyoma annak, hogy Lapusnyik az ország illegális elhagyását tervezgeti, 1961. december elejéről van, amikor egy őt megrovásban részesítő párttaggyűlés után megkérte Marcinkech Ottó rendőr főhadnagy kollégáját, aki jól ismerte a határ ausztriai oldalát is, hogy rajzolja le neki, hogyan helyezkedik el az osztrák határon a csendőrség, és hol van a vámsorompó.¹¹ 1962. május elejétől valószínűleg tudatosan készült a szökésre: sorra látogatta testvéreit és az édesapját, mindegyiktől pénzt kért és kapott. A dokumentumok arról tanúskodnak, hogy Lapusnyik azután kezdte tervét részletesen kidolgozni, amikor május 2-án megtudta, hogy nincs többé kibúvó, valóban el kell hagynia a szolgálatot, és a BM Személyzeti Főosztály ún. elhelyező tisztje, Szabó Mihály rendőr őrnagy előzetesen úgy informálta, hogy betanított gyári munkásként helyezik el a polgári életben, miközben ő a Külügyminisztériumba, a futárszolgálatra szeretett volna menni. Május 5-én kellett volna az elhelyező tisztet ismét felkeresnie, hogy leadja rendőrigazolványát, továbbá hogy megtudja, hol fog dolgozni a későbbiekben. Szombat volt, és nem ment el a megbeszélésre, de ennek nem volt következménye. Május 8-án reggel 8 óra előtt a volt labdarúgóedzőjétől, Bíró Sándortól kölcsönkérte annak motorkerékpárját azzal, hogy hivatalos ügyben Székesfehérvárra kell mennie, cserébe azt ígérte, hogy kéri átigazolását Bíró labdarúgó csapatához. Ezután felment egyik bátyja lakására, sógornőjének azt mondta, hogy szerszámokért jött, mert a motorkerékpárt akarja megjavítani, de valójában magához vette bátyja 6.35-ös Zbrojovka gyártmányú – különben elzárva tartott – fegyverét, amelyet a határsértés elkövetésekor használt is. Bizonytalanságát mutatja, hogy bátyja lakásáról még felhívta a BM elhelyező tisztjét, aki közölte vele, hogy talált helyet számára, ezért 14.30-ra megbeszélték az újabb találkozót. Lapusnyik valószínűleg e beszélgetés során szánta el magát visszafordíthatatlanul a végzetét okozó tetteire, ugyanis a tiszt közölte vele, hogy nem sikerült a Külügyminisztériumban állást találnia számára. (Az igazsághoz hozzátartozik, hogy ismerve az érintett előéletét, a tiszt nem is próbálkozott a külüggyel, viszont a Központi Fizikai Kutatóintézetben szerzett neki egy rendészi állást, de ezt nem közölte a telefonban. Örökre kérdés marad, hogy ennek ismeretében vajon másképpen döntött volna-e Lapusnyik.¹²) Ugyan vezetői engedélye nem volt, ennek ellenére a motorkerékpárral délben útnak indult a nyugati határ felé, 13 óra tájékán útját megszakította Pilisvörösváron, ahol a Tárna vendéglőben megebédelt, és egy mesternél megjavíttatta a motorkerékpár dinamóját.

A Belügyminisztérium reakciója

A BM-ben május 9-én – Lapusnyik tetteinek napján – azonnali intézkedéssorozatba fogtak, ami érthető, hiszen Lapusnyik a saját osztályán kívül rendelkezett munkája során szerzett információval az operatív osztályok tevékenységéről is. Korom Mihály vezérőrnagy, a BM Határőrség országos parancsnoka Földes László belügyminiszter-helyettesnek küldött 1962. május 9-i jelentésében elsőként Virág Béla határőr alhadnagyot tette felelőssé a történetekért, mert 1., futó ismeretség alapján elmulasztotta Lapusnyik igazoltatását; 2., nem tartotta be a BM II. Főosztály vezetőjének és a Határőrség országos parancsnokának 3. számú utasítását, amely szerint „50 méteres határhoz vezetőbe a felderítő és operatív állomány tagjai csak operációs szolgálati jegy, illetve nyílt parancs birtokában léphetnek be”.¹³ Szintén május 9-én Jámber József, a Figyelő és Környezettanulmányokat Készítő Osztály vezetője már arról tett jelentést Galambos József rendőr vezérőrnagy belügyminiszter-helyettesnek és egy Turko nevű „tanácsadó elvtársnak” – ez mutatja, a szovjetek menten bekapcsolódtak a vizsgálatba – , hogy azonnal megváltoztatták a telefonszámokat, a fedőneveket, a sifre-rendszert, a gépkocsik rendszámát, és elkezdtek felcserélni a jelző- és figyelőhelyeket.¹⁴ A Hírszerző Osztály is megtette a szükséges védelmi intézkedéseket. Az egész főosztály lázasan

kezdte kutatni, hogy Lapusnyik milyen ismeretekkel rendelkezhetett a társosztályok munkájáról, ügynökeiről és játszmás ügyeiről; közvetlen munkatársait már május 9-én elkezdték kihallgatni.

Május 11-én a hazaárulás kivizsgálására bizottság alakult a BM-ben, vezetője Igaz Andor rendőr őrnagy, a II/2. (Kémelhárító) Osztály i alosztályának vezetője, tagjai pedig dr. Gonda Ignác rendőr őrnagy, a II. Főosztály Személyzeti Osztálya fegyelmi főelőadója, valamint a II/9. Osztály két beosztottja, Syrinek Béla rendőr őrnagy és Kovács Mihály rendőr százados lettek.¹⁵ A bizottság feladata nem csupán Lapusnyik tette előzményeinek felderítésére terjedt ki, és annak megállapítására, hogy a dezertőr milyen információkkal rendelkezett a Belügyminisztériumról, hanem arra is, hogyan lehet általánosságban és konkrét ügyekben egyaránt megakadályozni a lebukásokat, a provokációkat, valamint csökkenteni az ellenséges felderítések eredményességét. A bizottság vizsgálta a felelősség kérdését is.¹⁶

A belügyminiszter az 1962. május 24-i 0017-es számú parancsával hozta az egész állomány számára nyilvánosságra az esetet, és hét pontban vonta le belőle a konspirációs és az operatív fegyelem betartására vonatkozó szigorító intézkedéseket. Ezek többek között érintették az egységeknél a konspirációs szabályok betartását, a fegyelmi-erkölcsi helyzet megvizsgálását, a polgári életbe történő áthelyezésnél a folyamat felgyorsítását, a BM-dolgozók határsávba történő beutazásának és ott-tartózkodásának szabályozását, továbbá Lapusnyik vétkes kollégáinak felelősségre vonását.¹⁷ A parancsot a II. Főosztály alosztályai kötelezően megtárgyalták, eközben derült ki, hogy valóban súlyos problémák voltak a konspirációs szabályok betartásával, többek között sok volt a felesleges fecsegés a társosztályok munkatársai előtt, sőt idegenek előtt még nyilvános helyeken is, például presszóban vagy taxiban, de akár telefonbeszélgetések során is. Ezeken kívül felmerült, hogy a priorálások során illetéktelen kérdéseket tesznek fel a társszervek, hogy az okmányokról felesleges példányokat készítenek, a táviratokat helytelenül kezelik, a jelentések pizkozati példányait nem a munkafüzetbe, hanem papírfecnikre írják, amelyek elkallódhatnak. De az is kiderült, hogy az állománynál szép számban vannak kint szabálytalanul fegyverek. Ezek beszolgáltatásának a határidejét június 20-ában adták meg.¹⁸

Június 29-én a vizsgálóbizottság elnöke, Igaz Andor rendőr őrnagy kérte osztályvezetője, Hazai Jenő engedélyét ahhoz, hogy „Lantos” fedőnéven személyi dossziét nyissanak a Lapusnyikkal kapcsolatos anyagok nyilvántartására és rendezésére.¹⁹ Ez július 7-én meg is történt.

Lapusnyik mint külső figyelő

Lapusnyik osztálya, a II/9. Osztály segédoperatív részleg volt, ez idő tájt öt alosztályból és egy csoportból állt, mindegyik a Politikai Nyomozó Főosztály operatív osztályainak megrendelésére dolgozott. Az osztály tevékenysége két részből tevődött össze, környezettanulmányok készítéséből és külső figyelésből. A környezettanulmányozás során az állambiztonsági szervek az őket érdeklő személyekről gyűjtöttek információkat – természetesen titkos módon. Ehhez a típusú munkához Lapusnyiknak nem volt köze. Ő a kezdetektől a külső figyelőkhöz tartozott, azon belül pedig a Nyugatról beutazókat ellenőrző b alosztályhoz. A II/9. Osztály szervezetét feltáró Papp István tanulmányában egy korabeli állambiztonsági tankönyv alapján így definiálta a feladatot: „*Külső lefigyelésen olyan személyek titkos figyelését értjük, akik ügynöki feldolgozás alatt állnak és ellenséges tevékenységgel gyanúsíthatók. A külső lefigyelés célja az említett személyek ellenséges cselekményének megakadályozása és bűnös kapcsolatainak megállapítása.*”²⁰ Vagyis azokat kontrollálták ily módon, akiket az állambiztonság különféle szervei a rendszer ellenségének tekintettek. Mindenekelőtt azt szándékoztak ellenőrizni, hogy a megfigyelés alatt tartott személy kikkel találkozik, van-e valamilyen rejtkehelye, valamint milyen az életvitele. Papp István négy csoportba sorolta az állambiztonsági szervek által külső figyelés útján ellenőrzött személyekkel kapcsolatos

munkát. A figyelés kiegészíthette az ügynöki tevékenységet, lehetett egyszerű információgyűjtés. Koncentráltabb művelet volt, amikor valakit letartóztatását közvetlenül megelőzően követték, így derítették fel baráti, ismerősi kapcsolatait, és ezáltal kiszélesíthették az eljárás alá vontak körét is. A külföldi követségek, kereskedelmi, kulturális intézmények szintén ellenséges objektumoknak számítottak és megfigyelés alatt álltak. S nem utolsósorban azokat a személyeket igyekeztek szemmel tartani, akiről feltételezték, hogy nyugati titkosszolgálatok számára végeznek hírszerző munkát.

A külső figyelést kezdeményező operatív osztály egy ún. szolgálati jegyen jutatta el a megfigyelésre vonatkozó kérését a II/9. Osztályhoz, ezen fel kellett tüntetni a figyelendő személy adatait, a figyelés célját és helyét, és közölni kellett a különböző ismertetőjegyeket. Külön ki kellett térni a szükségesnek vélt óvintézkedésekre, és lehetőség szerint csatolni kellett a követendő személy fényképét.²¹ Ezután eligazítás következett, amely alapján vagy zárt térben, például egy lakásból vagy álló gépkocsiból, vagy nyílt terepen kellett a külső megfigyelést folytatni, ez leginkább gyalogos figyelést (követést) jelentett, de ritkábban előfordult gépjárművel történő követés is, a figyelés szinte mindig csapatmunka volt. Mivel Lapusnyiknak nem volt gépjárművezetői engedélye, ilyen követések alkalmával ő sosem ülhetett a volánra. Egy-egy személy figyelésének megkezdése előtt a „figyelő brigád” tagjai részletes eligazításban részesültek. A hálózati osztályok általában írásban, de sokszor csak szóban adtak tájékoztatást a megfigyelendő személyről. Többnyire az egész ügyet vázolták a munkatársak előtt. A „figyelő brigád” tagjai ilyenkor jegyzeteket készítettek, ezekkel azonban nem kellett elszámolni, azokat vagy megsemmisítették, vagy akár meg is tarthatták. Kollégái emlékeztek rá, hogy Lapusnyik is készített jegyzeteket, lakásán azonban ezeket nem találták meg, a vizsgálatot végzők azt gyanították, vagy megsemmisítette, vagy elvitte magával külföldre.²²

A figyelő alosztályok operatív munkatársainak elég bonyolult volt az élete. Fedőnévvel, fedőmunkahellyel és fedőfoglalkozással rendelkeztek. Lapusnyik fedőigazolványa szerint az Országos Üzemgazdálkodási Felügyelőség munkatársa volt, és Horváth Lászlónak hívták.

Ezek az operatív munkatársak saját hivatalukon kívül nem kereshették fel a BM egyéb épületeit, rendezvényeit, üdülőit vagy a Tiszti Házat, ahol például jóval olcsóbban étkezhettek és szórakozhattak volna, mint a polgári életben. Civil ruhában jártak, esőben-hóban teljesítve szolgálatot, a lábbelijük, ruházatuk hamarabb tönkrement, azonban nem kaptak több ruhapénzt, mint más, főként irodai körülmények között dolgozó BM-beosztottak.²³ Ugyanakkor, mint láthattuk, a Figyelő és Környezettanulmányokat Készítő Osztály munkatársai közül többen is annyi kedvezményt élveztek, hogy a társosztályok K-lakásait ők legalizálhatták, vagyis lakhatási költségeik minimálisak voltak.

A BM-vizsgálat során bebizonyosodott, hogy Lapusnyik sosem dolgozott egyedül, hogy nagy vonalakban valóban ismerte az egész BM felépítését, objektumait, vezetői állományát. Teljesen képpen volt a beutazó külföldiek figyelésével foglalkozó alosztály állományáról, munkájáról, módszereiről és eszközeiről, a titkos objektumaikról, illetve az alosztály által figyelt személyekről. Megállapították, hogy legkevesebb 127 személy figyelésében vett részt. Még külföldön dolgozó operatív tiszteket és ügynököket is ismert! Sőt ismeretei alapján felderíthetőnek vélték a szovjet állambiztonsági szervek egy angol vonalon dolgozó ügynökét. Bizonyos információkkal rendelkezett a budapesti nyugati követségek „elleni akciókról”, illetve a BM 9 konspiratív lakásának címét ismerte.²⁴ Lapusnyik különösebben nem lehetett fecsegő, a vizsgálat során több mint ötven ismerősét, családtagját hallgatták ki, és csupán két esetben regisztrálták, hogy a munkájáról kívülállóknak beszélt. Valamelyik alkalommal az egyik bátyjának elmesélte, hogyan vettek őrizetbe a Balatonon egy külföldi kémeket, valamint arról beszélt, hogyan kompromittálják és szervezik be Magyarországon a szolgálatot teljesítő külföldi

diplomatakat. Például „ráküldenek” a kiszemelt áldozatra egy nőt, aki a BM embere, együtt lefényképezik őket, ezt követően megjelenik egy beavatott valaki egyenruhában, aki a nő ismerősének adja ki magát, hármójukról is készítenek titkos felvételt, majd az épület homlokzatára megtévesztésül elhelyezik a Belügyminisztérium cégtábláját, és amikor a diplomata kilép az épületből, úgy készítenek róla újabb fotót, hogy ez a felirat is látszódjék. Az érintettet a fotókkal addig zsarolják, míg igent nem mond az együttműködésre.²⁵ Egy másik esetben az egyik bizalmasabb barátnőjének arról mesélt, hogy a határon elfogtak egy diverzánst, aki agyonlőtt egy katonai szolgálatát töltő újonc határórt.²⁶

A vizsgálat során az is kiderült, hogy Lapusnyik többféle szabálytalanságot, sőt bűncselekményt követett el élete során. Ekkor kapott például nagyobb nyilvánosságot az is, hogy még az Autótaxi SE játékosaként a középhátvéddel összejátszva együtt adtak el mérkőzéseket, így szereztek pénzt.²⁷ Az ugyan tudott volt róla, hogy a nőismerőseit gyakran váltogatja, ám az nem, hogy közel ötven nőt vitt fel az általa használt K-lakásba, amelyet különben a Politikai Nyomozó Főosztályon szolgáló barátainak is készséggel adott kölcsön hasonló célból. A nőket egyértelműen trófeának tekintette, miután megszerezte, el is dobta őket. A repertoárja korra, foglalkozásra nézve is igen széles volt, találunk közöttük diáklányokat, elvált és férjes asszonyokat, sportolókat, kolléganőket a II/9. Osztályról, de megszerezte a BM Idegen Nyelvi Főiskola egyik nyelvtanárát, aki mellesleg egy rendőr őrnagy felesége volt, valamint a Budapest Táncpalotában vendégszereplésen tartózkodó párizsi jégrevü finn származású táncosnőjét, továbbá a Táncpalota prímásnőjét. Az alosztályán legendaként terjedt róla az a történet, amikor egy alkalommal a fodrásznál várt a sorára, a kezét kimanikűrözték; mire az egyik keze elkészült, a manikűrös lánnyal megbeszélte a randevút, ekkor váltás történt, és a másik kezét manikűröző nővel is találkozásban állapodott meg.²⁸

Fény derült arra is, hogy szolgálatának utolsó évében barátaival állandó látogatója volt a főváros éjszakai szórakozóhelyeinek. A munkájához természetesen hozzátartozott, hogy a szórakozó nyugati vendégeket figyelve-követve megismerje Budapest éjszakai életét, és abban észrevétlenül elvegyüljön. Az is érthető, hogy elegánsan kellett felöltöznie, hogy ne tűnjön ki a ruházatával a vendégek sorából. De az már kevésbé indokolható, hogy szolgálaton kívül miért látogatta ugyanezeket a vendéglátó egységeket! Elvakította a könnyebbnek tűnő élet, a jó ételek, az italok, a nők? Merthogy mindezekre sokat költött, miközben élvezte a számára addig ismeretlen világ rejtjelmeit. A vizsgálat során mozgalmas éjszakai élet bontakozott ki az összerakott apró mozaikokból. A látogatás gyakorisága szerint vezető helyen szerepelt a Budapest Táncpalota (előbb és utóbb is Moulin Rouge), a Nyugati pályaudvar közelében lévő Modern étterem, a Royal szálló bárja, a Baross kávéház, a Nyugati étterem, az Abbázia étterem, a Kékgolyó étterem és a Westend kocsmá. A gyakran látogatott helyek között volt az Egressy étterem, a Kárpátia, a Búsuló Juhász, a Savoy bár, a Moszkva étterem, a Gül Baba étterem, de rendszeresen vendégeskedett a Pannónia eszpresszóban, a Rózsa eszpresszóban, a Nemzeti Szálló cukrászdájában, a Különlegességi cukrászdában vagy a Club presszóban. Részegen azonban soha nem látták, úgy tűnik, az alkoholt mértékkel fogyasztotta.

A jó ruhákat és a költséges életet azonban a fizetése csak ideig-óráig fedezte. Örökös pénzzavarában közeli és távoli ismerőseitől egyaránt kölcsönkért, végül arra vetemedett, hogy homoszexuális férfiak ismeretségét keresse azzal a céllal, hogy a legváratlanabb pillanatban – miután azok ajánlatot tettek neki – mint rendőr lépjen fel velük szemben, és hallgatásáért cserébe pénzt követelt, és az esetek többségében kapott is tőlük. Az 1878. évi V. törvénycikk, az ún. Csemegi-kódex 1962. június végéig volt hatályban, amely a „természet elleni fajtalanságot” büntette; ez jelenthetett pénzbüntetést vagy több havi elzárást, és együtt járt az érintett meghurcolásával, a rendőrség nyilvántartotta őket. Tehát a megszarolt emberek eleve fenyegetettségben éltek, és fizettek Lapusnyiknak, többen havi rendszerességgel. Mivel Magyarország nem volt jogállam, a sértetteknek nem volt kihez fordulniuk panasszal, de azt gondolom, ilyen körülmények között nem is mertek fellépni Lapusnyik ellen. A zsarolás ellen egyetlen

„lázas” történt, majd látni fogjuk, az a homoszexuális férfi merészkedett a rendőrségen bejelentést tenni, aki maga az állambiztonság ügynöke volt. Azt is le kell szögezni, hogy Lapusnyiknak nem tartozott feladatai közé semmilyen erkölcsrendészeti intézkedés, nyomozónak kiadva magát messze túllépett feladatkörén, visszaélt munkakörével.

Ilyen alkalmakkor soha nem a saját nevét használta, Horváth Lászlóként, Kovács Lászlóként, Orbán Lászlóként, Gerencsér Lászlóként mutatkozott be, és a legkülönbébb fedőfoglalkozásokat találta ki magának, volt például a Ganz-MÁVAG művezetője, a Középgépipari Minisztérium tisztviselője, de leggyakrabban a salgótarjáni focicsapat játékosának adta ki magát. A vizsgálat során fény derült drámai részletekre is. Az egyik híres fővárosi fürdő masszőrje, T. A. 1962. február letelején ismerkedett meg Lapusnyikkal az utcán, majd a rendőr felment a lakására is; az ott történekről a későbbi kihallgatása során a masszőr a következőket vallotta: *„Én úgy éreztem, ha már Lapusnyik feljött a lakásomra, talán benne is van valami hajlam, hogy fajtalanodjon, és ezért előbb a lábát, majd a kezét, haját simogattam, majd amikor a hímvesszőjét akartam megsimogatni, ő széttette a kezét, és azt mondta, hogy most már elég. Felugrott a székről és a kabátja zsebéből elővett egy igazolványt, amelyet előttem szétnyitva megmutatott úgy, hogy azt kezével félig eltakarta, és közölte, hogy ő belügyi tiszt... Közölte velem, hogy három hónapi elvonókúrára [talán inkább átnevelésre – P. M.] kell mennem, mivel Kádár elvtárs ezt elrendelte”* – lódtotta. Lapusnyik azzal fenyegette meg áldozatát, hogy neki hivatalból kötelessége bevinni őt a rendőrségre, mert ha nem teszi, elveszíti az állását, ám ez nem történhet meg, mert idős, beteg apja van, akinek eltartásáról gondoskodnia kell. Lapusnyik megkérdezte áldozatától, hogy mennyi a havi keresete, mire *„önkéntelenül eszembe jutott, hogy havi 200 forintot ajánlok fel beteg apja megsegítésére. Lapusnyik azt mondta, hogy ez vesztegetésnek számít, de elfogadja”* – vallotta a megszarolt.²⁹ Ez az áldozata teljesen Lapusnyik hatása alá került, mindenáron a kedvében igyekezett járni. Ha nem tudnánk, hogy Lapusnyik mennyire önző ember lett, azt mondhatnánk, barátokká váltak, fizette Lapusnyik taxi- és mulatozási számláit, főzött és mosott rá, virágokkal ültette be az erkélyládáját, amit maga készített, és örült, hogy Lapusnyik közelében lehet.

Egy másik esetben Lapusnyik egy kisiparos úri szabót próbált megszarolni homoszexualitása miatt, az eset 1961. augusztus 16-án délután történt. Orbán László néven mutatkozott be, úgy érkezett, mint egy üzletfél, aki ruhát szeretne csináltatni. A szabómestert arra próbálta rávenni, hogy ingyen készítse neki öltönyt, mert ha nem, akkor mint homoszexuális egyént, berendeli a rendőrségre, és betiltatja az iparát. Arról persze sejtelve sem volt, hogy az érintett a kémelhárítás „Lovas István” fedőnevű ügynöke, aki másnap jelentette a történeteket a II/2-i alosztály illetékes munkatársának. A zsarolójáról elég jó személyleírást adott, ennek ellenére el sem indult a vizsgálat. Ám a történet itt nem ért véget, a véletlenek összejátszása folytán Bécsben folytatódott 1962. május 10-én. A szabómester ezen a napon Bécsbe érkezett, ahol az ismerősei egy ávós tiszt szökésének hírével fogadták, majd meg is mutatták a fotóját az aznapi újságokban. Ő meglepődve ismert rá az őt zsaroló nyomozóra, és hazatérése után azonnal jelentette tartótisztjének, Császár Dezső rendőr főhadnagynak.³⁰

Olyan eset is előfordult még 1961 márciusában, hogy a Cúria utca sarkán álló nyilvános WC-ben egy neki felajánkozó férfival közölte, hogy előállítja a rendőrségre, mert neki ez kötelessége, különben pedig minden bevitt homoszexuális egyén után 1800 forintot kap. Viszont felajánlotta, hogy 300–400 forint ellenében eltekint a bekíséréstől. Mikor kiderült, hogy kiszemelt áldozatánál csak 20 forint van, akkor meglegedett annyival, hogy az fizetett neki egy feketét a Városház presszóban. Ez esetben Szabó századosként mutatkozott be.

G. N. azzal szólította meg Lapusnyikot a November 7-e téren, hogy szimpatikus neki, aki erre meghívta egy kávéra. A végén a Búsuló Juhász étteremben kötöttek ki, ahol megvacsoráztak, ittak, G. N. fizetett, ezután gyalog elindultak lefelé a Kelenhegyi úton,

mikor is G. N. ajánlatot tett Lapusnyiknak, de ő azt visszautasította. Majd taxit fogtak, G. N. kiszállt a November 7-e téren, de adott Lapusnyiknak 50 forintot, hogy abból fizesse ki a taxiszámlát. Amikor Gálik Jenő rendőr hadnagy, szintén a II/9-b alosztály figyelője, aki gyakran csatlakozott az éjszakai mulatozásokhoz, és tudott Lapusnyik viselt dolgairól, sőt volt, hogy segített neki a zsarolásban,³¹ egyszer megkérdezte tőle, „miért csinál ilyen undorító dolgokat?”, Lapusnyik arra állítólag azt válaszolta: „Miért ne vacsorázhatnék meg potyán? Úgy sincs pénzem.”³²

A Lapusnyik-ügyet vizsgáló bizottság számára egyértelműen kiderült, hogy Lapusnyik nem volt homoszexuális, de kénytelenek voltak feltenni a kérdést, hogy mégis miért csinálhatta ezeket a gaszágait és magát a tiltott határátlépést. Ma is nehéz megválaszolni, hogy Lapusnyik vajon miért hagyta el családját, hazáját. Talán kalandra vagy könnyebb életre vágyott? Úgy tűnik, igazán csak a pénz és a foci érdekelte. Esetleg abban reménykedett, hogy az általa átadott adatokért busásan megfizetnek a nyugati titkosszolgálatok? Netán abban bízott, hogy focistaként tud majd érvényesülni? Vagy éppen attól tartott, hogy az elbocsátásával kapcsolatos fegyelmi vizsgálat során napvilágra kerülnek a szolgálattal történő visszaélései? A vizsgálat során három dolog bebizonyosodott: Lapusnyikot nem szervezte be külföldi titkosszolgálat, nem a párizsi jégrevü táncosnője után szökött, és nem is azért dezertált, mert magába szállt volna, és a politikai rendőrségen történő szolgálatával morális indokok alapján ilyen drasztikus módon akart volna szakítani.

A Lapusnyik mulatozásaiban gyakran vele tartó két közvetlen kollégáját, Gálik Jenőt³³ és Marcinkech Ottó rendőr hadnagyot 1962 júliusában a hivatalból elbocsátották, az utóbbi személyi anyagában egy mondatot találhatunk, amely az elbocsátás okára utal: „A BM-ből való leszerelése erkölcsi téren mutakozó hiányosságok miatt történt, nős ember létére több nővel tartott fenn kapcsolatot.”³⁴

Lapusnyik osztályára különben nagyon rájárt a rúd ez idő tájt, 1961 decemberében az osztály több beosztottját fegyelmissel elbocsátották – Lapusnyik ügyétől függetlenül, köztük Lapusnyik közvetlen feletteseit: Fejér Zoltán rendőr századost,³⁵ a II/9-b alosztály helyettes vezetőjét, és Gacsályi Imre rendőr főhadnagyot – a Katonai Ügyészség mindkettőjüket le is tartóztatta –, illetve két munkatársát, Gergely György rendőr alhadnagyot és Lökös László rendőr hadnagyot.³⁶ Fejér Zoltánt a budapesti Katonai Bíróság 008/1962. sz. ügyben 2 rendbeli felbujtással elkövetett lopásért és 9 rendbeli orgazdaság büntette miatt egy év börtönbüntetésre ítélte.³⁷ Fejér ellen vádpontként fogalmazták meg, hogy „tudomással bírt arról, hogy az alosztály egyes beosztottai a szakmai feladatok végzése közben a fentiekhez hasonló bűncselekményeket követtek el. Bár kötelessége lett volna az elkövetett bűncselekményekért beosztottait felelősségre vonni, a további bűncselekményeket megakadályozni, ezt nem tette, sőt esetenként maga is részesévé vált azok elkövetésének.”³⁸ Az egységénél uralkodó erkölcsi állapotokat jellemzi, hogy megfigyelések során a megfigyelt személyektől elloptott holmikat a munkatársak egymás között pénzért értékesítették, csereberélték.³⁹ Gacsályi Imre anyagából csak azt tudjuk megállapítani, hogy 1961. november 18-án a Katonai Főügyészség letartóztatta, december 1-jén pedig a BM-ből fegyelmissel elbocsátották.⁴⁰ Gergely György rendőr alhadnagyot azért küldték el a belügyből 1961 decemberében, mert a munkája során megfigyelés alatt tartott külföldi személyek gépkocsijáról több esetben leszerelt és eltulajdonított dolgokat: ködlámpát, tolatólámpát, dísztárcsákat, díszzászlót, és ezekkel üzletelt.⁴¹ A Fejér-ügyben, mint csencselőnek, Lökös Lászlónak is előfordul a neve, de személyi anyagából nem derül ki pontosan, hogy miért bocsátották el 1961. december 1-jén.⁴²

Mi történt Lapusnyikkal Ausztriában

A május 10-i osztrák lapok⁴³ világgá kürtölték, hogy Lapusnyik Ausztriába szökött, ahol politikai menedékjogot kért. Szintén a sajtóból tudjuk meg annak részleteit is, hogy mi történt Lapusnyikkal Ausztriában a tiltott határátlépése és a halála közti időben. A

disszidens a nickelsdorfi csendőrőrsön belügyi igazolványával igazolta magát, innen előbb Eisenstadtba, a burgenlandi biztonsági igazgatóságra, majd még azon a délután Bécsbe kísérték. Nem engedték szabadon, védőőrizet alá helyezték a rendőrségi fogháznak (Rossauer Lände) abban a szárnyában, amelyet „tranzitállomásnak” neveztek, ahol azokat őrizték, akiket a Bécsi Szövetségi Rendőr-igazgatóság felügyelete alatt álló területen fogtak el, de még nem dőlt el a sorsuk. Lapusnyikot az osztrák biztonsági szervek folyamatosan kihallgatták, és rendkívüli jelentőséget tulajdonítottak a tőle beszerezhető információknak. A kihallgatásokra a fogházból naponta a Park Ringen keresztül kísérték a rendőr-igazgatóságra, kora reggel oda, este pedig vissza. A rendőr-igazgatóságon külön étkezésben részesült, kívánságait igyekeztek teljesíteni. Gyakran süteményt hozattak számára a közeli cukrászdából. A sajtó szerint Lapusnyik kifejezetten beszédes volt. Vallomásának ellenőrzésére ráállították az osztrák politikai rendőrség szinte teljes hivatalnoki karát.

A rendőrségi fogház volt az a hely, ahol Lapusnyik június 2-án, egy szombati napon rosszul lett, az általános rosszullét mellett maró torokfájásra panaszkodott. Ekkor átszállították a Bécsi Közkórház (Wiener Allgemeines Krankenhaus) sebészetének zárt osztályára. A betegszobában két rendőr őrizte, a szobában rajta kívül egy köztörvényes bűnöző is feküdt. A gégszéken kívül megvizsgálta egy sor specialista, de az orvosok nem látták úgy, hogy életveszélyben volna. Maga Lapusnyik azt hajtogatta, hogy őt a fogházban kapott főzelékkel megmérgezték, de erre utaló nyomot nem találtak. Állapota rohamosan romlott, vasárnap este tolmácsot kért, de hétfőn hajnalra bőrének színe hirtelen megváltozott, és mire a tolmács odaért, már meghalt. Halála előtt annyit sikerült még tennie, hogy felírta egy papírra: mossák ki a gyomrát. Még aznap felboncolták, de nem találtak arra utaló jelet vagy bizonyítékot, hogy idegen beavatkozás következtében vesztette el az életét. A boncorvosok megvizsgálták a gyomor tartalmát és más belső szerveket is, hogy nem bukkannak-e mérgezésre utaló nyomokra. A szíven, a tüdön, a májon és a mandulákon észleltek elváltozásokat; végül megállapították, hogy Lapusnyik halálát agyvérzés okozta. Hozzá tették, hogy bár jó fizikai állapotban volt, az átélt izgalmak, a szökés, a fogság, valamint a folyamatos kihallgatás okozhatták a tragikus véget. A sajtóban megkérdőjelezték ezt az állítást, és nyíltan felvetették a gyilkosság lehetőségét. Találgatták, hogy vajon gázpisztoly vagy valami titkos bakteriológiai fegyver végzett-e a fiatal magyarral. Halálát összefüggésbe hozták azzal az állítólagos hírral, hogy a sajtóértesülések szerint Lapusnyikot – halála hetében – az amerikai titkosszolgálat készült elszállítani az Amerikai Egyesült Államokba, hogy a CIC (Counter Intelligence Corps) is kihallgassa.⁴⁴

Az Osztrák Parlament 1962. június 14-i ülésén is szóba került a Lapusnyik-ügy. Emil van Tongel képviselő kérdéssel fordult Josef Afritsch belügyminiszterhez Lapusnyik osztrák fogságban bekövetkezett halálával kapcsolatban. Többek között felvetette, ki a felelős azért, hogy Lapusnyikról Ausztriába történő érkezése után három nappal már olyan hírek terjedtek el, hogy magával hozta Kádár titkosügynökeinek névsorát és a kelet-európai titkosszolgálatok felépítését. Ezáltal figyelmeztették az érintetteket, akik elhagyhatták Ausztriát.⁴⁵

Ám nemcsak az osztrák, hanem a német, az angol és az amerikai sajtóban is címlapon szerepelt a Lapusnyik-ügy,⁴⁶ de a természetes halál lehetőségét szinte mindenhol elvetették. A gyilkosság tényét egy volt magyar diplomáciai fedésben (a londoni magyar követség másodtitkáráként) szolgáló hírszerző tiszt, Szabó László, a III/I. Csoportfőnökség volt beosztottja 1966-ban erősítette meg. Szabó 1965. október 16-án eltűnt szolgálati helyéről, hamarosan kiderült, hogy az Amerikai Egyesült Államok kormányához folyamodott politikai menedékjogért. Szabót 1966. március 17-én meghallgatta az USA Képviselőháza Hadügyi Bizottságának CIA Albizottsága. A meghallgatás során arról is beszélt, hogy 1964 októberében feljebbvalójától azt a feladatot kapta: vizsgálja felül annak a K-lakásnak a dossziéját, amelyben Lapusnyik egykor lakott. Ekkor ismerkedett meg részletesen Lapusnyik ügyével, de hozzátette, hogy a munkához nem használhatta Lapusnyik teljes vizsgálati anyagát,⁴⁷ ugyanis az

ügy szigorúan titkos volt, mert Lapusnyikot „a bécsi börtönben a cseh hírszerző szolgálat mérgezte meg”.⁴⁸ Ugyancsak ezt erősíti meg a Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnökség Operatív Koordináló, Ellenőrző és Titkársági Osztálya által 1981. május 6-án kiadott Napi Operatív Információs Jelentés mellett található – egy nappal korábbi – feljegyzés, amely arról szól, hogy a *Kurier* 1981. május 1-jei száma egyoldalas fényképpel illusztrált cikkben foglalkozik Lapusnyik Béla „rejtélyes” halálával, és itt közölték először, hogy Lapusnyik gyilkosa a csehszlovák titkosszolgálat hetes számú ügynöke volt.⁴⁹

Lapusnyik titokzatos halála mind a mai napig foglalkoztatja a sajtót, a közvéleményt és a kutatókat. Borisz Volodarszkij, a KGB egykori tisztje 2010-ben megjelent könyvében⁵⁰ azt állítja, hogy Lapusnyikot egy szovjet speciális laboratóriumban előállított folyékony DMS (dimetil-szulfát) nevű méreggel gyilkolták meg, amely mire a halál bekövetkezik, el is párolog a szervezetből; ezért nem tudták megállapítani az osztrák törvényszéki orvos szakértők a mérgezés tényét. Lapusnyik maradványait azóta sem vizsgálták újra.

Radek Schovánek, a prágai Totalitárius Rendszereket Tanulmányozó Intézet tudományos kutatója megerősítette,⁵¹ hogy Lapusnyik halálában közreműködött a szocialista Csehszlovák Állambiztonsági Hivatal (ŠtB) egyik legfontosabb nyugati, „Szegymicska” fedőnevű szakképzett kémelhárító ügynöke, aki a hatvanas években az osztrák Belügyminisztérium magas beosztású tisztjeként kulcsfontosságú információkhoz jutott.⁵² Ám az bizonyos, hogy „Szegymicska” az akciót nem a csehszlovák és a magyar titkosszolgálatok közötti tárgyalás eredményeként szervezte meg. A két szerv ugyan kapcsolatban állt egymással, de a viszony sokkal bürokratikusabb volt annál, mint hogy ilyen rövid idő alatt eldöntsenek és megszervezzenek egy „láthatatlan” gyilkosságot.

Viszont a KGB már Lapusnyik szökésének napján értesülhetett az ügyről, hiszen Jámbor József rendőr alezredes, osztályvezető 1962. május 9-i jelentését nemcsak Galambos József rendőr vezérőrnagy belügyminiszter-helyettes kapta meg, hanem egy Turko nevű „tanácsadó elvtárs” is. Lapusnyik meggyilkolásáról a döntést a KGB legfelső szintjén hozhatták, és a bécsi szovjet követség egyik fedésben lévő alkalmazottja kellett hogy átadja a parancsot és a mérgező anyagot „Szegymicskának”. Talán még az ŠtB-t is kihagyták belőle. A KGB alighanem túlbecsülte ezt az ügyet és magát Lapusnyikot. Lapusnyik a magyar politikai rendőrségnek a hierarchiában az egyik legalacsonyabb beosztású munkatársaként, aki ráadásul egy segédoperatív szerv állományában volt, aligha rendelkezhetett olyan információkkal, amelyeket a nyugati hírszerző szervek ne tudhattak volna az általuk többnyire csak ÁVH-ként emlegetett magyar titkosszolgálatról. Ne feledjük, még közel van 1956, és a forradalom alatti és utáni menekültektől – köztük vannak egykori ÁVH-sok, de még a Magyar Néphadsereg Vezérkara 2. Csoportfőnökségének (MNVK/2) fedett állományú tisztje is – kapott információk nagy része még aktuális volt. A Lapusnyik-ügyben a KGB verébre lőtt ágyúval.⁵³

Az MSZMP PB 1962. június 19-i ülésén Biszku Béla szóbeli javaslata alapján a politikai bizottság helyeselte, hogy Lapusnyik Béla családjával a Külügyminisztérium megfelelő osztályának munkatársa tartson kapcsolatot, és legyen segítségükre.⁵⁴ A családnak azonban nem volt pénze a holttest hazaszállítására, így Lapusnyik Bélát – a bécsi *Kurier* 1962. június 27-i száma szerint – az osztrák Belügyminisztérium a nyilvánosság teljes kizárásával temette el. Bécs központi temetőjében már a temetés előtt órákkal megjelent a szövetségi rendőrség öt embere: közülük egy a sírgödörnél, a másik négy pedig a III-as kápolnánál állt őrt. A temetés nagyon puritán volt: egyszerű koporsó, se koszorú, se virágok, se gyászolók. A temetési menet élén egy férfi vitte a keresztet, utána következett a pap, majd négy férfi a koporsóval. A menetet az osztrák szövetségi rendőrség négy civil ruhában megjelent embere zárta. Az volt a feladatuk, hogy megakadályozzanak minden esetleges rendbontást. A temetés negyedosztályú volt, a rövid szertartást egy magyar pap tartotta német nyelven.

Lapusnyik Béla lakásában talált ruháit és személyi tárgyait 1963. szeptember 13-án a BM III/V-1. Osztályának (vagyis az utódszervnek) a munkatársai adták át András bátyjának – közte tíz inget, tíz nyakkendőt és tizenhárom zsebkendőt.⁵⁵

Már a Belügyminisztérium 1962. augusztusi átszervezése után, a BM III/II. Csoportfőnökség által a III/I. Csoportfőnökség számára 1964. december 16-án készített átiratból kitűnik, hogy a Lapusnyik-ügy vizsgálata során sosem derült ki pontosan, hogy Lapusnyik milyen adatokat szolgáltatott ki a BM személyi állományáról, azt viszont fel tudták mérni, hogy az egykori II/3., vagyis a Hírszerző Osztály mely ügyeiről szolgáltatott ki adatokat.⁵⁶ De hogy valójában vitt-e magával névsorokat, és miről tett vallomást az osztrák hatóságok előtt, az majd csak akkor válhat nyilvánossá, ha az érintett dokumentumok átkerülnek az osztrák levéltárakba, és kutathatóvá válnak.

Lapusnyik Béla előljárói közül Dobróka János rendőr alezredes, aki a II/9. Osztályt 1957 májusától közel négy éven keresztül vezette, 1984-es nyugdíjba vonulásáig szolgált előbb a hírszerzésnél, majd a kémelhárításnál. Az őt néhány hónapra követő megbízott osztályvezetőt, Beszédes Károly rendőr alezredest 1962. június 1-jén leszerelték, de pár év múlva visszatért, és 1986-ban a Belügyminisztérium III/II-12. Osztályának vezetőjeként vonult nyugállományba. Jámbor József rendőr alezredest, a Figyelő és Környezettanulmányokat Készítő Osztály 1961 októberében kinevezett vezetőjét 1962. augusztus 15-i hatállyal szerelték le, és a polgári életben helyezték el.⁵⁷ Fejes István rendőr őrnagyot, a II/9-b alosztály 1957. június és 1961. február közötti vezetőjét a belügyminiszter 1963. április 15-i hatállyal sorosan előléptette rendőr alezredesté a III/V. (Operatív Technikai Csoportfőnökség) 1. Osztály T-állományában.⁵⁸ A politikai rendőrségen 1946-tól szolgáló Jávor Miklós rendőr alezredest, a II/9-b alosztály 1961. február és 1962. augusztus közötti vezetőjét 1962. augusztus 15-i hatállyal leszerelték a Belügyminisztériumból. Lapusnyikot a Belügyminisztériumba ajánló Jamrich József rendőr alezredes továbbra is maradt a hírszerzés területén: 1963. augusztus 1-jén a III/I-2. Osztály e alosztályára került.⁵⁹ A távozni kényszerülő vezetők közül valószínűleg mindegyikőjük karrierjében hozzájárult a töréshez a Lapusnyik-ügy.

Lapusnyiknak a halála után, 1962. július 7-én „Lantos” fedőnéven nyitott személyi dossziéját 1972. április 21-én zárta le a BM III/II-8-a alosztálya.⁶⁰

¹ Lapusnyik szökéséről lásd Palasik, 2011.

² ÁBTL 2.8.1. 3322. 5.

³ ÁBTL 3.1.7. T-9281. 339/5.

⁴ ÁBTL 2.8.1. 3322. 7.

⁵ ÁBTL 3.1.7. T-9281. 339/6.

⁶ Uo. Virág Béla határőr alhadnagy jelentése, 1962. május 9. 36.

⁷ ÁBTL 2.8.1. 3322. 3.

⁸ Uo. 15.

⁹ ÁBTL 3.1.7. T-9281. Jámbor József rendőr alezredes és Hazai Jenő rendőr ezredes jelentése, 1962. május 11. 108–112.

¹⁰ Uo. Hazai Jenő rendőr ezredes, osztályvezető jelentése, 1962. május 24. 125–126.

¹¹ Uo. Király István rendőr őrnagy fegyelmi főelőadó jegyezte meghallgatási jegyzőkönyv Gálik Jenő rendőr hadnagy meghallgatásáról, 1962. május 9. 105–106.

¹² Uo. Hazai Jenő rendőr ezredes, osztályvezető jelentése, 1962. május 24. 131–132.

¹³ Uo. 35.

¹⁴ Uo. Jámbor József rendőr alezredes, osztályvezető jelentése, 1962. május 9-én. 47–48.

¹⁵ Uo. Jámbor József rendőr alezredes és Hazai Jenő rendőr ezredes jelentése, 1962. május 11. 110.

¹⁶ Uo. Igaz Andor rendőr őrnagy jelentése, 1962. május 11. 39–42.

¹⁷ ÁBTL 4.2. A belügyminiszter 0017/1962. számú parancsa, 1962. május 24.

¹⁸ ÁBTL 1.6. BM II/3. Osztály. 7. d. 63/A-856/62. és 63/B-2599/62.

¹⁹ ÁBTL 3.1.7. T-9281. 33.

- ²⁰ Papp, 2013: 242. Papp figyelmeztet a rossz fordításra, és a lefigyelés helyett javasolja a figyelés szó használatát.
- ²¹ Uo. 242–244.
- ²² ÁBTL 4.1. A-3049. Jámbor Árpád rendőr alezredes, megbízott osztályvezető jelentése, 1962. június 13. 99.
- ²³ Uo. Budai József: A külső figyelés módszerei. D. n.
- ²⁴ Uo. Galambos József miniszterhelyettes feljegyzése Lapusnyik Béla volt rendőr őrmester hazaárulásáról, d. n. 115–116.; Hazai Jenő rendőr ezredes, osztályvezető jelentése, 1962. május 24. 133.
- ²⁵ ÁBTL 3.1.7. T-9281. Nagy Mihály rendőr főhadnagy jelentése, 1962. május 14. 155.
- ²⁶ Uo. V. A. Ferenci Lajos rendőr főhadnagy által lejegyzett önvallomása, 1962. június 6.
- ²⁷ Uo. Galambos József miniszterhelyettes feljegyzése Lapusnyik Béla volt rendőr őrmester hazaárulásáról, d. n. 114. ÁBTL 3.1.7. T-9281. Pereg Imre rendőr százados jelentése, 1962. május 14. 148.
- ²⁸ ÁBTL 3.1.7. T-9281. Fejér Zoltán vallomása Lapusnyik Béláról, d. n. 286.
- ²⁹ Uo. Feljegyzés T. F. kihallgatásáról, 1962. május 17. 172–173.; Hazai Jenő rendőr ezredes, osztályvezető jelentése, 1962. május 24. 127.
- ³⁰ Uo. Jelentés, 1962. július 9. 296–297.; Jelentés, 1962. június 14. 298–300.
- ³¹ Uo. Lapusnyik Gálival közösen zsarolta meg B. J. magánétkezde-tulajdonost, Lapusnyik géppel írt feljelentéssel zsarolta a férfit homoszexualitásával, kapott is 300 forintot, Gálik pedig pár nappal később megjelent mint rendőrtiszt, aki 1500 forintért elsimítja az ügyet. Ferenci Lajos rendőr főhadnagy jelentése, 1962. június 7. Gálikot az ügyvel kapcsolatban 1962. május 25-én le is tartóztatták.
- ³² ÁBTL 3.1.7. T-9281. Gálik Jenő önvallomása, 1962. június 8. 311.
- ³³ ÁBTL 2.8.1. 1596. Gálik Jenő személyi gyűjtője. Személyi anyagában az elbocsátás oka nincs megjelölve, csupán, hogy fegyelmi eljárás alapján kellett elhagynia a BM II/9-es Osztályt, de abban bizonyosan a Lapusnyikkal közösen elkövetett zsarolás játszott központi szerepet.
- ³⁴ ÁBTL 2.8.1. 3554. Marcinkech Ottó személyi gyűjtője.
- ³⁵ ÁBTL 2.8.2.5. 5202. Fejér Zoltán pénzügyi gyűjtője; ÁBTL 2.8.1. 1361. Fejér Zoltán személyi gyűjtője.
- ³⁶ ÁBTL 3.1.7. T-9281. Hazai Jenő rendőr ezredes, osztályvezető jelentése, 1962. május 24. 140.
- ³⁷ ÁBTL 2.8.1. 1361.
- ³⁸ Uo. Jelentés, 1961. december 22.
- ³⁹ Uo.
- ⁴⁰ ÁBTL 2.8.2.5. 5212. Gacsályi Imre pénzügyi gyűjtője.
- ⁴¹ ÁBTL 2.8.1. 1634. Gergely György személyi gyűjtője. Jelentés, 1961. november 14.
- ⁴² ÁBTL 2.8.2.5. 5054. Lökös László pénzügyi gyűjtője.
- ⁴³ *Kurier*, 1962. május 10.; *Express*, 1962. május 10.; *Arbeiter Zeitung*, 1962. május 10.; *Die Presse*, 1962. május 10. Ugyanígy reagált a sajtó Lapusnyik halálhírére is: *Kurier*, 1962. június 5., 6.; *Express*, 1962. június 6., 14.; *Volksstimme*, 1962. június 6.; *Die Presse*, 1962. június 5., 6., 7.
- ⁴⁴ Ezt az amerikaiak is megerősítették. Volodarsky, 2010: 118.
- ⁴⁵ A belügyminiszter a sajtószabadságra hivatkozva elutasította azt, hogy biztonságpolitikai kérdések miatt korlátozzák a sajtót, még ha álhíreket terjeszt is. *Volksstimme*, 1962. június 14.
- ⁴⁶ *Reuters News Services*, 1962. június 5., 13.; *New York Times*, 1962. június 5., 8., 10., 14.; *Washington Post*, 1962. június 14. A magyar közvélemény a *Népszabadság* 1962. június 17-i számából kapott hírt a történetekről.
- ⁴⁷ ÁBTL 3.2.9 R-8-015/4. Az „Oxford” fedőnevű dossziében valóban ott van a Lapusnyik-dosszié megtekintésének engedélyezése körüli levelezés.
- ⁴⁸ *Statement*, 1966: 5349–5351.
- ⁴⁹ ÁBTL III/I-86-95/5.
- ⁵⁰ Volodarsky, 2010: 122.
- ⁵¹ *Mladá Fronta Dnes*, 2010.
- ⁵² Az ORF televízió 2010 nyarán készült dokumentumfilmje szerint a fedőnév mögött Alfred Petrovič, egy Bécsben élő, akkor 89 éves férfi rejtőzik. ORF, 2010. Elképzelhető, hogy Alfred Petrovič esetleg kettős ügynök volt, iratai máig nincsenek az 1990 előtti állambiztonsági iratokat őrző levéltárban (Archiv bezpečnostních Složek).
- ⁵³ Ha a Lapusnyik-ügyet összehasonlítjuk az ún. Conrad-üggyel, láthatjuk az információk súlya közötti különbséget. A Conrad-ügyben szintén egy őrmester (Clyde Lee Conrad) a főszereplő, csak éppen a GRU-nak, a szovjet katonai hírszerzésnek kémkedett 1974 és 1988 között (bár közvetlen kapcsolatot a Magyar Néphadsereggel tartott), amerikai volt, aki Európában állomásozva hadtestével, a titkos anyagokat kezelő irodán teljesített szolgálatot, és szigorúan titkos dokumentumok – közte NATO-dokumentumok – átadására vállalkozott pénzért cserébe. Lásd Belovai, 1998: 214–333.; Conrad, d. n.
- ⁵⁴ MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 268. ő. e.
- ⁵⁵ ÁBTL 3.1.7. T-9281. 343.
- ⁵⁶ Uo. 408–414.

⁵⁷ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 00184/1962. számú parancsa, 1962. augusztus 17.

⁵⁸ Vagyis a környezettanulmányozás és a figyelés területén maradt változatlanul. ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 0052/1963. számú parancsa, 1963. március 22.

⁵⁹ ÁBTL 2.8.2.1. 66. BM III/I. Csoportfőnökség titkos és szigorúan titkos állományú beosztottainak iratai.

⁶⁰ ÁBTL 3.1.7. T-9281. 413.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

1.6.	BM Politikai Nyomozó Főosztály iratai
2.8.1.	Állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai
	1361 Fejér Zoltán személyi gyűjtője
	1596 Gálik Jenő személyi gyűjtője
	1634 Gergely György személyi gyűjtője
	3322 Lapusnyik Béla személyi gyűjtője
2.8.2.1.	BM III/I. Csoportfőnökség titkos és szigorúan titkos állományú beosztottainak iratai
	66 Jamrich József személyi gyűjtője
2.8.2.5.	BM III/V. Csoportfőnökség titkos és szigorúan titkos állományú beosztottainak iratai
	5054 Lökös László pénzügyi gyűjtője
	5202 Fejér Zoltán pénzügyi gyűjtője
	5212 Gacsályi Imre pénzügyi gyűjtője
2.8.2.6.	BM III. Főcsoportfőnökség titkos és szigorúan titkos állományú beosztottainak együtt kezelt iratai
3.1.7.	Titkos-dossziék (T-dossziék)
	T-9281 „Lantos” fedőnevű személyi dosszié
3.2.9.	Rendkívüli események dossziéi (R-8-dossziék, R-dossziék, RD-dossziék)
	R-8-015/4. „Oxford”

4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok
(A-anyag)

A-3049

Budai József r. szds.: A külső
figyelés módszerei. BM
Tanulmányi és Módszertani
Osztály

4.2. Parancsgyűjtemény

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

288. f. Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Központi Szervei,
1945–2004

5. cs. Politikai (Intéző) Bizottság, 1956–1989

Sajtó

Arbeiter Zeitung, 1962. május 10.

Die Presse, 1962. május 10.

Die Presse, 1962. június 5.

Die Presse, 1962. június 6.

Die Presse, 1962. június 7.

Express, 1962. május 10.

Express, 1962. június 6.

Express, 1962. június 14.

Kurier, 1962. május 10.

Kurier, 1962. június 5.

Kurier, 1962. június 6.

New York Times, 1962. június 5.

New York Times, 1962. június 8.

New York Times, 1962. június 10.

New York Times, 1962. június 14.

Népszabadság, 1962. június 17.

Reuters News Services, 1962. június 5.

Reuters News Services, 1962. június 13.

Volksstimme, 1962. június 6.

Volksstimme, 1962. június 14.

Washington Post, 1962. június 14.

Internetes oktatási anyagok, cikkek

Conrad, d. n.

Clyde Conrad. <http://spymuseum.com/clyde-conrad/> (utolsó letöltés: 2015. június 30.).

Mladá Fronta Dnes, 2010

Mladá Fronta Dnes, 2010. október 4. http://zpravy.idnes.cz/stb-vrazdila-jedem-spion-poodhalil-v-knize-atentat-rizeny-z-prahy-p9b-/domaci.asp?c=A101003_192122_domaci_jan (utolsó letöltés: 2010. november 26.).

ORF, 2010

ORF, 2010. október 4. 21.05, *Report*.

Hivatkozott irodalom

Belovai, 1998

Belovai István: *Fedőneve: Scorpion*. Budapest, a szerző magánkiadása.

Palasik, 2011

Egy belügyi tiszthelyettes disszidálása és titokzatos halála. Lapusnyik Béla tragédiája. In *Megértő történelem. Tanulmányok a hatvanéves Gyarmati György tiszteletére*. Szerkesztette: Baráth Magdolna, Bánkúti Gábor és Rainer M. János. Budapest, L'Harmattan. 79–91.

Papp, 2013

Papp István: A BM II/9. (Környezettanulmányozó és Figyelő) Osztály. In *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962*. Szerkesztette: Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre. Budapest, ÁBTL – L'Harmattan Kiadó.

Statement, 1966

Statement of Laszlo Szabo in Hearing before the CIA Subcommittee of the Committee on Armed Services of the House of Representatives Eighty-ninth

Congress Second Session, 1966. március 17. Washington, US Government Printing Office. 5349–5351.

Volodarsky, 2010

Boris Volodarsky: *The KGB's Poison Factory. From Lenin to Litvinenko.* Barnsley, South Yorkshire és Minneapolis, Zenith Press.

Forradalmi helyzet alakult-e ki Magyarországon 1989-ben?

Magyarország stabilitása – NDK-szemmel

Az 1980-as évek második felére a keleti blokk országaiban jelentkező válságjelenségek a társadalmi-gazdasági modell sürgős reformjának szükségességét jelezték. A kelet-nyugati közeledést szorgalmazó szovjet politika a szövetségi rendszer más országaiban is kedvező feltételeket teremtett a reformtörekvésekhez. A tömb országai nemzeti sajátosságainak, fejlettségi szintjüknek, nem utolsósorban geopolitikai helyzetüknek és nemzeti érdekeiknek megfelelően reagáltak; ennek megfelelően a reformok szükségességéről vallott felfogások jelentős eltéréseket mutattak. A szocialista országok egymáshoz fűződő viszonyrendszerében központi helyet foglalt el a reformok megítélésének kérdése, amely a szövetségi kapcsolatrendszer gyökeres átalakulását hozta magával.

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ) harmadik utótalálkozója 1986 novembere és 1989 januárja között Bécsben került sor. A kétpólusú világ felbomlásának jegyei ekkor már egyértelműen kirajzolódtak. Várkonyi Péter külügyminiszter ezzel kapcsolatban a következő észrevételeket tette: *„A bécsi találkozó nemzetközi környezetének dinamikus változásai felszínre hozták a mind a NATO-n, mind pedig a Varsói Szerződésen belüli érdek-megosztottságokat a szovjet reformok megítélését, illetve e reformok támogatásának mértékét illetően. Az eddig inkább blokkjellegű tárgyalásokhoz szokott EBEÉ-találkozókon újszerű volt a csoportokon belüli egységek megbomlása, ugyanakkor sokan üdvözölték ezt, mint a nagyhatalmak közötti külön-megegyezések időszakának végét. Egyúttal az is megállapítható, hogy a NATO/EGK országok a Varsói Szerződés tagállamaihoz képest hatékonyabban voltak képesek egységes álláspontot kialakítani mind gazdasági, mind emberi jogi – humanitárius kérdésekben. Egyedül a katonai vonatkozású témákban merültek fel nehézségek közöttük egy egységes platform kimunkálásában. A Varsói Szerződésen belüli véleménykülönbségek és lehetőségbeli eltérések erőteljesen nyilvánultak meg a gazdasági, s különösen az emberi jogi – humanitárius kérdések vitái során. Csupán katonai vonatkozásokban jelentkeztek ezek az eltérések visszafogottabb módon. Bár szovjet részről mindvégig fokozottan igyekeztek az ilyen jellegű problémákat áthidalni, igen érzékelhető volt a megegyezéseket elősegítő szovjet, lengyel és magyar, valamint a merevebb magatartást tanúsító NDK-s, bolgár és román állásfoglalások közötti különbség. A kettő között mozgott a csehszlovák álláspont.”¹*

A Német Szocialista Egységpárt (NSZEP) vezetése a szövetségi kötelek meglazulását a második német állam létét veszélyeztető fenyegetésként élte meg, ennek folytán gyanakvással és ellenérzéssel tekintettek a magyar reformtörekvésekre. Éles szemmel kémlelték a magyar belpolitikai életet, szoroson nyomon követve a marxi-lenini dogmáktól való elhajlás jeleit. Az Állambiztonsági Minisztérium, közkeletű nevén a Stasi hivatalos és nem hivatalos munkatársai feladatuk kapták, hogy magyarországi látogatásaik során kísérik figyelemmel az országban tapasztalható általános átalakulást, a politikai és gazdasági élet, valamint a közhangulat változásait. 1986 szeptemberében például az egyik lipcsei felsőoktatási intézmény tanára az Ybl Miklós Műszaki Főiskola meghívására több magyar felsőoktatási intézmény, többek között a Kandó Kálmán Erőszakmentes Főiskola tudományos szocializmus tanszékére is ellátogatott. Az oktatókkal folytatott tapasztalatcsere nyomán a következőkről számolt be:

- a magyar munkásmozgalom 1918–1975 közötti történetének oktatását kivették a tananyagból,
- a marxizmus klasszikusai mellett mindkét tanszék oktatási programjában helyet kapott Lukács György életműve,
- a politikai gazdaságtan oktatásában a fejlett kapitalizmus teóriáira is kitérnek,
- ráadásul a tanszék dolgozói nyíltan kifejezésre juttatták: a marxizmus–leninizmus csupán ideológiai tantárgy, amely nem érdekli a diákokat.²

Az NDK-ban nem voltak markáns reform-személyiségek, hiányzott a reformpárti utódgeneráció. Az NSZEP vezetői arra hivatkoztak, hogy ők az NSZK tözsomszedságában nem engedhetik meg a párt vezető szerepével kapcsolatos kísérletezést.³ Fennmaradásuk zálogát a hagyományos gazdasági–politikai modellben látták, az ortodox keletnémet pártvezetés ezért még a szovjet irányvonallal való szembefordulást is vállalta. Amikor a SZKP Központi Bizottsága Nemzetközi Osztályának vezető munkatársa, Anatolij Dobrinyin, a Szovjetunió korábbi amerikai nagykövete 1987. február 5-én Erich Honecker német pártvezetővel a peresztrojka kérdéséről tárgyalt, Honecker egyértelművé tette számára, hogy sok vonatkozásban nem tud egyetérteni a szovjet politikával. A hirtelen demokratizálási kampány, a sajtó döntőbíró szerepének biztosítása és a múlt kritikus kezelése aggodalmat keltett benne. Leszögezte, hogy a szocializmus három alappillérehez feltétlenül ragaszkodni kell, melyek a következők: a párt vezető szerepének fenntartása, a szilárd államhatalom biztosítása és a termelőeszközök társadalmi tulajdonban tartása.⁴ A történetek nyilvánvalóvá tették, hogy az NSZEP vezetői a hatalommegosztás minden formája előtt mereven elzárkóztak. Erich Mielke hadseregtábornok, az NDK állambiztonsági minisztere az NSZEP Központi Bizottságának 1989. február 7-én tartott ülésén mondott beszédében a megújulás, a peresztrojka és a glasznosztj fogalmát a szocializmus sírásóinak tekintette.⁵

A Magyarország destabilizációjától való félelem a szomszédos Ausztria oldaláról is megjelent. Az 1989. február 13-án tartott kormányfői találkozón Vranitzky osztrák kancellár ugyan arról biztosította Németh Miklós miniszterelnököt, hogy szimpátiával tekintenek a magyar reformfolyamat elé, egyúttal azonban a túl gyors előrehaladás, a „reform-eufória” veszélyeire hívta fel a figyelmet: *„Megjegyezte: a reform ütemének meghatározása természetesen a magyar vezetés dolga, de óhatatlanul felvetődik a kérdés, nem haladunk-e túl gyorsan előre. A »reform-eufória« veszélyes lehet, számolni kell a társadalmi feszültségekkel és a változtatások idő-szükségletével, az előrehaladás optimális mértékét kell megtalálni.”*⁶

A magyar változásokra adott keletnémet reakciót az NDK speciális helyzete határozta meg. Ami a magyar útkeresés külpolitikai hatását illeti, a keletnémet vezetés kétségkívül jól mérte fel annak veszélyeit az NDK-ra nézve, hiszen – amint a rendszerváltó év második felének eseményei utóbb bebizonyították – Magyarország geopolitikai helyzete folytán kulcsfontosságú szerepet játszott a keletnémet kivándorlók visszatartásában. Noha 1988-ban az elavult határzár lebontására benyújtott javaslat még az illetékesek jóváhagyására várt,⁷ és a Genfi Menekültügyi Egyezményhez való csatlakozás is az előkészítés fázisában volt,⁸ ám a helsinki folyamat harmadik kosarában foglalt ajánlások nyomán bevezetett világútlevél már előre vetítette az elkövetkező hónapok történéseit.⁹ Az intézkedés ugyanis a két német állam és a Berlin keleti és nyugati fele közötti átjárás kérdését is felvetette.¹⁰ Az NDK-nagykövetség érdeklődésére 1988. január 12-én adott előzetes szóbeli tájékoztató a magyar illetékesek egyértelműen leszögezték: az 1969-ben megkötött, vízummentes utazásról szóló megállapodás titkos záradékában foglaltak érvényüket veszítik,¹¹ vagyis a magyar állampolgárok az NDK-ból minden korlátozás nélkül nyugati országokba utazhatnak.¹² Az NDK-konzulátus számára azonban problémát jelentett, hogy az új útlevéltörvény miként érinti a Magyarországon élő 5665 keletnémet állampolgárt, a vegyes házasságokban például nem fog-e feszültséget kelteni a magyar fél korlátlan utazási lehetősége.¹³ Az 1988. évi konzuli munkáról készült beszámoló szerint az aggodalom megalapozottnak bizonyult, a szabadságjogok eltérő mértéke több vegyes házasságban feszültséget gerjesztett, állítólag még válásra is sor

került miatta. A hazánkban élő keletnémet polgárok körében ugyanakkor megnőtt mindazok száma, akik a velük szemben fennálló utazási korlátozások folytán úgy döntöttek, hogy megválnak NDK-állampolgárságuktól. 1988-ban összesen 124 személy nyújtotta be az erre vonatkozó kérelmet.¹⁴

A keletnémet média megrostálta a magyarországi eseményekről szóló híradásokat, a Magyarországról német nyelven tudósító *Budapester Rundschau* terjesztését betiltották az NDK-ban.¹⁵ A kelet-berlini vezetést elsősorban a pártállami rendszer hatalmi struktúrájának lebontása és az MSZMP jövőbeli vezető szerepének megőrzése foglalkoztatta. Nyomon követték és dokumentálták a magyar pártvezetés monolit egységének felbomlását és az ellenzék képviselőinek a hatalomba való integrálását illető elképzeléseket.¹⁶ Az NDK Állambiztonsági Minisztériuma *A szocializmusellenes erők tevékenysége Magyarországon* címmel nyitott aktát a magyarországi átalakulásnak. Lefordították az MSZMP KB Kádár Jánost lemondásra felszólító levelét, beszámoltak az MSZMP pártkongresszusainak és tanácskozásainak eredményéről, és a párt vezető testületeiben végrehajtott személycserékről, valamint a pártvezetés megosztottságáról is pontos információkkal rendelkeztek. Jól látható izgalommal tudósítottak a Nagy Imre és mártírtársai rehabilitálásáról.¹⁷

Az Alternatív politikai erők és csoportosulások Magyarországon című dossziében gyűjtötték a húsz legfontosabb politikai szervezet jellegére és erőviszonyaira vonatkozó információkat. Az 1988. március 30-án megalakult Fidesz esetében a párt megalakítására és a csatlakozásra felszólító nyilatkozatot is csatolták. Figyelmük kiterjedt a vezetők személyére, a tagság létszámára és összetételére. A Magyar Demokrata Fórum 1988. november 19-én, a MOM Kultúrházban 780 résztvevővel megtartott ülését megfigyelő ügynök szintén részletes beszámolót adott. Hasonlóképpen részletes beszámolót olvashatunk az MDF 1989. március 11–12-én, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen tartott országos konferenciájáról.¹⁸

A magyar politikai élet átalakulásáról szerzett információkat az NDK magyarországi nagykövetségének 2. Politikai Osztálya összegezte, majd az NDK Külügyminisztériumának továbbította. A jelentések kiértékelését az NSZEP Központi Bizottságának alárendelt babelsbergi politikakutató intézet szocialista országokkal foglalkozó osztálya végezte.¹⁹ A magyar rendszerváltoztatásról írott első, kisebb tanulmánynak is beillő jelentés 1988. augusztus 15-én keletkezett, melynek apropóját az MSZMP új főtitkárának, Grósz Károlynak 1988. szeptember 8–9-én esedékes berlini látogatása adta. Az elkövetkező hónapok sűrű eseményei folytán havi-kéthavi rendszerességgel állították össze a helyzetértékelő jelentéseket.²⁰ A *Gondolatok a Magyar Népköztársaság politikai stabilitásáról az 1988/89-es évfordulón* című jelentés különlegességét az adja, hogy az 1988 végére kialakult viszonyokat az 1956-os forradalmat megelőző helyzettel vetette össze. Az MSZMP KB 1989. február 10–11-i ülésének kiindulópontját szintén az a gondolat képezte, hogy 1956-ban a vezetés megújulásra való képtelensége vezetett a politikai robbanáshoz. A két időszakban lezajló politikai folyamatok szisztematikus összehasonlítása nyomán a tanulmány szerzője ugyan arra a következtetésre jutott, hogy az 1956-os és az 1989-es helyzet számos tényező tekintetében mégis különbözött egymástól, vagyis a szocializmussal szembe forduló ellenforradalom veszélyétől feltehetően nem kell tartani, hosszabb távon mégsem zárta ki az ország destabilizálódásának veszélyét. Az NDK állambiztonsági szerv vezetői ezt a konklúziót osztották meg 1989 áprilisában a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Állambiztonsági Bizottság elnökhelyettesével, egyben a külföldi hírszerzés vezetőjével. Nyomatékosan felhívták Leonyid Vlagyimirovics Sebarsin vezérőrnagy figyelmét, hogy az ellenzék tevékenységének legalizálása úgy Magyarországon, mind pedig Lengyelországban aláássa a fennálló hatalmi struktúrát, és mélyen megrendíti a szocialista tábor egységét.²¹

A közreadott iratot Lakatos Ernő berlini magyar nagykövet 1989. február 15-én terjesztette fel a magyar Külügyminisztérium részére, majd a jelentést Várkonyi Péter

külgügyminiszter még ugyanezen a napon tájékoztatás céljából felterjesztette Grósz Károlynak, az MSZMP főtitkárának. A mellékelt elosztó szerint az iratot ezenkívül Németh Miklós, az MSZMP PB tagja, egyben a Minisztertanács elnöke, Lukács János, az MSZMP KB titkára és Szűrös Máttyás, az MSZMP KB titkára kapta meg.

Dokumentum

1. Keletnémet tanulmány a magyarországi politikai viszonyokról, 1989 (d. n.)

Gondolatok a Magyar Népköztársaság politikai stabilitásáról az 1988/89-es évfordulón
(rövid tanulmány)

Bevezetőül a tanulmány megállapítja, hogy Magyarországon a belpolitikai folyamatok az utóbbi hónapokban felgyorsulnak. A pártvezetés és a párt(tagság), illetve a párt és a lakosság között 1988 tavaszán nyilvánvalóvá vált bizalmi válság a májusi országos pártértekezlet körüli lecsillapodás után éleződik és egy politikai, illetve ösztársadalmi válság felé hajlik (tendál).²² Ez mindenekelőtt a következőkben mutatkozik meg:

- a pártvezetésnek még mindig nem sikerül az ösztársadalmi folyamatok irányítása;
- gyarapodnak a jelek, hogy a politikai hatalmat (a párt) más társadalmi erőkkkel lesz kénytelen megosztani;²³
- a közép-bal erőkből álló társadalmi egyesületek, szervezetek pártjellege erősödik és egyre nagyobb befolyással vannak a politikai fejlődés irányára;
- tovább tart a párt belső megosztottsága, nő az ideológiai bizonytalanság és a (szélső)baloldali Münnich Ferenc Társaság megjelenésével a szervezeti szakadás első jelei is megmutatkoznak;²⁴
- az alternatív szakszervezetek megalakulása és a szakszervezetek leszakadásának folyamata folytatódik;
- tovább csökken a párt befolyása az ifjúságra;
- a politikai pluralizmus folyamatára egyre inkább a szociáldemokrata-baloldali liberalizmus körvonalai nyomják rá bélyegüket.

Mindezen politikai folyamatok végső soron a gazdaság sivár (dezolált) állapotára vezethetők vissza, s mivel itt nincs előremozdulás, a bizalmi válság objektív forrásai rendre visszaáramlanak a pártba, a pártvezetésbe és az egész szocialista társadalmi rendbe. A párt lehetőségei ezekkel szembeszállni korlátozottak. A 80-as évek elejéig a szocializmus építésében követett módszerek tagadása folytatódik, a bevezetett változások helyességével kapcsolatos bizonytalanság növekszik és a társadalom pluralizálódása a gazdaságban a „nem öszállami” tulajdonformák aktivizálódásával,²⁵ a politika területén a többpártrendszer és a parlamenti demokrácia irányába ható nyomással erősödik.

A vázolt helyzetre való tekintettel egyre inkább időszerűvé válik az MNK szocialista társadalmi rendje stabilitásának kérdése, a jelenlegi helyzetnek az 1956. őszivel történő összehasonlítása, amely természetesen nem adhat tökéletes választ.

A két időszak összehasonlítása – első pillantásra – közös, illetve hasonló vonások megfigyelésére ad lehetőséget. Ilyenek pl.:

- a gazdasági nehézségek, mindenekelőtt az életszínvonal csökkenése;²⁶
- a lakosság nagy része a párttal szemben elvesztette a bizalmát;
- a párt ideológiai összeforrottságának (egységének) hiánya és vezető szerepének nem kielégítő érvényesülése;

- élénk (heves) politikai aktivitás, amely növekvő mértékben jobb felé tendál, és messzemenően kivonja magát a párt ellenőrzése alól,
- ez a politikai aktivitás – a vidék viszonylagos nyugalma mellett – elsősorban a városokban koncentrálódik.

A mai és az 1956-os politikai folyamatok és erők összehasonlításából (a tanulmány szerint) azonban eltérő és érdekes kép adódik:

*A gazdasági nehézségeket*²⁷ összehasonlítva megállapítható, hogy az életszínvonal csökkenése 1956-ban egy lényegesen alacsonyabb szintről történt. Ez akkor egyes városi rétegeknél éhezést jelentett, és ezek a rétegek „semmit sem veszíthettek”, ma az éhség, a hiány és a nyomor távol van, a lakosság túlnyomó többségének sok a vesztenivalója, ezért csekély a radikalizálódási készsége. Következésképpen a politikai mozgások hatóereje és lendülete ma lényegesen kisebb, mint 1956-ban volt.

A politikai ellenzék 1956-ban többségében olyan vezetők, illetve erők befolyása alatt állt, akik (amelyek) nem szocialista társadalmat akartak. A mai politikai ellenzék – többségében – egy másfajta szocialista társadalmi rendre törekszik, tehát a politikai mozgás 1956-ban a fennálló szocialista rendszer ellen irányult, ma a rendszeren belül akar változást. Az alig nyolc évvel korábban megdőntött kizsákmányoló osztályok 1956-ban még szinte érintetlen politikai szervezetekkel és ellenforradalmi emigrációval rendelkeztek. Ma a régi kizsákmányoló osztályok maradványa az országon belül politikailag jelentéktelen, elaggott személyekből áll és az egykori szocialistaellenes emigrációs szervezeteknek (ha még vannak ilyenek) szinte semmilyen bázisuk vagy hatásuk nincs az alternatív csoportokban, illetve azok programjára.

A munkásosztály (különösen a nagyüzemi) 1956-ban a lakosság legaktívabb politikai részéhez tartozott, és az ellenség hatására, valamint a rossz helyzet miatt a párt ellen lépett fel. Ma részben a másod- és harmadik állások miatt passzív. A csökkenő életszínvonal miatt az új szakszervezetek, illetve sztrájkok útján a nagyüzemi munkásság is kimutatja ugyan elégedetlenségét, de jelenleg kevés hajlandóságot mutat a többnyire az értelmiségiek által kezdeményezett pluralizmushoz való csatlakozásra, még kevésbé a szocializmusellenes utcai tüntetésekre, és ezáltal az egész helyzetre stabilizáló hatással van.

A párt és a tömegek közötti bizalmi válságról a tanulmány megállapítja, hogy a Rákosi–Gerő-klikk 1956-ig bűnöket, Kádár alatt a pártvezetés hibákat követett el és a kettő közötti lényeges különbséget maguk a jobboldali erők sem tagadják.²⁸ Ez azt is jelenti, hogy az MSZMP erkölcsi pozíciója a nép körében összehasonlíthatatlanul jobb, mint az MDP-é volt. A bizalom visszanyerésére is jobbak a kilátásai, bár a bizalomvesztés ismétlődése ellenhatást is kifejt.

A biztonsági erők és a hadsereg akkori és mai helyzetének összehasonlítása kapcsán a tanulmány megállapítja, amíg a biztonsági szerv (ÁVH) a párthoz való állítólagos hűség talaján állt, gyakorlatilag a Rákosi–Gerő-klikket védte és támogatta (és ezért az ellenforradalom napjaiban nagy véráldozattal kellett fizetnie), addig a hadsereg nagyobbik része az események sodrába kerülve politikailag különböző szerepet töltött be. Ezzel szemben ma a biztonsági szervek (más szerepben és módszerekkel dolgozva, az ÁVH-tól alapvetően különböző tekintéllyel rendelkezve) támogatják az új pártvezetés reformpolitikáját. A megváltozott összhelyzetre való tekintettel a hadseregről is feltehető, hogy az esetleg szocializmusellenes akciók ellen határozottan fellépne. Ehhez jön még, hogy ellentétben 1956-tal egy belpolitikai konfliktus esetére a párt egy fontos, megbízható biztonsági tényezővel, a munkásőrséggel is rendelkezik. Következésképpen a rendelkezésre álló biztonsági erőket tekintve az MSZMP pozíciója kedvezőbb, mint az MDP-é volt 1956-ban.

A külső tényezők között az imperialista államok akkori és mostani szerepéről a tanulmány megállapítja, hogy 1956-ban reális lehetőséget láttak egy szocialista állam katonai és ellenforradalmi erővel történő (láncreakciót is kiváltható) kiszakítására, mára azonban megtanulták, hogy ez nem lehetséges.

A szocialista országok, különösen az SZKP pártvezetése, 1956-ban elutasító vagy elhatároló magatartást tanúsított a Rákosi–Gerő-klikk ellen fellépő magyar kommunistákkal szemben. Ma a gazdaság, a politikai intézményrendszer – beleértve a párt – a szocialista megújítására irányuló intézkedések az SZKP teljes egyetértésével történnek. Következésképpen amíg az 1956-os ellenforradalom kitörése előtt a szocializmus megújítására törekvő erők az MNK-ban messzemenően magukra maradtak, addig ma támaszkodhatnak a többi szocialista ország, mindenekelőtt a Szovjetunió széles körű egyetértésére és támogatására.²⁹

Összefoglalóul a tanulmány megállapítja, hogy az 1956-os és az 1989 eleji magyarországi helyzetben a számos egybeesés és hasonlóság ellenére az eltérő tényezők vannak túlnyomó többségben, ezért (ez utóbbi tényezők nem tökéletes ismerete mellett) azt lehet mondani: ma és a közeljövőben nem áll fenn annak a veszélye, hogy az MNK egy szocializmusellenes, ellenforradalmi veszélybe sodródna. Hosszabb távon azonban, ha a jelenleg ható tendenciák továbbra is az eddigi irányba fejlődnek, alig zárható ki a destabilizáció veszélye. A kiutat elsősorban a gazdasági problémák megoldásában látja a tanulmány, megállapítva azonban azt is, hogy ez a kiút jelenleg és az elkövetkezendő években egy nagyon keskeny ösvényen vezet. Befejezésül – Grósz Károly elvtársnak a budapesti pártaktíván elmondott beszédére is utalva – megállapítja: a párt vezetése felismerte, hogy igazi osztályharcról van szó, amelyben fennáll az elbukás veszélye is, ezért minden erőt mozgósítani kell a folyamatok helyes irányba történő befolyásolása érdekében.³⁰

[MNL OL XIX-J-I-k 2552/89. 82. d. Géppel írt tisztázat.]

¹ MNL OL XIX-J-I-r 93. d. Várkonyi Péter külügyminiszter tájékoztatója az MSZMP Politikai Bizottságának az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet bécsi utótalálkozójáról. Budapest, 1989. január 27.

² BStU MfS Abt. X. 9.

³ Karner–Kramer, 2014: 211.

⁴ ÁBTL 1.11.4. T-IX/1987. 67/9-4601/1987. BM III/I-6. Osztály. Feljegyzés.

⁵ Süß, 1999: 178.

⁶ MNL OL XIX-J-I-r 93. d. Beszámoló a Politikai Bizottság 1989. február 7-i ülésén.

⁷ Az ország nyugati határára telepített elektromos jelzőrendszer rossz állapotáról és a felújítás beláthatatlan költségeiről Székely János vezérőrnagy, a magyar határőrség főparancsnoka 1987. október 5-én terjesztette elő a jelentést. MNL OL XIX-B-10. 0022/43/1987.

⁸ A magyar csatlakozásról szóló okiratot hazánk New York-i ENSZ-képviselője 1989. március 14-én helyezte letétbe. A csatlakozás elvileg a letétbe helyezéstől számított 90. napon, 1989. június 12-én lépett életbe.

⁹ 1987. évi 25. tvr. a külföldre utazásról és az útlevélről. A világútlevél tényleges bevezetésére 1988 januárjában került sor.

¹⁰ Sztankovics Imre, a Külügyminisztérium Konzuli Főosztályának vezetője, 1988. január 13-án hivatalos tájékoztatót tartott a szocialista nagykövetségek budapesti konzulátusai számára, amelyen a BM Útlevelel Osztály és a Külföldiek Ellenőrző Osztály helyettes vezetői is részt vettek.

¹¹ A két ország az „utazással kapcsolatos visszaélések” megelőzése céljából 1969. június 20-án újította meg a vízummentes utazásról kötött megállapodást. Az új egyezmény leglényegesebb elemét a megállapodás titkos záradékába foglalták, melyben kölcsönösen vállalták, hogy megfelelő úti okmányok és engedélyek híján nem engedik egymás állampolgárait harmadik országba továbbutazni, és az ilyen jellegű kísérletekről egymást kölcsönösen tájékoztatják. BStU MfS ZAIG 13067. Protokoll zum Abkommen zwischen der Regierung der Deutschen Demokratischen Republik und der Regierung der Ungarischen Volksrepublik über den visafreien grenzüberschreitenden Verkehr. Berlin, 1969. június 20.

¹² BStU MfS Abt. X. 9.

¹³ Az 1989. március 30-i adatok szerint 5665 keletnémet állampolgár, 3555 nő, 697 férfi és 1372 gyermek élt Magyarországon. BStU MfS HA IX. 8740. Statistische Angaben.

¹⁴ BStU MfS HA IX. 8740 Probleme der Konsulararbeit im Jahre 1988. Budapest, 1989. január 23. A probléma rendezésére bő egy évet kellett várni. Az NDK budapesti nagykövetsége 1989 márciusában tájékoztatta a Külföldiek Ellenőrző Osztály vezetőjét, hogy a Magyar Népköztársaság területén élő NDK-állampolgárok útlevelét 1989. március 6-ától a világ valamennyi államára és Nyugat-Berlinre is érvényes megjegyzéssel látták el, így a kiutazáshoz nekik már nem kell külön engedélyt kérniük. MNL OL XIX-B-10. BM ORFK III-2. Osztály 77-4-23/1989. Feljegyzés. Budapest, 1989. március 16.

¹⁵ 1988-ban a magyar kiadású *Budapester Rundschau* mellett a szovjet *Szputnyik* és a *Neue Zeit* című kiadványokat, valamint a csehszlovák *Prager Volkszeitungot* tiltották be az NDK-ban. Lásd Das Sputnik-Verbot, http://www.bstu.bund.de/DE/Wissen/DDRGeschichte/Vorabend-der-Revolution/1988_Sputnik-Verbot/_node.html (utolsó letöltés: 2015. március 3.).

¹⁶ Az MSZMP Központi Bizottsága az 1989. február 10–11-i ülésén fogadta el a többpártrendszer.

¹⁷ Nagy Imre és mártírtársai újratemetéséről az MSZMP Politikai Bizottságának 1988. november 29-i ülésén határoztak.

¹⁸ BStU MfS Abt. X. 9.; uo. MfS HA II. 38877. Information über die Landeskonferenz des Ungarischen Demokratischen Forums.

¹⁹ Institut für Internationale Politik Berlin–Babelsberg. Abteilung Sozialistische Länder.

²⁰ BStU MfS HA II. 38877. Betrachtungen zu einigen aktuellen Entwicklungen in der UVR Anfang 1989; Information zur Einschätzung in der Ungarischen Volksrepublik aus dem Monat März 1989.; Aktivitäten alternativer politischer Kräfte und Gruppierungen in Ungarn. Budapest, 7. 4. 1989.

²¹ BStU MfS Sekr. Mittag 85. Hinweis. 1989. április 7.

²² Az MSZMP-ből 1988. április 8-án zárták ki Bihari Mihályt, az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának tanárát, Bíró Zoltánt, az Országos Széchényi Könyvtár főmunkatársát, Király Zoltánt, a Magyar Televízió szegedi körzeti stúdiójának szerkesztő-riporterét és Lengyel Lászlót, a Pénzügykutató Rt. tudományos főmunkatársát. 1988. május 20–22-ére rendkívüli pártértekezletet hívtak össze, amelyen Kádár Jánost leváltották, és az újonnan létrehozott, tényleges politikai hatalmat nem jelentő pártelnöki tisztségbe helyezték. Utódja a főtitkári székben Grósz Károly lett. Az MSZMP Központi Bizottságát és Politikai Bizottságát megújították, ami számos további személyi változást hozott magával.

²³ A Magyar Demokrata Fórum 1987. szeptember 27-én, a Fidesz 1988. március 30-án, a Szabad Kezdeményezések Hálózata 1988. május 1-jén alakult meg.

²⁴ Az 1988. november 11-én megalakult Münnich Ferenc Társaság a kibontakozó pluralizmus visszafordítását, a párt központi irányító szerepének helyreállítását, az erős, központosított hatalom visszaállítását szorgalmazta.

²⁵ Németh Miklós KB-titkár 1988. szeptember 12-én kijelentette: a magyar gazdasági program sarkalatos pontja a tulajdonviszonyok átalakítása. Ennek lényege a társadalmi tulajdon működőképes formáinak kifejlesztése, illetve a magán- és az egyéni tulajdon egyenjogúságának megteremtése. 1988. október 5-én az Országgyűlés elfogadta a társasági törvényt (1988:VI.), amely lehetővé tette, hogy magánszemélyek is – legfeljebb 500 alkalmazottal – részvénytársaságot vagy korlátolt felelősségű társaságot, azaz kft.-t alapíthassanak.

²⁶ 1988. április 1-jén feloldották az áremelések bejelentésének kötelezettségét. A szakszervezetek sérelmezték, hogy a széles tömegeket érintő ár- és kamatemelések előtt nem kérték ki a véleményüket. 1988. július 26-án a SZOT elnöksége a Minisztertanácshoz intézett levelében kifogásolta, hogy a kormány a költségvetési hiány mérséklése érdekében újabb, a lakosságot érintő megszorításokat helyezett kilátásba. 1988. szeptember 21-én, a kormány és a szakszervezetek vezetőinek egyeztető találkozásán a szakszervezetek elfogadhatatlannak ítélték az 1989-es népgazdasági tervet. 1988. szeptember 22-én a kormány Országos Érdekegyeztető Tanácsot állított fel. Az Árhivatal elnökének 1988. december 11-i közlése szerint 1988-ban 16 százalékkal emelkedett a fogyasztói árszínvonal.

²⁷ Itt és a továbbiakban kiemelés az eredeti szövegben.

²⁸ Az eredeti német szöveg a Rákosi–Gerő-klikk kapcsán a magyar vezető hármas harmadik tagjáról, Farkas Mihály honvédelmi miniszterről is rendre említést tesz.

²⁹ Németh Miklós miniszterelnök 1989. március 2–3-i, moszkvai tárgyalásának eredménye alátámasztja ezt a megállapítást, Gorbacsov szovjet pártvezető ugyanis zöld utat adott a magyar reformelképzeléseknek. MNL OL XIX-J-1-r 93. d.

³⁰ Grósz Károly, az MSZMP új főtitkára a Budapest Sportcsarnokban 1988. november 29-én rendezett pártaktíván kijelentette, hogy Magyarországon fenn kell tartani az egypártrendszer. Ha nem tudnak „*az ellenséges, ellenforradalmi erőkkel*” szemben fellépni, akkor anarchia, káosz és fehérterror uralkodik el az országban. Kronológia, 1999. <http://www.c3.hu/scripta/beszelo/99/09/09krono.htm> (utolsó letöltés: 2015. május 5.)

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

XIX-J-I-k Külügyminisztériumi iratok

XIX-J-I-r Külügyi Titkárság iratai

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

1.11.4. BM III/I. Csoportfőnökség iratai

Der Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatsicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik, Berlin (BStU)

MfS Abt. X. Internationale Verbindungen (ÁBM Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya)

MfS HA II. Spionageabwehr (ÁBM II. Főoszt. Kémelhárítás)

MfS HA IX. MfS HA IX. Untersuchungsorgan (ÁBM IX. Főosztály Vizsgálati szerv)

MfS Sekretariat Mittag (ÁBM Mittag miniszterhelyettes titkársága)

MfS AIM (ÁBM Nem hivatalos munkatársak archivált személyi anyagai)

Nyomtatásban megjelent források

Karner–Kramer, 2014

Karner, Stefan – Kramer, Martin et al. (Hrsg.): *Der Kreml und die „Wende“ 1989. Interne Analysen der sowjetischen Führung zum Fall der kommunistischen Regime. Dokumente.* Innsbruck, Studien Verlag.

Süß, 1999

Süß, Walter: *Staatssicherheit am Ende. Warum es den Mächtigen nicht gelang, 1989 eine Revolution zu verhindern.* Berlin, Ch. Links Verlag.

Internetes oktatási anyagok, cikkek

Das Sputnik-Verbot

Am Vorabend der Revolution: Das Sputnik-Verbot vom 18. November 1988 und die Reaktionen von SED und MfS.

http://www.bstu.bund.de/DE/Wissen/DDRGeschichte/Vorabend-der-Revolution/1988_Sputnik-Verbot/_node.html

Kronológia, 1999

Kronológia. 1988. *Beszélő*, 9. sz.

<http://www.c3.hu/scripta/beszelo/99/09/09krono.htm>